ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

П'єр Огюстен Карон де

БОМАРШЕ

СЕВІЛЬСЬКИЙ ЦИРУЛЬНИК

Комедії

Переклад з французької

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2008

BEAUMARCHAIS

БОМАРШЕ ТА ЙОГО ВЕСЕЛА ТРИЛОГІЯ ПРО ФІГАРО

Друга половина XVIII століття — найбільш яскравий період в історії Франції не тільки тому, що саме тоді сталася Велика французька буржуазна революція (1789—1794), а й тому, що це була епоха бурхливого розквіту мистецтва, передусім красного письменства, надто — драматургії. У когорті славних імен, що прославили французьку культуру, чільне місце займає П'єр-Огюстен Карон де Бомарше — видатний просвітитель-драматург і публіцист, який увіковічив своє ім'я улюбленим героєм театральної публіки — Фігаро. Життєпис письменника, його кмітливість, спритність, винахідливість, обдарованість, настирливість у досягненні своєї мети — риси, що притаманні і його моторному героєві, який за будь-яких екстремальних, надзвичайних обставин не втрачає віри в успіх своїх ризикованих авантюр. «Я сміюсь з усього, боячись, що доведеться плакати» — кредо Фігаро, який, подібно до героя П'єра-Жана Беранже з вірша «Як яблуко рум'яний», кепкує над своїми життєвими злигодня-ми, голодом і холодом, що допомагає йому виживати й боротись зі згубною, смиренною звичкою до нещастя.

Життя П. Бомарше — своєрідний роман, що може послужити прикладом для тих, хто часто зневірюється, впадає у розпач, не вірить у свої нерозкриті внутрішні можливості й талант, хто звикає до свого життєвого фатуму й не чинить йому ніякого опору, безвольно піддавшись своєму фізичному та психічному безсиллю. Не соціальне походження й суспільне становище роблять людину щасливою й заможною, а сама людина є ковалем своєї долі. Цю відому сентенцію дуже рано засвоїв П. Бомарше, а тому з ранньої юності й до схилу віку нею керувався, взявши її на озброєння. Й успіх не забарився.

П'єр-Огюстен Карон де Бомарше народився 24 січня 1732 року в Парижі в сім'ї потомственних годинникарів. «Йому тринадцятий минало», коли він розпочав свою трудову діяльність у майстерні шанованого, освіченого батька-

годинникаря, який полюбляв літературу й привчав до неї членів своєї сім'ї: вечорами залучав усіх домашніх до участі в маленьких концертах та театральних виставах.

Навчання в школі було короткочасним, оскільки батько вбачав у синові передусім доброго ремісника. Проте син дуже рано збагнув, що вимушено обраний сімейний фах не дасть йому змоги реалізувати свої далекосяжні сподівання — швидко розбагатіти. Тим часом тринадцятирічний хлопчина переживає нещасливе кохання до дівчини, що невдовзі вийшла заміж. Юний коханець подумує про суїцид. На щастя, закоханий до нестями паризький гамен бере верх над своїми передчасними любовними емоціями й занурюється в таїнства поезії. Малоосвічений П'єр-Огюстен пробує свої сили у віршуванні, у ньому пробуджується неабияке захоплення музикою й хист до гри чи не на всіх інструментах. Проте все це відволікало молодого годинникаря від праці в годинниковій майстерні, що викликало батьківське незадоволення, який врешті прогнав сина за поріг рідної домівки. Це був жорстокий, але корисний урок для надмірно амбітного сина, який, на думку батька, марно розтринькував свій непересічний талант на поезію й музику. Повернення до рідного дому стало можливим лише за умови його повної присвяти сімейній традиції. Виклик батька був прийнятий і невдовзі, у двадцятиоднорічному віці, Карон-молодший здійснив винахід, який докорінно змінив його подальшу долю — він винайшов механізм, що суттєво впливав на точність ходи годинника. Цей випадок став точкою відліку в карколомній кар'єрі молодого винахідника. Проте щастя юнака було затьмарене тим, що Лепот, королівський годинникар, якому П'єр-Огюстен надмірно й безпідставно довіряв, «викрав» винахід, опублікувавши в 1753 р. його опис у газеті «Меркюр». На щастя, суд визнав винахідником Карона-молодшого, який з того часу став придворним годинникарем короля Людовіка XV та улюбленцем його дочок.

Коли П'єру-Огюстену сповнилося двадцять чотири роки, він одружується з розрахунку з тридцятип'ятилітньою багатою вдовицею Мадлен-Катрін, уродженою Обертен. Однак від шлюбу П'єр-Огюстен нажив тільки прізвище Бомарше з дворянською часткою «де» (від назви одного з численних маєтків дружини): вже через рік після шлюбу дружина, на яку він покладав великі надії у просуванні в королівські кола, помирає й весь її статок переходить до рідні покійної.

Проте повне матеріальне фіаско не зламало Бомарше. Він настирливо шукає нових способів увійти у Версаль, і тут у нагоді стає його неабиякий талант музиканта-арфіста, яким щиро захопилися чотири дочки короля, ставши його ученицями. За його ініціативи та бурхливої діяльності в королівському палаці влаштовуються концерти, на яких постійно присутній

король та його свита. Отже, перед амбіційним пройдисвітом широко відкривається дорога в королівський двір. До того ж у 1760 р. він стає улюбленцем найбагатшого банкіра Франції Парі-Дюверне, який довірливо залучив веселуна до своїх фінансових і політичних справ. Бомарше швидко розбагатів, почав вести безжурне веселе життя, писати для своїх друзів фарси — популярні на той час у вельможних замках вульгарні та сороміцькі розважальні дійства («Жан Бет[1] на ярмарку», «Колен і Колетта» та ін.). Саме на той час припадає його неабияке захоплення філософськими, моральними, політичними поглядами Вольтера, Дідро, Руссо, праці яких сприяють виробленню мистецьких смаків майбутнього драматурга.

У 1764 р. П'єр-Огюстен їде в Мадрид упорядковувати сімейні справи своєї сестри та фінансові оборудки банкіра Парі-Дюверне. І тут знову його манить королівський двір, на цей раз іспанський. Членам іспанського уряду він пропонує різні проекти-афери — забезпечити провіантом іспанську армію, здобути монопольне право на постачання невільників-рабів іспанським колоністам, створити потужний банк для освоєння й експлуатації величезної території Луїзіани, що відійшла 1763 р. від Франції до Іспанії та Англії. Однак, усупереч усім хвацьким старанням Бомарше, всі ці пропозиції були відкинуті іспанським урядом.

Отримавши новий удар долі у своїх нових авантюрних аферах, Бомарше через рік повертається до Франції й розпочинає у тридцятип'ятилітньому віці бурхливу літературну діяльність, виступивши зі своєю першою «міщанською» драмою «Ежені», поставленою на сцені театру Комеді франсез (1767). П'єса була написана у дусі тогочасного реформованого французького театру, до чого особливо прилучився Дені Дідро (1713—1784) — письменник, критик, редактор і видавець «Енциклопедії». Дідро одним з перших виступив проти жанрової розмежованості класицистичного театру й вимагав створення нового, «проміжного» жанру, який вивів би на сцену простих людей третього стану в їх повсякденному житті та показав би перевагу їх моралі над аристократичною. Ці вимоги були своєрідним дороговказом для драматурга-початківця, й ними він керувався у своїй подальшій літературній діяльності.

Заохочений успіхом своєї першої п'єси, Бомарше уточнює свої погляди в передмові до драми «Розвідка про серйозний драматургічний жанр», квінтесенцією якої була сентенція: не далека історія, а сучасність має відтворюватися на театральній сцені. Такою була основна вимога Дідро та Бомарше. У 1770 р. була поставлена друга його драма — «Двоє друзів», однак на цей раз успіх не усміхнувся авто-

[1] Дурний Іван.

рові — п'єса зазнала повного краху. У ній прославлялась альтруїстська взаємна дружба двох друзів: ліонського купця Орелі та податківця Мелака. Бомарше прагнув створити позитивний образ буржуа — нувориша. Його Орелі простий і чесний, не бачить підступного зла, хитрощів, обману, шахрайства, він наївний і відкритий як дитина. Надмірна ідеалізація образу буржуа не була до снаги паризькому глядачеві, й невдовзі п'єсу зняли з репертуару.

У передмові до «Севільського цирульника» Бомарше з цього приводу згадував: «Колись я вже був настільки необачним, що в різний час пропонував до вашої уваги, шановний пане, дві сумні п'єси, два, як відомо, жахливі твори, бо зараз усім уже відомо, що між трагедією та комедією не існує нічого середнього... Я щиро у цьому каюся».

І хоч перша п'єса Бомарше на сьогодні забута, все ж вона була значним явищем для свого часу. Нею зацікавились у Німеччині, Англії, Росії. На зміну героїчній трагедії класицизму прийшла «зворушлива» драма, своєрідна «слізлива комедія». У своїй передмові Бомарше різко критикує класицистичну трагедію за надмірну гіперболізацію, гігантизм пристрастей, злочинів, страждань. «Усе перебільшено в цих драмах: пристрасті — завжди божевільні, злочини — завжди жахливі, але настільки далекі від природи людини, як і нечувані серед наших звичаїв; там ступають тільки серед руїн, серед потоків крові, серед трупів і підходять до катастрофи тільки через отруєння, вбивство, кровозмішення або батьковбивство». Тому Бомарше закликає писати «зворушливі драми, почерпнуті з повсякденності», вимагає правдивості в усьому, в тому числі й у мові: «Я вважаю, як і мсьє Дідро, що серйозний жанр повинен творитися у прозі». Рання драма Бомарше була позбавлена високої патетики класицистичної трагедії, зате збагатила французьку театральну сцену зворушливим елементом, сентиментальністю, поезією сліз, афектацією почуттів, душевним стражданням.

І як це часто буває в житті — іде біда, відчиняй ворота. Письменницька невдача посилилась певним охолодженням ставлення королівського двору до нього. У 1770 р. помирає його друга дружина, того ж року він втрачає свого друга Парі-Дюверне, в банку якого зберігалися майже всі його гроші. Усі ці події докорінно міняють його долю. Перед смертю банкір-благодійник залишив у спадок Бомарше чималу суму. Однак граф Ла Бланш — спадкоємець покійного — категорично відмовився заплатити 90 тисяч екю, звинувативши Бомарше у фальсифікації заповіту. До того ж Ла Бланш розповсюдив якнайобразливіші несправедливі звинувачення на адресу Бомарше, зокрема в тому, що його

перша й друга дружини померли не своєю смертю, а були ним отруєні.

Усе життя Бомарше переслідували різні наклепи: йому закидали, що його винахід про удосконалення годинникового механізму було вкрадено в одного з майстрів Карона-батька; було розповсюджено чутки про те, що його чудові комедії написані не ним самим, а його другом Гюденом де ля Брунеллері. На щастя, вчений Люмені повернув Бомарше його добре ім'я. Не дивно, що у комедії «Весілля Фігаро» так багато уваги приділено цьому ганебному явищу в людських взаєминах. На сьогодні добре відома знаменита арія дона Базиля про поговір, який часто використовують підступні люди для досягнення своєї підлої мети: «Наклеп! Пане, ви самі не знаєте, чим гребуєте! Я бачив, як наклеп переміг найпорядніших людей. Повірте, як добре взятися, то немає такої підлоти, такого паскудства, такої нісенітниці, яким не повірили б гультіпаки великого міста. А ми таки маємо спритних людей!.. Спочатку легкий шум, що торкається землі, як ластівка перед грозою, pianissimo, шепоче, і несе, і сіє отруєні стріли. Хтось почує і piano, piano шепоче на вухо іншому. Лихо вже є — воно виганяє паростки, плазує, виходить на дорогу, і, rinforzando, переходить з уст в уста. Потім раптом, невідомо як, наклеп підноситься, шипить, збільшується на очах. Він кидається, розпускає крила, кружляє, обвиває, видирає, захоплює з собою, вибухає, гримить і врешті зчиняється галас, загальне crescendo, цілий хор ненависті й осуду... Який чорт зможе протистояти!».

Ла Бланш передає справу в суд і шляхом підкупу вимагає ув'язнення Бомарше. Тим часом драматурга саджають у тюрму за дуель із герцогом де Шоном через любовну інтригу. Милосердний наглядач тюрми дозволив Бомарше виходити в місто з тим, щоб в'язень повертався на ніч у свою камеру. Позов Ла Бланша було доручено Гезману — радникy судової палати. Бомарше так само підкупом (100 луїдорів і годинник з брильянтами, передані через дружину радника) надіявся залагодити справу зі спадщиною. Однак сильніший та заможніший суперник виграє справу. Тоді Бомарше вимагає повернення хабара. Усе це стало причиною гучного політичного скандалу, що похитнув авторитет королівського суду. І тоді Бомарше звертається до потужної сили громадської думки, написавши свої знамениті «Мемуари» (1773—1774), які роздає особисто тисячними накладами не лише у фойє оперного театру, а й по всьому місту. Й саме тоді розпочалась обмова Бомарше у різних гріхах. «Мемуари» читають в усій Європі, вони викликають сміх та зневагу не лише до корумпованого подружжя Гезманів, а й до французького судочинства взагалі. Врешті Гезман був

усунутий від своєї посади, а його дружину зобов'язали сплатити відповідний штраф.

З того часу майже у кожній французькій п'єсі неодмінно присутні були епізоди, пов'язані з діяльністю адвокатів, судів та суддів. Це були прямі алюзії на судовий процес Бомарше, що викликало жваву реакцію й вибухи сміху глядачів під час вистав. Саме Бомарше своєю памфлетною творчістю розбудив соціальний протест, став одним із найбільших виразників всенародної опозиції до панівної влади. «Мемуари» Бомарше були задумані як юридична апеляція, як захисна промова, проте стали своєрідним новаторським художнім твором, що виконав епохальну соціальну функцію у розвінчанні та розвалі французької абсолютистської системи. Бомарше став загальновизнаним носієм суспільного протесту, його авторитет серед французького суспільства досягнув апогею. Що ж до поетикальних особливостей «Мемуарів», то вони стоять ближче до драматургії, аніж до розповідних жанрів. Тому небезпідставно Вольтер радив Бомарше переробити свій твір для французької театральної сцени.

Проте митарства Бомарше й надалі не припиняються: його позбавляють громадянських прав. Щоб уникнути нового ув'язнення, він емігрує в Лондон. І тут знову Бомарше застосовує свій талант авантюриста: він стає королівським шпигуном, виконуючи різні таємні доручення спочатку короля Франції Людовіка XV, а після його смерті (1774) — Людовіка XVI.

Саме на дипломатичній ниві розкрились якнайкраще його політичний хист та організаційний талант. У час, коли розпочалась війна Англії з повсталими північними штатами Америки за незалежність від британської королівської корони (1775—1783), Бомарше настійно радив французькому уряду матеріально допомогти американському народу, що боровся за самостійність й створення нової держави — Сполучених Штатів Америки. Як великий стратег, Бомарше організовує постачання зброї через океан для повстанців, вклавши в цю справу три мільйони з власних коштів. Саме Бомарше наполягав на тому, щоб Франція якнайшвидше офіційно визнала незалежність США, всупереч побоюванням війни між Францією й Англією. Не комерція керувала мужніми вчинками Бомарше: він був у числі перших європейців, котрі з патріотичних почувань намагались прислужитись високій ідеї державної незалежності, до якої завжди прагнуть усі народи — великі й малі.

Не менших матеріальних збитків Бомарше зазнав, коли у 1778 р. помер Вольтер. Оскільки чимало творів видатного просвітителя були заборонені у Франції та видані за кордоном і доволі часто перебували у приватному володінні,

а тому були малодоступні широкому загалу, Бомарше енергійно й пристрасно береться за видання повного зібрання (92 томи!) творів Вольтера з метою їх збереження для майбутніх поколінь. Він не тільки скуповує рукописи, але й займається придбанням паперових фабрик, організовує типографію на території Німеччини й протягом восьми років керує великим підприємством, ризикуючи знову втратити свободу за видання «крамольної» вольтерівської літературно-філософської спадщини. І хоча Бомарше й на цей раз не повернув затрачені чималі кошти, його титанічна праця була виявом високої громадянської мужності щодо збереження духовної спадщини французького народу.

Смак ризику та новизни й надалі керує поведінкою й діяльністю Бомарше. Йому вдається добитися особистої реабілітації у Верховному суді, він виграє свій процес проти Ла Бланша й тоді стає найвідомішою людиною у Франції. «Його життя, — писав друг Бомарше Годен, — було таким же різноманітним, як і його геніальність». Бомарше фінансує перших французьких аеронавтів, захищає протестантів від релігійної дискримінації та нетолерантності суспільства й держави. Перелік подібних ініціатив Бомарше можна продовжити, однак він заслуговує шани передусім як майстер слова й сміху, як автор знаменитої трилогії: чотириактної комедії «Севільський цирульник» (1775), п'ятиактної комедії «Весілля Фігаро» (1784), п'ятиактної драми «Злочинна мати» (1792).

«Прекумедна комедія», яку театральні глядачі вперше побачили 23 лютого 1775 р., не містила нічого революційного. «Закоханий старий збирається назавтра одружитись зі своєю вихованкою. Її юний шанувальник виявляється спритнішим, випереджає його й того ж дня одружується з нею під самим носом опікуна. В його будинку. Ось основа мого твору». Так Бомарше лапідарно окреслює фабулу свого твору «Севільський цирульник, або Марна обережність» у передмові під назвою «Стриманий лист про провал критики «Севільського цирульника». Перша вистава п'єси зазнала невдачі, а тому Бомарше швидко вніс певні структурні зміни, надав їй більшої динамічної напруги, що позитивно вплинуло на подальшу популярність твору. Рецензенти старались якнайдошкульніше допекти авторові, знеславити й опаплюжити його. У передмові до п'єси, що була написана після сімнадцятої вистави, Бомарше цитує одного з пасквілянтів: «Репутація пана Бомарше сильно похитнулася. Порядні люди нарешті зрозуміли, що якщо в нього повисмикувати павине пір'я, то під ним залишиться огидний чорний ворон, нахабний та настирливий, як і всі ворони».

Для задуму «Севільського цирульника» автор використав один із своїх ранніх творів «Le Sacristain» («Паламар»), напи-

саний на основі іспанської інтермедії, в основі якої було три дійові особи: стариган, молода красуня і хитрий коханець-зальотник. Автор зберіг це традиційне тріо, однак трансформував жанрову специфіку фарсу у водевіль, а відтак у комедію. В остаточному варіанті твір складається з чотирьох актів і зберігає деякі риси генетичного першотвору: в жанр великої комедії внесено сміливий сміх народного фарсу, запозичено з ліричного мистецтва пісні та арієти в «іспанському дусі», насичено зміст алюзіями на актуальні події та особисте життя Бомарше (зокрема, проглядається прозорий натяк на його перипетії з правосуддям), надано творові класичної схеми, де перестарілого коханця обманюють молоді залицяльники. Саме цю ж схему використав Мольєр у «Школі жінок», яку Фігаро резюмує в останній репліці (акт IV, сцена VIII): «Коли молодість і любов об'єднуються, щоб обдурити старість, усі її намагання перешкодити цьому можна справді назвати «марною обережністю». Цей підзаголовок, запозичений з однойменної новели Поля Скаррона, виправдовує численні інтриги, що зводять нанівець усю обережність старого лікаря Бартоло — йому не вдається перешкодити молодому графові Альмавіві завоювати симпатію Розіни та її засватати. Юна вихованка недолугого лікаря Бартоло вміло вдає цнотливість французьких та італійських коханок. У Севільо, куди ревнивий перестарілий опікун відвіз свою підопічну, з якою він прагне якнайшвидше одружитись, мчить другий коханець — переодягнений граф Альмавіва, який тут зустрічає свого колишнього слугу Фігаро. Винахідливий і кмітливий, спритний і дотепний слуга, який випадково виявився перукарем та квартирантом Бартоло, всіляко допомагає молодим закоханим одружитись. Щаслива кінцівка твору опосередковано натякала на долю самого автора, який часто добивався успіху в безнадійних життєвих ситуаціях тільки завдяки свойому непересічному таланту, своїй сміливій авантюрній вдачі й вірі в неодмінний успіх. Симпатії до автора, який своїми «Мемуарами» та судовими процесами завоював неймовірну популярність серед різних верств французького суспільства, були перенесені на його драматургічний твір, який полонив читача й глядача. Твір доводив, що з прогнилою, соціально несправедливою феодальною машиною можна й потрібно боротися різними способами. Настав час, коли мистецтво ставало гострою зброєю у поваленні «сильних світу цього», їх викритті й висміюванні. І це завдання взяв на себе й блискуче виконав Бомарше — представник третього стану, який вивів на сцену життєрадісного, оптимістично налаштованого простолюдина, що заявив про своє право на щастя.

Театр Бомарше вміло поєднує традиційний комізм із політичною сатирою. Їдка іронія, невгамовна зухвалість,

безмежна фантазія допомагають авторові піддати гострій, дотепній критиці станову нерівність французького суспільства.

П'єса Бомарше — традиційний за змістом та добором персонажів твір. Любовний сюжет із комічними ситуаціями й шахрайськими непорозуміннями, маскарадне переодягання учасників веселої забави, неймовірність інтриги, гротеск та гіперболізація дали змогу авторові створити комедію високої художньої проби. «Зображувати людей середнього стану в стражданні та в нещасті? — пише Бомарше у передмові до твору. — Ще чого! Їх слід тільки висміювати! Кумедні піддані та нещасні королі — ось єдино існуючий та єдино можливий театр». Саме сміх для Бомарше був найсильнішою зброєю, якою він перемагав усіх своїх суперників-заздрісників, критиків-дилетантів, що намагалися упереджено й дошкульно піддати несправедливій критиці його епохальний твір. Підтвердженням цьому є слова Фігаро про своє ставлення до нещасть і злигоднів, що випадали йому в житті: «Коли мені було добре, я допомагав іншим, коли погано, я це зносив терпеливо; я глузував із дурнів і ганьбив лихих; але увесь час сміявся з власних злиднів.

Образ слуги Фігаро — улюблений персонаж комедійного жанру, запозичений ще з італійської комедії масок. Дзанні-слуги завжди були носіями яскравого, іскристого народного гумору та неприборканих буфонних веселощів. Цю традицію творчо сприйняв Мольєр, театральні герої-слуги якого, хоч і служать своїм панам, проте при кожній нагоді викривають їх нікчемність й духовну недолугість. Задовго до Бомарше слуги були виведені на сцену Реньяром («Серенада», 1693), а також Лесажем («Кріспен, суперник свого господаря», 1707; «Тюркаре», 1709). Однак згадані герої були надто корисливими шахраями, що прагнули особистого збагачення у будь-який спосіб. Бомарше не тільки внутрішньо облагороджує слугу, який стає філософом, музикантом, поетом (риси притаманні самому автору!), а й міняє зовнішність, одягнувши його не в традиційний театральний костюм прислуги, а в костюм іспанського франта. Така метаморфоза була зумовлена атмосферою передреволюційної епохи, коли просвітники прагнули морально очистити та героїзувати плебейське середовище. Адже представники третього стану на той час виходили на перший план в історичних подіях.

Талановитий, духовно обдарований плебей Фігаро стоїть вище від представників панівних аристократичних кіл. Альмавіва кепкує над пристрастю Фігаро до написання анакреонтичних, гедоністських віршів. Йому не віриться, що простолюдин має поетичні здібності. Фігаро обурений тим, що міністр, дізнавшись про його літературне захоплення,

звільнив його з посади аптекарського помічника на кінському заводі в Андалузії.

«Г р а ф. О, змилуйся, змилуйся, друже! Хіба ти пишеш вірші?..

Ф і г а р о. Оце і є причина мого нещастя, ясновельможний пане. Коли міністрові доповіли, що я пишу вірші, і до того, ще можу сказати, непогані, надсилаю загадки до журналів, що мої мадригали ходять серед людей, коротко кажучи, що мої твори друкуються, він поставився до цього трагічно і звільнив мене через те, що ніби не можна поєднувати любов до літератури з працею на посаді».

Фігаро не схожий на жоден характер традиційної французької комедії. Будучи набагато складнішим, аніж мольєрівські слуги, Фігаро стає справжнім «машиністом» дії, своєрідним активним організатором комедійної інтриги. В боротьбі з Бартоло та його прислужником Базилєм Фігаро проявляє свою незвичайну спритність, що ґрунтується на влучних репліках, вдалих натяках. Усе це надає п'єсі жвавості, фантазії, зухвалості, веселості. Комедії Бомарше притаманний своєрідний ритм градаційного нагромадження швидкоплинних, гострих подій, після яких наступає різкий спад. Стрімкість, несподіваність поворотів, безупинне нагнітання комічного — улюблений стилістичний прийом Бомарше, що надає п'єсі жвавості, динаміки, життєствердження. Шарж, фарс, карикатура, фанфаронада, сатира, дотеп, комічна плутанина — складові стильової манери письма Бомарше, які роблять його твір яскраво злободенним, винятково легким.

Постійно вплітаючи комедію в комедію, Фігаро грає своєрідну роль театрального режисера. Головний герой твору уособлює тогочасний стан французького театру з його забавними інтригами, масками, переодяганням та закодованою мовою. Персонажі «Севільського цирульника» безперервно винаходять нові способи для поборення влади Бартоло: жест, лист, пісня замінюються словом, відволікаючими прихованими засобами для протиставлення щастя деспотії та тиранії. В образі Фігаро проглядається плебейська показна розкутість й виклик, що його він готовий кинути несправедливому суспільству. І хоч у п'єсі чітко не окреслено час дії, яка до того ж традиційно перенесена в Іспанію, все ж твір був сприйнятий як бунтівний, що посягав на підвалини держави. Тому особливо прискіпливо приглядалась до твору королівська цензура, а паризький парламент тричі забороняв його постановку.

Автору закидали, що він переніс дію поза межі Франції. «Знавці вважали, — іронічно зауважує Бомарше у передмові до п'єси, — що я припустився помилки, змусивши севільського жартівника критикувати в Севільї французькі зви-

чаї, в той час як правдоподібність вимагала, щоб він закликав до іспанських традицій. Це так, але я й сам був такої думки, та для більшої правдоподібності збирався спочатку створити і поставити п'єсу іспанською мовою, але одна людина зі смаком у розмові зі мною відзначила, що тоді вона втратить для паризької публіки певну частину своєї веселості — саме цей доказ і змусив мене написати її французькою мовою. Таким чином, як бачите, я багато чим пожертвував заради веселощів, але так і не спромігся розвеселити буйонську газету». Принагідно відзначимо, що цей традиційний літературний прийом уміло й творчо використав згодом Проспер Меріме у своїй першій літературній містифікації «Театр Клари Газуль», де також йшлося про середньовічну Іспанію часів інквізиції, однак читач чітко усвідомлював, що автор має на меті викрити жорстокі злочини французької влади часів Реставрації династії Бурбонів.

Бомарше викриває усю безправність, якої зазнавали представники низького стану в тодішній Франції. Фігаро з властивим йому дотепом однією веселою фразою висміює підступність станової нерівності: «Я вірю, що коли вельможа не робить нам лиха, то й це вже добре». Жарт, дотеп веселуна Фігаро служать своєрідним прикриттям політичного забарвлення п'єси. Станові пересуди й забобони стають постійними об'єктами глузувань Фігаро. Коли граф Альмавіва збагнув, що плебей Фігаро може бути йому корисним у його любовних перипетіях, то відразу змінив пихату тональність розмови на більш дружню, на що Фігаро слушно зауважив: «Чорт візьми! Як інтерес скорочує віддаль між людьми!»

Фігаро не сприймає нещирі роздуми Альмавіви про дворянську честь. Він давно переконався в тому, що тільки користь керує його вчинками. «Щоб вас заспокоїти, — заявляє Фігаро графові, — я не казатиму пишномовних слів про честь і відданість. Ними і так зловживають щодня; скажу тільки: мій інтерес відповідає за мене». Проте переконання й совість все ж для нього багато важать. Він допомагає графові заради користі, керуючись поняттями справедливості, яка є на боці закоханих — Розіни та Альмавіви.

Водночас за комічним образом Бартоло, який стоїть на заваді любовному зв'язку Розіни та Альмавіви, чітко проглядається понура аморальна постать людини, що не сприймає соціальний та науковий поступ. Для Бартоло сучасність — варварський вік.

П'єса завершується щасливо — кмітливий слуга Фігаро допомагає закоханому до безтями графові одружитися з Розіною. П'єса Бомарше сповнена оптимізму: перемагає молодість, краса, кмітливість. Усі, хто чинив опір й душив

радість життя, зазнають поразки — вони недолугі й смішні, а тому викликають у глядача тільки зневагу й відразу.

Згодом (посмертно) збулась мрія Бомарше — італійський композитор Джоаккіно Россіні (1792—1868) створив блискучу оперу «Севільський цирульник» — шедевр італійської опери-буф, яка досі не сходить з підмостків світових оперних театрів.

А все ж талант та ідейно-художня зрілість великого комедіографа Бомарше розкрився з іще більшою повнотою у продовженні «Севільського цирульника» — у другій частині трилогії, комедії «Шалений день, або Одруження Фігаро» (1784). За дев'ять років, що минули з часу написання першого твору трилогії, Бомарше, як завжди, був зайнятий різними соціально-політичними справами. Особливої уваги заслуговує його настирливість у захисті прав письменників, які могли заслужити на певну матеріально-соціальну підтримку лише за умови прославляння пихатих багатіїв та королівського двору. Відомо, що творець французького класичного театру П'єр Корнель матеріально ледь животів, натомість нині забутий Шаплен отримував три тисячі франків від влади. Подібною була й доля Ж.-Б. Мольєра, який у три рази менше заробляв від невідомого на сьогодні Бенсерада. Вірнопідданість й угодовство значно вище цінилися від таланту та заслуг митця перед суспільством. У 1791 р. у відповідь на звернення Бомарше, Лагарпа й Седена Національні Збори Французької республіки видали декрет про авторське право. У «Листі до французьких письменників» Оноре де Бальзак високо цінив внесок автора «Весілля Фігаро», який примусив владу шанувати права драматургів.

Комедія, яка принесла авторові світову славу, вирізняється винятковою кількістю сцен (92), а також чисельністю персонажів (16). Не менш важливою ознакою комедії є двозначність характерів та ситуативних інтриг.

Дія відбувається у замку Атуас Фрекас, у трьох милях від Севільї, де граф-розпусник Альмавіва через три роки подружнього життя з Розіною прагне звабити Сюзанну (Сюзон) — покоївку графині — наречену Фігаро. Дві жінки — графиня та її служниця, а також Фігаро, змовляються з тим, щоб перешкодити хтивим намірам невірного чоловіка. Якщо у першій комедії слуга Фігаро безкорисливо служив вірою й правдою своєму зверхнику Альмавіві, всіляко допомагаючи йому здобути перемогу над лікарем Бартоло в боротьбі за руку Розіни, то у другій частині трилогії Фігаро стає головною дійовою особою — відкритим суперником графа, який своїми фліртами калічить долю й щастя молодих коханців. Отже, головна дія твору пов'язана з намаганням Фігаро реалізувати передусім своє особисте щастя.

За словами цензорів, як свідчить Бомарше у передмові до п'єси, тут — звичайна кумедна інтрига: «Іспанський гранд закохується у дівчину й намагається спокусити її, тоді як спільні зусилля дівчини, тієї людини, з якою вона збирається одружитися, та дружини сеньйора перекреслюють задуми цього володаря, якому його становище, багатство та марнотратство, здавалося, мали б забезпечити повний успіх». У цій же передмові Бомарше викладає зміст «Одруження Фігаро». За порадою принца Конті автор вніс мотив зустрічі Фігаро з його батьками. Поєднання цього мотиву з основною інтригою твору — суперництва Фігаро з графом через Сюзанну, а також флірт Керубіно з графинею й спричинило ту комедійну плутанину, що дало право Бомарше назвати свою п'єсу «Шалений день».

За архітектонікою «Одруження Фігаро» значно складніше за «Севільського цирульника». Тут проглядаються елементи різних сміхотворних жанрів: фарсу, комедії інтриги, комедії звичаїв, міщанської драми. Проте головний елемент наскрізно простежується у змісті твору — соціально-сатирична домінанта, спричинена становою нерівністю. У «Передмові» до твору Бомарше писав: «Я вважав, вважаю і зараз, що без гострих ситуацій в драматичній дії, ситуацій, які постійно породжуються соціальною різницею, не можна досягти на сцені ні високої патетики, ні глибокої повчальності, ні справжнього та благодійного комізму... Виправити людей можна, тільки зобразивши їх такими, якими вони є насправді».

Тому автор наповнює «Одруження Фігаро» яскравими образами, що еволюціонували порівняно з «Севільським цирульником». Так, образ графа Альмавіви перетворюється з молодого вітрогона на досвідченого ловеласа, який, перенаситившись надмірною любов'ю вірної дружини, намагається звабити її камеристку Сюзанну. Натомість сама графиня Альмавіва, яка ще в недавньому минулому була кокетливою, дотепною дівчиною Розіною, на сьогодні стала привабливою молодицею, покинутою чоловіком, якого, однак, вона й надалі продовжує пристрасно кохати. Що ж до позитивної героїні — нареченої Фігаро камеристки Сюзон, — то вона увібрала в себе найкращі чесноти: цнотливість, кмітливість, сміливість. Закоханий Фігаро на самоті так її характеризує: «Чарівна дівчина! Завжди весела, жвава. Повна веселості, розуму, кохання й принади».

Фігаро й Сюзанна нізвідки не чекають допомоги, а самі виборюють своє право на особисте щастя, спираючись на розум, волю і віру у свою перемогу. Фігаро у своєму прагненні до особистого щастя використовує свою головну зброю — спритність, хитрість й неабиякий життєвий досвід, який йому

давався нелегко. У кульмінаційному монолозі в останній сцені (III) Фігаро засвідчує, що перед нами не лише балагур, дотепний сміхованець, невтомний інтриган у любовних фліртах, а передусім людина розумна та надзвичайно вольова у досягненні своєї мети.

В «Одруженні Фігаро» автор набагато сміливіше й гостріше ставить соціальні та морально-етичні проблеми, яких тільки торкнувся у «Севільському цирульнику». Саме образ Фігаро значно поглиблений в «Одруженні Фігаро», порівняно із «Севільським цирульником». Якщо у першій п'єсі трилогії Фігаро лише опікувався любовними походеньками графа, то тут він стає самостійним чоловіком, який заводить сім'ю, а отже змушений захищати свою наречену від залицянь настирливого й невтомного спокусника. До пари Фігаро і його наречена Сюзон, яка не уступає йому у дотепності, кмітливості й сміливості у боротьбі за своє особисте щастя, яке намагається зруйнувати всесильний Альмавіва своїми посяганнями на її цнотливість. Щаслива Сюзанна знає про підступні наміри графа залучити її до списку своїх коханок, про що вона повідомляє Фігаро. Граф гірко жалкує, що в перші дні свого щасливого подружнього життя надаремно відмовився від усталеного середньовічного звичаю «права першої ночі», за яким перша шлюбна ніч кріпачки, що одружувалась, належала феодалові.

Поєднавши свою завзятість, Фігаро й Сюзанна після карколомних, заплутаних інтриг досягають своєї мрії — вони щасливо одружуються. Фігаро знаходить своїх батьків (ними виявилися Марселіна й лікар Бартоло).

М а р с е л і н а *(в нестямі).* Бувши досить нещасливою дівчиною, я мала стати найогиднішою з дружин; і от я тепер найщасливіша мати! Обійміть мене, мої діти обоє; я з'єднаю у вас всю мою ніжність. Я щаслива, як тільки може бути. Ах, діти мої, як я вас любитиму!».

Плебей Фігаро запально повстає не лише проти графа, а й проти цілої системи феодальних відносин. Мова його пересипана дошкульними дотепами, спрямованими проти панівних кіл: «Закон поблажливий до великих, суворий до маленьких», «Отримувати, брати, вимагати ще — ось формула з трьох славетних правил», «Трохи вчений клієнт завжди краще знає свою справу, ніж певні адвокати».

Протиставляючи незаслуженому багатству, рангу, становищу в суспільстві графа Альмавіви своє злиденне існування, Фігаро зізнається: «Коли ж я, біс його батькові, загубившись у темному натовпі, мусів розгорнути більше винахідливості і розважливості на те тільки, щоб існувати, ніж укладено за сто літ для управління цілою Іспанією». Альмавіві ж Фігаро в'їдливо закидає: «Що ви вчинили для

того, щоб мати те все добро? Ви завдали собі труду народитися і нічого більше».

Фігаро давно збагнув, що панівні кола проводять антинародну політику, а тому сміливо її засуджує: «Розсилати шпигів і підплачувати зрадників; зривати печатки, перехоплювати листи й намагатися ушляхетнити вбогість засобів поважністю предмета — от і вся політика». Розум і честь не були в пошані в той час. І коли Альмавіва з корисливим наміром пропонує розумному Фігаро посаду кур'єра для депеш у французькому посольстві в Англії, той слушно заявляє: «Розум, щоб вийти в люди?.. Помірність і плазування — ось чим досягається все». Після подібних сміливих сентенцій Фігаро стає в очах глядача «чесною людиною», а не крутієм-шахраєм. Якщо ж він і вдається іноді до крутійства, то тільки для того, щоб безкорисливо допомогти іншим і боротися зі суспільним злом.

Дотичними діями, які доповнюють основну сюжетну лінію, є роль щиро закоханого у графиню пажа Керубіно, натомість розумниця Марселіна проявляє велику винахідливість із тим, щоб засватати Фігаро, який згодом виявився її сином. Таким чином, заплутані, швидкоплинні перипетії, непередбачені ситуації й потаємні наміри героїв складають основу цього «шаленого дня». Комічна інтрига полягає ще й в тому, що всі дійові особи взаємозакохані й постійно перевіряють поведінку своїх коханців на чесність у взаєминах. Як і в першій частині трилогії, молодість перемагає — Фігаро одружується із Сюзанною. У цьому їм майже всі допомагають, особливо Розіна, дружина графа, яка прагне відомстити зрадливому чоловікові.

Однак за нескінченними перевдяганнями, шуканнями, невпізнаваннями у п'єсі все ж закладено глибокий соціальний зміст. «Отже, — пише Бомарше у передмові,— якщо в «Севільському цирульнику» я ще тільки порушив основи держави, то в новому своєму творі, ще більш огидному й злобливому, я їх повністю спростовую». Тут же автор зауважує, що він мав на меті піддати критиці низку зловживань, згубних для суспільства. Про це й глузує його улюблений головний герой Фігаро: «І щоб я тільки не говорив у своїх писаннях про владу, про релігію, про політику, про мораль, ні про значних осіб, ані про поважні товариства, ні за оперу, ні за інші спектаклі, ні за будь-кого, до чогось причетний, — про все інше я можу писати зовсім вільно під наглядом двох або трьох цензорів».

Саме тому розлючений король Людовік XVI заборонив виставу однієї з найвеселіших та найдотепніших французьких п'єс, заявивши: «Це жахливо, цього ніколи не будуть грати. Потрібно зруйнувати Бастилію, інакше вистава цієї

п'єси буде небезпечною непослідовністю. Цей чоловік глумиться над усім, що повинно вважатися священним у державі». На противагу членові Французької Академії наук, історика Гайяра, який у своїй рецензії на п'єсу легковажно запевнював, що «веселі люди не є небезпечними, перевороти, змови, вбивства та інші жахи, як учить нас історія всіх часів, були розроблені, опрацьовані та здійснені людьми стриманими, нудними й похмурими», король був набагато більш передбачливим щодо задуму Бомарше. Натомість Наполеон Бонапарт, оглядаючи своє минуле, назвав «Одруження Фігаро» «революцією в дії». Справді, «революційність» п'єси в тому, що влада Альмавіви для Бомарше — уже в минулому.

Комедія «Шалений день, або Одруження Фігаро» викриває не тільки феодальний лад, а й засуджує будь-яке свавілля, будь-яку зневагу людської гідності, висміює будь-які зазіхання влади, яка діє всупереч розуму й людяності. Новаторською знахідкою у п'єсі є заданий автором прискорений, по-свойому шалений ритм, темп розвитку подій. Все це свідчить передусім про блискучу дотепність, непересічний розум, енергію, запал головних дійових осіб.

Театральна невдача третьої частини трилогії під назвою «Злочинна мати, або Другий Тартюф» (1792) засвідчила, що талант автора був вичерпаний, у чому він сам зізнається у передмові до твору: «Я теж усе ще намагаюся бути художником людського серця, але мою палітру висушили роки та мінливість долі. І це не могло не позначитися на «Злочинній матері».

А все ж і у цій п'єсі Бомарше залишається вірним своїм гуманістичним засадам, особливо коли йдеться про реабілітацію жінки: Альмавіва докорінно змінює своє ставлення до своїх станових привілеїв, позбавляється тиранських рис, колишньої розпусності і, керуючись християнським милосердям, знаходить у собі мужність благородно вибачити необачну невірність дружини, якою, у стані афектної пристрасті, силою заволодів Леон Асторга (Керубіно).

Галльська веселість Бомарше, його життєстверджуючий оптимізм упродовж століть надихають французький народ на захист своїх громадянських прав у відповідності до девізу Вольтера, що його полюбляв цитувати Бомарше: «Моє життя — це боротьба».

Володимир Матвіїшин

СЕВІЛЬСЬКИЙ ЦИРУЛЬНИК,

або

МАРНА ОБЕРЕЖНІСТЬ

О батько, там померти я не міг!

Вольтер, «Заїра», дія 2

Переклад
Є. Годило-Годилевської та О. Пивоварової
Вірші переклав О. Бургардт

СТРИМАНИЙ ЛИСТ ПРО ПРОВАЛ КРИТИКИ «СЕВІЛЬСЬКОГО ЦИРУЛЬНИКА»

Скромно одягнений автор з уклоном підносить читачеві свою п'єсу.

Шановний пане,

Маю честь запропонувати до вашої уваги мій новий твір. Було б добре, якби він потрапив до вас в один з тих щасливих моментів, коли, вільний від зайвих клопотів, задоволений станом свого здоров'я, станом своїх справ, своєю коханою, своїм сніданком, своїм шлунком, ви могли б дозволити собі хвилинне задоволення та прочитати мого «Севільського цирульника», бо без усіх цих умов людина не здатна бути шанувальником розваг і поблажливим читачем.

Але якщо через якийсь прикрий випадок ваше здоров'я підірвано, ваші справи заплутані, ваша красуня порушила свої обітниці, ваш сніданок виявився несмачним, а травлення ваше розладналось — о, тоді облиште мого «Цирульника», зараз вам не до нього! Краще підрахуйте свої витрати, вивчіть справи свого супротивника, перечитайте зрадливу записку, яку ви знайшли у Рози, передивіться зразкові твори Тіссо про помірність, або поміркуйте про політику, економіку, дієту, філософію та мораль.

Якщо ж ваш стан такий, що вам неодмінно треба забутися, сядьте глибше у крісло, розгорніть буйонську енциклопедичну газету, що видається за дозволом та схваленням, та одну-дві години поспіть. Хіба легкий твір здатен розвіяти похмурі думки? Дійсно, що вам до того, як спритно цирульник Фігаро обдурив лікаря Бартоло, допомагаючи суперникуу відбити в нього кохану?

Не дуже тішать чужі веселощі, коли у самого на душі похмуро.

Хіба вас цікавить, що цей іспанець-цирульник, приїхавши до Парижа, випробував усі вибрики долі, а моїм дозвільним вигадкам приділяли стільки уваги тільки тому, що

Фігаро було заборонено займатися будь-яким ремеслом? Справи інших людей цікавлять тільки тоді, коли про свої власні справи нема потреби хвилюватися.

Отже, у вас все гаразд? Ви можете їсти за двох? Ви маєте доброго кухаря, чесну кохану і ніщо не турбує ваш спокій? О, тоді поговорімо, поговорімо! Прошу, приділіть належну увагу моєму «Цирульнику».

Я добре розумію, шановний пане, що вже минули ті часи, коли я, повсюди беручи з собою свій рукопис та нагадуючи спокусницю, яка часто відмовляє у тому, на що вона завжди палає бажанням погодитися, скупо читав свій твір лише обраним особам, а ті вважали за обов'язок платити мені за люб'язність пишномовною похвалою.

О, щасливі дні! Час, місце, слухачі — все сприяло мені, магія майстерного читання забезпечувала мені успіх, я пропускав слабкі місця та підкреслював сильні, а потім з гордовитою скромністю, з напівзаплющеними очима приймав похвалу і тішився торжеством, тим більше втішним, що три чверті його не діставались шахраю-актору.

Але якими жалюгідними здаються зараз всі ці хитрощі! Тепер, коли потрібне диво, щоб підкорити вас, коли один тільки жезл Мойсея міг би зробити що-небудь, в мене немає навіть тієї сили, яку мав ціпок Якова: нема більше ні фокусів, ні крутійства, ні кокетства, ні модуляції голосу, ні театральної ілюзії — нічого.

На ваш розсуд я віддаю свій твір таким, яким він є, без будь-яких прикрас.

Нехай вас, шановний пане, не дивує, що обираючи свій стиль, я враховую своє становище і не наслідую тих письменників, які дозволяють собі недбало звертатися до вас: читачу, друже читачу, дорогий читачу, прихильний або люб'язний читач, або ж дають вам інше фамільярне, я б навіть сказав, неблагопристойне ім'я, за допомогою якого ці необачні люди намагаються стати нарівні зі своїм суддею, хоча нічого, крім недоброзичливості, це в нього зазвичай не викликає. Ще не було на моїй пам'яті такого випадку, щоб чванство полонило когось — тільки скромність може допомогти автору добитися від гордого читача деякої поблажливості.

Ах, ще жодному письменнику не потрібно було такого поблажливого ставлення до себе, як мені!

Марно намагався б я приховувати це. Колись я вже був настільки необачним, що в різний час пропонував до ва-

шої уваги, шановний пане, дві сумні п'єси, два, як відомо, жахливих твори, бо зараз всім вже відомо, що між трагедією та комедією не існує нічого середнього. Це вже загально відомо та вирішено, та всі, і діти і дорослі, говорять про це. Я сам у цьому настільки переконаний, що якби захотів вивести на сцену безутішну матір, скривджену дружину, безрозсудну сестру, сина, якого позбавили спадщини, і представити їх глядачеві у пристойному вигляді, я передусім вигадав би для них дивне королівство на якомусь архіпелазі або ж в якомусь іншому куточку світу, де б вони панували скільки їх душі завгодно. Тоді я вже був би цілком впевнений, що мені не тільки не докорятимуть у неправдоподібності інтриги, неймовірності подій, ходульності характерів, перебільшені думок та занадто піднесеному стилі, а навпаки, саме це й гарантувало б мені успіх.

Зображувати людей середнього стану у стражданні та у нещасті? Ще чого! Їх слід тільки висміювати! Кумедні піддані та нещасні королі — ось єдино існуючий та єдино можливий театр. Я зі свого боку зрозумів це — і край: більше я ні з ким не сваритимусь.

Отже, шановний пане, колись я був настільки необережним, що написав п'єси, які не належать до гарного жанру, — я щиро у цьому каюся.

Потім, через деякі обставини, я ризикнув виступити з нещасливими Мемуарами, та мої вороги визнали, що вони не відрізняються гарним стилем — за це мене жорстоко терзає совість.

Зараз я пропоную вам прекумедну комедію, яку дехто з законодавців думок не вважає твором гарного тону — від цього мені так прикро.

Мабуть, одного дня я насмілюсь образити ваш слух оперою, і люди, які колись були молодими, скажуть про неї, що в ній не відчувається впливу гарної французької музики, — я заздалегідь згораю від сорому.

Отже, припускаючись помилок та вибачаючись за них, я до самої смерті намагатимусь заслужити вашу поблажливість тією наївною простосердечністю, з якою я визнаватиму свої помилки і вибачатимусь.

Що ж до «Севільського цирульника», то я приймаю тут шанобливий тон не для того, щоб підкупити вас, а тому, що мене запевняли, нібито автору, хоча і втомленому, але з отриманою в театрі перемогою, залишається лише заслу-

жити ваше, шановний пане, схвалення і бути облаяним у кількох газетах, щоб отримати всі літературні лаври. Таким чином, якщо ви забажаєте подарувати мені лавровий вінок вашою прихильності, то слава мені забезпечена, бо в мене немає жодних сумнівів, що деякі панове журналісти не відмовлять мені у вінку своєї неприхильності.

Один з них, який з дозволу та схвалення влаштувався у Буйоні, вже зробив мені енциклопедичну честь, запевнивши своїх передплатників, що в моїй п'єсі нема ні плану, ні єдності, ні характерів, що вона анітрішечки не цікава і не кумедна.

Інший, ще більш простодушний, який втім немає ні дозволу, ні схвалення, немає навіть енциклопедії, просто переказує мою п'єсу власними словами та додає до лаврового вінка своєї критики наступну втішну похвалу моїй особі: «Репутація пана Бомарше сильно похитнулася. Порядні люди нарешті зрозуміли, що якщо в нього повисмикувати павине пір'я, то під ним залишиться огидний чорний ворон, нахабний та настирливий, як і всі ворони». Оскільки я дійсно мав нахабність написати комедію «Севільський цирульник», то, щоб повністю виправдати визначення, яке мені дали, я буду настільки настирливим, що дуже попрошу вас, шановний пане, судити мене самостійно, незалежно, не звертаючи уваги на критиків колишніх, теперішніх та майбутніх: ви ж знаєте, що газетярам частогусто за штатом належить ворогувати з літераторами; я буду настільки настирливим, що відверто заявлю вам: якщо ви узялись за мою справу, то, хочете того чи ні, ви неодмінно маєте бути моїм суддею, бо ви — мій читач.

Ви добре розумієте, шановний пане, що якби ви, щоб не утруднювати себе, або щоб довести мені, що я невірно розмірковую, навідріз відмовилися мене прочитати, ви самі припустились би логічної помилки, негідної такої освіченої особи, як ви: не будучи моїм читачем, ви вже не могли б бути тією особою, до якої звернена моя скарга.

Дійсно, якби, незважаючи на те, що я певною мірою примусив вас, ви під час читання вирішили закинути мою книгу, це б, шановний пане, було рівносильне тому, що під час будь-якого іншого судового розгляду смерть винесла б вас із залу засідань, або будь-який інший нещасний випадок вивів би вас із складу суддів. Ви можете запобігти суду наді мною тільки перетворившись на ніщо, ставши нега-

тивною величиною, переставши існувати для мене як читач.

Та й що вам за шкода від того, що я ставлю вас над собою?

Після щастя командувати людьми найвища честь — це судити їх, чи не так, шановний пане?

Отже, ми з вами умовились. Я не визнаю інших суддів, окрім вас, не відкидаючи і шановних глядачів, які судять лише у першій інстанції, а потім часто-густо переконуються, що їх вирок був скасований вашим судом.

Спочатку моя справа слухалася за їх присутності у театрі, і ці панове багато сміялися, так, що я почав уже вірити в те, що виграв процес. Аж ні: журналіст, що оселився у Буйоні, стверджує, що сміялись саме наді мною, але це, шановний пане, якщо висловлюватись мовою суддів, лише огидна прокурорська кляуза. Я мав на меті побавити глядачів, і якщо вони тішилися від душі, то я вважаю, що досяг її. І не має жодного значення, сміялися вони над п'єсою чи наді мною. Ось чому я продовжую вважати, що виграв процес.

Цей же журналіст стверджує, чи принаймні натякає, що у бажанні заручитися підтримкою деяких глядачів, я влаштовував для них читання у приватних будинках і цією особливою пошаною заздалегідь підкуповував їх. Але і це, шановний пане, є лише наклепом німецького журналіста. Цілком очевидно, що в мене було лише одне завдання: ознайомити їх з п'єсою. Я влаштовував щось на зразок нарад з приводу цієї справи. Якщо мої радники, висловивши свою думку, пізніше стали моїми суддями, то, як ви розумієте, шановний пане, я тут ні до чого: якщо вони відчували, що не байдужі до мого цирульника-андалузьця, вони б із делікатності мали ухилитися від цього.

Ах, якби вони продовжували залишатись хоча б трошки небайдужими до цього юного чужоземця! Тоді нам було б з ним легше винести тимчасову негоду. Але такі вже люди: ви користуєтеся успіхом — вас приймають з розпростертими обіймами, від вас не відходять, вами пишаються. Але бійтесь оступитися. Пам'ятайте, друзі мої: щонайменша невдача — і друзів у вас вже нема.

Саме це трапилося з нами наступного дня після того найнещасливішого вечора. Треба було бачити, як легкодухі друзі цирульника, побачивши мене, намагалися змішати-

ся з юрбою, відверталися або ж тікали. Жінки, завжди такі сміливі, коли воно когось заохочують, тут натягували свої капюшони та зніяковіло опускали очі. Чоловіки поспішали відвідати один одного, покаятися у тому, що схвалювали мою п'єсу, і пояснити моєю клятою манерою читання те оманне задоволення, якого вони зазнавали. Це було тотальне відступництво, справжнє нещастя.

Одні, Бог їм суддя, тільки-но помітивши, що я з'явився справа, відразу повертали свої лорнети наліво та вдавали, що не бачать мене. Інші, більш сміливі, переконавшись, що ніхто не дивиться на них, тягнули мене у кут і говорили:

— Як же це вам вдалося так нас обдурити? Адже, відверто кажучи, люб'язний друже, ваша п'єса це щось у найвищій мірі вульгарне.

— На жаль, панове, я дійсно читав цю вульгарність так само вульгарно, як і написав її, але якщо ви настільки ласкаві, що розмовляєте зі мною після провалу, хочу вам ось що порадити: аби і другий ваш вирок не був зганьблений, не допускайте нової постановки моєї п'єси на сцені. А що, як її зіграють так, як я її читав? А що, як ви знов дасте себе обдурити і розгніваєтеся на мене, бо остаточно заплутаєтеся в тому, коли мали рацію, а коли помилялися.

Мені не повірили. П'єсу мою знов зіграли, і цього разу я виявився пророком у своїй вітчизні. Бідолашний Фігаро, якого побили заздрісники як трутня і якого майже поховали у п'ятницю, вчинив не так, як Кандід: зібравши всю свою хоробрість, мій герой піднявся у неділю, і ні суворий піст, ні втома після сімнадцяти публічних виступів не відобразилися на його життєвій силі. Але хто зна, як довго ще це триватиме? Я не поручуся, що через п'ять-шість століть про нього ще пам'ятатимуть, — настільки наша нація непостійна та легковажна!

Драматичні твори, шановний пане, наче діти: вони були зачаті у мить насолоди, виношені та народженні у муках і рідко живуть достатньо часу, щоб встигнути віддячити батькам за їх турботу, — від них більше горя, аніж радості. Простежте за їх долею: тільки-но вони побачать світ, як їх негайно піддають цензурі під приводом виведення пухлини — через це багато з них залишилися недорозвиненими. Замість того, щоб обережно гратися з ними, жорстокий партер штовхає їх і валить з ніг. Дуже часто актор, гойдаючи колиску, калічить їх. Варто вам на мить втратити їх

з виду, як — о, який жах! — роздерті, знівечені, покреслені виправленнями, вкриті зауваженнями, вони вже Бог зна, куди заблукали. Якщо ж їм і вдасться, уникнувши всіх цих нещасть, на коротку мить блиснути у всій своїй красі, то їх все ж таки спіткає найбільше нещастя: їх вбиває забуття. Вони вмирають та знов, занурившись у небуття, назавжди губляться у безлічі книг.

Якось я спитав одну людину, чим пояснити ці битви, цю жорстоку війну між партером та автором на першій виставі навіть тих п'єс, які надалі матимуть успіх у глядача. «Хіба ви не знаєте, — відповів він, — що Софокл та старий Діоніс померли від радості, коли їх нагородили за вірші у театрі. Ми дуже любимо наших авторів, і не можемо дозволити, щоб радісне хвилювання виявилося для них занадто сильним та відібрало їх у нас. Ось чому, бажаючи вберегти їх, ми докладаємо всіх зусиль, щоб їх торжество ніколи не було повним і щоб вони не могли померти від щастя».

Якими б не були причини такої суворості, плід мого дозвілля, юний невинний цирульник, якого так презирливо зустріли у перший день, але який за кілька днів після цього був далекий від думки скористатися своїм торжеством та помститися критикам, приклав тільки ще більше зусиль, щоб обеззброїти їх веселістю своєї вдачі.

Це, шановний пане, випадок винятковий і разючий в наш час дріб'язкових чвар, коли прораховано все, аж до сміху, коли щонайменша різниця у думках викликає одвічну ненависть, коли будь-який жарт перетворюється на війну, коли лайка, даючи відсіч лайці, сама отримує у відповідь лайку, негайно посилає у відповідь іншу, що затьмарює попередню, і породжує нову, а та, в свою чергу, плодить ще й ще і, таким чином, образи множаться нескінченно, викликаючи у найбільш уїдливого читача спочатку сміх, потім пересичення, згодом — відразу і врешті-решт обурення.

Що ж до мене, шановний пане, то, якщо це правда, що всі люди — брати (а це непогана думка!), я хотів би умовити наших братів-літераторів примиритися на тому, що до зарозумілого та різкого тону у суперечках удаватимуться лише наші брати-пасквілянти, які вправно вміють не залишатись у боргу, а до лайки — наші брати-сутяги, які втім теж справно вміють платити за рахунками.

Більше за все мені хотілося б умовити наших братів-журналістів відмовитися від того повчального тону, яким вони критикують аполлонових синів, викликаючи сміх у дурості всупереч розуму.

Розгорніть газету. Чи не здається вам, що ви бачите перед собою суворого вихователя, який замахується лінійкою або ж різкою на неуважних школярів і поводиться з ними наче з рабами за щонайменше ухилення від своїх обов'язків? До речі, про обов'язки, брати мої: література — це відпочинок від обов'язків, це приємне проведення часу.

Принаймні не сподівайтесь підкорити мій розум у цих іграх своїм вказівкам: він невиправний, і тільки-но обов'язковий урок закінчується, як він стає вкрай легковажним і пустотливим, та може тільки гратися.

Наче воланчик, який відскакує від ракетки, він злітає і знов опускається, тішачи мій погляд, злітає у повітря, перекидається, та врешті-решт повертається назад. Якщо якийсь спритний гравець виявить бажання взяти участь у грі і захоче перекидатися зі мною легким воланом моїх думок, я завжди щиро радію цьому; якщо він відбиває витончено та легко, я втягуюсь у гру, і починається захоплююча партія. Тоді ви можете бачити, як удари надсилаються, відбиваються, приймаються, повертаються, прискорюються, стають активнішими, ба, навіть, завзятішими, і вся гра ведеться з такою швидкістю і спритністю, яка здатна потішити глядача та надихнути акторів.

Саме такою, шановний пане, і має бути критика. Саме такою я завжди уявляв собі суперечку між вихованими людьми, які займаються літературою.

А зараз подивімося, чи зберіг у своїй критиці той буйонський журналіст цей люб'язний, а головне щирий тон, який я щойно відстоював.

«Ця п'єса — не то фарс, не то фарш», — заявив він.

Поговоримо про суть цієї заяви, адже невдалі назви, які кухар-іноземець дає французьким стравам, анітрішки не змінюють їх смаку: вони стають гіршими тільки після того, як пройдуть через його руки. То ж, розберімося у буйонському фарші.

«У п'єсі відсутній план», — заявляє журналіст.

Мабуть, мій план надто простий і саме тому вислизає з-під проникливих очей цього молодого критичного дарування?

Закоханий старий збирається назавтра одружитись зі своєю вихованкою. Її юний шанувальник виявляється спритнішим, випереджає його і того ж дня одружується з нею під самим носом опікуна, в його ж будинку. Ось основа мого твору: на ній можна було б з легкістю побудувати як трагедію, так і комедію, драму, оперу тощо. Хіба не на цьому будується «Скупий» Мольєра? Хіба не на цьому збудований «Великий Митридат»? Жанр п'єси, як і будь-якої дії взагалі, залежить не стільки від ситуації, скільки від характерів, які надають їм руху.

Власне, я збирався зробити з цього плану лише смішну, легку п'єсу, щось на кшталт *imbroglio*. Моєю уявою володіла аж ніяк не серйозна п'єса, а весела комедія, бо за персонажа, що веде інтригу, мені знадобився не похмурий лиходій, а безтурботна людина, яка сміється і над успіхом і над провалом своїх починань. І тільки завдяки тому, що опікун в мене не такий дурний, як всі ті, кого зазвичай обдурюють на сцені, у п'єсі з'явилося багато рухів, а головне, довелося зробити більш яскравими інших дійових осіб.

Якби я замість того, щоб залишитись у межах комедійної простоти, забажав ускладнити, розвинути та роздути мій план на трагічний чи драматичний лад, то невже я упустив би можливості, які містить у собі той самий випадок, із якого я взяв для сцени все найменш видовищне?

Дійсно, тепер вже ні для кого не є таємницею, що в ту історичну мить, коли п'єса весело закінчується, суперечка між лікарем та Фігаро через сто екю починає набирати серйозних обертів уже, так би мовити, за опущеною завісою. Лайка перетворюється на бійку. Фігаро кидається на лікаря з кулаками, а лікар, відбиваючись, зриває з цирульника сітку, і всі, на превеликий подив, бачать, що на його бритій голові випалений шпатель. Прошу, шановний пане, слухайте мене уважно.

Побачивши це, лікар, хоч як би сильно він був побитий, захоплено вигукує: «Сину мій! Боже, синку! Мій милий сину!» Втім, Фігаро не чує цих слів. Він з подвійною силою б'є свого рідного батька. Це й насправді був він.

Фігаро, вся родина якого у давноминулі часи складалася лише з матері, є позашлюбним сином Бартоло. Лікар у молодості прижив цю дитину з якоюсь служницею; служниця через наслідки свого легкодумства втратила місце, і опинилась у вкрай скрутному становищі.

Але перед тим, як їх покинути, засмучений Бартоло, у той час помічник лікаря, розігрів свій шпатель і наклав тавро на потилицю сина, щоб впізнати його, якщо доля коли-небудь зведе їх. Мати й син протягом шести років стійко виносили незгоди, а потім якийсь нащадок Луки Горика, циганський ватажок, що кочував зі своїм табором Андалузією і якого мати Фігаро попросила розповісти про долю її сина, вкрав у неї дитину, залишивши натомість записку з наступним пророкуванням:

Кров матері своєї пролив він безсердечно,
Злощасного батька він згодом убив,
Поранив сам себе своїм вістрям
І враз законним став і щасливим безмірно!

Змінивши, сам того не підозрюючи, своє суспільне становище, нещасний юнак, мимоволі, змінив і своє ім'я. У зрілий вік він вступив під ім'ям Фігаро; він не загинув. Його мати — це та сама Марселіна, яка вже встигла зістаритися і зараз веде господарку у лікаря. Втративши сина, вона знайшла собі розраду у цьому жахливому пророцтві. І ось зараз воно збувається.

Пустивши Марселіні кров з ноги, як це можна побачити у моїй п'єсі, або, точніше, як це в ній побачити не можна, Фігаро, тим самим справджує перший вірш:

Кров матері своєї пролив він безсердечно.

Коли, після закриття завіси, він, не розуміючи, що робить, б'є лікаря, він, таким чином, підтверджує правильність другої частини пророцтва:

Злощасного батька він згодом убив.

Потім настає найзворушлива мить: лікар, стара та Фігаро впізнають один одного: «Це ви! Це він! Це ти! Це я!» Яка ефектна сцена! Втім син, у розпачі від своєї простодушної гарячковості та запальності, заливається сльозами і, відповідно до третього вірша, хапається за бритву:

Але поранив сам себе своїм він вістрям.

Яка картина! Не підлягає сумніву, що якби я не пояснив, чи Фігаро збирається перерізати собі горло, чи лише тільки поголитися, у п'єси вийшла б неймовірно сильна кінцівка. На закінчення лікар одружується зі старою, і Фігаро, відповідно до останнього пророцтва,

...стає законним та щасливим.

Яка розв'язка! Для цього я мусив би написати шосту дію. Та яку шосту дію! Ще ніколи трагедія у французькому театрі... Але годі! Повернімося до п'єси у тому вигляді, в якому її зіграли та піддали критиці. Оскільки мені докоряють за те, що я зробив, то не розхвалюватимемо зараз те, що я міг би зробити.

«У п'єсі неправдоподібний сам розвиток подій», — зауважує все той же газетяр, що з дозволу та схвалення влаштувався у Буйоні.

Неправдоподібний? Що ж, коли нам нічого робити, з задоволенням розберемося й у цьому. Його вельможність граф Альмавіва, чиїм близьким другом я маю честь бути вже довгий час, являє собою молодого вельможу, вірніше, він колись був таким, бо вік та значні посади перетворили його, як і мене, у людину доволі статечну. Отже, його вельможність був молодим іспанським ґрандом. Пристрасним та палким, як і всі закохані іспанці, — адже іспанці зовсім не такі холодні, як ми звикли думати. Вони лише ледачі.

У Мадриді він мигцем побачив якусь чарівну особу; незабаром після цього опікун відвіз її назад на батьківщину, а він тайкома поїхав за нею. Цілий тиждень прогулювався він під її вікнами у Севільї, намагаючись звернути на себе її увагу. Як ось одного ранку щасливий випадок привів туди цирульника Фігаро.

— Ах, випадок! — скаже мій критик. — А якби випадок не привів у той же день на те ж місце цирульника, що сталося б з п'єсою?

— Вона б почалась у якийсь інший час, брате мій.

— Це неможливо, у п'єсі чітко сказано, що опікун мав одружитися з вихованкою наступного дня.

— Тоді не було б і всієї п'єси, або якби і була, то це була б вже інша п'єса. Хіба подія стає неправдоподібною тільки тому, що вона могла відбутися інакше? Та ні, ви чіпляєтеся. Кардинал де Ретц розповідає: «Колись мені була потрібна одна людина. Насправді, моє бажання було нездійсненним: я хотів, щоб це був онук Генріха Великого, щоб в нього було довге біляве волосся, щоб він був вродливим, гарно складений, щоб він був зірвиголова, щоб він вмів користуватися мовою ринку і любив б ринки... І ось випадок зводить мене в Парижі з паном де Босфором, який втік із королівської в'язниці. Він виявився саме такою люди-

ною, яка була мені потрібна». Так ось, хто, читаючи цю розповідь, заперечуватиме коад'ютору: «Ах, випадок! А якби ви не зустріли пана де Босфора? А якби те, а якби це?»

Отже, випадок привів туди ж цирульника Фігаро, базіку, який дряпає свої вірші, відважного співака, невтомного гітариста, колишнього графського камердинера. Мешкаючи в Севільї, він з успіхом голив бороди, складав романси і влаштовував шлюби, з однаковою майстерністю володів і ланцетом хірурга, й аптекарським товкачиком, являв собою грозу для чоловіків та мазунчика для жінок, — тобто, він виявився саме такою людиною, яка нам була потрібна. А оскільки те, що зазвичай зветься пристрастю, є не що інше як бажання при прагненні до чогось запалитися від перешкод, то юний шанувальник, який зустрів би цю красуню в світському колі, мабуть, відчув лише миттєве захоплення, але закохався б саме у неї тому, що її тримають запертою, закохався б настільки, що був би готовий зробити все можливе і неможливе, аби тільки одружитися з нею.

Втім, шановний пане, розповідати вам у подробицях зміст моєї п'єси означало б виявити недовіру до вашої догадливості, означало б припустити, що ви не зумієте відразу впіймати задум автора, і в трохи заплутаному лабіринті втратите нитку інтриги. Будучи не настільки проникливим, як буйонська газета, яка з дозволу та схвалення невірно уявляє собі весь хід п'єси, ви, попри все, побачите, що «всі зусилля коханця спрямовані» не на те, щоб «просто передати листа»: лист — це лише незначна подробиця у розвитку інтриги, а, звичайно, на те, щоб проникнути у фортецю, яку захищають пильність та недовірливість; головне ж — на те, щоб обдурити людину, яка весь час розгадує хитрощі супротивника і змушує його досить спритно викручуватися під загрозою з перших же кроків бути вибитим із сідла. А коли ви побачите, що вся привабливість моєї розв'язки полягає в тому, що опікун замкнув двері, а ключ віддав Базилю, щоб тільки він та нотаріус могли увійти та укласти його шлюбну угоду, то вас, звісно, здивує, що такий справедливий критик чи то навмисне зловживає терпінням читача, чи то, щиро помиляючись, пише, та ще й в Буйоні, такі речі: «Графу чомусь довелося разом з Фігаро улізти на балкон по драбині, хоча двері були ще не замкнені».

Нарешті, коли ви побачите, що бідолашний опікун, якого обдурили незважаючи на всі вжиті заходи безпеки,

був змушений підписати шлюбну угоду графа та дати згоду на те, чому він не зміг запобігти, то дозвольте критику вирішувати, чи такий вже дурень опікун, якщо він не зміг розгадати інтриги, яку від нього ретельно приховували, коли й сам критик, від якого ніхто нічого не приховував, розгадав її не краще, аніж той опікун. Дійсно, якби критик зрозумів її, хіба міг би він не похвалити всі вдалі місця в п'єсі?

Те, що він не помітив, що вже в першій дії намічаються та весело розкриваються характери дійових осіб, ще можна йому вибачити.

Те, що він не помітив деякого комізму у великій сцені другої дії, де, незважаючи на недовіру та лють ревнивця, вихованка спромагається ввести його в оману щодо листа, якого їй передали у його присутності, та змусити його на колінах вибачатись за підозру, яку він виявив, це я теж можу зрозуміти.

Те, що він не сказав жодного слова про сцену здивування Базиля у третій дії, сцені, яка являє щось цілком нове для нашого театру і яка так потішала глядачів, це мене анітрошки не дивує.

Нехай він не помітив того скрутного становища, у яке автор добровільно поставив себе в останній дії, змусивши вихованку зізнатися опікунові в тому, що граф викрав ключ від жалюзі, а також того, як автор потім, не марнуючи багато слів, виплутується із цього становища і перетворює на жарт те нове занепокоєння, яке він вселив глядачам. Це не так вже й важливо.

Припустімо, що він просто випустив з уваги те, що у п'єсі, одній з найкумедніших, які будь-коли йшли на сцені, не можна знайти ані щонайменшої двомовності, ані жодного натяку, ні жодного слова, які могли б образити сором'язливість навіть відвідувачів маленьких лож. А це чогось та варте у наш час, коли лицемірна благопристойність зайшла майже настільки далеко, як і псування характерів. Вельми ймовірно, що він випустив це з уваги. Звісно, такому шановному критикові могло здаватися, що все це не варте уваги.

Але ж як він не міг не оцінити те, на що всі порядні люди не могли дивитися без сліз розчулення та радості? Я маю на увазі синівську ніжність цього доброго Фігаро, який ніяк не може забути свою матір! «То ти знаєш її опі-

куна?» — питає його граф у першій дії. «Як рідну матір», — відповідає Фігаро.

Скупий сказав би: «Як свої власні кишені». Франт відповів би: «Як самого себе». Честолюбець: «Як дорогу до Версаля». А буйонський журналіст: «Як свого видавця», — порівняння завжди з тієї галузі, яка нас найбільше цікавить. «Як рідну матір», — сказав люблячий і шанобливий син.

У іншому місці опікун йому каже: «Ах, ви такий чарівний!» І цей добрий, чесний хлопець замість того, щоб пожартувати та порівняти цю люб'язність з люб'язностями, які він чув від своїх коханих, знов думає про свою улюблену матір і на слова «Ви такий чарівний!» відповідає: «Так, пане, бува, раніше моя мати теж мені таке казала». А буйонська газета байдужа до таких штрихів! Тільки люди з цілком висохлим мозком та зачерствілим серцем можуть не бачити і не відчувати цього!

Я вже не кажу про безліч художніх тонкощів, які щедрою рукою розсипані в моєму творі. Так, наприклад, загально відомо, що в акторів зараз з'явилася нескінчена кількість амплуа: існують амплуа першої, другої та третьої коханки; амплуа першого, другого та третього лакеїв, амплуа простака, поважного пана, жебрака, селянина, листувальника, навіть вуличного бевзя. Але амплуа позіхальника, як відомо, ще не встановлено. Що ж зробив автор, щоб навчити артиста, який ще не розвинув у собі вміння роззявляти рота на сцені? Автор намагався зібрати для актора в одній фразі всі позіхальні звукосполучення: «тільки-но... сповістив він, що я захворів». Дійсно, ці звукосполучення викликали позіхання навіть у мерця, і самі заздрощі змусили б розціпити зуби!

А це чудове місце, де цирульнику дорікає опікун: «А що ви скажете тому нещасному, який весь час позіхає та спить стоячи? А тому, іншому, який чхає три години поспіль так, що здається ось-ось трісне? Що ви їм скажете?» Наївний цирульник відповідає: «А, чорт! Тому, хто чхає, я скажу «Будьте здорові», а тому, хто позіхає — «Добрих снів». Відповідь дійсно настільки вдала, незлоблива і чарівна, що один з тих пихатих критиків, яким підготовлене місце в раю, не міг стримати вигук: «Чорт забирай! Автор, певно, цілий тиждень просидів над цією реплікою!».

А буйонський газетяр, замість того, щоб насолоджуватися цими численними красотами, користується типо-

графською фарбою та папером, дозволом та схваленням, щоб оголосити, що мій твір нижчий за будь-яку критику! Нехай мені відітнуть голову, шановний пане, але мовчати я не стану!

Адже до чого він договорився: «Щоб цей самий цирульник не помер для театру, його знадобилося скалічити, перекроїти, переплавити, підрізати, стиснути до чотирьох дій та очистити від численних шпильок, каламбурів та гри слів, тобто від блазнювання»!

По тому, як він зараз рубає з плеча, відразу розумієш, що він ані слова не чув з того твору, який розбирає.

Хочу запевнити цього журналіста, а разом з ним і ту молоду людину, яка вигострює йому пір'я та стиль, що автор не тільки не очистив п'єсу від каламбурів, гри слів тощо, які зашкодили їй на першій виставі, але навіть ввів потім у дії, що залишились на сцені, все, що тільки можна було узяти із дії, яка залишилась у його портфелі; так розважливий тесля шукає серед трісок, розкиданих у майстерні, все, що тільки може йому пригодитися, щоб заткнути та закрити у своїй праці щонайменші діри.

Хіба ми можемо нічого не відповісти на жорстокий докір, який він кидає молодій дівчинці, — докір у тому, що вона нібито «страждає всіма вадами погано вихованої дівчини»?

Втім, щоб ухилитися від відповідальності за таке звинувачення, він намагається сховатися за інших, нібито це не він сам докоряє, а вживає такий аморальний вираз: «Вважають, що юна особа...» і таке інше. Вважають!..

Що ж, на його думку, вона мала вчинити? Значить, наше чарівне дитя, замість того, щоб відповісти взаємністю чарівному юному шанувальнику, до того ж ще знатному, мала одружитися зі старим подагриком-лікарем? Гарну ж долю обрав він для неї! І тільки тому, що ви не поділяєте думки цього пана, у вас виявляються «всі вади погано вихованої дівчини»!

Можливо, у Франції завдяки справедливості та щирості своїх критиків буйонська газета і набуває собі друзів. Проте, треба відверто сказати, що по той бік Піренеїв вона матиме набагато менше друзів, а головне — що вона надто сувора до іспанських дам.

Хто зна, а ну як її вельможність графиня Альмавіва, зразок для жінок її кола, ангел у сімейному житті, хоча

свого чоловіка вона вже розлюбила, одного дня згадає ті вільності, які з дозволу та схвалення говорять про неї в Буйоні?

Чи подумав необачливий журналіст бодай про те, що графиня, яка завдяки становищу свого чоловіка користується великим впливом у високих сферах, могла б виклопотати для нього матеріальну допомогу від іспанської газети, а можливо, навіть і право на видання іспанської газети, і що діяльність, яку він обрав, потребує від нього дбайливого ставлення до знатних дам. Будь хто зрозуміє, що це я задля нього стараюсь. Мені ж байдуже!

Але час вже облишити цього мого супротивника, хоча саме він стверджує, що я, нібито відчуваючи, що моя п'єса, розділена на п'ять дій, не зможе втриматись на сцені, скоротив її до чотирьох, щоб заохотити глядачів. А якби і так? Хіба не краще у скрутну мить пожертвувати п'ятою частиною свого майна, ніж дозволити його повністю розграбувати?

Але не припускайтеся, любий читачу (тобто, я хотів сказати, — шановний пане), не припускайтеся, будь ласка, досить поширеної помилки, це б істотно вплинуло на правильність ваших думок.

Вам тільки здається, що моя п'єса складається з чотирьох дій, насправді ж дій у неї дійсно п'ять: перша, друга, третя, четверта та п'ята, як звичайно.

Щоправда, у день бою, бачачи, що вороги шаленіють, партер вирує, бушує та тихо ремствує, наче морські вали, і, дуже добре знаючи, що цей неясний гул, передвісник шторму, спричинив уже не одну аварію корабля, я дійшов до висновку, що багато п'єс, які теж складались з п'яти дій (як і моя), до того ж чудово створені (як і моя), не пішли б повністю під три чорти (як пішла б і моя), якби автори прийняли сміливе рішення, як це зробив я.

Переконавшись, що бог заздрісників розгніваний, я твердо сказав акторам:

«О діти, тут потрібна жертва!»

Тоді, зробивши поступку дияволу та розірвавши рукопис, я вигукнув:

«Бог тих, хто свистить, сякається, плює, кашляє та бешкетує, ти жадаєш крові? То ж пий мою четверту дію, і хай затихне твій гнів!»

І ви не повірите, за хвилину диявольський шум, від якого бліднули та ніяковіли актори, почав вщухати, спадати, його змінили оплески і дружнє «браво» вирвалось із партеру й, поширюючись, звелося до найвищих лавок райка.

Із всього вищесказаного, шановний пане, випливає, що в моїй п'єсі залишилося п'ять дій: перша, друга та третя — на сцені, четверта — у диявола, та п'ята там, де й перші три. Сам автор може поручитися, що від цієї четвертої дії, яку не показують, п'єса більше всього виграє саме тому, що її не показують.

Нехай люди злословлять, з мене досить того, що я висловив свою думку; з мене досить того, що, написавши п'ять дій, я таким чином виявив повагу до Аристотеля, Горація, Обіньяка, а також до сучасних письменників і заступився за честь правил у мистецтві.

Чорт з нею, з переробкою — моя колісниця і без п'ятого колеса котиться не гірше: публіка задоволена, я теж. Чому ж незадоволена буйонська газета? Чому? Та тому, що важко догодити людям, які за своїми професійними обов'язками повинні завжди визнавати кумедні речі недостатньо серйозними, а серйозні — недостатньо грайливими.

Тішу себе надією, шановний пане, що я розмірковую досить розумно, і ви задоволені моїм силогізмом.

Я залишаю поза увагою листи без підпису, які надходили і мені і акторам, та які зазвичай звуться анонімними. Судячи з їх різкого тону, кореспонденти, які не дуже розуміються на критиці, не до кінця осягають, що погана п'єса — це ще не поганий вчинок, що лайка, яка припустима щодо поганої людини, завжди недоречна щодо письменника. То ж перейдімо до інших.

Знавці вважали, що я припустився помилки, змусивши севільського жартівника критикувати в Севільї французькі звичаї, в той час як правдоподібність вимагала, щоб він закликав до іспанських традицій. Це так, але я й сам був такої думки, та для більшої правдоподібності збирався спочатку створити і поставити п'єсу іспанською мовою, але одна людина зі смаком у розмові зі мною відзначила, що тоді вона втратить для паризької публіки певну частину своєї веселості — саме цей доказ і змусив мене написати її французькою. Таким чином, як бачите, я багато чим по-

жертвував заради веселощів, але так і не спромігся розвеселити буйонську газету.

Інший театрал, вибравши зручну нагоду, коли у фойє було багато людей, найсерйознішим тоном кинув мені, що моя п'єса нагадує «У всьому все одно не розібратись». «Нагадує, пане? Я стверджую, що моя п'єса і є — «У всьому все одно не розібратись».

— Як це?

— Адже у моїй п'єсі дотепер ще не розібрались.

Театрал замовчав, а всі навколо розсміялися, переважно тому, що людина, яка дорікала мені з приводу схожості п'єси з п'єсою «У всьому все одно не розібратись», сама рішуче ні в чому не розбиралася.

Через кілька днів (це вже серйозніше) у домі одної хворої жінки якийсь поважний пан весь у чорному з пишною зачіскою, спираючись на тростину з загнутою ручкою та ледь торкаючись зап'ястя дами, ввічливо висловлював свої сумніви з приводу справедливості моїх сатиричних зауважень щодо лікарів. «А чи є у вас, пане, друзі серед лікарів? Мені було б надзвичайно неприємно, якби мої витівки...»

— Не в цьому річ. Зараз розуміло, що ви мене не знаєте. Я людина безпристрасна. В цьому випадку я маю на увазі всю корпорацію загалом». З його слів дуже важко було здогадатись, хто б це міг бути. «Знаєте, пане, — заперечив я. — У жартах важливе не те, чи відповідають вони істині, а те, дотепні вони, чи ні». — «А якщо ми з цього боку поглянемо на вашу п'єсу, чи багато ви виграєте?» — «Браво, лікарю, — вигукнула дама. — Таке чудовисько! А ну як він і нас, жінок, очорнив. Укладемо проти нього єдиний союз».

При слові «лікар» я почав здогадуватися, що дама говорить зі своїм лікарем.

— Шановна пані та шановний пане, — скромно почав я. — Я дійсно щодо цього припустився деяких помилок, але я не надавав їм жодного значення, бо вони цілком нешкідливі.

Та й хто насмілився б піти проти цих двох могутніх корпорацій, влада яких поширюється на цілий всесвіт і які поділили між собою світ! На зло заздрісникам красуні будуть панувати до тих пір, доки існує насолода, а лікарі — доки існує страждання. Міцне здоров'я так само неодмінно приводить нас до любові, як хвороба віддає нас у владу медицини.

Втім, якщо зважити всі переваги обох сторін — хто зна, може мистецтво лікування певною мірою перевершить красу. Красуні часто-густо відсилають нас до лікарів, але ще частіше лікарі самі беруть нас під свій догляд і вже не відсилають до красунь.

Отже, коли жартуєш, не зайвим буде прийняти до уваги різницю у наслідках спричиненої образи: по-перше, красуні мстять тим, що кидають нас, а це є негативним злом, на відміну від лікарів, які мстять тим, що заволодівають нами, — а це вже позитивне зло.

По-друге, коли ми перебуваємо у руках лікарів, вони роблять з нами все, що забажають, а красуні, навіть писані красуні, роблять з нами тільки те, що можуть.

По-третє, що частіше ми бачимо красунь, тим менш необхідними стають вони для нас, тоді, як, звернувшись колись до лікарів, ми вже не можемо без них обійтися.

Врешті-решт, влада одних існує, мабуть, лише для того, щоб посилити владу інших, бо чим більше рум'яна молодість віддається любові, тим вірніше бліда старість потрапляє під владу медицини.

Що ж, шановна пані та шановний пане, оскільки ви уклали єдиний союз, значить я правильно вчинив, надавши свої виправдання відразу вам обом. Повірте, зазвичай я обожнюю красунь і побоююсь лікарів, та якщо я й кажу щось погане про красу, то тільки жартома, як і не без остраху посміюсь над медициною.

У вас, шановні панове, немає підстав сумніватися у моєї щирості: найзапекліші мої вороги були змушені визнати, що у запалі роздратування, коли моя досада на одну красуню з легкістю могла поширитися на всіх інших, я негайно зупинився на двадцять п'ятому куплеті і, раптом розкаявшись, приніс в двадцять шостому вибачення розгніваним красуням:

Красуні,
Хай не бентежать вас мої слова,
Що не завжди любові ви вірні,
Проте завжди вірні ви насолоді;
Нехай не обурюють вас мої жарти:
Бо той їх слабкості бичує,
Хто з ними б їх ділить хотів!

Що ж до вас, пане лікарю, то відомо, що Мольєр...

«Я у відчаї, — сказав він, підводячись, — що не можу більше насолоджуватися вашим освіченим товариством, але

людство не повинне страждати від моїх задоволень». Їйбогу, я так і залишився з відкритим ротом, не закінчивши свою думку».

— Не знаю, чи пробачу вам, — зі сміхом мовила красуня, — але наш лікар вам не вибачає.

— Наш, пані? Моїм він ніколи не буде.

— От як? Чому це?

— Не знаю. Боюсь, як би він не став нижчим за своє звання, оскільки він не може бути вищим за ті жарти, які можна собі дозволити над його званням.

Цей лікар не для мене. Людина, досвідчена в своїй справі, яка через це щиро визнає, що вона недосконала, дотепна людина, яка готова посміятись разом зі мною над тими, хто вважає її непогрішною — ось мій лікар. Оточуючи мене своєю турботою, яку називають візитами, даючи мені поради, які називають рецептами, він гідно та без зайвої пишності виконує благородний обов'язок своєї освіченої та чутливої душі. Будучи людиною більш розумною, ніж його побратими, він враховує найбільшу кількість симптомів, а до цього і треба прагнути у мистецтві, настільки ж корисному, наскільки й неточному. Він бесідує зі мною, втішає мене, керує мною, а природа робить все інше. Ось чому він не тільки ніколи не ображається на жарти, але, навпаки, сам вдається до жартів у розмовах з педантами. Самозакоханому лікарю, який з поважним виглядом каже йому: «З вісімдесяти хворих на пневмонію, які цієї осені пройшли через мої руки, помер тільки один», мій лікар, посміхаючись, відповідає: «А я цієї зими лікував більше ста хворих. На жаль, мені вдалося врятувати лише одного». Такий він, мій милий лікар.

— Я його знаю.

— Дозвольте мені не міняти його на вашого. Я настільки довіряю педантам, коли хворію, наскільки виявляю увагу до недоторки, коли здоровий. Але ж, здається, я вчинив дурницю. Замість того, щоб читати вам моє розкаяння, адресоване прекрасній статі, мені слід було проспівати лікарю куплет про недоторку, — це ж цілком про нього написано.

Щоб тішити своє мистецтво,
Шукаючи веселих тем,
Люблю ескізи я писати — не портрети.
Але ж хто здатен в них себе впізнати?

Розумна знаку не подасть;
А та, що висловить образу —
Так цим себе і викриє!

— До речі, щодо пісень, — мовила пані. — Як чемно з вашого боку було ставити п'єсу у французькому театрі, коли в мене ложа в італійському! Чому ви не зробили з неї комічної опери? Кажуть, спочатку ви прагнули саме цього. Ваша п'єса належить до такого жанру, що я неодмінно внесла б у неї музику!

— Не знаю, як би вона перенесла це. Мені здається, що мій первісний план був помилковим. З усіх доказів, які змусили мене змінити свій намір, я наведу вам, пані, тільки один, і він усе вам пояснить.

Наша драматична музика ще дуже схожа на музику пісенну, тому не можна очікувати від неї щирої захопленості та справжніх веселощів. Серйозно її можна почати застосовувати у театрі тільки тоді, коли в нас зрозуміють, що спів на сцені тільки замінює розмову, коли наші композитори наблизяться до природи, а головне, перестануть нав'язувати безглуздий закон, який вимагає від нас постійного повернення до першої частини арії після того, як вже проспівали другу. Хіба в драмі існують репризи та рондо? Це нестерпне топтання на одному місці вбиває будь-який інтерес та викриває нестерпну убогість думок.

Я завжди любив музику. Не зраджував їй, навіть не відривався на миттєві захоплення. Втім, коли я дивлюся п'єси, передусім ті п'єси, які мене цікавлять, то часто ловлю себе на тому, що знизую плечима і незадоволено шепочу: «Ах, музико, музико, до чого ці нескінчені повтори? Хіба ти й без того не достатньо повільна? Замість того, щоб ввести живу розповідь, ти повторюєш одне й те ж, замість того, щоб показати пристрасть, — чіпляєшся за слова! Поет намагається прискорити розв'язку, а ти її затягуєш! Навіщо домагатися більшої виразності та стислості мови, якщо нікому не потрібні переливи зводять нанівець всі її зусилля? Коли ти вже так безплідно плідна, то й залишайся зі своїми піснями, нехай вони стануть єдиною твоєю їжею, доки ти не зрозумієш бурхливої та піднесеної мови пристрастей».

Дійсно, якщо декламування вже являє собою перевищення законів сценічної мови, то спів, який є перевищенням законів декламування, являє собою подвійне переви-

щення. Додайте до цього повторення фраз, і ви побачите, як це цікаво врешті-решт виходить. Докорінна вада все більше впадає в очі, інтерес тим часом слабшає, дія стає млявою; мені чогось бракує; я стаю менш уважним; мені нудно; якщо я намагатимуся вгадати, чого мені хотілося б, найчастіше виявляється, що я хочу, щоб спектакль скоріше закінчився.

Існує ще одне мистецтво імітації; взагалі, воно ще менш досконале, аніж музика, але у цьому випадку, мабуть, цей приклад може бути корисним. Лише через свою різноманітність піднесений танець вже є прикладом для співу.

Погляньте, як величний Вестріс або гордий Оберваль починають характерний танець. Він ще не танцює, але варто йому лише з'явитися вдалині, як його вільна невимушена манера поводитися вже змушує глядачів підняти голови. Він підкорює вас собі і водночас обіцяє насолоду та задоволення.

Він почав... Музикант двадцять разів повторює одні й ті самі фрази, одні й ті ж рухи, тоді як танцівник у своїх рухах різноманітний нескінченно.

Дивіться, як легко наближається він маленькими стрибками, як потім великими кроками задкує — своєю розважливою недбалістю він змушує нас забути, що це — складне мистецтво, тяжка майстерність. Ось він на одній нозі, майстерно тримаючи рівновагу, на кілька тактів завмирає у цій позі — як дивує він нас, як вражає своєю нерухомістю! Та раптом, немов шкодуючи за часом, який він змарнував на відпочинок, миттю летить у глиб сцени і одразу ж повертається, роблячи настільки швидкі піруети, що око ледве встигає стежити за ними.

Музика може скільки завгодно починати спочатку, повторювати одне й те саме, топтатися на одному місці, проте він не повторюється! Показуючи чоловічу вроду свого гнучкого і могутнього тіла, він зображає сильні рухи своєї схвильованої душі: він кидає на вас своє пристрасне око, виразність якого посилюється тим, що він протягує вам свої ніжні обійми, а потім, немов йому набридло підкоряти вас, презирливо підводиться, враз ухиляється від уважного ока, що пильнує за ним, і тоді здається, що солодкий захват викликав надзвичайно палку пристрасть.

Бурхливий та бунтівливий, він висловлює настільки лютий і настільки правдивий гнів, що я мимоволі підводжусь з місця і насуплюю брови.

Та раптом його жест і погляд знов дихають спокоєм хтивості, він недбало літає по сцені, а в його витончених та м'яких рухах розливається така млість, що в залі можна почути стільки ж схвальних вигуків, скільки очей прикуто до його чарівного танцю.

Композитори, співайте так, як він танцює, і замість опер ви матимете мелодрами! Але тут я чую голос свого постійного критика (втім, не знаю, з Буйона він, чи ні), який мені каже: «Що хочете ви сказати цим нарисом? Я бачу неймовірний талант, а не танець взагалі. Для порівняння слід брати звичайні твори мистецтва, а не його вершини. Хіба в нас нема...» Але тут вже я перериваю його. «Що таке? Якщо я хочу описати скакуна і сформувати собі точне уявлення про цю благородну тварину, хіба я шукатиму стару шкапу, яка ледве тягне екіпаж або волочиться під викрики візника? Ні, я піду на кінний завод і виберу там гордого жеребця, сильного, з палаючими очима, який б'є копитом землю, такого щоб з його ніздрів вилітав вогонь, щоб він ставав на дибки від невтримних бажань, нетерпіння, або розсікав наелектризоване ним повітря і щоб від його раптового іржання людина веселішала, а всі місцеві кобили здригалися. Саме такий мій танцівник.

Отже, коли я описую якесь мистецтво, я шукаю зразки у великих майстрів. Усі зусилля генію... Втім, я надто відійшов від моєї теми, то ж повернімося до «Севільського цирульника»... або, скоріше, шановний пане, не повертаймося. Для такої дрібниці досить і цього. А то я непомітно для себе припущуся помилки, у якій нас, французів, часто-густо справедливо звинувачують, що нібито про серйозні речі ми зазвичай пишемо короткі пісні, а про дрібниці складаємо великі твори.

З величезною повагою маю честь бути, шановний пане, вашим відданим та покірним слугою.

Автор

ДІЙОВІ ОСОБИ

(Усі костюми акторів у старовинному іспанському стилі)

Граф Альмавіва, іспанський ґранд. У першій дії — атласні куртка і штани; великий темний плащ (іспанське покривало); чорний капелюх із спущеними крисами і з кольоровою стрічкою. У другій дії — кавалерійська військова форма, вуса й ботфорти. У третій дії — костюм бакалавра, чуб підстрижений кружальцем, високий комір; куртка, штани, панчохи і плащ, як в абата. У четвертій дії — розкішний іспанський одяг з багатою опанчею і великий темний плащ.

Бартоло, лікар, Розінин опікун. Чорний короткий костюм, застібнутий на всі ґудзики; велика перука, брижі й рукави з вилогами; чорний поясок. Коли виходить з дому, на ньому довгий червоний плащ.

Розіна, молода дівчина, шляхетного походження, вихованка Бартоло. Іспанський костюм.

Фігаро, цирульник у Севільї. На голові — сітка; білий капелюх з кольоровою стрічкою; на шиї недбало пов'язана шовкова косинка; атласні жилет і штани, оторочені сріблом, з ґудзиками й петлями; великий шовковий поясок; на ногах підв'язки з китицями; яскрава куртка з великими вилогами такого самого кольору, як і жилет; білі панчохи й сірі черевики.

Дон Базиль, органіст, Розінин учитель співів. Чорний капелюх зі спущеними крисами; підрясник і довгий плащ, без брижів і вилог.

Юнак, старий слуга в Бартоло.

Невсипущий, другий слуга, хлопець дурний і сонний. Обидва в ґалісійських костюмах: волосся заплетене в коси; жилет світло-жовтий; широкий шкіряний пояс з пряжкою; штани й куртка блакитні; рукави, з розрізами для рук на плечах, висять на спині.

Нотар.

Алькад з довгою білою палицею.

Кілька альгуасилів і слуг зі смолоскипами.

Севілья. Перша дія відбувається на вулиці під Розініними вікнами; решта — в будинку лікаря Бартоло.

ДІЯ ПЕРША

На сцені — вулиця Севільї, всі жалюзі закриті.

СЦЕНА І

Граф *(сам; на ньому великий темний плащ і капелюх зі спущеними крисами. Він ходить по сцені; раптом витягає годинника).* Тепер не так пізно, як я думав. Ще далеко той час, коли вона звичайно підходить до вікна. Нічого, краще прийти раніше, ніж пропустити хвилину, і її не бачити. Коли б який-небудь царедворець міг подумати, що за сто верст від Мадрида я щоранку вистоюю години під вікнами жінки, з якою ніколи не говорив, він би згадав іспанця часів Ізабелли. Чому ні? Кожний прагне щастя. Для мене воно в Розіниному серці. Упадати за жінкою в Севільї, коли в Мадриді і при дворі всюди на вас чекає насолода, така легкодосяжна? Саме цього я уникаю. Мене стомили перемоги, що їх причина інтерес, умовності, гонор. Так приємно, коли тебе люблять за тебе самого! Якби цей одяг мені допоміг... До біса тих, хто заважає!

СЦЕНА II

Фігаро, граф (схований).

Фігаро *(на спині гітара на перев'язі з широкої стрічки; весело наспівує, тримаючи папір й олівець у руці).*

Променисте вино
Сум розвіває;
Наче сонце, воно
Все осяває.
Хто вина не шанує,
Того туга бере:
Свої дні він змарнує
І, як дурень, помре.

Досі це йде не погано.

І, як дурень, помре.
Вино і розвага
В моїм серці живуть.

Е, ні, вони не тільки живуть, вони мирно царюють разом...

В моїм серці... цвітуть.

Чи можна сказати «цвітуть»? Е, Боже мій! Наші автори комічних опер не звертають на це уваги. Чого не варто говорити, те тепер співають. *(Співає.)*

Вино і розвага
В моїм серці живуть...

Я хочу закінчити чимось прекрасним, пишним, блискучим, що справляло б враження думки. *(Стає на одне коліно й пише, співаючи.)*

В моїм серці живуть.
Снага і відвага
У ньому цвітуть.

Фе! Це надто заяложене. Це не те... Мені потрібне протиставлення, антитеза:

Минається спрага
У всіх...

Е, далебі, знайшов:

У всіх, що п'ють.

Чудесно, Фігаро!.. *(Пише співаючи.)*

Вино й розвага
В моїм серці живуть.
Минається спрага

У всіх, що п'ють,
У всіх, що п'ють,
У всіх, що п'ють.

Коли до цього буде ще акомпанемент, тоді ми побачимо, панове, чи я знаю, що говорю... *(Помічає графа.)* Я вже десь бачив цього абата. *(Підіймається.)*

Граф *(убік)*. Ця людина мені знайома.

Фігаро. Та, ні, це не абат! Цей гордовитий і шляхетний вигляд...

Граф. Ця кумедна постать...

Фігаро. Я не помиляюся; це граф Альмавіва.

Граф. Мені здається, що це дурисвіт Фігаро.

Фігаро. Це таки він, ваша вельможносте.

Граф. Негіднику, коли ти скажеш ще слово...

Фігаро. Так, я вас пізнаю, ось такими милостями ви мене завжди шанували.

Граф. Я тебе не впізнаю. Ти тепер такий товстий і гладкий...

Фігаро. Що поробите, ваша вельможносте, це злидні.

Граф. Бідний хлопче! Але що ти робиш у Севільї? Адже я колись тебе рекомендував на посаду.

Фігаро. Я її дістав, ваша вельможносте, і моя вдячність...

Граф. Називай мене Ліндор. Хіба ти не бачиш мого маскараду? Я хочу, щоб мене не впізнали.

Фігаро. Тоді я йду.

Граф. Ні, не йди. Я тут чекаю дечого, два чоловіки, що балакають, менш підозрілі, ніж один, що гуляє. Удаймо, ніби ми балакаємо. Отже, ця посада?

Фігаро. Міністр, зважаючи на вашу рекомендацію, призначив мене зараз же на аптекарського помічника.

Граф. До військового шпиталю?

Фігаро. Ні, до кінського заводу в Андалузії.

Граф *(сміється)*. Хороший початок.

Фігаро. Посада не була погана, тому що, завідуючи перев'язками й аптекарським крамом, я часто продавав людям добрі кінські ліки.

Граф. Що вбивали підданців короля?

Фігаро. О, нема універсальних ліків. Проте часом вони допомагали галісійцям, каталонцям, овернцям.

Граф. Чому ж ти її кинув?

Ф і г а р о. Кинув? Це вона мене кинула! Мене оббрехали перед начальством.

«Заздрість з кігтистими пальцями, з лицем блідим, як у мерця...»

Г р а ф. О, змилуйся, змилуйся, друже! Хіба ти пишеш вірші? Хоч я бачив, як ти писав щось і співав з самого ранку.

Ф і г а р о. Оце і є причина мого нещастя, ясновельможний пане. Коли міністрові доповіли, що я пишу вірші і до того ще, можу сказати, не погані, надсилаю загадки до журналів, що мої мадригали ходять серед людей, коротко кажучи, що мої твори друкуються, він поставився до цього трагічно і звільнив мене через те, що ніби не можна поєднувати любов до літератури з працею на посаді.

Г р а ф. Справедливе міркування! А ти йому не казав...

Ф і г а р о. Я був дуже щасливий, що про мене забуто. Я вірю, що коли вельможа не робить нам лиха, то й це вже добре.

Г р а ф. Ти мені не все сказав. Я пригадую, що коли ти служив у мене, з тебе був великий негідник.

Ф і г а р о. Е, Боже мій, ваша вельможносте! Завжди хочуть, щоб бідний не мав вад...

Г р а ф. Ледар, нероба...

Ф і г а р о. Щодо чеснот, яких вимагають від слуги, то чи ясновельможний знає багато панів, гідних бути лакеями?

Г р а ф *(сміється)*. Сказано непогано. Отже, ти приїхав до цього міста?

Ф і г а р о. Ні, не зараз же.

Г р а ф *(зупиняє його)*. Хвилину... Мені здалося, що це була вона... Кажи, я слухаю тебе.

Ф і г а р о. Вернувшись до Мадриду, я хотів знов випробувати мій літературний хист, і мені здалось, що театр...

Г р а ф. А, змилуйся!

Ф і г а р о. *(Під час цієї репліки граф уважно дивиться на жалюзі.)* Справді, не знаю, чому я не мав великого успіху. Я наповнив партер найкращими працівниками — руки, як прачі; я заборонив рукавички, ціпки, усе, що дає глухі оплески; слово честі, перед виставою мені здавалось, що всі присутні в кав'ярні чудово ставляться до мене. Але інтриги...

Г р а ф. А, інтриги! Пан автор провалився.

Ф і г а р о. Так, як і багато інших: чому ні? Мене обсвистали. Але якби я міг колись їх знову зібрати...

Г р а ф. Нудьга помстилася б за тебе?

Ф і г а р о. А, чорт візьми! Який я злий на них!

Г р а ф. Ти лаєшся? Знаєш, у суді можна двадцять чотири години лаяти своїх суддів і все-таки нічого не зробити.

Ф і г а р о. А в театрі маєш на це двадцять чотири роки. Життя занадто коротке, щоб вилити таку злість.

Г р а ф. Твій кумедний гнів мене смішить. Але ти не кажеш, що примусило тебе кинути Мадрид?

Ф і г а р о. Мій добрий ангел, ясновельможний пане, тому що мені пощастило знайти свого колишнього хазяїна... Я побачив у Мадриді, що літературний світ — це світ вовків, завжди налаштованих один проти одного, і що, заслуживши зневагу через своє смішне озвіріння, усі ці комахи, москіти, комарі, критики, заздрісники, газетярі, книгарі, цензори і всі, хто в'їдається в шкуру нещасних літераторів, врешті-решт, розносять їх на клапті і висмоктують з них усі соки. Я кинув писати, набриднувши сам собі, відчуваючи відразу до інших, обтяжений боргами і не маючи зовсім грошей. Нарешті, я переконався, що прибуток від бритви кращий за марні почесті від пера, і зважився виїхати з Мадрида. Забравши все своє майно з собою, я блукав як філософ по двох Кастиліях, Ла-Манші, Естрамадурі, Сьєрра-Морені, Андалузії. В одному місті мене приймали добре, в іншому ув'язнювали, але ніщо не впливало на мене. Тут мене хвалили, там ганьбили; коли мені було добре, я допомагав іншим, коли погано, я це зносив терпеливо; я глузував з дурнів і ганьбив лихих; але увесь час сміявся з власних злиднів і голив усіх, кого треба було; врешті-решт ви бачите, що я в Севільї, готовий знову служити вам, ваша вельможносте, і виконувати всі ваші накази.

Г р а ф. Хто тебе навчив так весело філософствувати?

Ф і г а р о. Звичка до нещастя. Я сміюсь з усього, боячись, що доведеться плакати. Чому ви увесь час дивитесь у цей бік?

Г р а ф. Тікаймо!

Ф і г а р о. Чому?

Г р а ф. Ходімо, нещасний! Ти мене занапастиш.

(Ховаються.)

СЦЕНА III

Бартоло, Розіна.

На першому поверсі розкриваються жалюзі; Бартоло і Розіна з'являються біля вікна.

Розіна. Як приємно дихати вільним повітрям!.. Ці жалюзі відкриваються так рідко...

Бартоло. Що за папірець ви тримаєте?

Розіна. Це куплети з «Марної обережності», що мені вчора дав учитель співів.

Бартоло. Що це таке «Марна обережність»?

Розіна. Це нова комедія.

Бартоло. Ще якась драма? Якась дурниця в новому жанрі.

Розіна. Я нічого не знаю.

Бартоло. О, журнали й авторитети для нас з'ясують це. Варварський вік!..

Розіна. Ви завжди клянете наш бідний вік.

Бартоло. Пробачте на вільному слові; що він дав, щоб його хвалити? Всілякі нісенітниці свободу: думки, силу притягання, електрику, віротерпимість, щеплення від віспи, хіну, енциклопедію і міщанські драми.

Розіна. *(Папірець падає з її рук на вулицю.)* Ах, моя пісня! Поки я вас слухала, моя пісня впала. Біжіть, біжіть же, пане, моя пісня, вона пропаде!

Бартоло. До біса! Треба тримати міцніш. *(Іде з балкона.)*

Розіна *(дивиться в кімнату і дає знак на вулицю)*. Ст... ст... *(Граф з'являється)*... підійміть швидко і тікайте. *(Граф біжить, підіймає папірець і повертається. Бартоло виходить з будинку й шукає.)*

Бартоло. Де ж він? Я нічого не бачу.

Розіна. Біля балкона, під стіною.

Бартоло. Добре доручення ви мені дали! Чи не проходив тут хтось?

Розіна. Я нікого не бачила.

Бартоло *(сам до себе)*. А я мушу шукати!.. Бартоло, ви справжній дурень, мій друже: це повинно вас навчити ніколи не відкривати жалюзі на вулицю. *(Повертається додому.)*

Р о з і н а *(на балконі)*. Виправдання тільки в моєму нещасті: самотня, замкнена, пригноблена огидним чоловіком; хіба ж це злочин, коли я хочу визволитися з неволі?

Б а р т о л о *(з'являється на балконі)*. Верніться, сеньйоро! Я винен, що ви загубили вашу пісню, але це більше не повториться, клянусь вам. *(Замикає жалюзі на ключ.)*

СЦЕНА IV

Граф, Фігаро.

Обережно входять.

Г р а ф. Тепер, коли їх нема, розгляньмо цю пісню. В ній, напевно, є якась таємниця. Це записка.

Ф і г а р о. Він питав, що таке «Марна обережність»?

Г р а ф *(швидко читає)*. «Ваша настирливість цікавить мене. Скоро мій опікун піде геть, заспівайте що-небудь байдужим тоном на мотив цих куплетів, щоб я могла довідатися про ім'я, стан і наміри того, хто, здається, так зацікавився нещасною Розіною».

Ф і г а р о *(наслідуючи Розінин голос)*. «Моя пісня, моя пісня впала. Біжіть, біжіть же!» *(Сміється.)* Ха, ха, ха! О, ці жінки! Якщо хочете найпростодушнішу з них навчити викручуватися, замкніть її.

Г р а ф. Моя дорога Розіно!

Ф і г а р о. Ваша вельможносте, я тепер цілком розумію причину вашого маскараду; ви маєте намір позалицятися.

Г р а ф. Отже, ти знаєш усе, але якщо ти проговоришся...

Ф і г а р о. Я проговорюся? Щоб вас заспокоїти, я не казатиму пишномовних слів про честь і відданість. Ними і так зловживають щодня; скажу тільки: мій інтерес відповідає за мене; зважте все на цих терезах і...

Г р а ф. Дуже добре. Знай же, що шість місяців тому я випадково зустрів у Прадо прекрасну молоду особу... Ти тількищо її бачив. Потім я марно шукав її по цілому Мадриду. Кілька днів тому я дізнався, що її звуть Розіна, вона шляхетного походження, сирота й одружена зі старим лікарем з цього міста на ім'я Бартоло.

Ф і г а р о. Гарна пташка, слово честі! Важко дістати з гнізда. Але хто вам сказав, що вона лікарева дружина?

Г р а ф. Усі.

Ф і г а р о. Це він вигадав, приїхавши з Мадрида, щоб обдурити залицяльників і відігнати їх. Вона ще тільки його вихованка, але скоро...

Г р а ф *(швидко)*. Ніколи. Яка новина! А я вже зважився був на все, щоб висловити їй мій жаль; і раптом вона вільна! Не можна гаяти ані хвилини; вона мусить мене полюбити, і я врятую її від цього ганебного одруження. Отже, ти знаєш цього опікуна?

Ф і г а р о. Як свою матір.

Г р а ф. Що це за людина?

Ф і г а р о *(живо)*. Це добрий опецьок, молодий дідок, хитрий, голений, підтоптаний, що стежить і винюхує, лається і бідкається водночас.

Г р а ф. *(нетерпляче)*. Е, я його бачив. Мене цікавить його вдача.

Ф і г а р о. Брутальний, скупий, кохає свою вихованку, яка ненавидить його до смерті, і надзвичайно ревнивий.

Г р а ф. Отже, його надії подобатися...

Ф і г а р о. Жодних.

Г р а ф. Тим краще! А чи він чесний?

Ф і г а р о. Саме стільки, скільки треба, щоб не потрапити на шибеницю.

Г р а ф. Ще краще! Покарати негідника і цим ощасливити себе...

Ф і г а р о. Значить, досягти разом добра загального й особистого. Справді, це найбільша доброчесність, ваша вельможносте.

Г р а ф. Ти кажеш, що боячись залицяльників, він зачиняє свої двері?

Ф і г а р о. Так, для всіх. Якби він міг їх законопатити...

Г р а ф. О, чорт! Тим гірше. А ти можеш пройти до нього?

Ф і г а р о. Чи я можу? По-перше, будинок, де я живу, належить лікареві, що мені його наймає gratis.

Г р а ф. Ага!

Ф і г а р о. Так. А я в подяку обіцяю йому десять золотих пістолей на рік, також gratis.

Г р а ф *(нетерпляче)*. Ти його квартирант?

Ф і г а р о. До того ще й цирульник, хірург, аптекар. В його домі не можуть обійтися без мене, чи то мова йде про бритву, ланцет, чи про щось інше.

Граф *(обіймає його)*. Фігаро, друже мій, ти — мій ангел, мій визволитель, мій добрий геній!

Фігаро. Чорт візьми! Як інтерес скорочує віддаль між людьми! Ось що значить кохання.

Граф. Щасливий Фігаро! Ти побачиш мою Розіну! Побачиш її! Чи ти розумієш своє щастя?

Фігаро. Ось слова закоханого. Хіба це я її люблю? Якби на моєму місці могли бути ви!

Граф. Ах, якби можна було усунути всіх наглядачів!

Фігаро. Саме про це я й думаю.

Граф. Тільки на дванадцять годин.

Фігаро. Звертаючи увагу людей на їх особистий інтерес, не даєш їм шкодити іншим.

Граф. Безперечно. Отже?

Фігаро *(замисливщись)*. Я міркую, чи не знайдеться щось у моїй аптеці?

Граф. Злочинцю!

Фігаро. Хіба я хочу їм шкоду вчинити? Вони всі потребують моїх послуг. Треба тільки відволікти на щось увагу їх усіх разом.

Граф. Але цей лікар може щось запідозрити.

Фігаро. Треба робити так швидко, щоб підозра не встигла з'явитись. У мене є ідея: полк королівського інфанта має прийти до цього міста.

Граф. Полковник — мій приятель.

Фігаро. Це добре. Переодягніться військовим і з'явіться до лікаря з квитком на квартиру. Він мусить вас прийняти; а решта — моя справа.

Граф. Чудово!

Фігаро. Непогано було б також удати, ніби ви напідпитку.

Граф. А це нащо?

Фігаро. І, користуючись з цього, поводитися з ним трохи вільніше.

Граф. Навіщо?

Фігаро. Щоб він нічого не міг запідозрити і подумав, що ви швидше можете заснути, ніж інтригувати проти нього.

Граф. Дуже добре. Але чому сам ти не йдеш туди?

Фігаро. Я? Ми будемо щасливі, якщо він вас не пізнає, вас, кого він ніколи не бачив. Інакше як ви потім прийдете?

Граф. Ти маєш рацію.

Фігаро. Справа в тому, що ви, напевно, не зможете виконати цю важку роль. Солдат... напідпитку...

Граф. Ти глузуєш з мене. *(П'яним тоном.)* Чи не тут, друже мій, будинок лікаря Бартоло?

Фігаро. Справді, непогано; тільки не так міцно тримайтеся на ногах. *(Ще п'янішим тоном.)* Чи не тут будинок...

Граф. Пхе! Це занадто вульгарно.

Фігаро. Тим краще. У цьому й є насолода.

Граф. Двері відчиняються.

Фігаро. Це він. Ходімо геть, поки він пройде.

СЦЕНА V

Граф і Фігаро сховані, Бартоло.

Бартоло *(виходить, кажучи)*. Я зараз повернуся. Не пускайте нікого. Як нерозумно було тоді вийти! Коли вона почала просити, я мусив здогадатись... А Базиль все не йде! Він мав усе владнати, щоб я міг завтра таємно одружитися; і жодної звістки. Піду довідаюся, що могло його затримати.

СЦЕНА VI

Граф і Фігаро.

Граф. Що я чув? Завтра він таємно одружується з Розіною!

Фігаро. Ваша вельможносте, що тяжча справа, то енергійніше треба братися за неї.

Граф. А хто такий цей Базиль, що дбає про його одруження?

Фігаро. Гультіпака, що дає уроки музики його вихованці, захоплений своїм мистецтвом, шельма, злидар, що за гріш усе зробить; з ним легко буде впоратися, ваша вельможносте... *(Дивлячись на жалюзі.)* Ось вона, ось вона!

Граф. Хто?

Фігаро. За жалюзі вона, вона. Не дивіться, не дивіться ж!

Граф. Чому?

Фігаро. Хіба вона не написала вам: «Співайте байдужим тоном!» Тобто співайте, ніби тільки для того, щоб співати. О, це вона, вона!

Граф. Залишуся Ліндором, тому що вона зацікавилася мною, не знаючи, хто я такий; тим приємніша буде моя перемога. *(Розгортає папірець, кинутий Розіною)*. Але що співати на цей мотив? Я не вмію складати віршів.

Фігаро. Усе, що вам спаде на думку, ваша вельможносте, буде доречним: закохані не вельми вимогливі... і візьміть мою гітару.

Граф. Що я робитиму з нею? Я граю так погано.

Фігаро. Хіба така людина, як ви, може чогось не знати? Рукою по струнах, бринь, бринь, бринь... У Севільї співати без гітари! Вас би швидко розпізнали, вистежили.

Фігаро відходить до стінки під балкон.

Граф співає, ходячи і акомпануючи собі на гітарі.

Хто я такий, ви хочете дізнатись.
Я — незнайомець — палко вас кохав.
Коли б за себе правду всю сказав,
То годі, годі ласки сподіватись.

Фігаро *(тихо)*. Дуже добре, чорт візьми! Більше сміливості, ваша вельможносте.

Граф.

Але наказові скоритись мушу.
Мене Ліндором звуть, і я — простак.
Я не багатий шляхтич, а юнак,
Який за вас віддав би радо душу.

Фігаро. Е, чорт візьми! Навіть я не зробив би краще.

Граф.

Щоранку тут я про своє кохання
Співатиму... Я б тут і скам'янів,
Аби мені ваш ясний зір зорів,
Аби ви слухали моє зізнання.

Фігаро. Слово честі, за це... *(Підходить і цілує графів одяг.)*

Граф. Фігаро?

Фігаро. Ваша вельможносте?

Граф. Як ти думаєш, чи мене чули?

Розіна *(у будинку співає)*.

О, цей Ліндор — то справжній чарівник,
Його кохала б щиро я повік.

(Чути, як вікно зачиняється.)

Ф і г а р о. Як ви тепер гадаєте, чи вас чули?

Г р а ф. Вона зачинила вікно. Очевидно, хтось зайшов до неї.

Ф і г а р о. О, бідолашна дівчина! Як вона тремтіла співаючи! Вона закохана, ваша вельможносте.

Г р а ф. Вона скористалася з того, що радила мені... «О, цей Ліндор — то справжній чарівник». Яка краса! Скільки розуму!

Ф і г а р о. Скільки хитрощів! Скільки любові!

Г р а ф. Як ти думаєш, чи буде вона моєю?

Ф і г а р о. Вона пройде крізь ці жалюзі, тільки щоб це сталося.

Г р а ф. Отже, кінець. Я належу моїй Розіні... на все життя.

Ф і г а р о. Ви забуваєте, ваша вельможносте, що вона вже вас не чує.

Г р а ф. Пане Фігаро, я можу вам сказати тільки одне: вона буде моєю дружиною. Якщо ви хочете допомогти мені і заховаєте моє ім'я... ти мене розумієш, ти мене знаєш...

Ф і г а р о. Згода. Ну, Фігаро, іди назустріч долі, сину мій!

Г р а ф. Ходімо геть, щоб нас не запідозрили.

Ф і г а р о *(швидко)*. Отже, я йду туди, де своєю майстерністю, мов чарами, маю приспати пильність, пробудити любов, знищити ревнощі, пустити в діло інтригу й усунути всі перешкоди. Ви, ваша вельможносте, йдіть до мене, беріть військовий одяг, квиток на квартиру і гаманець із золотом.

Г р а ф. Навіщо золото?

Ф і г а р о *(швидко)*. Золото, Боже мій! Золото — це нерв кожної інтриги.

Г р а ф. Не хвилюйся, Фігаро, я візьму багато.

Ф і г а р о *(виходить)*. Ми скоро побачимося.

Г р а ф. Фігаро?

Ф і г а р о. Що таке?

Г р а ф. А твоя гітара?

Ф і г а р о *(повертається)*. Забути гітару! Чи я збожеволів? *(Іде.)*

Г р а ф. А де ж ти живеш, вітрогоне?

Ф і г а р о *(повертається)*. А справді, я з глузду з'їхав. Моя цирульня — за чотири кроки звідси, блакитний будинок з олов'яними рамами, над дверима три мисочки, на руці око. «Consilio manuque. Фігаро». *(Зникає.)*

ДІЯ ДРУГА

Розінина кімната. У глибині вікно з жалюзі.

СЦЕНА I

Розіна *(сама тримає свічник. Бере зі столу папір і починає писати)*. Марселіна хвора. Усі зайняті — і ніхто не бачить, що я пишу. Здається, ці стіни мають очі й вуха, а в мого Аргуса є злий дух, що йому сповіщає про все; я не можу ані сказати слова, ані ступити, щоб він одразу ж не здогадався... Ах, Ліндоре! *(Запечатує листа.)* Запечатаю листа, хоч не знаю, коли й як зможу йому передати. Через жалюзі я бачила, як він довго розмовляв з цирульником Фігаро. Ця добра людина часом співчувала мені. Коли б я могла хвилинку поговорити з ним!

СЦЕНА II

Розіна, Фігаро.

Розіна *(здивовано)*. Ох, пане Фігаро! Як я рада вас бачити.

Фігаро. Ваше здоров'я, пані?

Розіна. Не дуже добре, пане Фігаро. Нудьга мене вбиває.

Фігаро. Цілком вірю. Від цього повнішають тільки дурні.

Розіна. З ким це ви так жваво розмовляли там, внизу? Я не чула, але...

Фігаро. Це молодий бакалавр, мій родич: надзвичайно розумний чоловік, з тонкими почуттями, талановитий, дуже гарний. Перед ним велике майбутнє.

Розіна. О, добре, добре. Як його ім'я?

Фігаро. Ліндор. Він не має нічого, але якби він не виїхав так раптово з Мадрида, він міг би там знайти добре місце.

Розіна *(необачно)*. Він його знайде, пане Фігаро, знайде. Молодий чоловік, такий, як ви описуєте, не залишиться невідомим.

Фігаро *(вбік)*. Дуже добре. *(Голосно.)* Але він має велику ваду, що заважатиме йому робити кар'єру.

Розіна. Ваду, пане Фігаро? Ваду? Чи ви в цьому впевнені?

Фігаро. Він закоханий.

Розіна. Закоханий! І ви називаєте це вадою?

Фігаро. Ні, справді, це один з тих, хто не має щастя.

Розіна. Ах, яка несправедлива доля! А чи не називав він, кого кохає? Мені дуже цікаво...

Фігаро. Ви остання, пані, кому я хотів би зізнатися в цьому.

Розіна *(швидко)*. Чому, пане Фігаро? Я вмію мовчати. Цей молодий чоловік — ваш родич, тому й цікавить мене. Скажіть бо.

Фігаро *(лукаво дивиться на неї)*. Уявіть собі прекрасну маленьку дівчинку, ніжну, лагідну, жваву і свіженьку, струнку, гнучку, з гарними ніжками, пухкенькими ручками, рожевим ротиком... А щічки! Зубки! Оченята!..

Розіна. Вона живе в цьому місті?

Фігаро. Навіть у цьому кварталі.

Розіна. Може, на цій вулиці?

Фігаро. Вона за два кроки від мене.

Розіна. Ах, як це добре... для вашого родича. І ця особа...

Фігаро. Хіба я її ще не назвав?

Розіна *(жваво)*. Це єдине, що ви забули зробити, пане Фігаро. Кажіть бо, кажіть негайно. Якщо хтось увійде, я не зможу довідатись...

Фігаро. Ви неодмінне хочете цього, пані? Ну, добре! Ця особа — вихованка вашого опікуна.

Розіна. Вихованка?..

Фігаро. Лікаря Бартоло: так, пані.

Розіна *(схвильовано)*. Ах! Пане Фігаро... я не вірю вам, не вірю.

Фігаро. Він горить бажанням сам прийти й запевнити вас.

Розіна. Ви мене примушуєте тремтіти, пане Фігаро.

Фігаро. Пхе, тремтіти! Не варто, пані. Коли починають боятися лиха, одразу відчувають, як це шкодить. До того ж я, ще й завтра не настане, звільню вас від усіх наглядачів.

Розіна. Якщо він мене кохає, то мусить це довести, поводячись цілком спокійно.

Фігаро. Ех, пані, чи можуть любов і спокій бути разом? Бідна молодь тепер така нещаслива, що має одне з двох: любов без спокою, або спокій без любові.

Р о з і н а *(опускаючи очі)*. Спокій без любові... здається...

Ф і г а р о. Так, дуже нудно; я думаю, справді, що любов без спокою набагато цікавіша. Узяти хоча б мене, якби я був жінкою...

Р о з і н а *(збентежено)*. Звичайно, молода дівчина не може заборонити чесному чоловікові поважати себе.

Ф і г а р о. Мій родич поважає вас безмірно.

Р о з і н а. Але якщо він зробить щось необережне, пане Фігаро, він нас занапастить.

Ф і г а р о *(вбік)*. Він нас згубить. *(Голосно.)* Якщо ви йому забороните це в маленькому листі... Лист має велику силу.

Р о з і н а *(дає листа, якого тільки-но написала)*. Я не маю часу знову писати. Але, передаючи цього листа, скажіть йому... скажіть йому... *(Слухає.)*

Ф і г а р о. Нікого нема, пані.

Р о з і н а. Що це я роблю тілки заради прихільності.

Ф і г а р о. Це зрозуміло. Бігме! Любов виявляється геть по-іншому.

Р о з і н а. Заради прихільності, розумієте? Я боюся тільки, що, зустрівши труднощі...

Ф і г а р о. Так, він може спалахнути. Пам'ятайте, пані, що вітер, який гасить свічку, роздмухує багаття. А ми і є це багаття. І уявіть собі, він так палав, що й мене майже заразив своєю пристрастю, мене, що, власне, є тільки свідком.

Р о з і н а. Боже, я чую опікуна! Якщо він вас знайде тут... Пройдіть через кімнату з клавесином якомога тихіше.

Ф і г а р о. Не хвилюйтеся. *(Вбік, показуючи листа)*. Ось це варте більшого, ніж усі мої спостереження. *(Виходить до кімнати з клавесином.)*

СЦЕНА III

Р о з і н а *(сама)*. Я вмру з тривоги, поки він не вийде... Як я люблю цього доброго Фігаро! Це дуже порядна людина і добрий родич! Ах! Ось мій тиран! Візьмусь знову до моєї роботи. *(Гасить свічку, сідає і бере тамбурне вишивання.)*

СЦЕНА IV

Бартоло, Розіна.

Бартоло *(гнівно)*. О, прокляття! Скажений Фігаро, злочинець, шкуродер! Чи можна після цього вийти на хвилину з дому і бути цілком спокійним повертаючись?..

Розіна. Хто вас так розгнівав, пане?

Бартоло. Цей клятий цирульник, що перевернув одним рухом руки увесь мій дім: він дає сонних порошків Невсипущому; порошку для чхання Юнакові; пускає кров Марселіні; навіть моєму мулові... Поставити припарку на очі бідолашній сліпій тварині! І все через ці сто екю боргу; він поспішає збільшити рахунок. Ну, хай його принесе!.. І нікого в передпокої! Сюди можна ввійти, як на майдан.

Розіна. А хто може сюди зайти, крім вас, пане?

Бартоло. Краще боятися без підстави, ніж необачно наражатися на небезпеку. Всюди повно метких і зухвалих людей... Хіба ще сьогодні вранці не забрали так швидко вашу пісню, поки я йшов по неї? О, я...

Розіна. Це вже означає, з власного бажання надавати ваги всякій дурниці! Цей папірець могло занести вітром, міг підняти перший-ліпший перехожий, хіба я знаю?

Бартоло. Вітер, перехожий!.. Ніякого вітру немає, пані. На світі не існує таких перехожих — завжди хто-небудь стежить, навмисне, щоб підібрати папірець, який жінка ніби ненавмисно впустила?

Розіна. Ніби, пане?

Бартоло. Так, пані, ніби.

Розіна *(вбік)*. О, злий дідуган!

Бартоло. Але цього більше не трапиться, бо я накажу заґратувати ці жалюзі.

Розіна. Можете зробити ще краще: замуруйте одразу всі вікна, в'язниця завжди залишається в'язницею!

Бартоло. Щодо вікон, які виходять на вулицю, це було б не так погано... Принаймні, хоч цей цирульник не заходив би сюди.

Розіна. Він теж турбує вас?

Бартоло. Як і всі інші.

Розіна. Які істотні ваші зауваження!

Бартоло. А, довіряйте всім, і скоро ви матимете вдома добру жінку, що вам зраджуватиме, щирих друзів, що її відіб'ють, і вірних слуг, що їм допоможуть.

Р о з і н а. Як! Ви не припускаєте навіть, що можна мати певні принципи і протистояти якомусь Фігаро?

Б а р т о л о. Чи хто на біса може щось зрозуміти в жіночих примхах? Скільки я вже бачив цих жінок з принципами!

Р о з і н а *(гнівно)*. Але, пане! Якщо досить бути чоловіком, щоб нам подобатися, чому ви так не подобаєтеся мені?

Б а р т о л о *(вражений)*. Чому?.. Чому?.. Ви не відповідаєте на моє запитання про цього цирульника?

Р о з і н а *(ображено)*. Гаразд! Так, цей чоловік був у мене. Я його бачила, говорила з ним. Навіть не приховаю від вас, що вважаю його за дуже приємну людину. Можете вмирати від злості!

СЦЕНА V

Б а р т о л о *(сам)*. О, кляті слуги! Собаки! Юнак! Невсипущий! Проклятий Невсипущий!

СЦЕНА VI

Б а р т о л о, Н е в с и п у щ и й.

Н е в с и п у щ и й *(входить, позіхаючи, зовсім сонний)*. Аа, аа, аа...

Б а р т о л о. Де був ти, вітрогоне, коли цей цирульник зайшов сюди?

Н е в с и п у щ и й. Пане, я був... а-а, а-а...

Б а р т о л о. Вигадував якісь шкоди, безперечно? І ти його не бачив?

Н е в с и п у щ и й. Авжеж, бачив. Він же сказав, що я зовсім хворий. І це таки правда, бо в мене заболіло все тіло, поки він говори-и-в... а-а...

Б а р т о л о *(перекривляючи його)*. Поки він говорив!.. А де цей ледацюга Юнак? Напихати ліками бідного хлопця без мого дозволу! Ні, тут якесь шахрайство.

СЦЕНА VII

Ті самі. Ю н а к — старий дід з костуром — входить, чхаючи.

Н е в с и п у щ и й *(увесь час позіхає)*. Юнак?

Б а р т о л о. Начхаєшся в неділю.

Юнак. Оце вже понад п'ятдесят разів на хвилину *(Чхає)*. Я зовсім розбитий.

Бартоло. Як! Я питаю вас обох, чи не заходив хтось до Розіни, а ви мені кажете тільки, що цей цирульник...

Невсипущий *(позіхає)*. Хіба пан Фігаро це хтось? А-а, а-а...

Бартоло. Б'юся об заклад, що хитрун порозумівся з ним.

Невсипущий *(плаче, як дурний)*. Порозумівся... зі мною!..

Юнак *(чхає)*. Але, пане, пане... чи є на світі справедливість?

Бартоло. Справедливість! Вона потрібна для таких, як ви. А я — я ваш хазяїн і завжди маю рацію.

Юнак *(чхає)*. Але, бігме, коли щось є правда...

Бартоло. Коли щось є правда! Якщо я хочу, щоб це була неправда, я й вимагаю, щоб це була неправда. Треба тільки дозволити всім цим ледарям мати рацію, і ви з часом побачите, що станеться з владою.

Юнак *(чхає)*. Як на мене, краще я звільнюся від вас. Жахлива робота! Завжди цей галас!

Невсипущий *(плаче)*. З бідною чесною людиною завжди поводяться, як з негідником.

Бартоло. Ну, і йди геть, бідна чесна людино! *(Перекривлює їх.)* А-а-апчхи! Один чхає мені в ніс, другий — позіхає.

Юнак. А, пане! Клянусь, що, якби не було панночки, ні за що... ні за що не залишився б тут. *(Виходить чхаючи.)*

Бартоло. Що з ними усіма зробив Фігаро! Я розумію, в чому річ: негідник хотів сплатити мені свої сто екю, не відкриваючи гаманця...

СЦЕНА VIII

Бартоло, дон Базиль і Фігаро.
Фігаро, заховавшись у сусідній кімнаті,
час від часу показується і слухає їх.

Бартоло *(каже далі)*. А, доне Базиль! Ви прийшли дати урок музики Розіні?

Базиль. О, це я ще встигну.

Бартоло. Я був у вас, але не застав удома.

Базиль. Я виходив у ваших справах. У мене є досить прикра новина.

Бартоло. Для вас?

Базиль. Ні, для вас. Граф Альмавіва тут у місті.

Бартоло. Кажіть тихше. Це той, хто шукав Розіну по цілому Мадриду?

Базиль. Він живе на головній площі і щодня виходить переодягнений.

Бартоло. Нема сумніву, це стосується мене. Але що робити?

Базиль. Якби це був простий чоловік, його можна було б легко позбутись.

Бартоло. Так, озброївшись і в кірасі, підстерегти його одного вечора...

Базиль. Великий Боже! Скомпрометувати себе! Вигадати якусь історію, оце я розумію. А тимчасом клепати, як кажуть досвідчені люди. На це я згоджуюся.

Бартоло. Дивний спосіб позбутися людини!

Базиль. Наклеп! Пане, ви самі не знаєте, чим гребуєте! Я бачив, як наклеп переміг найпорядніших людей. Повірте, як добре взятися, то немає такої підлоти, такого паскудства, такої нісенітниці, яким не повірили б гультіпаки великого міста. А ми таки маємо спритних людей!.. Спочатку легкий шум, що торкається землі, як ластівка перед грозою, pianissimo, шепоче, і несе, і сіє отруєні стріли. Хтось почує і piano, piano, шепоче на вухо іншому. Лихо вже є — воно виганяє паростки, плазує, виходить на дорогу, і, rinforzando, переходить з уст в уста. Потім раптом, невідомо як, наклеп підноситься, шипить, збільшується на очах. Він кидається, розпускає крила, кружляє, обвиває, видирає, захоплює з собою, вибухає, гримить і врешті зчиняється галас, загальне crescendo, цілий хор ненависті й осуду... Який чорт зможе протистояти!

Бартоло. Але що за нісенітницю верзете ви, Базилю? Що спільного з моїм становищем має це piano і crescendo?

Базиль. Як це, що спільного! Щоб не дати наблизитися вашому ворогові, треба зробити те, що всюди роблять.

Бартоло. Наблизитися? Я маю намір одружитися з Розіною, раніше ніж вона навіть довідається про існування графа.

Базиль. Коли так, не треба гаяти ані хвилини.

Бартоло. Хто ж має це зробити? Адже я доручив вам усю цю справу.

Базиль. Так. Але ви труситеся над грішми, а в загальносвітовій гармонії нерівний шлюб, правопорушення, явне нехтування законів, це все дисонанси, що їх треба розв'язувати повнозвучним акордом золота.

Бартоло *(дає йому гроші)*. Гаразд, кінчаймо швидше.

Базиль. Ось так треба говорити. Завтра все закінчиться. Але це ви мусите подбати, щоб сьогодні ніхто не сповістив вашу вихованку.

Бартоло. Можете бути впевнені. Чи ви прийдете сьогодні ввечері, Базилю?

Базиль. Не розраховуйте на це. Ваше одруження забере в мене увесь день.

Бартоло *(проводжає його)*. Ваш слуга покірний.

Базиль. Не турбуйтеся, пане лікарю, не турбуйтеся.

Бартоло. Ні, я тільки хочу зачинити за вами двері на вулицю.

СЦЕНА IX

Фігаро, сам-один, виходить з кімнати.

Фігаро. О, який обачний! Зачиняй! Зачиняй двері на вулицю, а я, виходячи, відчиню їх графові. Який шахрай цей Базиль! На щастя, він до того ще й дурний. Щоб своїм наклепом викликати сенсацію в світі, треба мати становище, ім'я, стан, бути впливовою людиною, врешті-решт. Але такий, як Базиль! Хай говорить, йому не повірять.

СЦЕНА X

Прибігає Розіна, Фігаро.

Розіна. Як! Ви ще тут, пане Фігаро?

Фігаро. На ваше щастя, панночко. Ваш опікун і ваш учитель співів, думаючи, що вони самі, говорили відверто...

Розіна. А ви їх підслуховували, пане Фігаро? Але хіба ви не знаєте, що це дуже погано!

Фігаро. Підслуховувати? Це єдиний спосіб, щоб добре чути. Знайте, що ваш опікун збирається завтра одружитися з вами.

Розіна. Ах, великі боги!

Фігаро. Не бійтесь нічого. Ми йому дамо стільки роботи, що він не матиме часу й подумати про це.

Розіна. Ось він повертається. Виходьте, виходьте ж через маленькі сходи. Я вмру зі страху.

(Фігаро зникає.)

СЦЕНА XI

Бартоло, Розіна.

Розіна. Ви були тут з кимось, пане?

Бартоло. З доном Базилем. Я провів його, бо так було треба. Вам би більше сподобалося, якби це був пан Фігаро?

Розіна. Це мені байдуже, запевняю вас.

Бартоло. Я б хотів довідатися, що цей цирульник мав так спішно вам сказати?

Розіна. Ви питаєте серйозно? Він мені повідомив про стан Марселіни, що, за його словами, нездужає.

Бартоло. Вам повідомив! Б'юся об заклад, що йому доручили передати вам листа.

Розіна. А від кого, скажіть, будь ласка?

Бартоло. О, від кого! Від того, кого жінка ніколи не назве. Чи я можу знати? Можливо, відповідь на записку, яку ви кинули з вікна.

Розіна *(вбік)*. Про одне таки здогадався. *(Голосно.)* Ви варті, щоб це була правда.

Бартоло *(дивиться на Розінині руки)*. Це так і є. Ви писали.

Розіна (збентежено). Було б досить смішно, якби ви хотіли мене переконати в цьому.

Бартоло *(бере її праву руку)*. Я? Зовсім ні. Але на вашому пальці чорнило! А, хитра сеньйора!

Розіна *(вбік)*. Проклятий чоловік!

Бартоло *(тримаючи її руку)*. Жінка думає, що вона в безпеці, якщо вона сама-одна.

Розіна. А, безперечно... Добрий доказ!.. Залиште, пане, ви мені зламаєте руку. Поправляючи свічку, я собі обпекла її, а мені завжди казали, що треба зараз же змочити чорнилом, — я так і зробила.

Бартоло. Так ви й зробили? Побачимо, чи другий свідок підтвердить свідчення першого. Оця пачка папе-

ру, — я певний, що тут було шість аркушів; я їх рахую щоранку.

Р о з і н а *(вбік)*. О, дурень!..

Б а р т о л о *(рахує)*. Три, чотири, п'ять...

Р о з і н а. Шостий...

Б а р т о л о. Я добре бачу, що шостого немає.

Р о з і н а *(опускає очі)*. Шостий... я загорнула в нього цукерки, що надіслала маленькій донечці Фігаро.

Б а р т о л о. Маленькій донечці Фігаро? А перо, що було зовсім нове, чому воно почорніло? Чи ви ним написали адресу маленької донечки Фігаро?

Р о з і н а *(вбік)*. Він здогадується інстинктивно. *(Голосно.)* Я навела ним квітку на камзолі, що вишиваю для вас.

Б а р т о л о. Як це правдиво! Щоб вам вірили, дитино, не треба червоніти, приховуючи правду, але цього ви ще не вмієте.

Р о з і н а. Ах, хто не почервоніє, коли з найневинніших речей роблять такі злісні висновки!

Б а р т о л о. Авжеж, я не правий. Опекти пальця, змочити його чорнилом, робити пакунки на цукерки для маленької донечки Фігаро і малювати квітку на моєму камзолі. Що може бути невинніше? Проте скільки зібрано докупи брехні, щоб приховати один факт!.. «Я сама-одна, ніхто мене не бачить, тому потім я можу брехати, скільки хочу». Але кінчик пальця — чорний, перо брудне, паперу бракує! Важко все передбачити. Будьте певні, сеньйоро, що відтепер, коли я йтиму до міста, залишатиму вас за подвійними запорами.

СЦЕНА XII

Граф, Бартоло, Розіна.

Г р а ф *(у кавалерійській формі, удаючи, ніби він напідпитку, співає «Розбудимо її» і прямує до Розіни)*.

Б а р т о л о. Чого треба цьому чоловікові? Солдате! Ідіть до себе, сеньйоро.

Г р а ф *(співає)*. Розбудимо її. *(Наближається до Розіни.)* Хто з вас двох, пані, є лікар Балордо? *(До Розіни тихо.)* Я — Ліндор.

Б а р т о л о. Бартоло!

Р о з і н а *(вбік)*. Він говорить про Ліндора.

Граф. Балордо, Баркало, що мені за діло до цього! Мені треба тільки знати, яка з вас двох... *(Показуючи Розіні папір.)* Візьміть цього листа.

Бартоло. Яка! Ви добре бачите, що це я. Яка! Ідіть до себе, Розіно, цей чоловік, здається, напідпитку.

Розіна. Саме тому, пане, я хочу залишитися, адже ви самі-одні... Жінка, часом, може...

Бартоло. Ідіть, ідіть, я не боюся.

СЦЕНА XIII

Граф, Бартоло.

Граф. О, я вас одразу впізнав за вашими прикметами.

Бартоло *(до графа, який ховає листа)*. Але що це ви ховаєте в кишені?

Граф. Тому я й ховаю, щоб ви не знали, що це таке.

Бартоло. Мої прикмети? Цим людям завжди здається, ніби вони розмовляють із солдатами!

Граф. Чи ви думаєте, що так важко описати ваші прикмети?

Трясогузий, рудуватий,
Хирий, лисий і горбатий.
Лютий, хижий, як шуляк,
Кривоплечий, кривобокий,
Кривозубий, зизоокий,
Клишоногий, наче рак:
Ніс закручений, мов гак.
Віспуватий, безволосий,
Рябуватий, безголосий,
І пройдисвіт, і крутій, —
Справжній лікар-чародій.

Бартоло. Що це таке? Ви прийшли мене ображати? Зараз же йдіть геть!

Граф. Іти геть! А, фе, як погано звучить! Чи вмієте ви читати, лікаре Барбало?

Бартоло. Що за безглузде запитання!

Граф. О, хай це вас не бентежить. Я майже такий самий лікар, як і ви.

Бартоло. Тобто?

Граф. Хіба ж я не кінський лікар у полку? Ось чому мені дали квартиру в товариша.

Бартоло. Насмілитись порівнювати коновала...

Граф.

Нам не збагнути ваших штук,
Бо не дійшли ми всіх наук,
Що знав їх Гіппократ великий.
Як трапить хворий вам до рук,
То, скуштувавши ваших ліків,
Ураз позбудеться він мук:
Хворобі й хворому — каюк.

Хіба те, що я кажу, не чемно?

Бартоло. Від вас можна сподіватися, неуку ви такий, так ганьбити найперше, найбільше й найкорисніше мистецтво!

Граф. Авжеж, корисне для тих, хто лікує.

Бартоло. Мистецтво, що робить честь сонцю, дозволяючи йому освітлювати свої успіхи.

Граф. І що його прогріхи земля квапиться заховати.

Бартоло. Видно відразу, неуку, що ви звикли говорити тільки з кіньми.

Граф. Говорити з кіньми? Ах, лікарю, для розумного лікаря... Хіба не відомо всім, що коновал лікує своїх хворих, не розмовляючи з ними, тоді як лікар, розмовляючи багато зі своїми...

Бартоло. Не виліковує їх, так?

Граф. Це сказали ви самі.

Бартоло. Що за чорт надіслав цього клятого п'яницю?

Граф. Мені здається, що ви стріляєте в мене епіграмою!

Бартоло. Але, врешті-решт, чого ви хочете? Що вам треба?

Граф *(удає, ніби дуже сердиться)*. Оце добре! Він же й сердиться! Чого я хочу? Хіба ви не бачите?

СЦЕНА XIV

Розіна, граф, Бартоло.

Розіна *(вбігає)*. Пане солдате, будь ласка, не хвилюйтеся! *(До Бартоло.)* Говоріть з ним лагідніше, пане: людина, що говорить нерозсудливо...

Граф. Ваша правда, він говорить нерозсудливо, але ми — цілком розумно. Я — ввічливий, а ви — прекрасні...

цього досить. Справа в тому, що в цьому будинку я визнаю тільки вас.

Р о з і н а. Чим я можу вам послужити, пане солдате?

Г р а ф. Дрібниця, дитинко. Але якщо в моїх словах буде щось неясне...

Р о з і н а. Я вже доберу розуму.

Г р а ф *(показує їй листа)*. Ось лист, візьміть його. Треба тільки... Я прошу, щоб ви дали мені сьогодні переночувати в себе.

Б а р т о л о. Тільки це?

Г р а ф. Не більше. Прочитайте цю любовну записку від нашого квартирмейстера.

Б а р т о л о. Побачимо. *(Граф ховає листа й дає йому інший папірець. Бартоло читає.)* «Лікар Бартоло прийме, нагодує і дасть переночувати»...

Г р а ф *(натискуючи)*. Дасть переночувати.

Б а р т о л о «...тільки на одну ніч солдатові кавалеристові, на ім'я Ліндор, прозваному Школяр»...

Р о з і н а. Це він, це він.

Б а р т о л о *(жваво до Розіни)*. Що таке?

Г р а ф. Ну, тепер, чи не маю я рації, лікарю Барбаро?

Б а р т о л о. Здається, ця людина розважається з того, що калічить моє ім'я всіма способами. Ідіть до біса! Барбаро! Барбало! Скажіть вашому нахабному квартирмейстерові, що з часу моєї подорожі до Мадрида мене звільнено від обов'язку давати квартиру військовим.

Г р а ф *(вбік)*. О, небо! Яка прикра перешкода.

Б а р т о л о. А, друже, це вам не подобається і трохи розчаровує вас? Але все-таки зараз же йдіть геть!

Г р а ф *(вбік)*. Я себе мало не видав. *(Голосно.)* Іти геть? Якщо вас звільнено від обов'язку давати квартиру військовим, вас певно не звільнено від обов'язку бути чемним? Іти геть! Покажіть мені відповідний документ. Хоч я не вмію читати, а все ж таки...

Б а р т о л о. Це не довго. Він у мене тут, у бюро.

Г р а ф *(поки він іде, не сходячи, з місця)*. Моя прекрасна Розіно!

Р о з і н а. Як, Ліндоре, це ви!

Г р а ф. Візьміть же цього листа.

Р о з і н а. Бережіться, він дивиться на нас.

Г р а ф. Витягніть вашу хустку, я його кину. *(Підходить.)*

Бартоло. Тихше, тихше, пане солдате! Я не люблю, коли так зблизька дивляться на мою дружину.

Граф. Вона — ваша дружина?

Бартоло. А що таке?

Граф. Я думав, що ви якийсь прадід їй; між нею й вами найменше три покоління.

Бартоло *(читає папір)*. «На підставі певних і достовірних відомостей»...

Граф *(вибиває з його рук папір, і він падає на підлогу)*. Хіба потрібна мені вся ця балаканина?

Бартоло. Знаєте, солдате, якщо я покличу слуг, вони зроблять з вами те, на що ви заслуговуєте.

Граф. Бійка? А, з охотою! Це мій фах *(показує свій пістолет)*. Ось чим я покажу себе. Ви, певно, ніколи не бачили бійки, пані?

Розіна. І не хочу бачити.

Граф. Проте нема нічого веселішого за бійку: уявіть собі *(штовхаючи лікаря)* спочатку, що вороги — на одному боці яру, а друзі — на другому. *(До Разіни, показуючи їй листа.)* Витягніть хустку *(плює на підлогу)*. Ось — яр, зрозуміло? *(Розіна витягає хустку, граф кидає листа між собою і нею.)*

Бартоло *(нахиляється)*. Ах, ах!

Граф *(швидко підіймає листа)*. Чекайте. Я ж хотів вам розповісти про таємниці мого фаху... З виду така скромна жінка... Але хіба не любовний лист упав оце з її кишені?

Бартоло. Дайте, дайте!

Граф. Тихше, татуню! Кожному своє. А якби з вашої кишені впав рецепт послаблюючого?

Розіна *(простягає руку)*. А, я знаю, що це, пане солдате! *(Бере листа й ховає в маленьку кишеню свого фартушка.)*

Бартоло. Чи ви колись підете геть?

Граф. Гаразд, я йду. Прощавайте, лікарю, не згадуйте лихом! Серце моє, моліться, щоб ще на деякий час смерть забула про мене. Ніколи ще життя не було для мене таке дороге.

Бартоло. Ідіть, ідіть! Якби я мав владу над смертю...

Граф. Над смертю? Хіба ви не лікар? Ви стільки робите для смерті, що вона не повинна ні в чому вам відмовляти. *(Виходить.)*

СЦЕНА XV

Бартоло, Розіна.

Бартоло *(дивиться йому вслід)*. Нарешті він пішов. *(Убік.)* Треба тримати себе в руках.

Розіна. Але погодьтеся, що цей молодий солдат дуже веселий. Хоча він і п'яний, видно, що це розумна й досить вихована людина.

Бартоло. Яке щастя, моя дорога, що ми змогли позбутися його! Але чи тобі зовсім не цікаво прочитати зі мною папірця, якого він передав?

Розіна. Якого папірця?

Бартоло. Того, що він ніби підняв, щоб ти могла його взяти.

Розіна. Гаразд! Цей лист упав з моєї кишені. Він від мого кузена, офіцера.

Бартоло. А я думаю, що цей солдат витягнув його зі своєї кишені.

Розіна. Я його добре впізнала.

Бартоло. Але ж не так важко подивитися!

Розіна. Не знаю тільки, що я з ним зробила.

Бартоло *(показує на кишеньку)*. Ти його туди поклала.

Розіна. Ага, через неуважність.

Бартоло. А, напевне. Ти побачиш, що це якась дурниця.

Розіна *(вбік)*. Якщо я не розсерджу його, ніяк не можна буде відмовити.

Бартоло. Дайте ж, серце моє!

Розіна. Але чому ви так цього хочете, пане? Чи знову недовіра?

Бартоло. А чому ви так не хочете показати?

Розіна. Я вам повторюю, пане, що це тільки лист мого брата, який ви вчора передали розпечатаний. А тому, що ми вже заговорили про це, я вам відверто скажу, що ця безцеремонність мені дуже не подобається.

Бартоло. Я вас не розумію.

Розіна. Хіба я розглядаю ваші папери? Чому ж ви наважуєтеся брати ті, що адресовані мені? Якщо це ревнощі, вони мене ображають. Якщо справа в тому, що ви зловживаєте владою, яку захопили самі, це мене ще більш обурює.

Бартоло. Як! Обурює! Ви ще ніколи так зі мною не говорили.

Розіна. Якщо я стримувалася досі, це не для того, щоб дати вам право ображати мене безкарно.

Бартоло. Про яку образу ви говорите?

Розіна. Ніде ще нечувано, щоб хтось дозволив собі розпечатувати чужі листи.

Бартоло. Листи своєї дружини?

Розіна. Я ще не ваша дружина. Але чому це свою дружину можна дозволити собі ображати?

Бартоло. Ви хочете змінити тему і відвернути мою увагу від цього листа, якого безперечно дістали від якогось закоханого. Але я його прочитаю, запевняю вас.

Розіна. Ви його не прочитаєте. Якщо ви підійдете до мене, я втечу з дому й попрошу першого стрічного дати мені притулок.

Бартоло. Ніхто вас не прийме.

Розіна. Це ще побачимо.

Бартоло. Ми тут не у Франції, де жінка завжди права. Але щоб ви не могли здійснити цієї фантазії, я замкну двері.

Розіна *(поки він іде до дверей)*. О, небо, що робити? Покладу швидко на місце братів лист і дам йому змогу прочитати його. *(Кладе листа в кишеню так, що його трохи видно.)*

Бартоло *(повертається)*. А, сподіваюся, що тепер я побачу його.

Розіна. Будь ласка, з якого права?

Бартоло. З права, визнаного в цілому світі, з права сильного.

Розіна. Мене швидше вб'ють, ніж дістануть листа.

Бартоло *(тупає ногою)*. Пані! Пані!

Розіна *(падає в крісло і вдає, ніби їй погано)*. Ах, який ганебний вчинок!

Бартоло. Дайте цього листа, або бійтесь мого гніву.

Розіна *(лежачи в кріслі)*. Нещасна Розіна!

Бартоло. Що з вами?

Розіна. Яке жахливе майбутнє!

Бартоло. Розіно!

Розіна. Я задихаюся з гніву.

Бартоло. Їй погано!

Розіна. Я вмираю...

Бартоло *(мацає їй пульс, каже вбік)*. Боже! Лист!.. Прочитаю так, щоб вона не знала. *(Мацає їй пульс і бере листа, якого читає, трохи відвернувшись.)*

Розіна *(лежачи)*. Нещасна! Ах...

Бартоло *(залишає її руку й каже вбік)*. Як кортить дізнатися про те, чого боїшся.

Розіна. Ах, бідна Розіна!

Бартоло. Задуха викликала цей напад. *(Читає за кріслом, мацаючи їй пульс. Розіна трохи підводиться, хитро дивиться, хитає головою й знову сідає, не кажучи ні слова)*.

Бартоло *(вбік)*. О, небо! Це лист від її брата. Даремна тривога! Як її тепер заспокоїти? Хоча б вона не довідалася, що я його читав. *(Удає, ніби підтримує її і ховає листа назад у кишеню.)*

Розіна *(зітхає)*. Ах...

Бартоло. Ну, ну, нічого, дитино. Маленький нервовий напад. Ось і все. Твій пульс навіть не змінився. *(Іде й бере флакон на консолі.)*

Розіна *(вбік)*. Він поклав назад листа. Дуже добре!

Бартоло. Дорога Розіно, понюхай трохи цього спирту.

Розіна. Я нічого не хочу від вас. Облиште мене!

Бартоло. Я визнаю, що був трохи різкий.

Розіна. Не в тому річ. Мене взагалі обурює ваш спосіб вимагати.

Бартоло *(навколішках)*. Даруйте: я розумію, що був неправий. Ти бачиш, я на колінах визнаю свою провину.

Розіна. Так, даруйте! Але ж ви думаєте, що цей лист не від мого брата?

Бартоло. Хай від нього, чи від іншого, — не треба пояснень.

Розіна *(дає йому листа)*. Ви бачите, що добром можна все зробити зі мною. Читайте!

Бартоло. Цей шляхетний вчинок знищив би зовсім мої підозри, якби вони ще були.

Розіна. Читайте ж, пане!

Бартоло *(відступає)*. Бог не хоче, щоб я так образив тебе.

Розіна. Мені неприємно, що ви відмовляєтеся.

Бартоло. Прийми це як знак моєї повної довіри. Я піду гляну на бідну Марселіну, якій цей Фігаро, невідомо нащо, пустив кров. Може, ти теж підеш?

Розіна. Зараз прийду.

Бартоло. Дай мені руку на знак того, що ми помирилися. Ах, яка б ти була щаслива, якби могла мене любити!

Розіна *(опускає очі)*. Ах, як би я вас любила, коли б ви мені подобалися!

Бартоло. Я тобі сподобаюся, сподобаюся, запевняю тебе! *(Виходить.)*

СЦЕНА XVI

Розіна *(дивиться йому вслід)*. Ах, Ліндоре! Він каже, що сподобається мені... Прочитаю цього листа, що мало не завдав мені такого лиха. *(Читає і скрикує.)* Ах! Я прочитала занадто пізно. Він радить увесь час сваритися з моїм опікуном. Була така добра нагода, а я її втратила. Беручи листа, я відчула, що почервоніла по саме волосся. Так, мій опікун має рацію. Я не маю того світського звичаю, який, за його словами, підтримує жінку за будь-яких обставин. Але несправедлива людина може навіть найневиннішу жінку примусити хитрувати.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА I

Бартоло *(в розпачі)*. Як прикро! Вона вже ніби заспокоїлася... Хотів би я знати, який чорт намовив її відмовитися від уроку дона Базиля? Правда, вона знає, що він клопочеться про моє одруження...

(Стукають у двері.)

Вживайте всіх заходів, щоб подобатися жінці, але якщо ви забудете про найменшу дрібницю... я кажу найменшу... *(Стукають удруге.)* Побачимо, хто це.

СЦЕНА II

Бартоло, Граф, одягнений як бакалавр.

Граф. Хай мир і радість панують тут!

Бартоло *(поривчасто)*. Побажання цілком вчасне. Чого вам треба?

Граф. Пане, я — Алонсо, бакалавр-ліценціат...

Бартоло. Мені не треба вчителя.

Граф. ...Учень дона Базиля — органіста з головного монастиря, що має честь давати уроки музики пані вашій...

Бартоло. Базиль! Органіст! Має честь! Я знаю. Справді.

Граф *(вбік)*. Що за людина! *(Голосно.)* Раптова хвороба не дозволяє йому встати з ліжка.

Бартоло. Не може встати з ліжка? Базиль? Добре, що він послав вас; я зараз же йду його відвідати.

Граф *(вбік)* А, чорт! *(Голосно.)* Коли я кажу ліжко, пане, я розумію кімнату.

Бартоло. Хай так. Ідіть же, я за вами.

Граф *(спантеличено)*. Пане, мені доручено... ніхто нас не може почути?

Бартоло *(вбік)*. Це якийсь шахрай. *(Голосно.)* Ніхто, таємничий пане. Не тривожтеся і кажіть.

Граф *(вбік)*. Клятий дідуган! *(Голосно.)* Дон Базиль доручив мені повідомити вам...

Бартоло. Кажіть голосніше, я не дочуваю на одне вухо.

Граф *(голосніше)*. А, охоче! Граф Альмавіва, що жив на Великому майдані...

Бартоло *(переляканий)*. Кажіть тихше, тихше!

Граф *(голосніше)* ...виїхав звідти сьогодні вранці. Пан Базиль, довідавшись завдяки мені, що граф Альмавіва...

Бартоло. Тихше, кажіть тихше, прошу вас!

Граф *(так само голосно)*. ...був у цьому місті і що це саме я дізнався, що сеньйора писала йому...

Бартоло. Писала йому? Дорогий друже, кажіть тихше, заклинаю вас! Сідаймо краще й побалакаємо по-приятельському. Ви відкрили, кажете ви, що Розіна...

Граф *(гордо)*. Так. Базиль, турбуючись про вас з приводу цієї кореспонденції, просив мене показати вам її листа, але те, як ви ставитеся...

Бартоло. Е, Боже мій! Я ставлюсь, як слід. Але чи не можете говорити ви тихше?

Граф. Ви сказали, що не дочуваєте на одне вухо.

Бартоло. Вибачте, сеньйоре Алонсо, що я вас прийняв трохи недовірливо й різко, але навколо мене стільки інтриганів... А до того ще ваша поведінка, вік, вигляд... Вибачте, вибачте! Отже, ви маєте листа?

Граф. Добре, що ви заговорили таким тоном. Але я боюся, щоб нас не підслуховували.

Бартоло. Хто саме? Усі мої слуги знемагають з утоми. Розіна зачинилася, розгнівавшись. Ніби сам чорт попрацював у мене. Проте я можу поглянути...

(Тихенько відчиняє двері до Розіни.)

Граф *(вбік)*. Здається, я все зіпсував. Як тепер лишити в себе листа? Треба тікати... Але тоді краще було б зовсім не приходити. Хіба показати йому листа? Якби я міг попередити про це Розіну, це був би майстерний хід.

Бартоло *(повертається навшпиньках)*. Вона сидить біля вікна, спиною до дверей і читає листа від свого брата-офіцера. Але покажіть же мені її листа.

Граф *(передає йому Розіниного листа)*. Ось він. *(Убік)*. Вона читає мого листа.

Бартоло *(читає)*. «Коли ви мені відкрили своє ім'я і стан». А, зрадниці! Це таки її рука.

Граф *(переляканий)*. Кажіть же й ви тихше.

Бартоло. Який я вам, вдячний, мій друже!

Граф. Коли все кінчиться, ви будете переможцем, якщо покладетеся на мене. Саме зараз дон Базиль з одним юристом веде переговори...

Бартоло. Щодо мого одруження?

Граф. Хіба інакше я прийшов би сюди? Він доручив сказати, що все може бути готове на завтра. Тоді, якщо вона протестуватиме...

Бартоло. Вона протестуватиме.

Граф *(хоче взяти листа. Бартоло не дає)*. Ось момент, коли я можу допомогти вам: ми їй покажемо листа і якщо треба *(таємничо)* я навіть скажу їй, що одержав його від жінки, для якої граф пожертвував Розіною; ви розумієте, що тривога, сором, прикрість можуть зараз же примусити її...

Бартоло *(сміється)*. Наклеп? Дорогий друже, тепер я добре бачу, що ви прийшли від дона Базиля. Але щоб не було помітно, що ми змовилися наперед, чи не краще їй побачити вас раніше?

Граф *(стримується, щоб не показати, який він радий)*. Це думка й дона Базиля. Але як саме це зробити? Уже пізно, лишилось мало часу.

Бартоло. Я скажу, що ви прийшли замість дона Базиль. Може, ви їй дасте урок?

Граф. Я все зроблю, чого ви хочете. Але бережіться, всі ці вигадки з підставним учителем давно відомі, їх завжди використовують у комедіях, а як вона запідозрить...

Бартоло. Коли я вас рекомендую? Це неможливо! Ви більше скидаєтеся на переодягненого коханця, ніж на догідливого друга.

Граф. Отже, ви думаєте, що мій вигляд може допомогти ошукати її?

Бартоло. Хай хитріший розгадує. У неї сьогодні жахливий настрій. Але скоро вона вас побачить... Клавесин у цій кімнаті. Розважайтесь, чекаючи на неї. Я спробую все можливе, щоб вона прийшла.

Граф. Дивіться, не кажіть їй про листа.

Бартоло. Раніше ніж настане потрібний момент? Він би втратив усю свою вагу. Мені не треба двічі казати, не треба.

СЦЕНА III

Граф *(один)*. Ось я і врятувався. Як тяжко щось зробити з цією клятою людиною! Фігаро його добре знає. Я мусив брехати, це зробило мене дурним і незграбним, а він має очі... Слово честі, якби раптом мені не спав на думку лист, мене б вигнали, як дурня. О, небо! Вони там сперечаються. А що, як вона так і не захоче вийти і вся моя хитра вигадка пішла намарне? *(Знову слухає.)* Ось вона! Не покажуся їй поки що. *(Заходить до сусідньої кімнати.)*

СЦЕНА IV

Граф, Розіна, Бартоло.

Розіна *(удає, що гнівається)*. Усе, що ви кажете, даремне, пане. Я зважилася, і не хочу більше навіть чути про музику.

Бартоло. Але послухай, дитино! Це — сеньйор Алонсо, учень і друг дона Базиля, який обрав його за свідка на нашому весіллі. Музика тебе заспокоїть, запевняю.

Розіна. О, про це можете не турбуватися! Щоб я співала сьогодні!.. Де ж цей учитель, якого ви боїтеся вислати?

Я двома словами кінчу з ним і з доном Базилем також. *(Помічає графа і скрикує.)* Ах!..

Бартоло. Що з вами?

Розіна *(поклавши руки на серце, зніяковіло)*. Ах, Боже мій, пане... Ах, Боже мій, пане...

Бартоло. Їй знову погано! Пане Алонсо!

Розіна. Ні, я цілком здорова. Але повернувшись... ах...

Граф. Підвернулася нога, пані?

Розіна. Так, мені підвернулася нога. Біль жахливий!

Граф. Я помітив це.

Розіна. Це мене вразило в самісіньке серце.

Бартоло. Сідай, сідай. А тут ще й жодного стільця! *(Іде по стілець.)*

Граф. Ах, Розіно!

Розіна. Яка необережність!

Граф. Я мушу вам сказати багато важливого.

Розіна. Він нас не залишить.

Граф. Фігаро прийде на допомогу.

Бартоло *(приносить крісло)*. Ось, дитинко, сідай. Нема надії, бакалавре, що сьогодні відбудеться урок. Відкладімо на інший раз. Прощавайте!

Розіна. Ні, зачекайте! Мені трохи легше. *(До Бартоло.)* Я почуваю, що була не права з вами, пане. Отже, бажання зробити, як ви, і зараз же виправити свою провину...

Бартоло. Як це добре й по-жіночому! Але після такого зворушення, дитино, я не хочу, щоб ти робила якесь зусилля. Прощавайте, бакалавре!

Розіна *(до графа)*. Одну хвилинку, пане! *(До Бартоло.)* Сподіваюся, пане, що ви дозволите мені спокутувати мою провину, взявши урок?

Граф *(убік до Бартоло)*. Якщо ви мені вірите, не суперечте їй.

Бартоло. Гаразд, моя люба. Я такий далекий від думки зробити тобі щось неприємне, що залишуся тут на увесь час твого уроку.

Розіна. О, ні пане! Я знаю, що музика вас не приваблює.

Бартоло. Запевняю тебе, що сьогодні вона мене чаруватиме.

Розіна *(до графа вбік)*. Яка мука!

Граф *(бере ноти з пюпітра)*. Пані, хочете це співати?

Р о з і н а. Так, це дуже гарна арія з «Марної обережності».

Б а р т о л о. Знову «Марна обережність»?

Г р а ф. Це найновіша п'єса. Тут надзвичайно гарно змальовано картину весни. Якщо пані хоче спробувати...

Р о з і н а *(дивлячись на графа)*. З охотою. Весна мене завжди чарує: це — юність природи. Коли закінчується зима, серце, здається, стає чутливішим: так само раб після довгого ув'язнення більше відчуває чари волі.

Б а р т о л о *(тихо до графа)*. Завжди романтичні думки в голові!

Г р а ф *(тихо)*. А чи ви розумієте до чого вони?

Б а р т о л о. Чорт візьми! *(Він сідає в крісло, в якому сиділа Розіна.)*

Р о з і н а *(співає)*.

Коли у долину
Весна полине,
Знову любов
Хвилює кров.
Все буяє,
Вогонь проймає
Всі деревця
І юні серця.
З кошари
Виходять отари.
Веселі чвари,
Білі хмари
Ягнячих стад.
Квітчастий сад.
Все вирує,
Все шумує,
Вівці пасуть;
Їх стережуть
Там біля пущі
Пси невсипущі.
Ліндор, наче п'яний,
Про солодку мить,
Про пастушку кохану
Тільки і мріє, й снить.
Пастушка біжить,
Пастушка спішить,
Іде і співає:

Десь милий чекає.
Весела, як день,
Співає пісень,
А десь небезпека,
А мати далеко.
Чарівний вік —
Шістнадцятий рік.
Сопілка грає,
Пташка співає.
Розлито чар
Весняних примар.
Серце дівоче
В грудях тріпоче,
Ліндор з-за кущів
Вийшов на спів;
До себе, моторний,
Дівчину горне.
Хоч вона не кричить,
А вдає, що лякається,
Навіть пручається —
І стихає за мить,
В серці — спів.
Чари кохання,
Обітниці, зітхання;
Зелень ланів.
Шелест і трепет,
Жарти і шепіт.
Не сердиться люба, —
Горять тільки губи.
Коли хтось застане
З коханим кохану,
То треба вмить...
...Затаїти жадання,
Жар притлумить.
Те хвилювання,
Що на лицях горить,
Ще додасть раювання.

(Слухаючи їх, Бартоло заснув. Граф, поки Розіна співає, — наважується взяти її за руку і вкрити поцілунками. Хвилювання впливає на Розінин спів; голос її стає тихший і, врешті-решт, уривається на слові «вмить».

Оркестр також грає тихше й уриває разом з Розіною. Бартоло прокидається, бо не чує більше шуму, який його приспав. Граф підіймається, Розіна й оркестр швидко підхоплюють арію. Якщо арію співатимуть удруге, треба повторити ту саму гру).

Граф. Справді, це прекрасна арія, і пані її виконує так добре...

Розіна. Ви мене занадто хвалите, сеньйоре; вся слава належить учителеві.

Бартоло *(позіхаючи)*. Я, здається, трохи заснув під час цієї прекрасної арії. У мене безліч пацієнтів. Я багато ходжу, кручуся, а тільки присяду, мої бідні ноги... *(Підіймається і штовхає крісло.)*

Розіна *(тихо до графа)*. А Фігаро все не йде!

Граф. Потягнемо час.

Бартоло. Але, бакалавре, я вже це казав старому Базилю: чи не можна вчити з нею чого-небудь веселішого? Усі ці великі арії, що йдуть то вгору, то вниз, з різними руладами: і-о-а-а-а-е, нагадують мені похоронний спів. Хіба не кращі ці маленькі пісеньки, що їх співали, коли я був молодий і які так легко було запам'ятати? Я колись знав їх... Наприклад...

(Під час вступу, він згадує, чухаючи потилицю, і співає, приляскуючи пальцями і присідаючи по-старечому.)

Ти хочеш, Розіно,
За дружину
Мати молодця?

(До графа, сміючись.) У пісні — Фаншонетта, але я замінив на Розіну, щоб їй було приємніше і більш відповідало обставинам. Ха-ха-ха! Дуже добре, чи не так?

Граф *(сміється)*. Ха-ха-ха! Авжеж, дуже добро!

СЦЕНА V

Фігаро у глибині сцени, Розіна, Бартоло, граф.

Бартоло *(співає)*.

Ти хочеш, Розіно,
За дружину
Мати молодця?
Я не Тірсій з лиця.
О, пойми мені віри,

Кохатимеш поночі ти,
А в пітьмі всі коти
Однакові і сірі.

(Повторює приспів, танцюючи. Фігаро ззаду його перекривлює.)

Я не Тірсій з лиця.

(Помітивши Фігаро.) А! Заходьте, пане цирульнику! Який ви гарний!

Фігаро *(вітає)*. Правда, пане, це мені колись казала й моя мати, але я трохи споганів з тих часів. *(Убік до графа.)* Браво, ваша вельможносте!

(Під час цієї сцени граф намагається поговорити з Розіною, але їм увесь час перешкоджає неспокійний і невсипущий погляд опікуна. Відбувається німа сцена між усіма акторами. Лікар і Фігаро продовжують розмовляти.)

Бартоло. Чи ви маєте намір ще давати проносне, пускати кров, годувати ліками, покласти в ліжко увесь мій дім?

Фігаро. Пане, не щодня свято. Але не беручи до уваги щоденного клопоту, ви могли переконатися, що коли я потрібний, я не чекаю, щоб мені наказували...

Бартоло. Ви не чекаєте? А що ви скажете, пане, цьому нещасному, що позіхає і спить на ходу? А другий, який цілі три години так чхає, що йому мало не розколюється череп і витікають мізки? Що ви скажете їм?

Фігаро. Що скажу їм?

Бартоло. Так.

Фігаро. Я скажу їм... Е, чорт візьми, тому, хто чхає, я скажу «здорові були», а тому, хто позіхає — «на добраніч». Не це, пане, збільшить мій рахунок.

Бартоло. Авжеж ні! Його побільшать кровопускання й ліки, якби я згодився. А чому ви заліпили очі моєму мулові? Хіба ж ваші приварки повернуть йому зір?

Фігаро. Якщо вони не вернуть йому зору, то в усякому разі не зашкодять.

Бартоло. Хай тільки я знайду це в рахунку!.. Я ще не дійшов до такого безглуздя.

Фігаро. Слово честі, пане, люди мають вибирати тільки між недоумством і безглуздям; у цьому я не бачу користі, а тому — хай живе радість! Хто знає, чи існуватиме світ ще три тижні?

Бартоло. Ви зробите куди краще, пане резонере, якщо, не гаючи часу, заплатите мені мої сто екю і відсотки на них, я вас попереджую.

Фігаро. Чи вас бере сумнів у моїй чесності, пане? Ваші сто екю! Краще я ціле моє життя був би вам їх винен, ніж хоч на хвилину зрікся цього боргу.

Бартоло. Але скажіть мені, будь ласка, як вашій маленькій донечці сподобалися цукерки з пакетика з листовного паперу, що сьогодні вранці...

Фігаро. До біса! Які цукерки?

Розіна *(переривав.)* Чи подбали ви хоч про те, щоб передати їх від мене, пане Фігаро? Я ж вам доручила.

Фігаро. Ага, цукерки! Який же я дурний! Я зовсім забув про це... О, чудові, пані!

Бартоло. Чудові? Так, пане цирульнику, брешіть далі! Добрий фах ви собі обрали, пане!

Фігаро. Але що таке, пане?

Бартоло. Він дасть вам добру славу, пане.

Фігаро. Я її підтримаю, пане.

Бартоло. Скажіть, що ви її витримаєте, пане.

Фігаро. Якщо ваша ласка, пане.

Бартоло. Ви занадто пишаєтеся, пане! Знайте, коли я розмовляю з нахабою, я йому ніколи не здаюся.

Фігаро *(відвертається від нього)*. У цьому ми різні, пане, я завжди здаюся.

Бартоло. Що він таке каже, бакалавре?

Фігаро. Ви гадаєте, ніби маєте справу із сільським цирульником, який вміє тільки поводитися з бритвою? Знайте, пане, що я був літератором у Мадриді, і якби не інтригани...

Бартоло. Чому ж ви там не залишились, а приїхали сюди й змінили фах?

Фігаро. Робиш те, що можеш. Поставте себе на моє місце.

Бартоло. Мене на ваше місце! А, чорт візьми, я б наговорив багато дурниць.

Фігаро. Пане, ви непогано починаєте! Це мусить визнати й ваш спільник, що так замислився.

Граф *(опам'ятавшись)*. Я... я не спільник панові Бартоло.

Фігаро. А! Побачивши, як ви тут розмовляєте, я подумав, що у вас одна мета.

Бартоло *(гнівно)*. Врешті-решт, чому ви прийшли? Чи знову, щоб передати пані якогось листа? Кажіть, може, мені треба вийти?

Фігаро. Як грубо ви поводитеся з бідними людьми! Але, чорт візьми, я прийшов вас поголити, от і все. Чи не ваш день сьогодні?

Бартоло. Приходьте пізніше.

Фігаро. Так, пізніше! Завтра вранці я маю давати ліки цілому гарнізону. Я дістав цей підряд через протекцію. Самі бачите, чи можу я гаяти час. Чи ви підете до себе?

Бартоло. Ні, я не піду до себе. Та... хто мені заважає голитися тут?

Розіна *(зневажливо)*. Ви дуже пристойні! Чому вже тоді не в моїй кімнаті?

Бартоло. Ти сердишся? Пробач, дитино, ти маєш закінчувати свій урок, я не хочу втратити жодної щасливої хвилини, поки ти співаєш.

Фігаро *(тихо до графа)*. Його не витягнеш звідси. *(Голосно.)* Ну, де Невсипущий? Юнак? Миску, воду, все, що треба панові!

Бартоло. Так, кличте їх! Стомлені, знесилені, змучені через вас, вони мусили піти спати.

Фігаро. Ну, добре, тоді може я сам принесу все з вашої кімнати? *(Тихо до графа.)* Я його витягну звідси.

Бартоло *(бере свої ключі й каже, не подумавши)*. Ні, ні, я піду сам! *(Тихо до графа, виходячи.)* Стежте за нею, прошу вас.

СЦЕНА VI

Фігаро, граф, Розіна.

Фігаро. Як ми його добре піддурили: він ледве не дав мені ключі. Чи не там і ключ від жалюзі?

Розіна. Це найновіший з усіх.

СЦЕНА VII

Бартоло, Фігаро, граф, Розіна.

Бартоло *(повертається, вбік)*. Я не знаю, що роблю. Як можна було залишити тут цього клятого цирульника! *(До Фігаро.)* Беріть! *(Дає йому ключі.)* У моїй кімнаті під столом. Але не чіпайте нічого!

Фігаро. Чорт візьми! Який недовірливий! *(Убік, виходячи.)* Як усе-таки небо допомагає невинним!

СЦЕНА VIII

Бартоло, граф, Розіна.

Бартоло *(тихо до графа)*. Це він передав листа графові.

Граф *(тихо)*. Він справляє враження шахрая.

Бартоло. Більше мене не обдурять.

Граф. Здається, найважливіше тут уже зроблено.

Бартоло. Зваживши все, я подумав, що відіслати його в мою кімнату краще, ніж залишити з нею.

Граф. Вони не сказали б жодного слова, якого б я не почув.

Розіна. Дуже чемно, панове, розмовляти увесь час тихо. А мій урок?

(Чується шум, ніби падає посуд.)

Бартоло *(кричить)*. Що я чую? Цей Фігаро побив усе на сходах! Найкращі речі з мого приладдя... *(Вибігає.)*

СЦЕНА IX

Граф, Розіна.

Граф. Використаймо хвилину, яку дає нам спритність Фігаро. Заклинаю вас, дайте мені можливість сьогодні ввечері поговорити з вами! Це конче треба, щоб можна було вирвати вас з рабства, яке на вас чекає.

Розіна. Ах, Ліндоре!

Граф. Я можу підійнятися до вашого вікна. Щодо листа, якого я одержав сьогодні вранці від вас, я мусив...

СЦЕНА X

Розіна, Бартоло, Фігаро, граф.

Бартоло. Я не помилився: усе розбите, поламане.

Фігаро. Яке велике нещастя! Чи варто зчиняти такий галас? На сходах нічого не видно. *(Показує графові ключ.)* Підіймаючись, я зачепив ключем...

Бартоло. Треба бути обережним, коли щось робиш. Зачепити ключем! Який незграба!

Фігаро. Ану, знайдіть кращого.

СЦЕНА XI

Попередні актори, дон Базиль.

Розіна *(перелякана, вбік)*. Дон Базиль...

Граф *(убік)*. О, небо!

Фігаро. Це сам диявол!

Бартоло *(іде назустріч)*. А, Базилю, друже мій! Ви вже одужали? Вітаю! Отже, ваша хвороба не була серйозна? Ні, справді, сеньйор Алонсо мене дуже налякав. Спитайте його, я збирався до вас, і якби він мене не затримав...

Базиль *(здивовано)*. Сеньйор Алонсо?..

Фігаро *(тупає ногою)*. Що ж це таке? Знову перешкода! Дві години на одну погану бороду!.. Собача робота.

Базиль *(дивиться на всіх)*. Чи не будете такі ласкаві, щоб сказати мені, панове...

Фігаро. Ви з ним поговорите, коли я піду.

Базиль. Але ж треба було б...

Граф. Треба було б мовчати, Базилю. Чи ви маєте передати панові щось невідоме для нього? Я йому сказав, що ви доручили мені дати урок музики замість вас.

Базиль *(здивовано)*. Урок музики... Алонсо...

Розіна *(вбік до Базиля)*. Мовчіть.

Базиль. Вона також!

Граф *(тихо до Бартоло)*. Скажіть же йому тихенько, що ми вже змовилися.

Бартоло *(до Базиля, вбік)*. Не думайте заперечувати, що це ваш учень. Ви зіпсуєте все.

Базиль. А!

Бартоло *(голосно)*. Справді, Базилю, не можна бути талановитішим, ніж ваш учень.

Базиль *(вражений)*. Ніж мій учень? *(Тихо.)* Я прийшов повідомити вас, що граф поїхав.

Бартоло *(тихо)*. Я знаю, мовчіть.

Базиль *(тихо)*. Хто вам сказав?

Бартоло *(тихо)*. Очевидно, він.

Граф *(тихо)*. Авжеж, я.

Розіна *(тихо до Базиля)*. Невже так важко замовкнути?

Ф і г а р о *(тихо до Базиля)*. Гм... Дурень. Він не дочуває.

Б а з и л ь *(убік)*. Кого ж, чорт візьми, тут дурять? Усі змовилися.

Б а р т о л о *(голосно)*. Ну, Базиль, ваш юрист...

Ф і г а р о. У вас ще цілий вечір на розмови про юриста.

Б а р т о л о *(до Базиля)*. Скажіть тільки одне слово, чи задоволені ви з юриста?

Б а з и л ь *(перелякано)*. З юриста?

Г р а ф *(посміхаючись)*. Ви його не бачили, цього юриста?

Б а з и л ь *(нетерпляче)*. Ні, я його не бачив.

Г р а ф *(до Бартоло, вбік)*. Невже ви хочете, щоб він говорив тут перед нею? Відішліть його.

Б а р т о л о *(тихо до графа)*. Ви праві. *(До Базиля.)* Але як це ви захворіли так несподівано?

Б а з и л ь *(з гнівом)*. Я вас не розумію.

Г р а ф *(тихенько вкладає йому в руку гаманця)*. Лікар у вас запитує, чому ви, хворий, прийшли сюди?

Ф і г а р о. Він блідий як мрець.

Б а з и л ь. А, я розумію.

Г р а ф. Ідіть і ляжте, дорогий Базилю. Вам погано, і це нас дуже турбує. Ідіть і ляжте!

Ф і г а р о. Він зовсім змінився на виду. Ідіть і ляжте.

Б а р т о л о. За версту видно, що в нього гарячка. Ідіть і ляжте!

Р о з і н а. Нащо ви вийшли? Кажуть, це заразливо. Ідіть і ляжте!

Б а з и л ь *(дуже здивований)*. Щоб я ліг?

У с і а к т о р и р а з о м. Так, безперечно.

Б а з и л ь. Справді, панове, найкраще, що я можу зробити, це піти геть. Я відчуваю, що я тут ні в сих ні в тих.

Б а р т о л о. До завтра, якщо вам покращає.

Г р а ф. Базилю, я буду у вас з самого ранку.

Ф і г а р о. Раджу вам: ляжте і вкрийтеся тепло.

Р о з і н а. До побачення, пане Базилю.

Б а з и л ь *(убік)*. Хай чорт мене візьме, якщо я щось розумію! А без цього гаманця...

У с і. До побачення, пане Базиль, до побачення!

Б а з и л ь *(виходить)*. Отже, до побачення, до побачення! *(Усі, сміючись, проводжають його.)*

СЦЕНА XII

Усі попередні, крім Базиля.

Бартоло *(серйозно)*. Він таки нездоровий.

Розіна. Очі неспокійно блукали.

Граф. На нього так вплинуло свіже повітря.

Фігаро. Чи бачили ви, як він розмовляв сам з собою? Очевидно, про нас. *(До Бартоло.)* Чи ви нарешті будете голитися? *(Підсовує йому крісло подалі від графа і дає рушника.)*

Граф. Перш ніж закінчити, пані, я мушу вам сказати дещо про розвиток мистецтва, яке я маю честь вам викладати. *(Підходить і щось тихо каже їй на вухо.)*

Бартоло *(до Фігаро)*. Так-так-так!.. Але здається, що ви навмисне стали переді мною, щоб я нічого не бачив.

Граф *(тихо до Розіни)*. Ми маємо ключ од віконниць і будемо тут опівночі.

Фігаро *(зав'язує рушника навколо шиї Бартоло)*. Що бачити? Якби це був урок танців, було б на що дивитися. Але урок співів... Ай, ай!

Бартоло. Що таке?

Фігаро. Мені щось потрапило в око *(нахиляється)*.

Бартоло. Не тріть же.

Фігаро. У ліве око. Будьте такі ласкаві, подмухайте на нього. *(Бартоло бере голову Фігаро, дивиться поверх неї, враз із силою відштовхує його і йде до графа й Розіни підслухати їхню розмову)*.

Граф *(тихо до Розіни)*. А щодо вашого листа, я ніяк не міг вигадати причини, щоб залишитися тут...

Фігаро *(здалеку, щоб попередити)*. Гм... Гм...

Граф Я в розпачі, що моє переодягання і цього разу не дало користі.

Розіна *(перелякана)*. Ах...

Бартоло. Дуже добре, пані! Не соромтеся. Як! На моїх очах, при мені, мене зважуються так ображати!

Граф. Але що з вами, сеньйоре?

Бартоло. Віроломний Алонсо!

Граф. Сеньйоре Бартоло, якщо у вас часто бувають примхи, свідком яких мене зробив випадок, я не дивуюся більше, що думка бути вашою дружиною викликає в пані огиду.

Розіна. Його дружиною? Я? Жити ціле життя коло ревнивого старого, що замість щастя засуджує мене на жахливу неволю!

Бартоло. Ах, що я чую!

Розіна. Так, я це кажу відверто. Я віддам серце й руку тому, хто зможе мене вирвати з цієї жахливої в'язниці, де беззаконно тримають мене, й усе моє майно. *(Розіна виходить).*

СЦЕНА XIII

Бартоло, Фігаро, граф.

Бартоло. Гнів мене душить.

Граф. Справді, сеньйоре, важко, примусити молоду жінку...

Фігаро. Так, молода жінка і старий чоловік — ось що запаморочило йому голову.

Бартоло. Як! Але ж я спіймав їх на гарячому! Клятий цирульник... У мене з'являється бажання...

Фігаро. Я тікаю, він божевільний.

Граф. Я також. Слово честі, він божевільний.

Фігаро. Він божевільний, божевільний...

(Виходять.)

СЦЕНА XIV

Бартоло.

Бартоло *(сам, кричить їм услід)*. Я божевільний! Ганебні підбурювачі! Посланці диявола, на якого ви всі працюєте і який може вас усіх забрати!.. Я — божевільний! Я їх бачив так, як бачу цей пюпітр... І так нахабно брехати! Тільки Базиль може мені пояснити це все. Так, пошлю по нього. Гей! Хто-небудь!.. Ах, я забув, що нема нікого... Сусід, перший стрічний, однаково хто!.. Так можна зовсім позбутися голови!

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА I

На сцені темно. Бартоло,
дон Базиль тримає паперовий ліхтар.

Бартоло. Як, Базилю, ви його не знаєте? Хіба це можливо?

Б а з и л ь. Хоч сто разів мене питайте, я відповім вам те саме. Якщо він передав вам Розініного листа, це, безперечно, графів посланець. Але, зважаючи на цінність подарунка, дуже можливо, що це сам граф.

Б а р т о л о. Це неймовірно! Але щодо цього подарунка... нащо ви його прийняли?

Б а з и л ь. Здавалося, що ви з ними були в повній згоді. Я нічого не розумів у цьому. А в тих випадках, коли не знаєш, на що зважитися, гаманець з золотом для мене завжди незаперечний доказ. До того, як говориться в приказці: «На чужому коні...»

Б а р т о л о. Знаю, «...далеко не поїдеш».

Б а з и л ь. Ні, «поїдеш куди хочеш».

Б а р т о л о *(здивовано)*. Ага?

Б а з и л ь. Авжеж! Я переробив так декілька приказок. Але перейдімо до нашої справи. На що ви зважилися?

Б а р т о л о. Ви самі на моєму місці, Базилю, чи не доклали б усіх зусиль, щоб заволодіти нею?

Б а з и л ь. Слово честі, ні, пане. Кажу вам, що заволодіти — це ще мало. Користуватися, ось у чому щастя. Моя думка така: одружитися з жінкою, що вас не любить, значить, зазнати...

Б а р т о л о. Ви б боялися лихої пригоди?

Б а з и л ь. Е, пане, їх тепер багато! Усе-таки я б не силував її.

Б а р т о л о. Дуже вдячний, Базилю! Краще хай вона плаче зі мною, ніж мені вмирати без неї.

Б а з и л ь. Хіба це загрожує вашому життю? Тоді одружуйтеся, лікарю, одружуйтеся!

Б а р т о л о. Я так і зроблю. І саме цієї ночі.

Б а з и л ь. Отже, до побачення. Пам'ятайте, що у розмовах із вихованкою, треба усіх чоловіків змалювати в найчорніших фарбах.

Б а р т о л о. Це гарна порада.

Б а з и л ь. Наклепи, лікарю, наклепи! Це завжди допомагає.

Б а р т о л о. Добре. Я маю Розініного листа, що мені передав цей Алонсо. Проти свого бажання, він навчив мене, як ним скористатися.

Б а з и л ь. Прощавайте. О четвертій годині ми всі будемо тут.

Бартоло. Чому не раніше?

Базиль. Неможливо. Нотар зайнятий.

Бартоло. На шлюбі?

Базиль. Так, у цирульника Фігаро. Він одружує свою племінницю.

Бартоло. Кого? Він не має племінниці.

Базиль. Вони так сказали нотареві.

Бартоло. Чорт візьми цього Фігаро!.. Тут є якась змова.

Базиль. Ви так гадаєте?..

Бартоло. Бігме! Ці люди такі хитрі. Слухайте, друже мій, я не спокійний. Ідіть до нотаря. Хай він зараз же з вами прийде сюди.

Базиль. Дощ, погода жахлива, та ніщо не спинить мене. Але що ви робите?

Бартоло. Я вас проведу: цей Фігаро покалічив усіх моїх слуг. Я лишився сам-один.

Базиль. У мене є ліхтар.

Бартоло. Добре, Базилю, візьміть мого ключа. Отже, я чекаю на вас і буду сторожити. Ніхто, крім вас і нотаря, не ввійде сюди.

Базиль. Ви такий обережний, що можете бути цілком спокійні. Усе буде по-вашому.

СЦЕНА II

Розіна сама, виходить зі своєї кімнати.

Розіна. Мені здалося, ніби тут хтось говорив. Уже північ, а Ліндора нема! Хоча ця погана погода могла йому допомогти. Напевно нікого не зустрів би... Ах, Ліндоре! Якщо ви мене обдурили... Що це за шум?.. Боже, це мій опікун! Піду до себе.

СЦЕНА III

Розіна, Бартоло.

Бартоло *(тримає світло)*. А, Розіно, ви ще не пішли до себе...

Розіна. Я вже йду.

Бартоло. Під час такої погоди ви однаково не заснете, а я маю дещо негайне вам сказати.

Р о з і н а. Чого ви хочете від мене? Чи не досить мучити мене цілий день!

Б а р т о л о. Розіно, вислухайте мене!

Р о з і н а. Я вас вислухаю завтра.

Б а р т о л о. Хвилину, благаю вас!

Р о з і н а *(вбік)*. Що, як він прийде?

Б а р т о л о *(показує її листа)*. Чи ви знаєте цей лист?

Р о з і н а *(пізнає його)*. А, Боже мій!..

Б а р т о л о. Я не маю наміру вам докоряти, Розіно, у ваших літах можна помилятися, але я ваш друг, вислухайте мене.

Р о з і н а. Я більше не можу!

Б а р т о л о. Цей лист, якого ви написали до графа Альмавіви...

Р о з і н а *(здивовано)*. До графа Альмавіви?

Б а р т о л о. Ви бачите, яка жахлива людина цей граф: отримавши листа від вас, він зараз же почав ним хвалитися, і передав одній жінці, яка віддала листа мені.

Р о з і н а. Граф Альмавіва...

Б а р т о л о. Так, вам важко уявити собі цей жах. Недосвідченість, Розіно, робить вас, жінок, довірливими й легковірними, але послухайте, у яку пастку вас хотіли заманити. Ця жінка мені зізналася в усьому, очевидно, щоб позбутися такої небезпечної суперниці, як ви. Я здригаюся! Найогидніша змова між Альмавівою, Фігаро й Алонсо, цим нібито учнем Базиля, ганебним агентом графа, втягла б вас у безодню, звідки немає порятунку.

Р о з і н а *(приголомшена)*. Який жах!.. Як? Ліндор!.. Як?.. Цей молодий чоловік!..

Б а р т о л о *(вбік)*. А! Це — Ліндор.

Р о з і н а. Це він для графа Альмавіви... Для іншого...

Б а р т о л о. Ось що мені сказали, передаючи вашого листа...

Р о з і н а *(ображена)*. Ах, яка ганьба! Він буде за це покараний. Пане, ви хотіли одружитися зі мною?

Б а р т о л о. Ти знаєш, як я тебе люблю.

Р о з і н а. Якщо ви ще й тепер мене любите, я — ваша.

Б а р т о л о. Гаразд, нотар прийде цієї ж ночі.

Р о з і н а. Це не все. О, небо! Яка ганьба!.. Знайте, що незабаром віроломний має ввійти через це вікно, ключ від якого вони вкрали у вас.

Бартоло. А, злочинці! Дитино моя, я вже не піду звідси.

Розіна *(перелякано)*. Ах, пане! А якщо вони озброєні?

Бартоло. Ти маєш рацію. Тоді я не зможу помститися. Іди до Марселіни й закрийся в неї. А я піду по допомогу й буду чекати на них біля будинку. Коли їх затримають, як злодіїв, це буде помстою за нас, і визволить нас. А моя любов винагородить тебе...

Розіна *(в розпачі)*. Тільки забудьте мою помилку. *(Вбік.)* Ах, як мене покарано!

Бартоло *(виходить)*. Піду по людей. Нарешті, вона моя! *(Виходить.)*

СЦЕНА IV

Розіна, сама.

Розіна. Його любов мене винагородить!.. Яка я нещасна... *(Витягає хустку і плаче.)* Що робити? Він має прийти. Я залишуся, ніби нічого не знаю, щоб побачити всю його підлоту. Вона мене охоронятиме... А це мені так потрібно! Шляхетна постать! Лагідний погляд! Ніжний голос! І це в ганебного агента-розпусника. Ах, нещасна! Нещасна!.. Боже мій, хтось відчиняє жалюзі... *(Тікає.)*

СЦЕНА V

Граф, Фігаро в плащі з'являється у вікні.

Фігаро *(каже на вулицю)*. Хтось утік. Входити?

Граф *(на вулиці)*. Чоловік?

Фігаро. Ні.

Граф. Це Розіна. Вона злякалася твого жахливого вигляду.

Фігаро *(стрибає в кімнату)*. Це так і є... Нарешті, ми прийшли, дарма що надворі дощ, грім і блискавки.

Граф *(у довгому плащі)*. Дай мені руку *(теж стрибає)*. Ми перемогли!

Фігаро *(кидає свій плащ)*. Ми зовсім змокли. Прекрасна погода для любовних авантюр! Ваша вельможносте, як вам подобається ця ніч?

Граф. Для закоханого дуже добра.

Фігаро. Так, але для помічника! А якщо хтось застане нас тут?

Граф. Хіба ти не зі мною? Мене турбує інше: як умовити її негайно же піти зі мною.

Фігаро. За вас три пристрасті, що мають велику владу над жінками: любов, ненависть і страх.

Граф *(дивиться в темряву)*. Як сказати їй відразу, що в тебе на нас чекає нотар? Мій проект здасться їй занадто сміливим, а я — занадто зухвалим.

Фігаро. Якщо вона скаже, що ви зухвалий, то назвіть її жорстокою. Жінки дуже люблять, коли їх називають жорстокими. Врешті-решт, якщо її любов така, якої ви бажаєте, скажіть їй, хто ви такий; тоді вона не буде сумніватися у вашій любові.

СЦЕНА VI

Граф, Розіна, Фігаро.
Фігаро запалює всі свічки на столі.

Граф. Ось вона! Чарівна Розіно!..

Розіна *(вимушено)*. Я вже боялася, що ви не прийдете, панове.

Граф. Приємна тривога! Сеньйоро, не добре було б зловживати обставинами, пропонуючи вам з'єднати свою долю з долею жебрака. Але присягаюсь вам, якщо ви шукаєте захисту...

Розіна. Пане, якби, віддавши своє серце, я не змогла одразу ж віддати й руку, ви не були б тут. Тільки умови мого життя виправдують перед вами цю зустріч.

Граф. Ви, Розіно, — дружина людини бідної, без імені...

Розіна. Ім'я? Багатство? Вони — гра випадку; якщо ви мене переконаєте, що ваші наміри чесні...

Граф *(біля її ніг)*. Ах, Розіно, я вас палко кохаю...

Розіна *(обурена)*. Спиніться, нещасний! Ви осмілюєтесь зневажати любов!.. Ти мене кохаєш? Тепер ти для мене зовсім безпечний! Я чекала на ці слова, щоб зненавидіти тебе. Але перш ніж ти відчуєш докори сумління *(плаче)*, довідайся, що я тебе кохала; довідайся, що я вважала за щастя бути тобі дружиною. Ах, Ліндоре! Я хотіла все кинути й піти за тобою. Але те, як ти це використав, твій намір продати мене цьому жахливому графові Альмавіва повернули мені цей доказ моєї малодушності. Чи ти пізнаєш цей лист?

Граф *(жваво)*. Що вам передав ваш опікун?

Розіна *(гордовито)*. Так, і я йому за це вдячна.

Граф. Боже, яке щастя! Він дістав його від мене. Вчора, розгубившись, я скористався з цього листа, щоб здобути його довіру, і ніяк не міг знайти відповідну хвилину й сказати вам про це. Ах, Розіно! Отже, це правда, що ви мене кохаєте?

Фігаро. Ваша вельможносте, ви шукали жінку, яка вас кохатиме за ради вас самого.

Розіна. «Ваша вельможносте»?.. Що він каже?

Граф.*(скидає плащ; на ньому пишний одяг)*. О, найкраща з жінок! Я не хочу більше вас дурити: щасливець, якого ви бачите перед собою, не Ліндор. Я — граф Альмавіва, що марно шукав вас шість місяців, і я вмираю з любові до вас.

Розіна *(падає в обійми графа)*. Ах...

Граф *(перелякано)*. Фігаро?

Фігаро. Не турбуйтеся, ваша вельможносте; радість ще ніколи не мала поганих наслідків. Дивіться, вона вже приходить до тями. Але справді, яка вона гарна!

Розіна. Ах, Ліндоре! Ах, пане, яка я винна! Я погодилася цієї ж ночі одружитись з опікуном.

Граф. Ви, Розіно?

Розіна. Це була б мені кара. Я б вас ненавиділа ціле життя. Ах, Ліндоре! Чи не є це найбільша мука — ненавидіти, почуваючи себе створеною для кохання?

Фігаро *(дивиться крізь вікно)*. Ваша вельможносте! Ввійти неможливо — драбину прибрано.

Граф. Прибрано?

Розіна *(схвильована)*. Так, це я... це лікар. Ось наслідки моєї довірливості! Він мене ошукав. Я в усьому зізналася, все виказала. Він знає, що ви тут і зараз прийде з допомогою.

Фігаро *(знову дивиться)*. Ваша вельможносте! Хтось відчиняє двері з вулиці.

Розіна *(падає в обійми графа, з жахом)*. Ах, Ліндоре...

Граф *(рішуче)*. Розіно, ви мене кохаєте! Я не боюсь нікого, і ви будете моєю дружиною. Нарешті, я матиму змогу покарати огидного старого...

Розіна. Ні, ні, змилуйтеся над ним, дорогий Ліндоре! Моє серце сповнене кохання і в ньому нема місця для помсти.

СЦЕНА VII

Нотар, дон Базиль, попередні актори.

Фігаро. Ваша вельможносте! Це наш нотар.

Граф. І друг Базиль з ним.

Базиль. А, що я бачу!

Фігаро. Як ви тут, друже мій?

Базиль. А ви як, панове?

Нотар. Чи це майбутнє подружжя?

Граф. Так, пане. Ви мали одружити сьогодні вночі на квартирі цирульника Фігаро сеньйору Розіну й мене. Але причини, про які ви дізнаєтеся пізніше, примусили нас зробити це тут. Чи з вами наш шлюбний контракт?

Нотар. Отже, я маю честь говорити з ясновельможним графом Альмавівою?

Фігаро. Авжеж.

Базиль *(убік)*. Невже для цього лікар дав мені ключа?..

Нотар. Річ у тім, що в мене є два контракти, ваша вельможносте. Не переплутаймо їх: ось ваш; а ось сеньйора Бартоло з сеньйорою... теж Розіною. Це, очевидно, дві сестри, що мають однакове ім'я?

Граф. Нічого, підписуймо. Дон Базиль буде такий ласкавий і підпишеться за другого свідка. *(Підписують.)*

Базиль. Але, ваша вельможносте, я не розумію...

Граф. Ах, пане Базиль, всяка дрібниця вас турбує, все вас дивує!

Базиль. Ваша вельможносте... але якщо лікар...

Граф *(кидає йому гаманця)*. Не вдавайте з себе дитину! Підписуйте швидше.

Базиль *(здивовано)*. А...

Фігаро. Що саме перешкоджає вам?

Базиль *(зважує гаманця)*. Уже нічого. Але якщо я вже раз дав слово іншому, то потрібні дуже поважні докази... *(підписує)*.

СЦЕНА VIII

Бартоло, алькальд, альгуасіли,
слуги із смолоскипами й попередні актори.

Бартоло *(бачить, як граф цілує руку Розіні, а Фігаро кумедно обіймає дона Базиля. Кричить, хапаючи нотаря за*

комір). Розіна з цими негідниками! Арештуйте всіх! Одного я вже тримаю.

Нотар. Я — ваш нотар.

Базиль. Це — ваш нотар. Що з вами?

Бартоло. А, доне Базилю! Чому ви тут?

Базиль. Краще скажіть, чому вас не було тут?

Алькальд *(показує на Фігаро).* Хвилинку; цю людину я знаю. Що ти робиш у цьому будинку в недозволений час?

Фігаро. Недозволений час! Ви добре бачите, що зараз так же близько до вечора, як до ранку. До того ж я з ясновельможним паном Альмавівою.

Бартоло. Альмавіва!

Алькальд. Отже, це не злодії?

Бартоло. Облишимо це. Всюди, де завгодно, пане графе, — я ваш покірний слуга, але ви розумієте, що тут ваш сан не може вам дати жодних переваг. Будьте такі ласкаві, вийдіть звідси.

Граф. Так, мій сан не важить тут нічого. Але те, що сеньйора віддала мені перевагу над вами й охоче одружилася зі мною, важить багато.

Бартоло. Розіно, що він каже?

Розіна. Він каже правду. Чому ви так дивуєтеся? Хіба я не мусила цієї ночі помститись ошуканцеві? Я це й зробила.

Базиль. Я ж вам казав, що це сам граф, лікарю!

Бартоло. Яка мені справа? Добре одруження! А де ж свідки?

Нотар. Усе було, як слід. Свідками були ці двоє панів.

Бартоло. Як, Базилю, ви підписали?

Базиль. Що можна було зробити? У цієї людини кишені завжди повні незаперечних доказів.

Бартоло. Мене смішать ці докази! Я використаю свою владу.

Граф. Ви її втратили, тому що зловживали нею.

Бартоло. Сеньйора неповнолітня.

Фігаро. Тепер вона вільна від опіки.

Бартоло. Хіба з тобою говорять, шахраю?

Граф. Сеньйора — чарівна і шляхетного роду; я вельможа, молодий і багатий; вона — моя дружина. Це робить честь нам обом. Хто насмілиться протестувати проти нашого одруження?

Бартоло. Ніколи її не вирвуть у мене!

Граф. Ви вже не маєте влади над нею. Віддаю її під охорону законів. Пан, що ви самі його привели, боронитиме її від вас. Закон завжди на боці пригнічених.

Алькальд. Безперечно! А цей даремний протест проти такого шлюбу означає лише, що він боїться дати звіт про необачне керування майном своєї вихованки.

Граф. Хай він згодиться на наше одруження, і я більш нічого від нього не хочу.

Фігаро. Крім розписки на мої сто екю: не треба ніколи робити наосліп.

Бартоло *(розсердившись)*. Вони всі проти мене! Я з головою вліз в осине гніздо.

Базиль. Яке осине гніздо? Ви втратили дружину, але зважте, лікарю, що вам залишилися гроші. Так, залишилися.

Бартоло. Ах, дайте мені спокій, Базилю! Ви думаєте тільки про гроші. Байдуже мені до них! Ну, гаразд, вони залишаються мені, але невже ви думаєте, що саме це мене спонукає? *(Підписує.)*

Фігаро *(сміється)*. Ха, ха, ха! Ваша вельможносте, вони всі однакові.

Нотар. Але, панове, я більше нічого не розумію. Хіба тут немає двох сеньйор з однаковим ім'ям?

Фігаро. Ні, пане, є тільки одна.

Бартоло *(у відчаї)*. А я ще забрав драбину, щоб ніщо не стало на перешкоді! Ах, я втратив усе через недбайливість.

Фігаро. Через брак розуму. Але будьмо щирі, лікарю: коли молодість і любов об'єднуються, щоб обдурити старість, усі її намагання перешкодити цьому можна справді назвати «марною обережністю».

ШАЛЕНИЙ ДЕНЬ,
або
ОДРУЖЕННЯ ФІГАРО

Нам за жарти будьте вдячні,
Не дошукуйтесь до дна.

З водевілю

Переклад
В. Самійленка

ПЕРЕДМОВА

Я пишу цю передмову не для безплідних міркувань про те, гарну п'єсу я поставив у театрі чи ні. Час для таких міркувань вже минув. Моя мета — ретельно вивчити (а це я маю робити за будь-яких обставин), чи не написав я твору, гідного осудження.

Неможливо змусити людину створити комедію, яка була б схожа на інші. І якщо я, через, як мені здавалось, поважні причини, відійшов від надто второваного шляху, то чи слід осуджувати мене за це, як це чинили деякі критики, на підставі правил, яких я не дотримуюся? Чи припустимо друкувати наївну балаканину про те, нібито я повернув драматичне мистецтво у дитинство, тому що замислив прокласти новий шлях для мистецтва, основний та, мабуть, єдиний закон якого — розважати, навчаючи? Але не в тім річ.

Часто ми вголос лаємо п'єсу не за те, за що лаємо її у душі. Та чи інша її риса, яка справила на вас погане враження, або окреме слово, яке нас вразило, залишаються похованими у нашому серці. Язик же в цей час мститься тим, хто осуджує майже все інше. Таким чином, можна вважати, що в театрі вже встановився порядок, за яким, дорікаючи автору, ми менш за все говоримо про те, що нас насправді обурює.

Мабуть, цю подвійність комедії не зайвим було б зробити зрозумілою для всіх. Я ж здобуду з моєї комедії ще більшу користь, якщо, розглядаючи її, спроможуся привернути увагу суспільства до того, що ж саме слід розуміти під словами МОРАЛЬНІСТЬ НА СЦЕНІ.

Ми вдаємо з себе прискіпливих та витончених знавців та, як я вже десь казав, прикриваємо благопристойністю занепад моралі, в результаті чого перетворюємося на посередності, не спроможні ані розважатися, ані міркувати про

те, що саме нам потрібно, перетворюємося — чи не час вже відверто це визнати? — на пихатих кривляк, які самі не знають, чого прагнуть і що їм слід любити, а що — відкидати. Ці заяложені поняття: *гарний тон, гарне суспільство*, які ми вживаємо не розбираючись і сенс яких настільки розтяжний, що невідомо, де їх точні межі погано вплинули на ту щиру та непідробну веселість, якою відрізняється гумор нашого народу від будь-якого іншого гумору.

Додайте до цього настирливе зловживання іншими високими поняттями, як-от *благопристойність та чистота моралі* — поняттями, які надають такої ваги, такої значущості розмірковуванням наших театральних критиків, що ці критики впали б у відчай, якби їм було заборонено застосовувати таке мірило до всіх драматичних творів, і ви матимете деяке уявлення про те, що саме сковує натхнення, лякає авторів та наносить смертельного удару мистецтву інтриги. А тим часом відберіть у комедії це мистецтво, і залишаться лише вимучені гостроти, а сама комедія довго на сцені не протримається.

Нарешті, до всіх бід, усі прошарки суспільства домоглися того, що всі автори вже не можуть викривати їх у своїх драматичних творах: не можливо зіграти расінівських «Сутяг», щоб не почути від Данден, Брідуазонів та навіть від більш освічених людей, що немає вже більше ні моральності, ні поваги до влади.

Зараз лише спробуйте написати «Тюркаре», і на вас миттю зваляться різні збори, податі, побори, податки та мита. Всі, хто через свої професійні обов'язки має стягувати їх, негайно накинуться на вас. Втім, у наш час для «Тюркаре» навіть й образів не знайшлося б. Але якщо і надати «Тюркаре» інших рис, його все одно спробували б не пропустити.

Спробуйте знов вивести на сцену мольєрових *нестерпних, маркізів та боржників* — ви відразу налаштуєте проти себе вище та середнє, нове та старе дворянство. Мольєрові «Вчені жінки» збурили б наші скарбниці жіночої премудрості. А хто той спритний обліковець, який зможе вирахувати силу та довжину важеля, який у наш час міг би підняти великого Тартюфа на висоти театральних підпурків? Ось чому автор комедії, покликаний начебто *розважати*, але й, водночас, *освічувати* публіку, змушений, замість того, щоб вести інтригу на свій розсуд, нанизувати одну неймовірну

пригоду на іншу, блазнювати; замість того, щоб від душі тішитися, і — боячись нажити собі безліч ворогів, жодного з яких він під час створення свого твору ні разу не бачив, — шукати образи поза межами суспільства.

Отже, я дійшов до висновку, що як тільки якийсь сміливець не наважиться скинути увесь цей пил, то у найближчому майбутньому наші нудні п'єси набриднуть французькому народові і він повернеться до непристойної комічної опери, а то й навіть більше того: на бульвари, до сморідного збіговиська балаганів, цього сорому для всіх нас — туди, де благопристойна вільність, яку вигнали з французького театру, перетворюється на шалену розгнузданість, де юнацтво набирається всіляких безглуздих грубощів, і де воно разом з моральним відчуттям втрачає смак до всього благопристойного, а разом з цим і до зразкових творів великих письменників. Я захотів стати таким сміливцем, і якщо в своїх творах я не виявив великого таланту, то принаймні мій намір проявляється повсюди.

Я вважав, вважаю і зараз, що без гострих ситуацій в драматичній дії, ситуацій, які постійно породжуються соціальною різницею, не можна досягти на сцені ні високої патетики, ні глибокої повчальності, ні справжнього та благодійного комізму. Автор трагедій вільний у виборі засобів: він настільки сміливий, що припускає жахливий злочин, змови, захват влади, вбивства, отруєння та кровозмішання в «Едипі» та «Федрі», братовбивство в «Вандомі», батьковбивство у «Магометі», царевбивство в «Макбеті» тощо. Менш відважна комедія не перебільшує сутичок, бо картини, які вона зображує, взяті з реального життя суспільства та з наших характерів. Але хіба можна таврувати скнарість, не вивівши на сцену огидного скупаря? Хіба можна викрити лицемірство, не зірвавши маски, як це зробив у «Тартюфі» Оргон, з огидного лицеміра, який збирався *одружитися з його дочкою і, водночас, задивлявся на його дружину?* Або залицяльника, не зіткнувши його з цілим роєм спокусниць? Або відчайдушного гравця, не оточивши його шахраями, якщо тільки він сам тепер вже не належить до цієї касти людей?

Усі ці дійові особи не такі вже й доброчесні; автор навіть не намагається видати їх за таких: він не стає на чийсь бік, він лише зображує їх вади. Але хіба тільки тому, що лев лютий, вовк ненажерливий і ненаситний, а лисиця хитра

і лукава, байка втрачає свою повчальність? Якщо автор спрямовує її проти дурня, який захоплюється славослів'ями, то з дзьоба ворони сир поціляє точнісінько в лисицю, а повчальний зміст байки не викликає жодних сумнівів. Якби він спрямував її проти ницого підлесника, то закінчив би свою притчу так: «Лисиця сир схопила й проковтнула, проте отруєним був сир». Байка — це швидка комедія, а будь-яка комедія є довгою байкою: різниця між ними полягає у тому, що в байці тварини наділені розумом, в комедії ж люди часто перетворюються на тварин, та ще й на злих тварин.

Коли Мольєр, якому так дошкуляли дурні, нагороджує Скупаря марнотратним та розпусним сином, який краде в нього скриньку і кидає йому в лице обра́зи, то звідки ж він виводить мораль: з чесноти чи з пороку? А втім, яка йому справа до всіх цих другорядних понять? Його мета — виправити вас. Тодішні літературні пліткарі та донощики поспішали пояснити шановній публіці, наскільки все це жахливо! Всім також відомо, що проти нього повстали сановиті заздрісники, або, точніше, заздрісні сановники. Зверніть увагу, як суворий Буало у своєму посланні до великого Расіна мстить за свого покійного друга, згадуючи такі подробиці:

Неосвіченість та Пиха з презирством в очах
В каптанах оксамитових та мереживному вбранні
Сідали в перший ряд — ми всі їх бачили, —
Презирливим кивком ганьблячи кожний вірш,
Там командор бурчав, що в п'єсі нема такту,
Та вибігав маркіз посеред акту,
А якщо у п'єсі йшлося про ханжів,
То автора слід до страти присудити на вогні,
Та врешті-решт якийсь маркіз надто спритний
За жарти над двором тортурами жорстокими погрожував.

Людовік XIV був великим заступником мистецтв: якби в нього не було такого витонченого смаку, наша сцена не побачила б жодного твору Мольєра. І все ж таки у проханні на ім'я короля цей драматург-мислитель гірко скаржиться, що викриті ним лицеміри, щоб помститися, повсюди називають його розпусником, нечестивцем, безбожником, демоном у людській подобі, і все це друкувалось з *ДОЗВОЛУ* та *СХВАЛЕННЯ* короля, який довгий час був його заступником, але ж відтоді нічого в цьому плані не змінилося.

Однак якщо дійові особи п'єси являють собою саме втілення пороків, чи означає це, що їх слід негайно вигнати зі сцени? Що ж тоді нам залишалось викривати у театрі? Дивацтва? Так, про це варто писати, адже вони — наче мода: позбутися їх неможливо, їх можна тільки змінити.

Пороки, зловживання — ось що не змінюються. Вони лише набувають різних форм залежно від загального тону. Зірвати з пороків їх маски, виставити у їх справжньому вигляді — ось благородна мета людини, що присвятила себе театру. Навчає він, сміючись, чи плаче, навчаючись, Геракліт він чи Демокріт — це його єдиний обов'язок. Та горе йому, якщо він ухилиться і не виконає його! Виправити людей можна, тільки зобразивши їх такими, якими вони є насправді. Комедія — це не брехливе похвальне слово і не пустопорожня академічна промова.

Але ми в жодному разі не повинні змішувати загальну критику, яка є однією з благородніших цілей мистецтва, з огидною сатирою, спрямованою проти особистості: перша має ту перевагу, що вона виправляє, не ображаючи. Спробуйте змусити справедливу людину, обурену жахливими зловживаннями її чеснотами, сказати зі сцени: «Всі люди невдячні», — ніхто не образиться, хоча всі подумають приблизно про одне й те ж. Оскільки невдячна людина не може існувати без благодійника, то саме цей докір встановлює рівновагу між серцями добрими та злими: всі відчувають це, і всі цим втішаються. Якщо ж гуморист відзначить, що благодійник породжує сотню невдячних, йому справедливо заперечать, що «мабуть, немає такої невдячної людини, яка бодай кілька разів не була благодійником». І це знов-таки втішає. Таким чином, найуїдливіша критика завдяки узагальненням стає плодотворною і водночас нікого не чіпляє й не ображає, тоді як сатира, спрямована проти особистості, — не просто безплідна, але й згубна, завжди ображає, і від неї нема жодної користі. Останню я ненавиджу в будь-якому вигляді, і вважаю її настільки великим злочином, що не раз офіційно звертався до влади з проханням бути пильнішою та не дати театру перетворитися на арену для гладіаторів, де більш сильний вважає, що має право мститися за допомогою отруєного і надто замацаного пір'я, і де відверто торгують своєю підлістю.

Невже сильні цього світу не можуть з тисячі одного газетного писаки відібрати найгірших, а з цих найгірших

виділити найгидкішого, який би і критикував тих, хто їх зачіпає? Таке незначне зло терплять у нас тільки тому, що воно ні для кого не несе жодних наслідків, оскільки недовговічний паразит викликає миттєву сверблячку, а потім гине, але театр — це велетень, який смертельно ранить тих, проти кого спрямовані його удари. Ці міцні удари слід приберегти для боротьби зі зловживаннями та виразками у суспільстві.

Отже, не пороки і не пов'язані з ними події породжують аморальність на сцені, а відсутність уроків та повчальності. П'єса стає двозначною, а іноді навіть із вадою тільки тоді, коли автор через свою безпорадність чи боягузтво не насмілюється отримати урок із сюжету п'єси.

Коли я поставив на сцені свою «Євгенію» (тут доводиться говорити про самого себе, бо на мене весь час нападають), коли я поставив на сцені свою «Євгенію», всі наші присяжні захисники моралі рвали й метали, як це я насмілився вивести на сцену розпусного вельможу, який наряджає своїх слуг священиками, та який вдає, що збирається одружитися з юною особою, а юна особа виходить на сцену вагітна, хоча вона й незаміжня.

Незважаючи на їх голосіння, п'єса була визнана якщо не найкращою, то принаймні найморальнішою з драм, постійно йшла у всіх театрах, і була перекладена всіма мовами. Розумні люди зрозуміли, що повчальний зміст й цікавість цієї п'єси ґрунтуються виключно на тому, що людина могутня і розпусна зловживає своїм ім'ям і становищем для того, щоб мучити слабку, беззахисну, обдурену, чесну та покинуту дівчину. Отже, всім, що міститься в цьому творі корисного та гарного, він зобов'язаний рішучості автора, який наважився зобразити найсміливішу картину соціальної нерівності.

Після цього я написав п'єсу «Два друга», в якій батько зізнається своїй так званій племінниці в тому, що вона — його незаконна донька. Ця драма теж високоморальна, бо автор на прикладі жертв, які приносить бездоганна дружба, намагається показати, які обов'язки накладає на людей природа щодо плодів їхньої колишньої любові, в більшості випадків абсолютно безпорадних через невблаганну суворість світської пристойності, вірніше — через зловживання нею.

Серед різних відгуків про мою п'єсу я чув, як у сусідній ложі один молодий придворний, сміючись, казав дамам: «Автор цієї п'єси, мабуть, лахмітник, якому прикажчик з ферми або ж торговець тканинами мають здаватися вершками суспільства. Своїх благородних друзів він знаходить у крамницях, а потім витягає їх на французьку сцену». Тут я наблизився до нього й сказав: «На жаль, шановний пане, я був змушений взяти їх з такого середовища, де їх існування цілком ймовірне. Вас набагато більше потішив би автор, який двох своїх справжніх друзів знайшов би у залі «*Oeil-de-boeuf*» або в кареті. Деяка правдоподібність потрібна навіть при зображенні добрих вчинків».

Після цього вірний своїй веселій вдачі, я намагався у «Севільському цирульнику» повернути театру його колишню непідробну веселість, поєднавши її з легкістю нашого сучасного жарту. Але, оскільки це вже було своєрідним нововведенням, п'єсу почали люто критикувати. Здавалось, я порушив власне основи держави: крайність вжитих заходів, а також крики, що лунали на мою адресу, свідчили передусім про те, наскільки налякані були деякі аморальні люди, коли побачили, що їх викрили в п'єсі. П'єса чотири рази піддавалася цензурі, тричі її вилучали з репертуару безпосередньо перед початком вистави, і навіть обговорювали на засіданні тодішнього парламенту. Я ж, приголомшений цим галасом, продовжував наполягати на тому, щоб глядачі самі винесли вирок «Севільському цирульнику», оскільки я писав цю п'єсу для їх розваги.

Добився я цього лише через три роки. Огуда поступилася місцем похвалі, всі шепотіли мені: «Творіть ще такі п'єси, адже тільки ви насмілюєтеся сміятися відверто».

Автор, зацькований купкою крикунів, знов підбадьорюється, коли бачить, що його п'єса має успіх. Те ж саме трапилося й зі мною. Дорогоцінною для вітчизни пам'яттю, покійний принц де Конті (вимовляючи його ім'я, ми наче чуємо звуки старовинного слова «*вітчизна*») публічно кинув мені виклик: поставити на сцені мою передмову до «Цирульника», ще більш веселу, за його словами, аніж сама п'єса, і вивести у ній родину Фігаро, про яку я згадував у цій передмові. «Ваша вельможносте! — відповідав я. — Якщо я вдруге виведу цю дійову особу на сцену, буду змушений зробити його дорослішим, і, відповідно, більш зрілим. Отже, знов підійметься галас, та хто зна, чи допустять

його на сцену». Проте, з поваги до принца де Конті я прийняв його виклик. Я створив «Шалений день», про який тепер ходить стільки чуток. Принц ушанував своєю присутністю першу його виставу. Це була велика людина в повному розумінні цього слова — принц, людина піднесеного та незалежного способу мислення. Знаєте що? Він був задоволений п'єсою.

Але яку пастку я підготував критикам, давши своїй комедії просту назву: «Шалений день»! Я намагався лише сказати, що в ній нема нічого особливого, але навіть не підозрював, як зміна назви може збити з пантелику. Насправді її слід було назвати «Чоловік-спокусник». Але це було б для моїх ворогів новим слідом, тоді вони погналися б за мною іншою стежкою. Проте назва «Шалений день» відкинула їх від мене на сто льє: вони побачили в п'єсі лише те, чого там ніколи не було й ніколи не буде. І це доволі різке зауваження про легкість бути збитим з пантелику має більш широкий зміст, аніж можна було б припустити. Якби Мольєр назвав свою п'єсу не «Жорж Данден», а «Безглуздість шлюбу», вона принесла б набагато більше користі; якби Реньяр дав своєму «Спадкоємцю» назву «Відплата за безшлюбність», його п'єса змусила б нас здригнутися. Йому це не спало на думку, а я зробив це навмисне. Про людське судження і про мораль на сцені можна було б скласти надзвичайно цікавий твір, а назвати його можна було б «Про вплив заголовку».

Як би там не було, але «Шалений день» п'ять років пролежав у столі. Нарешті актори довідалися про його існування і з руками відірвали в мене цю п'єсу. У майбутньому ми побачили, на краще це було для них чи ні. Чи то важкість відтворення п'єси на сцені пробудила у виконавців дух змагань, чи то вони відчули, що для того, щоб сподобатися публіці, слід докласти якомога більше зусиль, але ще ніколи настільки важка п'єса не була зіграна настільки дружно. І якщо автор у цій п'єсі виявився, як кажуть, нижчим за самого себе, то учасникам вистави вона створила ім'я, а ще більше прославила і зміцнила її становище. Але повернімося до того, як пройшло читання п'єси і як сприйняли її актори.

Завдяки перебільшеним похвалам всі представники суспільства виявили бажання познайомитися зі мною. Відтоді я тільки й робив, що сварився або ж поступався загальній

наполегливості. А тим часом закляті вороги автора розповсюдили при дворі чутки, нібито автор у своєму творі, який до того ж є лише «накопичення безглуздостей», ображає релігію, уряд, всі прошарки та добру мораль. Нарешті, нібито чеснота у моїй п'єсі покарана, а порок (як і слід було очікувати, — додавали вони) торжествує. Якщо поважні пани, які так старанно повторювали це, все ж таки прочитають мою передмову, вони, принаймні, пересвідчаться, що я наводжу їх думки слово в слово, і, таким чином, міщанська сумлінність, з якою я зазвичай наводжу цитати, лише різкіше продемонструє їх аристократичну неточність.

Отже, якщо в «Севільському цирульнику» я ще тільки порушив основи держави, то в новому своєму творі, ще більш огидному і злобливому, я їх повністю спростовую. Якщо дозволити цій п'єсі вільно йти у театрах, то не залишиться більше нічого священного. Брехливими від першого до останнього слова доносами мої недоброзичливці намагались ввести в оману владу, налаштовували проти мене впливові кола, залякували боязких дам, створювали мені ворогів у церковному світі... Я ж боровся з низькою інтригою залежно від того, хто й де нападав на мене, невичерпним своїм терпінням, незмінною ввічливістю, незламною лагідністю або ж розсудливим словом переконання в тих випадках, коли мене бажали вислухати.

Ця війна тривала чотири роки. Додайте до них ті п'ять років, коли п'єса лежала в моєму столі. Які ж такі натяки на наші часи намагаються в ній відшукати? На жаль, коли писався цей твір, не було навіть паростків усього того, що розквітло сьогодні: це був цілком інший світ.

Під час чотирирічних суперечок я просив тільки про одне: щоб мені дали цензора. І мені їх дали, чи то п'ять, чи то шість. Що ж такого знайшли вони у цьому творі, який викликав таку шалену злість? Звичайну кумедну інтригу. Іспанський ґранд закохується у дівчину й намагається спокусити її, тоді як спільні зусилля дівчини, тієї людини, з якою вона збирається одружитися, та дружини сеньйора перекреслюють задуми цього володаря, якому його становище, багатство та марнотратство, здавалося, мали б забезпечити повний успіх. Ось і все. Більше там нічого немає. П'єса перед вами.

Що ж спричинило такий дикий галас? А ось що. Замість того, щоб викрити якийсь один порочний характер, ска-

жімо, Гравця, Честолюбця, Скупаря, Лицеміра, що налаштовувало б проти автора лише один табір ворогів, автор вибрав спосіб вільного написання комедії, або швидше склав такий план, який дав йому можливість піддати критиці низку зловживань, згубних для суспільства. Проте, оскільки в очах освіченого цензора це не є недоліком п'єси, то всі мої цензори, схваливши її, вимагали поставити її на сцені. Врешті-решт, мені довелося поступитись, а ось могутні цього світу з величезним обуренням побачили на сцені

П'єсу, де слуга — на що це схоже! —
Не хоче віддати дружину вельможі.

(Годен)

О, як я шкодую, що не скористався цим моральним сюжетом для якоїсь страшної кривавої трагедії. Вклавши кинджал у руку ображеного нареченого, якого я тепер вже не назвав би Фігаро, я змусив би його у розпалі ревнощів заколоти за всіма правилами пристойності високопоставленого розпусника. А оскільки він мстився б за свою честь у плавних і гучних віршах і оскільки мій ревнивець, принаймні генерал, мав би супротивником якогось жахливого тирана, який безжалісно пригнічує свій нещасний народ, то все це, будучи досить далеким від нашої реальності, вважаю, нікого б не зачепило. Всі вигукували б: «Браво! От це так справді повчальна п'єса!» І ми були б врятовані — я та мій дикун Фігаро.

Але, бажаючи лише потішити французів, а не викликати сльози у їх дружин, я зробив свого злочинного коханця юним вельможею того часу, марнотратним, який любить позалицятися до жінок, навіть дещо розпусним, як майже всі тодішні вельможі. Але який ще докір можна кинути вельможі, не образивши їх усіх, як не докір у надмірному залицянні? Хіба не з цим докором вони можуть легше за все погодитись? Звідси я бачу, як багато з них соромливо червоніють (і це дуже благородно з їх боку!), визнаючи, що я маю рацію.

Отже, збираючись зробити свого вельможу негативним персонажем, я, при тому, із поваги й великодушності не приписав йому жодного з пороків, властивих черні. Ви скажете, що я і не міг цього зробити, що це порушило б будь-яку правдоподібність. Та оскільки я цього не зробив, то визнайте за моєю п'єсою бодай це достоїнство.

Вада, якою я наділив сеньйора, сама по собі не викликала б жодного комізму, якби я задля більших веселощів не протиставив йому більш тямущого представника своєї нації, справжнього Фігаро, який, захищаючи Сюзанну, як свою власність, знущається над намірами свого пана і пресмішно висловлює своє обурення, що той насмілюється змагатися з ним у хитрощах — з ним, неперевершеним майстром у такому фехтуванні.

Таким чином, з доволі запеклої боротьби між зловживанням владою, забуттям моральних правил, марнотратством, зручною нагодою, всім тим, що є найпривабливішим у мистецтві спокуси, з одного боку, та душевним запалом, дотепністю, всіма засобами, які скривджений підлеглий здатен протиставити цьому натиску, — з другого, в моїй п'єсі виникає кумедна низка випадковостей, в силу яких *чоловік-спокусник*, розсерджений, втомлений, змучений, наміри якого весь час зазнають повного краху, змушений тричі впродовж одного дня падати до ніг своєї дружини, а дружина через свою доброту, поблажливість та чутливість вибачає йому; втім, так вчиняють усі дружини. Що ж у цій моралі заслуговує на ваші докори, панове?

Мабуть, ви вважаєте, що вона надто легковажна і не виправдовує мого урочистого тону? У цьому випадку ось вам більш строга мораль, яка у моїй п'єсі теж впадаає в очі, хоча ви її і не шукали: сеньйор, настільки розпусний, що заради своїх примх готовий розбестити всіх своїх підлеглих і тішитись невинністю своїх юних васалок, врешті-решт, як і граф Альмавіва, стає посміховиськом для своїх слуг. Найбільш виразно автор зобразив це у п'ятій дії, коли розлючений Альмавіва, бажаючи поглумитися над зрадливою дружиною, вказує садівнику на альтанку й кричить: «Йди туди, Антоніо, і приведи безчесну жінку, яка осоромила мене, до її судді», а той йому відповідає: «А все ж таки є, чорт забирай, справедливість на цьому світі! Ви ж, ваша вельможносте, самі тут стільки бешкетували, що тепер слід було б і вас!..»

Цей глибокий повчальний зміст відчувається у всьому творі. Якби автор вважав за потрібне довести своїм супротивникам, що, незважаючи на суворість уроку п'єси, він все ж таки висловив до винного більше поваги, ніж можна було сподіватись від його нещадного пера, то він звер-

нув би їх увагу на те, що, повсюди зазнаючи невдач, граф Альмавіва завжди залишається осоромленим, але не приниженим.

Дійсно, якби графиня вдавалася до хитрощів, щоб приспати його ревність і зрадити йому, то, зробившись через це теж негативним персонажем, вона вже не могла б змусити чоловіка впасти до її ніг, не принизивши його в наших очах. Якби дружина мала цей згубний намір — розірвати священні пута, автору справедливо докоряли б за те, що він зображує зіпсовану мораль: адже ми міркуємо про мораль тільки з того, як поводяться жінки, чоловіків ми не так глибоко поважаємо, а тому й не пред'являємо їм особливих вимог у цій тонкій справі. Але крім того, що графиня дуже далека від такого огидного наміру, з п'єси цілком розуміло, що ніхто й не збирається обдурити графа — кожен хоче лише завадити йому обдурити всіх. Чесність мотивів — ось, що виключає тут будь-яку можливість докорів. Одне те, що графиня бажає лише повернути собі любов чоловіка, кожного разу надає його душевному сум'яттю зміст, безсумнівно, глибоко моральний, але аж ніяк не наповнює його чимось принизливим.

Щоб ця істина була вам особливо онаочненою, автор протиставив не дуже лагідному чоловікові найчеснішу з жінок, найчеснішу від природи і за своїми переконаннями.

За яких обставин ви вперше бачите цю жінку, покинуту своїм палко коханим чоловіком? У той критичний момент, коли її прихильність до чарівної дитини, її хрещеника, загрожує перетворитися на небезпечний потяг, якщо тільки вона піддасться відчуттю образи, яке підігріває цю прихильність. Лише для того, щоб краще показати наскільки сильне в неї відчуття обов'язку, автор змушує її деяку мить вагатись між цим відчуттям обов'язку та прихильністю, що народжується. О, як накинулися на нас за цей легкий драматичний прийом, як звинувачували нас в аморальності! В трагедіях усі королеви та принцеси палають пристрастю і більш-менш вдало гамують її — це дозволено, а ось у комедіях звичайній жінці не можна боротися зі щонайменшою слабкістю. О, могутній *вплив назви*! О, обґрунтованість та послідовність думок! Залежно від жанру сьогодні засуджують те, що ще вчора схвалювалося. А тим часом обидва жанри мають одну й ту ж основу: нема чесноти без жертви.

Я насмілився звернутися до вас, юні нещасливці, яких зла доля з'єднала з Альмавівою. Хіба ваші біди не змушують вас де-не-де забувати про чесноти, доки нездоланна прихильність не змусить вас стати на їх захист, саме тому, що вона надто явно намагається розвіяти їх? У моїй героїні зворушує не скорбота від усвідомлення того факту, що чоловік розлюбив її. Цьому егоїстичному горю ще далеко до чесноти. Що дійсно подобається нам у графині, так це її чесна боротьба з потягом, що тільки-но зароджується в її душі і який вона засуджує, а також із законним відчуттям образи. Всі ті зусилля, які вона робить над собою тільки заради того, щоб її невірний чоловік повернувся до неї, і які надають особливої цінності болісним жертвам, які вона приносить, а жертви ці — її прихильність та її гнів, — усе це не слід враховувати лише для того, щоб плескати її перемозі: вона і так зразок усіх чеснот, приклад для інших жінок і предмет, гідний любові чоловіків.

Якщо всі ці поняття про аморальну природу драматичного мистецтва, якщо цей загально визнаний принцип моральності на сцені не спали на думку моїм суддям під час вистави, то в мене нема причин розвивати свою думку далі й робити якісь висновки. Беззаконний суд не слухає підсудного, якого йому наказано згубити. Справа ж моєї графині не передана до верховного суду — вона слухається в спеціально сформованій слідчій комісії.

Ми вже бачили невеликий нарис її чарівного характеру в чарівній п'єсі «На щастя». Почуття, що народжується у молодої жінки до її кузена-офіцера, нікому не здавалося осудним, незважаючи на те, що події, які набули у п'єсі несподіваного розвитку, змушують припустити, що вечір закінчився б по-іншому, якби, як висловлюється автор, *на щастя*, не повернувся чоловік. Також, *на щастя*, нікому не спало на думку обмовляти автора: всі з живим і теплим співчуттям стежили за тим, як молода жінка, цнотлива та чутлива, придушує в собі перший порив пристрастей. Зауважте також, що чоловік у цій п'єсі дещо дурнуватий, та й тільки. Я ж зобразив по-справжньому невірного чоловіка, отже заслуга моєї графині більша.

Особливе співчуття у творі, який я захищаю, викликає графиня, проте й решта в ньому зображено у такому ж дусі.

Чому Сюзанна, дотепна, кмітлива та весела камеристка, також має право на наше співчуття? Тому що вона,

незважаючи на те, що її переслідує могутній спокусник, який має необмежені можливості для одержання перемоги над дівчиною її стану, не вагаючись, повідомляє про наміри графа двом особам, які найбільш зацікавлені у постійному контролі за її поведінкою: своїй пані і своєму нареченому. Бо у всій її ролі, чи не найдовшій у п'єсі, нема жодної фрази, жодного слова, яке б не випромінювало цнотливість і вірність своєму обов'язку. Лише раз вона дозволяє собі вдатися до хитрощів, але робить це заради своєї пані. А їй відомо, що графиня цінує її відданість і не сумнівається в чесності її намірів.

Чому вільності, які дозволяє собі Фігаро щодо свого пана, не обурюють, а тішать мене? Тому що він, на відміну від слуг, які зазвичай зображуються в п'єсі, не є негативним персонажем. Тільки-но стає зрозумілим, що він хитрує зі своїм паном лише для того, щоб уберегти кохану дівчину й врятувати свою власність, і, побачивши, як він вдається до різних хитрощів та відводить від себе небезпеку безчестя, вибачаєш йому все.

Отже, за винятком графа та його поплічників, усі в моїй п'єсі вчиняють так, як мусять вчинити. Якщо ж ви не вважаєте їх за порядних людей лише тому, що вони погано говорять один про одного, то це цілком невірно. Подивіться на порядних людей нашого часу. Вони все життя тільки цим і займаються. У нас настільки прийнято лаяти тих, хто відсутній, що я, постійно їх захищаючи, дуже часто чую за спиною шепіт: «Чорт зна, що таке! У ньому сидить дух сперечання: він про всіх добре відгукується».

Врешті-решт, мабуть, мій паж обурює вас? Чи не в цьому другорядному персонажі ховається та аморальність, яку намагаються побачити в основі мого твору? О витончені критики, невичерпні дотепники, інквізитори заради моральності, які рішуче закреслюють те, над чим розмірковували понад п'ять років, будьте бодай раз справедливі на відміну від усіх інших! Тринадцятирічна дитина при першому сердечному трепеті готова захопитися всім, не розбираючись, дитина, яка обожнює, бо це так властиво її щасливому віку, створіння, яке здається їй створінням небесним і яке за примхи долі виявилось її хрещеною матір'ю... Хіба може вона викликати обурення? Улюбленець усіх у замку, живий, пустотливий, палкий, як і всі розумні діти, він через свою надмірну непосидючість кілька разів

випадково порушує злочинні наміри графа. На що б не звертало увагу це юне дитя природи, все не може не хвилювати його. Мабуть, він вже не дитина, але ще й не чоловік. Я навмисно обрав цей період у його житті, щоб він, привертаючи до себе увагу, водночас нікого не змушував червоніти. Свої невинні відчуття він настільки ж невинно вселяє в інших. Ви скажете, що його насправді люблять? Критики, ви помиляєтеся. Ви люди освічені, і не можете не знати, що найчесніша любов переслідує певну мету. Ні, його ще не люблять: відчувається лише, що одного дня його полюблять. Саме цю думку висловлює у жартівливій формі автор устами Сюзанни, яка звертається до цієї дитини зі словами: «О, повірте, що через три-чотири роки з вас вийде найвправніший шахрай у світі!..»

Щоб ясніше показати, що він ще зовсім дитина, ми змушуємо Фігаро звертатися до нього на «ти». Уявіть собі, що він лише на два роки старший — який слуга в замку дозволив би собі таку вільність? Подивіться на нього у кінці п'єси: ледь одягши офіцерський мундир, він вже хапається за шпагу при першому глузуванні графа у сцені з непорозумінням із ляпасом. Згодом наш вітрогон стане зарозумілим, але поки що це лише дитина. Хіба я не бачив, що наші дами у ложах без пам'яті закохувались в мого Керубіно? Що вони від нього хотіли? Мабуть, нічого, це була лише закоханість, але, як і у графині, чиста та наївна закоханість — закоханість... без захоплення.

Але що ж насправді є причиною душевних переживань сеньйора кожного разу, коли автор змушує його зустрічатись з пажем: лише вигляд Керубіно чи власна совість графа? Не нехтуйте цим поверховим зауваженням: воно здатне спрямувати вас на вірний шлях, воно може наштовхнути вас на думку, що ця дитина потрібна автору лише для того, щоб глядачі змогли винести з моєї п'єси ще один корисний урок: тільки-но людина, яка є повним хазяїном у своїй хаті ставить перед собою негідну мету, як її здатне довести до нестями цілком незначне створіння, яке більш за все у світі боїться зустрітися з нею віч-на-віч.

Я скою злочин лише у разі, якщо виведу на сцену пажа з його жвавим та палким характером, коли йому виповниться вісімнадцять років. Але які відчуття він може викликати тепер, коли йому лише тринадцять? Він може

викликати лише щось солодке та ніжне, не дружбу і не любов, а щось середнє між тим та іншим.

Мені було б важко змусити повірити в невинність усіх цих відчуттів, якби ми жили у менш цнотливий час, якби ми жили в один з тих часів холодного розрахунку, коли вельможі, прагнучи, щоб усе дозрівало якомога раніше, точнісінько, як плоди в їх теплицях, одружували своїх дітей ледь їм виповнювалося дванадцять років, і тим самим приносили в жертву підлим традиціям природу, моральність та прихильність: дуже важливо було, щоб від цих створінь, які ще не встигли розвинутися, якомога швидше пішли діти, хоча вони були б ще менше здатні нормально розвиватися. Але ж про їх щастя ніхто і не думав — з ними були пов'язані лише певні комерційні розрахунки, які пов'язувалися не з ними самими, а лише з їх іменами. На щастя, ми вже далеко відійшли від цього, а тому й образ мого пажа, який немає самостійного значення, певною мірою набуває його тільки у стосунках з графом: це відзначає мораліст, проте більшість наших суддів усе ще цього не помічають.

Таким чином, кожна велика роль в моєму творі переслідує моральну мету. Тільки роль Марселіни, на перший погляд, є винятком.

Дехто вважає, що раз вона винна в одному минулому захопленні, плодом якого став Фігаро, то мала б відчувати сором тоді, коли впізнає свого сина; принаймні це було б для неї гарним покаранням за здійснене колись гріхопадіння. З цього автор міг вивести більш глибоку мораль: через таку мораль, яку він намагається виправити, у гріхопадінні дівчини винен чоловік, а не сама вона. Чому ж автор не вивів цієї моралі?

Він вивів її, розумні критики! Поміркуйте над наступною сценою, яка є пружиною третього акту, та яку актори, на моє прохання, опустили, побоюючись, що ця тяжка сцена затьмарить веселу дію.

Мольєр у «Мізантропі», досить сильно принизивши кокетку, або, точніше, просто мерзотницю, публічним читанням її листів до всіх коханців, навмисне не дає їй відійти від ударів, які він завдав їй, але він має рацію: хіба міг він вчинити по-іншому? Вдову, аморальну за своєю натурою та поведінкою, яка багато чого бачила у житті, придворну даму, вчинок якої немає жодного виправдання і яка стає

бичем однієї доволі порядної людини, Мольєр публічно висміює; така вже в нього мораль. Я ж, скориставшись наївним зізнанням, яке зривається з вуст Марселіни у той момент, коли вона впізнає сина, намагався покарати і цю принижену жінку, і Бартоло, який відштовхує її, і Фігаро, їх сина, зобразити всіх їх таким чином, щоб суспільство звернуло увагу на справжніх винуватців розпусти, в яку безжалісно втягують дівчат з народу.

Ось як відбувається ця сцена:

Бридуазон *(маючи на увазі Фігаро, який тільки-но впізнав у Марселіні свою матір)*: Тепер, звісно, він з нею не одружиться.

Бартоло: Я теж.

Марселіна: Ви теж! А ваш син? Ви ж клялися мені...

Бартоло: Я був не в собі. Якби такі спогади до чогось зобов'язували, то довелося б одружитися з усіма.

Бридуазон: А якщо та-ак розмірковувати, то ні-іхто ні з ким не одружився б.

Бартоло: Звичайні грішки! Розпусна молодість!

Марселіна *(все більше розпалюючись)*: Так, розпусна, навіть більш розпусна, ніж можна собі уявити! Я не відмовляюся від власних гріхів — сьогодні вони надто явно були викриті! Але як важко спокутувати їх після того, як тридцять років проживеш скромно! Я народилася, щоб бути чесною, та стала такою, ледве мені дозволили жити на свій розсуд. Але у час помилок, недосвідченості й нестатків, коли спокусників не спекаєшся, а убогість вимотує та вбиває, хіба може недосвідчена дівчина впоратися з таким полчищем ворогів? Мабуть, той, хто зараз нас так строго судить, сам згубив десятьох нещасних!

Фігаро: Найбільш винні — найменш великодушні, це загальне правило.

Марселіна *(пожвавлено)*: Ви, чоловіки, більш ніж невдячні, ви вбиваєте своєю зневагою іграшки ваших пристрастей, ваші жертви! Це вас слід карати за помилки нашої молодості, вас та призначених вами суддів, які так пишаються тим, що можуть судити нас і через злочинний свій недомисел позбавляють нас всіх чесних засобів існування! Хіба не можна було залишити нещасним дівчатам бодай якусь роботу? Їм належало природне право на виготовлення всілякого жіночого вбрання, але навіть для цього набрали чимало робітників чоловічої статі.

Ф і г а р о *(розлючено)*: Вони і солдатів змушують вишивати!

М а р с е л і н а *(схвильовано)*: Навіть жінкам з вищого товариства ви виявляєте свою пошану з відтінком насмішкуватості. Нас оточує оманна пошана, тоді як насправді ми — ваші раби, ви зневажаєте наші добрі вчинки, а за провини караєте надто суворо! Ах, та що тут казати! Ви поводитеся з нами не по-людськи!

Ф і г а р о: Її правда!

Г р а ф *(убік)*: Більше ніж правда!

Б р и д у а з о н: Вона, ї-їй-Богу, має рацію!

М а р с е л і н а: Але що нам, сину мій, відмова безсоромної людини! Не дивися, звідки ти йдеш, а дивися, куди ти йдеш — тільки це має цікавити кожного. Через кілька місяців твоя наречена залежатиме виключно від себе самої. Вона піде за тебе, в тебе будуть ніжна дружина та лагідна мати. Вони доглядатимуть за тобою навперебій. Будь поблажливим до них, синку, будь щасливим, веселим, незалежним, добрим до всіх. Тоді твоя матір більше не матиме чого бажати.

Ф і г а р о: Золоті слова, матусю. Я з тобою цілком згоден. Дійсно, як це нерозумно! Людство існує вже багато тисячоліть. Нащо мені отруювати собі якісь тридцять років, які я випадково впіймав у цьому океані часу і які вже неможливо повернути назад? Нащо мені отруювати їх, намагаючись дізнатися, кому я ними зобов'язаний? Ні, нехай такі питання займають когось іншого. Марнувати життя на таку нісенітницю — це теж саме, що просунути голову у ярмо й перетворитися на одного з тих нещасних коней, які тягнуть лямку вздовж ріки проти течії і не відпочивають, навіть коли зупиняються, тягнуть її увесь час, навіть стоячи на одному місці. Ні, ми зачекаємо.

Мені було дуже прикро за цей уривок. Думаю, що якби тепер, коли п'єса вже набула певної популярності, актори були б достатньо сміливими, щоб виконати моє прохання і відновити її, глядачі були б їм дуже вдячні. Тоді мені не треба б було, як це вже траплялося під час читання п'єси, відповідати деяким великосвітським критикам, які дорікали мені, нібито я намагаюся викликати в них співчуття до аморальної жінки: «Ні, панове, я не виправдовую її аморальність. Я лише хочу змусити вас червоніти за вашу моральність, яка являє собою безпосередню загрозу підвали-

нам суспільства, червоніти за те, що ви спокушаєте *молодих дівчат*. І я мав рацію, коли стверджував, що даремно ви вважаєте мою п'єсу такою кумедною, тому що де-не-де вона доволі похмура. Все залежить від манери сприйняття світу».

— Але ваш Фігаро — це якесь вогняне колесо, яке розсипає іскри і всім пропалює рукава.

— Всім — це перебільшення. Нехай принаймні подякують, що він не пропалює пальці тим, кому здається, що вони впізнають у ньому самих себе. У наш час такі випадки дуже часто трапляються в театрі. Хіба я маю писати так, нібито я тільки-но залишив шкільну лаву? Увесь час тішити дітей і ніколи нічого не казати дорослим? І чи не краще було б вам вибачити мені дещицю повчальності за мою веселість, як вибачають французам деякі безглузді вчинки за їх дотепність?

Якщо я піддав ваші дурниці помірній жартівливій критиці, то це ще не означає, що я не здатен на критику більш жорстку. Той, хто висловив у своєму творі все, що йому відомо, той, звісно, вклав у нього більше, ніж я в свій. Проте в мене є ще багато думок для нового драматичного твору, найморальнішого, який тільки можна собі уявити, — для «Злочинної матері». І якщо я переборю у собі відразу до письменництва, відразу, якою я переповнений по вінця, — і коли-небудь закінчу свою працю, щоб викликати сльози у всіх чутливих жінок, я заговорю в ньому піднесеним стилем, як того вимагають мої високі задуми, намагатимуся насичити її духом найсуворішої моральності і метати громи та блискавки проти пороків, до яких я досі був надто поблажливим. Тож, готуйтеся, шановні панове, знов мучити мене! У моїй душі тісняться образи, я вже списав багато паперу: ви матимете на що вилити свій гнів.

А ви, чесні, але байдужі глядачки, які всім задоволені, але нічого не приймаєте близько до серця, ви, юні панянки, скромні та сором'язливі, яким подобається мій «Шалений день» (до речі, я захищаю його тільки для того, щоб виправдати ваш смак), коли ви зустрінете когось зі світських дотепників, а він туманно почне при вас критикувати п'єсу, бездоказово дорікати їй за все, а передусім — за аморальність, то придивіться уважніше до цього пана, дізнайтесь, які в нього звання, становище, мораль, і ви

відразу здогадаєтесь, яке саме місце в п'єсі так зачепило його.

Звісно, кажу не про тих літературних лизоблюдів, які продають свою мішанину по стільки-то ліардів за абзац. Вони, як Базиль: можуть оббрехати будь-кого. *Нехай брешуть, все одно їм ніхто не повірить.*

Я не кажу про тих нечесних пасквілянтів, які не знайшли іншого засобу вгамувати свою лють (бо вбивство надто небезпечне!), як під час вистави розкидати в залі огидні віршики про автора п'єси. Їм відомо, що я їх знаю, але якби я хотів назвати їх імена, я зробив би це у прокуратурі. Вони жахливо боялися, що я їх назву, і це принесло мені задоволення. Втім, не можна навіть уявити собі, які підозри вони насмілилися сіяти у публіці своєю надто гидкою епіграмою! Вони нагадують мерзотних шарлатанів з Нового мосту, які, щоб перехожі більше вірили їх зіллю, прикрашають знаками відзнаки та орденськими стрічками картинку, яка служить їм вивіскою.

Ні, я кажу про тих поважних осіб, які, Бог зна чому, образилися на критичні зауваження, які лунали зі сцени, вважаючи за свій обов'язок погано відгукнутися про неї, а самі продовжують справно відвідувати «Весілля Фігаро».

Досить істотне задоволення можна отримати, спостерігаючи за ними з партеру під час вистави. Вони перебувають у прекумедному замішанні і не насмілюються виявляти ані радості, ані розлюченості. Ось вони підходять до бар'єру лож і, здається, зараз почнуть знущатися з автора. Але вони негайно відступають, щоб приховати від стороннього ока легку роздратованість. Якась сцена мимоволі захопила їх, але один рух пера моралiста — і вони вже насупилися. При щонайменшому пориві веселощів вони розігрують гірке здивування, невміло вдають з себе скромників і дивляться жінкам в очі, наче дорікаючи їм за те, що ті сприяють цьому неподобству. Потім, коли публіка плескає, вони кидають на неї вбивчі знищуючі погляди, завжди готові вигукнути те, що викрикував придворний, про якого розповідає Мольєр. Обурений успіхом його п'єси «Урок дружинам», він голосив з балкону: «Що ж, смійся, глядачу, смійся!» Дійсно, це справжнє задоволення, і я зазнав його неодноразово.

Воно нагадало мені ще один випадок. Під час першої вистави у фойє розгорілися пристрасті (навіть плебеї бра-

ли в цьому участь) з приводу того, що вони самі ж назвали моєю сміливістю. Одному старому, сухому та похмурому, набрид весь цей гомін, він вдарив палицею об підлогу і, йдучи, сказав: «Наші французи, наче діти: завжди голосять, коли їх підтирають». Цей старий був розумником. Мабуть, можна було висловитися більш витончено, але щоб правильніше зрозуміти те, що відбувається — дуже сумніваюся.

Звісно, коли існує упереджений намір все облаяти, будь-яку найрозумнішу думку можна витлумачити по-дурному. Навіть я двадцять разів чув, як у ложах починали ремствувати після наступної репліки Фігаро:

Граф: У тебе препогана репутація!

Фігаро: А якщо я кращий за свою репутацію? Чи багато вельмож можуть сказати про себе таке? Я стверджую, що таких вельмож нема та й не може бути, за досить невеликим винятком. Людина невідома або ж маловідома може бути кращою за свою репутацію, яка являє собою лише чужу думку, але як дурень, який займає знатне становище, здається ще дурнішим, тому що він вже не в змозі нічого приховати, так і наділений владою вельможа, якого удача й походження піднесли дуже високо і який має всі переваги при виході в світ, неминуче стає гіршим за свою репутацію, якщо йому вдасться зіпсувати її. Чому ж таке просте і зовсім не глузливе зауваження спричинило таке ремство? Нехай воно неприємне тим поважним особам, які не дуже турбуються про своє добре ім'я, але як воно може зачепити тих з них, хто заслуговує на нашу повагу? Та й не можна придумати більш справедливого вислову, який, будучи вимовленим зі сцени, наклав би ще більш міцну вуздечку на сильних цього світу і послугував би уроком для тих, хто більше ніде таких уроків не отримає.

«У жодному разі не слід забувати, — сказав один суворий письменник, слова якого мені тим більш приємно навести тут, я також дотримуюся цієї думки. — У жодному разі не слід забувати, що ми зобов'язані віддавати належне вищим станам. Навпаки, перевагу, яку дає походження, слід заперечувати менше, ніж будь яку іншу перевагу. І це цілком вірно. По-перше, тому, що це спадкоємне дароване благо, що відповідає діяльності та заслугам предків, жодним чином не може похитнути самолюбство тих, кому

в ньому відмовлено, а по-друге, тому, що при монархії не можна скасувати проміжні стани, а не то між монархом та підлеглим виросте надто велика відстань: невдовзі залишились би лише деспот та раби; тим часом всі стани рішуче зацікавлені в збереженні поступового переходу від орача до володаря, і, мабуть, саме це і є найнадійнішою опорою монархічного ладу».

Але хто ж той автор, який так розмірковував? Хто висловлював такий погляд на дворянство, погляд, від якого, вважалося, я досить далекий? Це був П'ЄР-ОГЮСТЕН КАРОН ДЕ БОМАРШЕ, який у 1778 році у письмовій формі відстоював свої права перед парламентом міста Екс у важливій та великій справі, за якою невдовзі було винесено рішення, що не зачіпало ні честі дворянина, ні його власної. У творі, який я захищаю зараз, немає жодних випадів проти суспільного становища, проте нападкам піддається зловживання будь-яким становищем. Тільки люди, які винні у таких зловживаннях, зацікавлені у тому, щоб очорнити мою п'єсу. Ось вам і причина недоброзичливих чуток. Але відколи зловживання стали такими священними, що варто напасти на одне з них, як відразу ж знаходиться десятка два захисників?

Невже відомий адвокат або шановний суддя сприймуть на свій рахунок захисну промову якогось Бартоло чи вирок якогось Будуазона? Зауваження Фігаро про неприпустиме зловживання захисними промовами, які мають місце у наш час («ви ганьбите благородне звання захисника»), ясно свідчить, якого значення я надаю цій почесній справі, а моя повага до суддівського звання буде поза всілякою підозрою, ледь стане відомо, яка школа виховала в мені цю повагу, та ледь ви прочитаєте уривок, який я узяв також з одного мораліста, який каже про суддів:

«Яка забезпечена людина погодиться за дуже помірну винагороду вести таке суворе життя: прокидатись о четвертій ранку, щодня ходити до суду та за встановленою формою займатись цілком чужими справами, постійно терпіти надокучливу настирливість, нудьгу прохань, балакучість позивачів, одноманітність засідань та нудність нарад, напружувати всі свої розумові сили при винесенні вироків?.. Хто погодиться піти на таке, не будучи цілком переконаним, що справжньою винагородою за цю важку працю стануть пошана та повага суспільства? Іншими словами —

суспільна думка, тим більш утішна для гарних суддів, чим нещадніша вона до поганих.»

Але якому письменнику зобов'язаний я цими повчаннями? Мабуть, ви вважаєте, що це той же самий П'ЄРОГЮСТЕН? Ваша правда. Саме він у 1773 році у своїх четвертих Мемуарах до самої смерті боровся за своє жалюгідне існування, відбиваючись від звинувачень так званого судді. Отже, я прилюдно виявляю свою повагу до того, що має поважати кожен, і засуджую те, що може зашкодити.

«Але в «Шаленому дні» замість того, щоб викривати зловживання, ви дозволяєте собі вільності, абсолютно неприпустимі на сцені. Передусім це стосується монологу про знедолених: тут часом ви виходите за межі пристойності». — «Панове, невже ви вважаєте, що в мене є оберіг, завдяки якому я спромігся обманути, звабити та скорити цензуру і владу, коли представив їм на розгляд свій твір, та завдяки якому мені не треба було захищати перед ними те, що я насмілився написати? Що я вкладаю у вуста Фігаро, коли він розмірковує, як людина, що потерпіла? Що «дурниці, які проникають до друку, набувають сили лише там, де їх розповсюдження ускладнюється». Невже така істина може мати небезпечні наслідки? Якби ми припинили безглузді переслідування, через які будь-яка дрібниця перетворюється на щось значне, і взяли б у англійців трохи розуму, який дозволяє їм ставитися до дурниць із вбивчим презирством, ці дурниці не виходили б за межі тієї гнойової ями, де вони з'явилися на світ. І не розповсюджувалися б, а відразу гнили б. Пасквілі поширює легкодухий страх перед ними, на торгівлю дурницями підбивають ті, хто мав дурість їх забороняти.

А до якого висновку доходить Фігаро? «Де нема свободи критики, там жодна похвала не може бути приємною», та ще — «Тільки дрібні люди побоюються дрібних статейок». Що це — негідна зухвалість чи примхи слави? Насіння розбрату чи строго продумані вислови, настільки ж вірні, наскільки підбадьорюючі?

Припустімо, що вони — плід життєвого досвіду. Якщо автор, задоволений сьогоденням, критикує минуле заради майбутнього, то яке право маємо ми ремствувати? А якщо він, не називаючи ні часу, ні місця, ні конкретних людей,

вказує зі сцени шлях до небажаних перетворень, чи не означає це, що то — його безпосереднє завдання?

«Шалений день» і є наочним доказом того, що в благополучні часи, під час царювання справедливого короля і при помірних міністрах, письменник може завдавати нищівних ударів гнобителям, не побоюючись, що цим він когось образить. Історії дурних королів безперешкодно пишуться саме за царювання доброго царя. Цим мудрішим та освіченішим є уряд, тим менше пригноблюють при ньому свободу слова; де кожний чесно виконує свій обов'язок, там нема кому боятись натяків; бо якщо всі особи, наділені владою, мають за свій обов'язок поважати словесність, то вони не відчувають страху перед нею, і нікому з нас не спадає на думку пригнічувати її, тим більше, що вона є предметом нашої гордості за кордоном і що, принаймні, в цій галузі ми нарешті досягли першості, тоді як в інших галузях ми цим похвалитися не можемо.

Яке ж у нас для цього підґрунтя? Будь-який народ дорожить своєю релігією і любить свій уряд. Ми виявилися лише сміливішими за тих, хто потім побив нас. У наших характерах, більш лагідних, але аж ніяк не бездоганних, немає нічого такого, що б підняло нас над іншими. Лише наша словесність, яка здобула славу у всіх державах, поширює межі французької мови і завойовує нам очевидну прихильність по всій Європі — прихильність, яка робить честь нашому уряду і виправдовує ту увагу, з якою він ставиться до вітчизняної словесності. А оскільки будь-хто передусім прагне досягти такої переваги, в якій йому відмовила природа, то в академіях наші придворні засідають разом з літераторами: власні дарування та успадкована пошана змагаються між собою на цій благородній ниві. Академічні ж архіви поповнюються майже рівномірно як рукописами, так і дворянськими грамотами.

Але повернімося до «Шаленого дня».

Одна людина, дуже розумна, але надто економно витрачає свій розум, якось сказала мені під час вистави: «Поясніть мені, будьласка, чому у вашій п'єсі зустрічається стільки недбалих фраз, які до того ж зовсім не вписуються у ваш стиль?» — «Не вписуються в мій стиль? Якби, на свою біду, в мене й був свій стиль, я б намагався забути про нього, коли створював комедію. Немає нічого огиднішого в театрі, аніж прісні однобарвні комедії, де все або цілком

блакитне, або ж рожеве, де повсюди бачиться автор, ким би він не був».

Ледь склавши сюжет, я відразу викликаю дійових осіб і ставлю їх в певну ситуацію: «Думай, Фігаро, зараз твій пан здогадається, що ти замислив». — «Рятуйтеся, Керубіно, ви доторкнулися до графа!» — «Ах, графине, які ви необережні: адже у вас такий запальний чоловік!» Я не знаю, що вони говоритимуть, але мене більше займає, що вони робитимуть. А потім, після того, коли вони як слід розпаляться, я починаю писати під їх швидке диктування, і я можу бути впевненим, що вони не введуть мене в оману, що я зараз впізнаю їх усіх, бо Базиль не відрізняється дотепністю, властивою Фігаро, Фігаро глухий до благородного тону графа, графу не властива чутливість графині, графиня далека від веселої вдачі Сюзанни, а Сюзанна не здатна на такі витівки, на які здатен паж, і головне — у всіх них немає поважності, властивої Бридуазону. Кожний персонаж у моїй п'єсі говорить своєю мовою, і нехай бог природності вбереже їх від чужої мови! Стежте ж за їх думками і не міркуйте про те, повинні вони говорити мовою автора чи ні».

Деякі недоброзичливці намагались надати поганого змісту такій фразі Фігаро: «Хіба ми вояки, які, вбиваючи інших, дозволяють вбивати себе заради невідомої мети? Я хочу знати, чому я мушу гніватися». Туманну, нечітко висловлену думку вони навмисне спробували зрозуміти так, нібито я *в найчорнішому світлі зображую важке життя солдата, але ж існують речі, про які ніколи не слід говорити.* Ось до яких вагомих доказів вдається злість. Залишається лише довести її дурість.

Якби я порівнював важкість військової служби з доволі помірною винагородою за неї або ж говорив про будь-які інші труднощі, які доводиться зносити військовим, а військову славу принижував і тим самим ганьбив цю найблагороднішу з найжахливіших професій, то мене дійсно слід було б притягнути до відповідальності за необережне слово. Але який дурень серед військових — від солдата до полковника (генералів це не стосується) став би вимагати, щоб уряд відкрив йому таємниці, заради яких він б'ється. А саме про це тільки й говорить Фігаро. Якщо такий зайдиголова існує, нехай він проявить себе, — ми відішлемо його навчатися до філософа Бабуку, який доволі спритно тлумачить цей параграф статуту військової служби.

Розмірковуючи про те, як людина користується свободою у складних ситуаціях, Фігаро міг би також протиставити своєму становищу будь-яку професію, яка вимагає беззаперечної покори: він міг би протиставити себе ретельному ченцеві, обов'язок якого довіряти всьому і ніколи ні про що не розмірковувати, доблесному вояці, вся заслуга якого полягає лише в тому, щоб сміливо іти вперед, підкоряючись необґрунтованим наказам *«вбивати інших і дозволяти вбивати себе заради невідомої мети»*. Отже, слова Фігаро означають тільки те, що людина, вільна у своїх діях, має діяти, виходячи не з тих принципів, якими керуються люди, а чий обов'язок — сліпа покора.

Боже мій! Що б сталося, якби я скористався висловом, який приписують великому Конде та якого, наскільки мені відомо, підносять до небес ті ж самі розумники, які верзуть нісенітниці щодо моєї фрази! Послухати їх, то великий Конде виявив верх благородства й мужності, зупинивши Людовіка XIV, який збирався пуститися вплав на коні через Рейн, і сказавши своєму королю: «Ваша величносте, невже ви прагнете маршальського жезла?»

На щастя, ще ніхто не довів, що ця велика людина сказала цю велику дурницю. Це все одно, що він при всьому війську сказав би королю: «Що з вами, ваша величносте, нащо вам кидатися у річку? Наражати себе на небезпеку можна хіба що заради підвищення по службі або заради багатства!»

Отже, найхоробріша людина, найвидатніший полководець століття ні в що не ставив честь, любов до батьківщин та славу! Огидний матеріальний розрахунок — ось, на його думку, єдина пружина відваги. Як жахливо це виглядало б, якби він дійсно вимовив ці слова! І якби я скористався їх змістом, вклавши його в будь-яку фразу, то, мабуть, заслужив би той докір, який мені зараз закидають цілком незаслужено.

Але нехай ті, у кого в голові гуляє вітер, хвалять чи лають навмання, не задумуючись, захоплюються дурницями, які ніколи не могли бути вимовленими, та повстають проти справедливого й простого слова, у якому немає нічого, окрім здорового глузду.

Ще одне досить важливе звинувачення, яке мені так і не вдалося відвести від себе, полягає в тому, що для притулку для графині я обрав монастир урсулінок. «Урсулін-

ки!» — сплеснувши руками вигукнув якийсь сановник. «Урсулінки!» — заголосила якась дама, падаючи від здивування в обійми молодого англійця, що перебував у її ложі. «Урсулінки! Ах, мілорде, якби ви розуміли французьку!» — «Я відчуваю. Я дуже добре це відчуваю», — червоніючи, зауважила молода людина. «Ніколи ще такого не було, щоб на сцені відправляли жінку до урсулінок! Пане абате, скажіть же нам! (Все ще притуляється до англійця.) Пане абате, якої ви думки про цих урсулінок?» — «Дуже непристойно, — відповідав абат, продовжуючи лорнувати Сюзанну. І все вище товариство підхопило: «Урсулінки — це непристойно!» Бідолашний автор! Говорять, мабуть, про тебе, а думає, насправді, кожний про своє. Марно я намагався довести, що під час дії чим менше графиня бажає поїхати у монастир, тим більше вона повинна на цьому наполягати, щоб переконати чоловіка, що місце її відлюдництва вже обрано. Вище товариство все ж таки вигнало моїх урсулінок.

Коли пристрасті надто розпалились, я, дивак, не знайшов нічого кращого, як благати одну з актрис, яка своїм виконанням прикрасила мою п'єсу, щоб вона спитала у незадоволених, у який інший жіночий монастир вони вважали за пристойне віддалити графиню. Мені це було байдуже. Я б помістив її, куди їм заманеться: до августинок, целестинок, клереток, візитандинок, навіть до малих кордельєрок, — у мене зовсім не було особливої прихильності до урсулінок. Проте вищі кола були невблаганні.

Гомін ставав усе сильнішим, і, щоб владнати цю справу мирно, я залишив слово «урсулінки» там, де воно в мене й було: після цього всі, задоволені собою та тією розсудливістю, яку вони виявили, заспокоїлися щодо урсулінок, але заговорили вже про інше.

Як бачите, я — не ворог своїм ворогам. Наговоривши про мене дуже багато поганого, вони аж ніяк не зашкодили моїй п'єсі. Якби їм було так само радісно сварити мою п'єсу, як мені було приємно її створювати, то обидві сторони були б задоволені. Але вся біда полягає в тому, що вони не сміються. А не сміються вони під час перегляду п'єси, бо ніхто не сміється під час перегляду їх п'єси. Я знаю таких театральних завсідників, які дуже сильно схудли після успіху «Весілля Фігаро», то ж, вибачимо їм — вони вже і так покарані за свою злість.

Повчальність твору в цілому та окремих його місць у поєднанні з духом незламних веселощів, який розлитий у п'єсі, доволі живий діалог, за невимушеністю якого не можна побачити, скільки важкої праці він потребував, а якщо додати ще хитросплетену інтригу, мистецтво якої постійно сховане, яка весь час заплутується та розплутується, супроводжуючись чисельними комічними ситуаціями, цікавими й різноманітними картинами, які тримають увагу глядача у напрузі, але й не втомлюють його впродовж усієї вистави, яка триває понад три з половиною години (жодний письменник не наважиться на таку спробу), — що ще залишалося робити заздрісникам, яких усе це дратувало? Нападати на автора, переслідувати його усною, письмовою та друкованою лайкою, що постійно й робилось. Вони не гребували нічим, доходили навіть до відвертого наклепу. Вони намагалися згубити мене в очах тих, від кого залежить у Франції спокій громадянина. На щастя, мій твір перебуває перед очима народу, який десять місяців поспіль дивиться його, судить й оцінює. Дозволити грати мою п'єсу до тих пір, доки вона приноситиме задоволення, — ось єдина помста, яку я дозволив собі. Я пишу це аж ніяк не для сучасних читачів. Повість про надто добре відоме нам зло мало зачіпає, але через вісімдесят років вона принесе користь. Майбутні письменники порівнюватимуть свою долю з нашою, а наші діти дізнаються, якою ціною давалася можливість розважати батьків.

Але ближче до справи, адже не це зачіпає нас. Справжня причина, яку всі приховують, але яка породжує у схованках душі всі інші докори, міститься у цьому чотиривірші:

Чому всі проклинають Фігаро,
А дурні так завзято його лають?
Отримувати, брати, вимагати ще —
Ось формула з трьох славетних правил.

Дійсно, Фігаро, говорячи про ремесло царедворця, вдається до різких виразів. Не можу заперечувати: я це сказав. Але чи варто повертатися до цього? Якщо це погано, то виправлення лише погіршить справу. Треба буде докладно розбирати те, чого я торкнувся лише мимохідь, і знову доводити, що по-французьки слова *дворянин, придворний* та *царедворець* аж ніяк не синоніми.

Слід було б повторювати, що слово *дворянин* вказує лише на приналежність до дворянського стану, і що це сло-

во означає людину родовиту, яка за своїм становищем має вести себе благородно і жити широко, і якщо у якогось дворянина є схильність до добра і він любить його безкорисливо, якщо він не тільки нікому не зашкодив, але й заслужив на повагу начальників, любов рівних йому та шанобливе ставлення з боку всіх інших, то в цьому разі слово *дворянин* постає у своєму первісному блиску. Особисто я знаю кількох таких дворян, чиї імена у разі необхідності я із задоволенням міг би назвати.

Довелося б роз'ясняти, що слово *придворний* вказує не стільки на приналежність до певного стану, скільки на те, що це людина спритна, гнучка й обов'язково потайна, що він всім потискає руку, стаючи при цьому посеред дороги, що він веде тонку інтригу з таким виглядом, нібито він радий всім служити, що він не наживає собі ворогів, але при нагоді може підставити ногу кращому другові, щоб скинути його і посісти його місце, що він вважає забобоном все, що може завадити його просуванню вперед, що він посміхається, коли йому щось не подобається, та критикує все, що йому не до душі, залежно від співрозмовників, що він дивиться крізь пальці на зв'язки дружини або коханки, якщо вони йому вигідні, тобто, врешті-решт:

Брати усе та робити все незначним,
Ось що призначене ділкам вельможним.

Лафонтен

Це слово не має того неприємного відтінку, яке є в слові *царедворець*, а саме про нього говорить Фігаро.

Але якби я став детально описувати царедворця, якби я, намагаючись нічого не забути, зобразив, як він двозначно поводиться, гордовито, але разом з тим улесливо, як гордовито він плазує, які завеликі, але цілком безпідставні в нього претензії, як він лише для того, щоб стати головою гуртка навчається *поблажливому* тону, як він змішує з брудом ворогів, які могли б похитнути його становище, як він отримує прибуток з того, що мало б надати йому лише пошану, як він віддає начальникові свою наложницю, щоб начальник потім заплатив за отримане задоволення, і так далі, і таке інше нескінченно, — якби я взявся за це, мені знов і знов довелося б звертатися до двовірша Фігаро:

Отримувати, брати, вимагати ще —
Ось формула з трьох славетних правил.

Особисто я таких царедворців не знаю. Кажуть, нібито вони були при Генріху III та при інших королях, але це вже справа істориків. Я ж вважаю, що аморальні люди, наче святі: сто років має минути, щоб можна було їх канонізувати. Втім, оскільки я обіцяв дати критику своїй п'єсі, то слід врешті-решт мені стримати слово.

Отже, взагалі, головний її недолік полягає у тому, що я *«писав її, не знаючи реального життя, що вона не має нічого спільного з реальністю і не дає жодного уявлення про сучасне суспільство, що мораль, яку я зобразив у ній, низька і розпусна, а головне, аж ніяк не правдоподібна»*. Ось, що ми нещодавно читали на сторінках нашої преси в чудовій статті однієї шановної людини, якій бракує лише краплини розуму, щоб стати посереднім письменником. Але яким би він не був, а я ніколи не вдавався до криводушних та віроломних звичок звіра, який, вдаючи, що не дивиться на вас, завдає вам удару стилетом у бік, і я приєднуюсь до його думки. Я згоден з тим, що минула генерація була дуже схожа на дійових осіб моєї п'єси і що майбутня генерація теж буде схожа на них, але теперішня аж ніяк не схожа на них. Ще жодного разу я не зустрічав ні чоловіка-спокусника, ні розпусного вельможу, ні жадібного придворного, ні неосвіченого або упередженого суддю, ні лайливого адвоката, ні процвітаючих посередностей, ні заздрісних пліткарів. Якщо ж чесні люди, які не знаходять між собою та дійовими особами п'єси нічого спільного, все ж таки повстають проти неї і безперестанно лають її, то це лише через повагу до своїх дідусів та ніжні почуття до їх онуків. Сподіваюся, що після цього пояснення мені дадуть спокій. І НА ЦЬОМУ Я ЗАКІНЧУЮ.

ДІЙОВІ ОСОБИ

Граф Альмавіва, великий корехідор Андалузії.
Графиня, його дружина.
Фігаро, камердинер графа і домоправитель.
Сюзанна, перша камеристка графині і наречена Фігаро.
Марселіна, економка.
Антоніо, садівник, дядько Сюзанни, батько Фаншетти.
Фаншетта, дочка Антоніо.
Керубіно, перший паж графа.
Бартоло, севільський лікар.
Базиль, учитель клавесина, який дає уроки графині.
Дон Гусман Бридуазон, суддя.
Дубльмен, писар, секретар дона Гусмана.
Судовий пристав при засіданні.
Гріп-Солейль, молодий пастух.
Молода пастушка.
Педрильйо, графський ловчий.
Гурт слуг.
Гурт селянок.
Гурт селян.
Дійові особи без реплік.

Сцена в замку Агуас-Фрескас за три милі від Севільї.

ХАРАКТЕРИ
І КОСТЮМИ ДІЙОВИХ ОСІБ

Граф Альмавіва має бути відіграний дуже шляхетно, але з грацією й легкістю. Зіпсута його натура не повинна нічого відбирати від доброго тону його манер. У звичаях того часу значні особи трактували як жарт будь-які любовні інтрижки. Цю роль тому важко зіграти, що персонаж постійно є жертвою; але зіграний у виконанні чудового актора *(пана Моле)*, він увиразнив усі інші ролі і забезпечив успіх п'єси.

Костюм його в першому й другому актах — мисливський, він у високих черевиках *(старий іспанський костюм)*. З третього акту й до кінця — пишний іспанський костюм.

Графиня, охоплена двома протилежними почуттями, повинна демонструвати тільки приглушену чутливість або гнів, дуже поміркований; особливо у ній не має бути нічого такого, що принижувало б в очах глядача її милу натуру й доброчесність. Ця роль, одна з найважчих у п'єсі, — виявила повною мірою великий талант панни Сен-Валь молодшої.

Костюми її в 1, 2 і 4 діях — зручний пеньюар і ніяких прикрас на голові: вона у себе вдома і вважається недужою. У п'ятій дії вона у костюмі з високою зачіскою Сюзанни.

Фігаро. Особливо треба порадити акторові, що гратиме цю роль, добре перейнятися її духом, як те зробив пан Дазенкур. Якби він добачив у ній не розум, заправлений веселістю і дотепністю, а що інше, особливо якби він додав бодай трошки шаржу, він би провалив цю роль, котру перший комік театру пан Превіль мав за таку, що надасть честі талантові будь-якого актора, який зумів би вхопити її численні відтінки і зміг би піднестися до повного осягнення цього образу.

Його костюм той, що і в «Севільському цирульнику».

Сюзанна. Молода метка особа, спритна й весела, але не тією майже безсоромною веселістю наших спокусниць-субреток. Її гарненький характер змальовано в передмові, і саме за цією передмовою акторка, що не бачила панну Конта, повинна його студіювати, щоб добре зіграти.

Її костюм у перших чотирьох діях — білий корсаж з баскою дуже елегантний, така сама спідниця і ток, головний убір, що його наші торговки назвали відтоді «а-ля-Сюзанн». У святкуванні в 4 дії граф покладав їй на голову ток із довгим серпанком, з високими перами й білими стяжками. Вона має в п'ятій дії пеньюар своєї пані і ніяких прикрас на голові.

Марселіна — жінка розумна, з роду трохи жвава, але помилки молодості й досвід змінили її вдачу. Якщо акторка, що її грає, підійметься з належною гідністю до моральних висот, яких досягає Марселіно у третій дії, вона додасть інтересу публіки до цього твору.

Її костюм — одяг іспанської дуеньї скромного кольору, чорний чепець на голові.

Антоніо має показуватись не п'яний, а тільки «напідпитку»; він помалу тверезіє, так що в п'ятій дії вже майже тверезий.

Його костюм — іспанський селянський костюм, з відкиненими назад рукавами, капелюх та білі туфлі.

Фаншетта — дівча дванадцяти років, дуже наївне. Її маленька сукня — рудуватий корсаж з петлицями й срібними ґудзиками, спідниця яскравого кольору і чорна шапочка з пір'ям. Інші селянки на весіллі одягнуті в такі ж костюми.

Керубіно. Цю роль може зіграти, як уже й було, тільки молода й дуже гарна жінка. Ми не маємо в наших театрах дуже молодих хлопців настільки сформованих творчо, щоб відчути тонкощі цієї ролі. Занадто боязкий перед графинею, зазвичай це премилий пустун; тривожне й неокреслене бажання — ось основа його вдачі. Він тягнеться до зрілості, але без певних намірів, несвідомо, будь-яка подія може його захопити. Нарешті, він такий, яким, мабуть, кожна мати хотіла бачити свого сина у глибині серця, навіть якби це причиняло їй істотні страждання.

Його багаті шати в першій і другій діях — це костюм придворного іспанського пажа: білий і гаптований сріблом; легкий шаф блакитний на плечах і шапочка з пір'ям. У четвертому акті на ньому корсаж, спідниця і шапочка молодих селянок, які його приводять; у п'ятій дії — офіцерський мундир, кокарда й шпага.

Бартоло. Характер і костюм, ті ж, що й у «Севільському цирульнику». Він тут має другорядну роль.

Базиль. Характер і костюм, ті ж, що й у «Севільському цирульнику». Він теж має тут другорядну роль.

Бридуазон повинен мати ту добру і відкриту самопевність тварин, що позбулися полохливості. Його заїкування є тільки ще однією милою прикметою, яка повинна ледве відчуватися, — й актор грубо помилився б і грав би недоречно, якби шукав у цьому комізм ролі: він цілком полягає у суперечності статечності його стану із смішністю вдачі; і що менше актор його шаржуватиме, тим більше виявить силу справжнього таланту.

Його костюм — мантія іспанського судді, не така широка, як у наших прокурорів, майже така, як сутана; велика перука, брижі, або мережаний іспанський комір на шиї і довгий білий жезл у руці.

Дубльмен — одягнений як суддя, але білий жезл коротший.

Судовий пристав або альгуазил — костюм, плащ, шпага Кріспена, але ношена при боці без ремінного пояса. На ногах не чоботи, а чорне високе взуття, біла перука, довга й завита в безліч буклів, короткий білий жезл.

Гріп-Солейль. Одяг селянина, рукава відкинені назад, куртка яскравого кольору, білий капелюх.

Молода пастушка — костюм, як у Фаншетти.

Педрильйо — у куртці, жилетці, поясі, з батогом і в дорожніх чоботях; сітка для волосся на голові, капелюх, як у кучера поштової карети.

Дійові особи без реплік — одні в костюмах суддів, інші в селянському одязі, інші в лівреях.

РОЗТАШУВАННЯ АКТОРІВ

Щоб полегшити мізансцену, слід подбати про те, щоб виписувати на початку кожної сцени імена осіб у тому порядку, в якому бачить їх глядач. Якщо вони роблять якийсь значний рух під час сцени, їх пересування назначається новим порядком імен, підсиленим нотаткою там, де воно відбувається. Важливо приховувати добрі сценарні позиції; відступи від традиції, переданої від перших акторів, незабаром дають такі загальні наслідки, що в результаті рівняють недбалу трупу з найслабкішими акторами-дилетантами.

ДІЯ ПЕРША

Сцена являє собою напівпорожню кімнату; велике крісло для хворого посередині. Фігаро з аршином у руках міряє підлогу. Сюзанна чіпляє на голову перед дзеркалом пучок помаранчевих квіток, так звану шапочку нареченої.

СЦЕНА I

Фігаро, Сюзанна.

Фігаро. Дев'ятнадцять футів на двадцять шість.

Сюзанна. Глянь, Фігаро, от моя маленька шапочка. Як тобі здається? Так буде краще?

Фігаро *(бере її за руки)*. Без порівняння, серце моє. О, цей гарний дівочий букет на голові гарної дівчини, яким він видається милим у день її шлюбу очам закоханого нареченого!

Сюзанна *(відхиляється)*. Що ти там міряєш, мій хлопчику?

Фігаро. Дивлюся, Сюзанночко, чи це гарне ліжко, що його вельможність нам дарує, добре тут пасуватиме.

Сюзанна. У цій кімнаті?

Фігаро. Він нам її віддає.

Сюзанна. А я її не хочу.

Фігаро. Чому?

Сюзанна. Я її не хочу.

Фігаро. Але чому ж?

Сюзанна. Не подобається вона мені.

Фігаро. Треба ж сказати, через що саме.

Сюзанна. Коли ж я не хочу казати?

Фігаро. О, коли жінки випробовують наше терпіння!

Сюзанна. Доводити, що моя правда, значить згодитися, що я могла б не мати рації. Чи ти слуга мій, чи ні?

Фігаро. Ти невдоволена найзручнішою кімнатою в замку, адже вона розташована між покоями графа й графині. Уночі, коли пані недобре почуватиметься, вона задзвонить зі свого боку; скік — у два кроки ти вже в неї. Чи забажав чого його вельможність? Має тільки задзвонити зі свого покою — гоп! — у три скоки я вже там.

Сюзанна. Авжеж! Але коли він уранці задзвонить, щоб дати тобі якесь добре й довге доручення, скік! у два кроки він у мене в дверях, і гоп у три скоки...

Фігаро. Ще ви хочете цим сказати?

Сюзанна. Слід би слухати мене спокійно.

Фігаро. Е, що там таке, Боже мій?

Сюзанна. А таке, голубе, що обридло йому залицятися до красунь в околиці, і вельможний граф Альмавіва хоче повернутися до замку, але не до своєї жінки. Це на твою, розумієш ти, накинув він оком і гадає, що це приміщення не буде на перешкоді. Чесний Базиль, совісний агент його розваг і мій благородний учитель співів, каже мені це щодня, даючи лекцію.

Фігаро. Базиль! О, мій голубчику, якщо пучок зеленої лози, приладжений до хребта, підправляє хребет...

Сюзанна. Чи ти думав, хлопчику, що той посаг мені дають за твої прекрасні очі і твої заслуги?

Фігаро. Я досить зробив, щоб на це розраховувати.

Сюзанна. Якими дурнями бувають розумні люди!

Фігаро. Так кажуть.

Сюзанна. Але цьому не хочуть вірити.

Фігаро. І помиляються.

Сюзанна. Знай же, що він його дає, щоб мати від мене на самоті певні чверть години, які давнє право сеньйора... Ти знаєш, що це за приємне право!

Фігаро. Я його знаю настільки, що якби пан граф, одружившись, не скасував цього ганебного права, то я ніколи не одружився б із тобою в його маєтностях.

Сюзанна. Ну, ну! Коли він його скасував, то тепер кається, і саме від твоєї нареченої він хоче його сьогодні потайки отримати.

Фігаро *(потираючи голову)*. Моя голова розм'якла від здивування, а моє багате на думки чоло...

Сюзанна. Та ти його не натирай.

Фігаро. Яка від того небезпека?

Сюзанна *(сміючись)*. Бо як натреш невеличку ґулю, а люди ж забобонні...

Фігаро. Ти смієшся, жартівнице! Ах! Якби знайшовся спосіб ошукати цього великого ошуканця, завести його в добру пастку і пересипати в кишеню його золото!

Сюзанна. Інтрига й гроші, ти тут у своїй сфері.

Фігаро. Тільки не сором мене стримує.

Сюзанна. Страх?

Фігаро. Нічого не значить взятися за небезпечну справу; інша річ — утекти від лиха, доводячи її до доброго кінця; бо прийти до когось у хату вночі, змовитися з його дружиною і дістати сотню батогів за працю, нема нічого легшого; тисячам дурнів траплялося. Але... *(дзвонять із середніх покоїв)*.

Сюзанна. От пані прокинулась; вона дуже мене просила, щоб я вранці поспішила поговорити з нею першою в день мого шлюбу.

Фігаро. А це має якесь значення?

Сюзанна. Пастух каже, що це приносить щастя покинутим жінкам. Прощай, мій маленький Фі-Фі-Фігаро, поміркуй над нашою справою.

Фігаро. Щоб випростати мій розум, поцілуй мене разок.

Сюзанна. Мого коханого, сьогодні? Будь ласка! А що завтра скаже мій чоловік?

(Фігаро її цілує.)

Сюзанна. Ну, ну!

Фігаро. Ти не можеш і уявити мого кохання.

Сюзанна *(чепуриться)*. Коли ви перестанете, обридливий, говорити мені про це з ранку до вечора?

Фігаро *(таємничо)*. Тоді, як я матиму змогу це тобі доводити з вечора до ранку. *(Дзвонять удруге.)*

Сюзанна *(здалеку притуляє пальці до рота)*. От, добродію, ваш поцілунок. Я більше нічого не маю вашого.

Фігаро *(біжить за нею)*. О! Але ж ви його дістали зовсім не так.

СЦЕНА II

Фігаро *(сам)*. Чарівна дівчина! Завжди весела, жвава, повна веселості, розуму, кохання й принади! Але й чесна!.. *(Ходить швидко, потираючи руки.)* А, вельможний пане! Дорогий пане! Ви хочете дати мені... стерегти!

Я таки міркував над тим, чого, щойно зробивши мене домоправителем, бере з собою до свого посольства і робить мене кур'єром для депеш. Розумію, пане графе: три підвищення відразу: ви — повноважений посол, я — політична драбинка, а Сюзон, штатна дама для серця, кишенькова посланниця — і гоп-гоп, кур'єре! Тоді, як я скакатиму в один бік, ви з другого справите мою красуню на прегарний шлях; обкидаючи мене болотом, на славу вашій родині, ви ласкаво зволите сприяти збільшенню моєї! Яка мила взаємність! Але, вельможний пане, це вже занадто. Загоджувати в Лондоні одночасно справи вашого пана і вашого слуги, представляти разом короля і мене при чужоземному дворі, — половина з цього зайва, безперечно. Що ж до тебе, Базилю, мій дурисвіте, я хочу тебе навчити, як шкутильгати перед кульгавими; я хочу... Ні, будемо удавати перед ними, щоб убити їх одного другим. Уважай на цей день, пане Фігаро; насамперед, прискорте годину вашого маленького свята, щоб одружитися напевне; усуньте Марселіну, що ласа до вас, як чортиця; сховайте до кишені грошики й подарунки; обведіть навколо пальця закоханого пана графа; провчіть добряче панка Базиля і...

СЦЕНА III

Марселіна, Бартоло, Фігаро.

Фігаро *(перепиняючи себе)*. Еге-ге-ге! Ось і товстун лікар, бесіда буде в повному комплекті. А, добридень, любий лікарю милосердя. Чи не на моє весілля з Сюзон прибули ви до замку?

Бартоло *(зі зневагою)*. Ах, дорогий добродію, зовсім ні!

Фігаро. Це було б дуже благородно.

Бартоло. Авжеж, і надто по-дурному.

Фігаро. А я мав колись нещастя зіпсувати ваше весілля.

Бартоло. Чи маєте ви щось інше нам сказати?

Фігаро. Напевно, ніхто не взяв на себе клопіт про вашого мула.

Бартоло *(з серцем)*. Скажений балакун! Залиште нас!

Фігаро. Ви гніваєтеся, лікарю? Люди вашої професії дуже жорстокі; жодного жалю до бідолашної скотини... справді... неначебто були люди! Прощайте, Марселіне; чи ви все ще маєте бажання зі мною позиватися?

Коли не любляться, чи ненависть потрібна?

Я посилаюся на лікаря.

Бартоло. Що таке?

Фігаро. Вона вам докаже далі *(виходить)*.

СЦЕНА IV

Марселіна, Бартоло.

Бартоло *(дивлячись йому вслід)*. Цей негідник завжди однаковий! І якщо з нього не здеруть шкіру з живого, я пророкую, що він помре в шкірі найбільшого нахаби!

Марселіна *(повертає його)*. Нарешті й ви тут, вічний лікарю! Як завжди такий поважний і поміркований, що можна вмерти, очікуючи на вашу допомогу, все як колись, коли стався шлюб, не зважаючи на ваші заходи.

Бартоло. Завжди сувора й ущиплива! Ну, кому тут так потрібна моя присутність у замку? Чи з паном графом яке нещастя?

Марселіна. Ні, лікарю.

Бартоло. Чи Розіна, його ошуканка-графиня, хвалити Бога, почуває себе недобре?

Марселіна. Вона мучиться.

Бартоло. А чим саме?

Марселіна. Чоловік про неї забув.

Бартоло *(з радістю)*. А! Гідний чоловік таки мститься за мене.

Марселіна. Не знаю, як можна назвати графа: він і ревнивий і розпусний.

Бартоло. Розпусний знічев'я, ревнивий від пихи: це само собою зрозуміло.

М а р с е л і н а. Сьогодні, наприклад, він одружує нашу Сюзанну зі своїм Фігаро, його обдаровує він ласкою з нагоди цього шлюбу...

Б а р т о л о. Який його вельможність зробив неминучим?

М а р с е л і н а. Не зовсім так: його вельможність хотів би нишком повеселитися із нареченою...

Б а р т о л о. Пана Фігаро? До цього торгу він пристане.

М а р с е л і н а. Базиль запевняє, що ні.

Б а р т о л о. Цей другий негідник перебуває тут? Це ж вертеп! Що ж він тут робить?

М а р с е л і н а. Усі лиха, на які здатний. Але найгірше, що я в ньому бачу, це нудна закоханість, яку він до мене має з давнього часу.

Б а р т о л о. Я б уже позбувся раз із двадцять його залицянь.

М а р с е л і н а. Яким чином?

Б а р т о л о. Одружившись із ним.

М а р с е л і н а. Ви глузуєте недотепно й жорстоко! Чому ж ви не втекли від моїх залицянь такою ціною? Чи ж ви не повинні це зробити? Чи забули ви ваші обіцянки? Забули нашого маленького Еммануеля, цього плода забутого кохання, що мав привести нас до шлюбу?

Б а р т о л о *(здіймаючи шапку)*. Чи не на те, щоб слухати ці дурниці, ви мене викликали з Севільї? Чи це вам знов приспіло одружитися...

М а р с е л і н а. Ну, не говоритимемо про це. Але коли вже ніщо вас не приведе до справедливого вчинку одруження зі мною, то поможіть мені, принаймні, вийти заміж за іншого.

Б а р т о л о. А, охоче: поговорімо про це. Але хто цей неборак, забутий небом і жінками?..

М а р с е л і н а. Е, лікарю, хто ж це міг би бути, як не прекрасний, веселий, любий Фігаро!

Б а р т о л о. Цей крутій?

М а р с е л і н а. Ніколи не гнівається, все в доброму гуморі, віддає час веселощам, а про майбутнє клопочеться так само мало, як і про минуле, жвавий, щедрий! Щедрий...

Б а р т о л о. Як злодій.

М а р с е л і н а. Як справжній пан. Чарівний, нарешті, але страшеннюща людина.

Б а р т о л о. А його Сюзанна?

Марселіна. Хитра, але вона його не матиме, якщо ви схочете мені допомогти, мій лікарику, щоб він виконав своє зобов'язання щодо мене.

Бартоло. В день його шлюбу?

Марселіна. Часто рушаться весілля і під час вінчання. І коли б я не боялася відкрити вам одну маленьку жіночу таємницю...

Бартоло. Хіба є таємниці від свого лікаря?

Марселіна. Ах, ви знаєте, що від вас у мене нема таємниць! Жінки бувають палкі, але боязкі: певні чари даремно кличуть нас до насолоди, найсміливіша жінка чує в собі голос, що промовляє до неї: «Будь прекрасна, коли можеш, чесна, коли хочеш, але будь розважна; це потрібно». Отже, коли треба принаймні бути розважною і кожна жінка почуває вагу цього, — налякаймо спершу Сюзанну, розголосивши зроблені їй пропозиції.

Бартоло. До чого це доведе?

Марселіна. До того, що її охопить сором і вона навідріз відмовить графові, а він, щоб помститися, підтримає мої заперечення проти цього одруження; тоді моє весілля напевне гарантоване.

Бартоло. Вона правду каже. До лиха! Це буде блискуча ідея примусити одружитися з моєю старою ключницею негідника, що вкрав у мене молоду коханку.

Марселіна *(швидко)*. І що думав додати собі втіхи, одуривши мої сподівання.

Бартоло *(швидко)*. І що в мене вкрав колись сто екю, які я не можу забути.

Марселіна. Ах, яка насолода!..

Бартоло. Покарати злочинця...

Марселіна. Вийти за нього заміж, лікарю, вийти за нього!

СЦЕНА V

Марселіна, Бартоло, Сюзанна.

Сюзанна *(жіночий чепець з широкою стрічкою в руці, жіноча сукня на плечі)*. Вийти за нього? Вийти? За кого це? За мого Фігаро?

Марселіна *(гостро)*. Чому ні? Ви ж за нього виходите!

Бартоло *(сміючись)*. Добрий аргумент жінки в гніві! Ми розмовляли, прекрасна Сюзон, про щастя, що він матиме, заволодівши вами.

Марселіна. Незважаючи на його вельможність, про яку не говориться.

Сюзанна *(реверанс)*. Дякую, пані; завжди є щось прикре у вашій мові.

Марселіна *(реверанс)*. Не варто дякувати, пані. Де ж та прикрість? Чи не по правді буде, щоб щедрий пан отримав трохи радості, яку він дарує своїм людям?

Сюзанна. Він дарує?

Марселіна. Так, пані.

Сюзанна. На щастя, ваша ревнива вдача, пані, відома, а ваші права на Фігаро дуже сумнівні.

Марселіна. Можна було б побільшити їх тим способом, яким пані користується...

Сюзанна. О, пані, спосіб учених жінок!

Марселіна. А дівчинка зовсім невчена! Невинна, як старий суддя!

Бартоло *(тягнучи Марселіну)*. Прощайте, прекрасна наречена нашого Фігаро.

Марселіна *(реверанс)*. Обіцяна потай його вельможності.

Сюзанна *(реверанс)*. І яка дуже вас шанує, пані.

Марселіна. Чи не зробите честі ж і мене теж трошки любити, пані?

Сюзанна *(реверанс)*. Щодо цього, то пані може не сумніватися.

Марселіна *(реверанс)*. Пані така гарненька особа!

Сюзанна *(реверанс)*. Еге ж, досить гарна, щоб засмутити пані.

Марселіна *(реверанс)*. Особливо, така поважна!

Сюзанна. Нехай будуть поважними дуеньї.

Марселіна *(обурено)*. Дуеньї! Дуеньї!

Бартоло *(зупиняє її)*. Марселіно!

Марселіна. Ходімо, лікарю, бо я вже не витримую. Бувайте здорові, пані *(реверанс)*.

СЦЕНА VI

Сюзанна *(сама)*. Ідіть, пані, ідіть, педантко! Я так мало боюся ваших підступностей, як і не зважаю на ваші

обра́зи. Подивіться на цю стару відьму! Тому що вона трохи вчилася і отруювала молоді роки графині, вона хоче всім верховодити в замку! *(Кидає сукню, що має на плечі, на стілець.)* Я вже не знаю, що я хотіла тут узяти.

СЦЕНА VII

Сюзанна, Керубіно.

Керубіно *(прибігає)*. Ах! Сюзон! Дві години вже я шукаю нагоду побачити тебе на самоті. Ох, ти виходиш заміж, а я виїжджаю.

Сюзанна. Як це мій шлюб виганяє з замку першого пажа його вельможності?

Керубіно *(жалібно)*. Сюзанно, він мене відсилає.

Сюзанна *(передражнює)*. Керубіно, хтось наробив дурниць!

Керубіно. Він знайшов мене вчора ввечері у твоєї кузини Фаншетти, їй я допомагав розучувати її маленьку роль немовлятка для урочистості цього вечора; він розлютився, побачивши мене! — «Геть», — сказав він, — «малий...» Я не наважуюся вимовити перед жінкою те грубе слово, що він промовив. «Геть, і щоб завтра ви вже не ночували в замку». Якщо пані, якщо моя гарна хрещена мати не зуміє його втихомирити, то кінець, Сюзон, я навіки позбавлений щастя тебе бачити.

Сюзанна. Бачити мене! Мене? Це вже до мене дійшла черга? То це вже ви не за моєю пані нишком зітхаєте?

Керубіно. Ах, Сюзон, яка вона шляхетна й гарна! Але яка вона поважна!

Сюзанна. Тобто, я не така і що зі мною можна насмілитися...

Керубіно. Ти знаєш дуже добре, злюко, що я не смію наважитися. Але яка ти щаслива! Щохвилини можеш її бачити, говорити з нею, одягати її вранці й роздягати ввечері, шпилька за шпилькою... Ах, Сюзон, я віддав би... Що це там у тебе таке?

Сюзанна *(глузуючи)*. Ой, щасливий чепець і блаженна стрічка, що покривають на ніч волосся цій гарній хрещеній...

Керубіно *(жваво)*. Її нічна стрічка! Дай її мені, серце.

Сюзанна *(відводить його)*. Чому б не так! Його серце! Бач, як освоївся! Якби це не був шмаркач нікчемний... *(Керубіно вихоплює стрічку.)* Ах, стрічка!

Керубіно *(бігаючи навколо великого крісла)*. Ти скажеш, що вона загубилася, порвалася, що вона зникла. Скажеш, що знаєш.

Сюзанна *(крутиться за ним)*. О, за три-чотири роки я пророкую, що ви будете найбільший маленький шибеник!.. Чи ви віддасте стрічку? *(Хоче її відібрати.)*

Керубіно *(виймає романс із кишені)*. Залиш її мені! Ой, залиш! Сюзон, я віддам тобі мій романс; і поки згадка про твою гарну пані смутитиме мене всякої години, згадка про тебе кидатиме єдиний веселий промінь, що могтиме ще розважати мою душу.

Сюзанна *(хапає романс)*. Розважати вашу душу, маленький злочинцю! Ви гадаєте, що говорите з вашою Фаншеттою. Вас застали в неї, а ви зітхаєте за панею, до всього теревені правите зі мною.

Керубіно *(екзальтовано)*. Далебі, це правда! Я вже не знаю, що це зі мною сталося; але з якогось часу я почуваю у грудях хвилювання, моє серце тремтить, тільки бачу яку жінку, і слова кохання і пристрасть змушують його тріпотіти і тривожать його. Нарешті потреба сказати кому-небудь «я вас кохаю» стала для мене такою нагальною, що я промовляю їх на самоті, бігаючи в парку, твоїй пані, тобі, деревам, хмаринкам, вітрові, що їх відносить з моїми даремними словами. Учора я зустрів Марселіну.

Сюзанна *(сміючись)*. Ха! ха! ха! ха!

Керубіно. А чому ні? Вона жінка, вона дівчина! Дівчина! жінка! Ах, які це солодкі назви! Які цікаві!

Сюзанна. Він здурів!

Керубіно. Фаншетта — мила; вона мене слухає, принаймні; а ти — не така!

Сюзанна. Дуже шкода. Слухайте лиш, пане! Мені це набридло! *(Хоче вирвати в нього стрічку.)*

Керубіно *(крутиться втікаючи)*. Та ба! Я її віддам хіба що разом зі своїм життям. Але якщо ти невдоволена ціною, я додам ще тисячу поцілунків. *(Ганяється за нею.)*

Сюзанна. *(Тепер Керубіно бігає за Сюзанною.)* Тисячу ляпасів, якщо ви наблизитесь. Я поскаржуся моїй пані, і не тільки не проситиму за вас, а й сама скажу графові: «Це буде добре, ваша вельможносте, виженіть від нас цього

маленького злочинця, відішліть до батьків малого негідника, що вдає закоханого у графиню, а натомість усе лізе до мене з поцілунками.

Керубіно *(бачить, що увійшов граф; він перелякано ховається за крісло)*. Я пропав!

Сюзанна. Який жах!

СЦЕНА VIII

Сюзанна, граф, Керубіно (схований).

Сюзанна *(побачивши графа)*. Ах!.. *(наближається до крісла, щоб заслонити Керубіно)*.

Граф *(підходить)*. Ти зворушена, Сюзон! Ти сама з собою розмовляєш, і твоє серденько, здається, схвильоване... А втім, це річ оправдана у такий день, як сьогодні.

Сюзанна *(зніяковіло)*. Вельможний пане, чого ви хочете від мене? Якби вас застали зі мною...

Граф. Мені було б дуже прикро, якби мене тут застали, але ти знаєш, як я тобою цікавлюся. Базиль просвітив тебе про моє кохання. Я маю тільки хвилину, щоб висловити тобі мої наміри; слухай *(сідає в крісло)*.

Сюзанна *(жваво)*. Не слухатиму нічого.

Граф *(бере її за руку)*. Одне слово. Ти знаєш, що король призначив мене своїм послом у Лондоні. Я забираю з собою Фігаро; я йому даю чудову посаду. І оскільки обов'язком жінки є йти за своїм чоловіком...

Сюзанна. Ах, якби я посміла сказати!

Граф *(наближає її до себе)*. Кажи, кажи, моя люба; користуйся віднині тим правом, що ти матимеш наді мною все життя.

Сюзанна *(злякана)*. Я не хочу, ваша вельможносте, я не хочу. Покиньте мене, прошу вас.

Граф. Але скажи спершу...

Сюзанна *(з серцем)*. Я вже не знаю, що я казала.

Граф. Про обов'язки жінок.

Сюзанна. Так от, коли ваша вельможність забрали у лікаря дружину й як одружилися з нею з кохання, то ви скасували заради неї це страшне право сеньйора...

Граф *(весело)*. Яке завдавало багато смутку дівчатам! Ах, Сюзетто, це чарівне право! Якби ти прийшла поговорити про нього присмерком у садок, я дав би таку ціну за цю маленьку ласку...

Базиль *(говорить знадвору)*. Його ясновельможності немає в покоях.

Граф *(встає)*. Що це за голос?

Сюзанна. Яка я нещасна!

Граф. Вийди назустріч, щоб сюди не зайшли.

Сюзанна *(збентежено)*. Щоб я вас тут залишила?

Базиль *(кричить надворі)*. Його вельможносте були у пані. Вони вийшли. Я подивлюся.

Граф. І жодного кутка, де б сховатися! Ага, за цим кріслом... Досить погано... Але відряди його швидше.

Сюзанна загороджує йому дорогу, він її легенько відпихає, вона відходить і стає між ним і пажем; але тим часом як граф нахиляється і займає його місце, Керубіно крутнувшись кидається з ляку в крісло і там прищулюється. Сюзанна бере сукню, яку принесла, закриває нею пажа і стає перед кріслом.

СЦЕНА IX

Граф і Керубіно (сховані), Сюзанна, Базиль.

Базиль. Чи не бачили ви його вельможності, панночко?

Сюзанна *(різко)*. А чому б це я бачила його? Дайте мені спокій!

Базиль *(наближається)*. Якби ви були більш розсудливі, то не знайшли б нічого дивного в моєму запитанні. Його шукає Фігаро.

Сюзанна. Отже, він шукає людину, що зичить йому найбільше зла після вас?

Граф *(убік)*. Побачимо, як він мені відданий.

Базиль. Бажати добра жінці, хіба це означає хотіти зла її чоловікові?

Сюзанна. Не означає, згідно з вашими огидними поглядами, агенте, розпусти.

Базиль. Хіба від вас тут просять такого, чим би ви не могли обдарувати іншого? Завдяки милій церемонії, те, що вам заборонялося ще вчора, завтра вам буде поставлено в обов'язок.

Сюзанна. Негідний!

Базиль. Зі всіх поважних речей шлюб найбільш блазенська, тим-то я гадав...

Сюзанна *(ображено)*. Яка гидота! Хто вам дозволив сюди прийти?

Базиль. Та-та-та! Недобра! Втихомиртеся, Бога ради! Буде тільки те, що ви захочете. Але не думайте теж, що я дивлюсь на Фігаро як на перешкоду для його вельможності. І якби не малий паж...

Сюзанна *(боязко)*. Дон Керубіно?

Базиль *(передражнює її)*. Cherubino di amore, той самий, що крутиться біля вас раз у раз і ще сьогодні вранці тинявся тут, щоб увійти, як я пішов від вас. Скажіть, чи, це неправда?

Сюзанна. Яке лицемірство! Гетьте звідси, лиха людино!

Базиль. Так мимоволі станеш лихою людиною, бо все добре бачиш. Чи не для вас і той романс, що з нього він робить таємницю?

Сюзанна *(з серцем)*. Звісно, якраз для мене!

Базиль. Хіба що він склав його для пані! Справді, коли він прислуговує при столі, то, кажуть, дивиться на неї такими очима!.. Але до лиха! Нехай він із цим не жартує: його вельможність за такі речі — звір.

Сюзанна *(уражено)*. А ви злочинець, що розпускаєте такі чутки, щоб згубити нещасного хлопця, що потрапив у немилість до свого пана.

Базиль. Хіба це я вигадав? Я кажу через те, що всі люди про це говорять.

Граф *(підіймаючись)*. Як це всі люди говорять!

Керубіно у кріслі, граф, Сюзанна, Базиль.

Сюзанна. Ах, Боже мій!

Базиль. Ха! ха!

Граф. Біжіть, Базилю, і щоб духу Керубіно тут не було!

Базиль. Ах, як я шкодую, що ввійшов!

Сюзанна *(стурбовано)*. Боже мій! Боже!

Граф *(до Базиля)*. Їй погано. Посадімо її в це крісло.

Сюзанна *(відпихаючи його жваво)*. Я не хочу сідати. Входити так самовільно, це непорядно!

Граф. Ми двоє з тобою, люба. Нема вже найменшої небезпеки!

Базиль. Я в безнадії, що покепкував з пажа, бо ви чули. Я це зробив тільки для того, щоб почути її сердечні таємниці; бо, відверто кажучи...

Граф. Давайте йому п'ятдесят пістолів, коня — і щоб геть до батьків.

Базиль. Вельможний пане, за один жарт?

Граф. Розбещений хлопець, вчора я застав його з дочкою садівника.

Базиль. З Фаншеттою?

Граф. І в її кімнаті.

Сюзанна *(вражено)*. Куди ви, ваша вельможносте, безперечно, теж заглянули у справі!

Граф *(весело)*. Мені подобаються ваші зауваження.

Базиль. Вони віщують добре.

Граф *(весело)*. Та ні, я шукав твого дядька Антоніо, мого п'яницю-садівника, щоб дати йому розпорядження. Стукаю в двері, довго не відчиняють; твоя кузина ні в сих ні в тих; я починаю щось підозрювати, звертаюся до неї і, розмовляючи, роздивляюся. За дверима було щось на кшталт запони, вішалки, не знаю там чого, що прикривало шмаття. Не даючи можливості мені перешкодити, я помаленьку, помаленьку підіймаю запону *(щоб показати рух, підіймає сукню з крісла)* і бачу... *(побачив пажа)* Ах!..

Сюзанна, Керубіно у кріслі, граф, Базиль.

Базиль. Ха! ха!

Граф. Ця штука варта тієї другої.

Базиль. Ще краща.

Граф *(до Сюзанни)*. Чудово, панночко! Ледве заручилася і вже так мудруєте? То це щоб прийняти мого пажа, ви хотіли бути на самоті? А ви, пане, не міняєте поведінки, забувши про повагу до вашої хрещеної матері, залицяєтеся до її першої камеристки, до дружини вашого приятеля! Але я не стерплю, щоб Фігаро, людина, яку я ціную й люблю, був жертвою такого ошуканства. Керубіно ввійшов з вами, Базилю?

Сюзанна *(обурена)*. Немає ні ошуканства, ні жертви. Він уже там був, коли ви зі мною розмовляли.

Граф *(з гнівом)*. Можеш ти брехати й казати таке! Найлютіший ворог Керубіно не побажав би йому цього нещастя!

Сюзанна. Він просив мене умовити пані, щоб просила вас вернути йому свою ласку. Він так злякався, коли ви прийшли, що сховався за це крісло.

Граф *(з гнівом)*. Пекельна крутня! Я ж у нього сів, як прийшов.

Керубіно. Ой, ваша вельможносте, я сидів і тремтів за кріслом.

Граф. Друга брехня! Я сам там сидів.

Керубіно. Пробачте, але саме тоді я й пересів у крісло.

Граф. Це просто вуж, а не хлопець... гадюка! Він нас підслуховував!

Керубіно. Навпаки, вельможний пане, я намагався, як міг, нічого не чути.

Граф. О зрада! *(До Сюзанни.)* Ти не вийдеш за Фігаро.

Базиль. Заспокойтеся. Сюди йдуть.

Граф *(стягаючи Керубіно з крісла й ставлячи на ноги)*. Він так і сидів би перед цілим світом!

СЦЕНА X

Керубіно, Сюзанна, Фігаро,
графиня, граф, Фаншетта, Базиль,
багато слуг, селянок, селян, убраних у біле.

Фігаро *(тримаючи жіночий ток, оздоблений білими перами і білими стрічками; говорить до графині)*. Тільки ви, пані, могли б нам здобути цю ласку.

Графиня. Бачите їх, пане графе, вони гадають, що я маю кредит, якого в мене зовсім нема. Але тому, що їх прохання не безпідставне...

Граф *(у замішанні)*. Треба гадати, що воно дуже...

Фігаро *(тихо до Сюзанни)*. Підтримай добре наші старання.

Сюзанна *(тихо до Фігаро)*. Що не доведуть ні до чого.

Фігаро *(тихо)*. Все ж орудуй.

Граф *(до Фігаро)*. Чого ви хочете?

Фігаро. Ясновельможний пане! Ваші васали, вдячні вам за скасування певного неприємного права, котре ваша любов до пані...

Граф. Ну, це право вже не існує, що ти хочеш сказати?

Фігаро *(лукаво)*. Що саме час, щоб чеснота такого доброго пана заблищала! Я сьогодні так її ціную, що хочу вшанувати її перший на своєму весіллі.

Граф *(вкрай спантеличений)*. Ти кепкуєш, друже! Скасування ганебного права є тільки справою честі. Іспанець

може бажати покорити красуню запобігливістю, але вимагати першої, наймилішої ласки, як рабської повинності — ах! це вандалізм, тиранія, а не визнане право шляхетного кастильонця!

Фігаро *(бере Сюзанну за руку)*. Дозвольте ж, щоб ця молода дівчина, якій ваша обачність вберегла честь, прийняла прилюдно з ваших рук дівочий ток, оздоблений перами й білими стрічками, ознаку чистоти ваших намірів. Встановіть цю церемонію для всіх, хто одружується, і нехай хором співаний куплет нагадує завжди...

Граф *(спантеличено)*. Якби я не знав, що закоханий, поет і музика — три титули, що дають право на поблажливість до всякої дурості...

Фігаро. Підтримайте мене, друзі!

Всі *(разом)*. Вельможний пане! Вельможний пане!

Сюзанна *(до графа)*. Навіщо уникати похвали, яку ви заслуговуєте?

Граф *(убік)*. Лукава.

Фігаро. Погляньте на неї, ваша вельможносте; ніколи найкраща наречена не доведе краще величі вашої жертви.

Сюзанна. Покинь мою вроду і вихваляймо тільки їх велику доброчинність.

Граф *(убік)*. Це все підлаштована гра.

Графиня. Я приєднуюся до них, пане графе. І ця церемонія буде мені завжди дорога, бо приводом до неї було те чарівне кохання, що мали ви до мене.

Граф. І яке я маю й сьогодні, пані. Тільки задля цього я погоджуюся.

Усі *(разом)*. Віват!

Граф *(убік)*. Я піймався. *(Уголос)*. Щоб церемонія була блискучіша, я хотів би тільки відкласти її на короткий час. *(Убік)*. Треба послати швидше по Марселіну.

Фігаро *(до Керубіно)*. Ну, а ви, пустунчику, чому ви не радієте?

Сюзанна. Він у відчаї: його вельможність його відряджають.

Графиня. Ах, пане, я прошу помилувати його.

Граф. Він не заслуговує на помилування.

Графиня. Та він же такий молодий!

Граф. Не такий молодий, як вам здається.

Керубіно *(тремтячи)*. Великодушно пробачати — не є те панське право, що його ви зреклися, одружившись з пані.

Графиня. Він зрікся тільки того, що всіх вас робило нещасними.

Сюзанна. Коли б його вельможність були відмовилися від права пробачати, то це право вони, певно, схотіли б передусім потай відкупити.

Граф *(заклопотаний)*. Безперечно.

Графиня. А чому його відкуповувати?

Керубіно *(до графа)*. Я був легковажний у своїй поведінці, то правда, ваша вельможносте, але ніколи найменша нескромність у моїй мові...

Граф *(заклопотаний)*. Ну, годі!

Фігаро. Про що це він?

Граф *(хутко)*. Годі, годі! Усі просять вибачити йому, я згоджуюся, і йду далі: я роблю його офіцером у моєму леґіоні.

Всі *(разом)*. Віват!

Граф. Але з умовою, щоб він зараз-таки виїхав до місця призначення — в Каталонію.

Фігаро. Ах! Ваша вельможносте, завтра б.

Граф *(наполягає)*. Я так хочу.

Керубіно. Я слухаюсь.

Граф. Уклоніться вашій хрещеній матері і просіть її благословення. *(Керубіно стає на одне коліно перед графинею і не може вимовити ні слова)*.

Графиня *(зворушена)*. Коли вже не можна тут вас залишити навіть на сьогодні, виїздіть, молодий хлопче. Нове становище вас кличе; ідіть виконувати його гідно. Шануйте вашого добродійника. Пам'ятайте про цей дім, де ваші молоді літа знайшли стільки поблажливості. Будьте покірні, чесні й відважні. Ми будемо стежити за вашими успіхами. *(Керубіно устав і повертається на своє місце.)*

Граф. Ви дуже зворушені, пані!

Графиня. Не боронюся. Хто знає долю хлопця, кинутого в таку небезпечну кар'єру! Він свояк моїх батьків, а окрім того — мій хрещеник.

Граф *(убік)*. Я бачу, що Базиль має рацію. *(Голосно.)* Хлопче, поцілуйте Сюзанну... востаннє.

Фігаро. Чому так, ваша вельможносте? Він приїздитиме на зиму. Поцілуй і мене, капітане! *(Обіймає.)* Прощай, мій маленький Керубіно; твоє життя піде тепер зовсім поіншому, дитино. До лиха! Ти вже не сновигатимеш цілими днями біля жіночих покоїв, не буде більше ні всяких пундиків, ані вершків, ні піжмурок та інших забав. Будеш добрим солдатом! Засмаглий, обірваний; велика важка рушниця: праворуч кругом, ліворуч кругом! вперед руш! марш до слави! і не спотикайся в дорозі, бо один добрий постріл — і...

Сюзанна. Пху! Який жах!

Графиня. Яке пророкування!

Граф. Де ж Марселіна? Дивно дуже, що вона не в вашому гурті!

Фаншетта. Ваша вельможносте, вона пішла до містечка, стежкою понад хутором.

Граф. А вона прийде?..

Базиль. Коли Бог захоче.

Фігаро. Якби він схотів, щоб йому не схотілося ніколи...

Фаншетта. Вона пішла об руку з паном лікарем.

Граф *(швидко)*. Лікар тут?

Базиль. Вона зразу його вхопила...

Граф *(убік)*. Він дуже доречно прибув сюди.

Фаншетта. Вона мала вигляд дуже невдоволений, голосно говорила ходячи, зупинялася і робила руками от так... а пан лікар робив рукою от так, заспокоюючи її, вона здавалася такою роздратованою! Згадувала мого кузена Фігаро.

Граф *(беручи її за підборіддя)*. Кузена... майбутнього кузена.

Фаншетта *(показуючи на Керубіно)*. Ваша вельможносте, чи ви нам пробачили вчорашнє?..

Граф *(перебиваючи її)*. Прощай, прощай, мала.

Фігаро. Це все прокляте кохання підбурює Марселіну, вона може зіпсувати наше святкування.

Граф *(убік)*. Вона його зіпсує, певне. *(Голосно.)* Ходімо, пані, ходімо у покої. Базилю, ви зайдете до мене.

Сюзанна *(до Фігаро)*. Ти до мене знов прийдеш, мій хлопчику?

Ф і г а р о *(до Сюзанни)*. Ну як, добре він піймався?

С ю з а н н а *(тихо)*. Прегарний хлопець! *(Усі виходять.)*

СЦЕНА XI

К е р у б і н о, Ф і г а р о, Б а з и л ь.

(Тимчасом як виходять, Фігаро зупиняє обох і вертає.)

Ф і г а р о. Ах, от що, слухайте ви! Церемонію ухвалено, і моє вечірнє свято сьогодні буде її продовженням. Треба нам добре домовитися. Не робімо так, як ті актори, що ніколи так погано не грають, як саме того дня, коли критика найбільше пильнує. Ми не маємо завтра, що дало б нам поправку. Нам треба сьогодні добре знати свої ролі.

Б а з и л ь *(лукаво)*. Моя важча, ніж тобі здається.

Ф і г а р о *(роблячи для нього непомітно жест, що хоче його побити)*. Але зате ти й не знаєш зовсім, який великий успіх вона тобі дає.

К е р у б і н о. Друже мій, ти забуваєш, що я від'їжджаю.

Ф і г а р о. А ти бажав би зостатися!

К е р у б і н о. Ах! Чи я бажав би!

Ф і г а р о. Треба спробувати. Не жалійся на від'їзд. Подорожній плащ на плечі; складай при людях свої речі, і щоб бачили твого коня коло воріт; проскачеш трохи галопом до ферми, вернешся пішки задніми стежками. Пан гадатиме, що ти виїхав, тільки тримайся якомога далі від його очей, я беруся його втішити, як скінчиться свято.

К е р у б і н о. Але Фаншетта не знає своєї ролі!

Б а з и л ь. Якого ж ви біса вчили її ті вісім днів, які ви її не покидали?

Ф і г а р о. Тобі сьогодні нічого робити, то ж дай їй урок.

Б а з и л ь. Бережіться, молодче, бережіться! Батько не в захваті від ваших занять: дочка побита. Вона не вчиться з вами: Керубіно, Керубіно, ви їй завдаєте лиха! Ходив глек по воду...

Ф і г а р о. Ах, от і наш дурень пішов сипати своїми старими приказками! Ну, педанте, що каже народна мудрість: ходитиме глек по воду, аж поки...

Б а з и л ь. Буде повний.

Ф і г а р о *(відходячи)*. Не такий уже дурень, не такий уже дурень!

ДІЯ ДРУГА

Сцена являє собою пишний спальний покій; важке ліжко в алькові, естрада спереду. Вхідні двері відчиняються й зачиняються в третій кулісі з правого боку; двері туалетної кімнати графині в першій кулісі ліворуч. Двері в глибині ведуть до жінок. Вікно відчиняється з другого боку.

СЦЕНА I

Сюзанна, графиня входять через двері справа.

Графиня *(кидається в глибоке крісло)*. Зачини двері, Сюзанно, і розкажи мені все в подробицях.

Сюзанна. Я нічого не втаїла від вас, пані.

Графиня. Як, Сюзон, він хотів тебе звести?

Сюзанна. Ні, не те. Вельможний пан не завдасть собі такого клопоту з покоївкою. Він хотів мене купити.

Графиня. І малий паж був при тому?

Сюзанна. Тобто схований за великим кріслом; він приходив просити мене поклопотатися за його пробачення.

Графиня. Чому ж він не звернувся просто до мене? Хіба я б відмовила, Сюзон?

Сюзанна. Я й казала так: але він так не хотів виїжджати і особливо покидати пані! «Ах, Сюзон, яка вона шляхетна й гарна, але яка вона поважна!»

Графиня. Хіба я справді маю такий вигляд, Сюзон? Я ж завжди була його покровителькою.

Сюзанна. Потім він побачив вашу нічну стрічку у мене в руках; він на неї накинувся...

Графиня *(усміхаючись)*. Мою стрічку?.. Яке дитинство!

Сюзанна. Я хотіла її відібрати, але пані, він був як лев: очі в нього блищали... «Ти відбереш її тільки з моїм життям», — казав він, напружуючи свій м'який, ніжний голосок.

Графиня *(мрійно)*. Ну, й що, Сюзон?

Сюзанна. Ну, то й що, пані? Чи можна вгамувати це бісеня! Йому всюди ввижається «моя хрещена матір». І тому що він не насмілився б навіть поцілувати вашу сукню, пані, то він усе хоче цілувати мене.

Графиня *(мрійно)*. Годі... годі про ці дурниці. Що ж урешті, моя бідна Сюзанно, мій чоловік сказав тобі?..

Сюзанна. Що коли я не схочу його вислухати, він буде на боці Марселіни.

Графиня *(встає й ходить, активно обмахуючись віялом)*. Він мене зовсім не любить.

Сюзанна. А чому ж такий ревнивий?

Графиня. Як усі чоловіки, люба! Тільки через гонор: Ах, я його надто кохала! Я втомила його своїм пестуванням, набридла своїм коханням, оце єдина моя кривда проти нього. Але я розумію, що це чесне визнання не повинне тобі пошкодити, і ти вийдеш за Фігаро. Тільки він може в тому нам допомогти. Чи він прийде?

Сюзанна. Як тільки побачить, що граф вибрався на полювання.

Графиня *(обмахуючись віялом)*. Відчини трохи вікно в сад. Тут так душно!

Сюзанна. Це тому, що пані говорить і ходить швидко.

(Іде відчинити вікно в глибині.)

Графиня *(довго мріючи)*. Якби він не уникав мене раз у раз... Чоловіки дуже лихі!

Сюзанна *(кричить від вікна)*. Ах! Онде пан іде верхи через сад, а за ним Педрильйо, і два, три, чотири хорти.

Графиня. Ми маємо досить часу. *(Сідає.)* Сюзон, хтось стукає.

Сюзанна *(біжить відчинити двері, приспівуючи)*. Ах, це мій Фігаро! Ах, це мій Фігаро!

СЦЕНА II

Фігаро, Сюзанна, графиня (сидить).

Сюзанна. Дорогий друже! Іди швидше. Пані в нетерплячці!..

Фігаро. А ти, Сюзанночко? У пані нема підстав для тривоги. До діла, про що йдеться? Нічого особливого. Пан граф має ось цю нашу молоду жінку за чудову, він хоче зробити з неї свою коханку — все це природна річ.

Сюзанна. Природна?

Фігаро. Далі, він мене призначив кур'єром для депеш, а Сюзанну радником посольства. У цьому нема безглуздя.

Сюзанна. Ти перестанеш?

Фігаро. А оскільки Сюзанна, моя, наречена, не приймає цього призначення, він хоче допомогти планам Марселіни; що може бути простіше? Мститися тим, хто шкодить нашим намірам, перевертаючи їхні, — це те, що робить кожен, те, що ми самі маємо робити. Ну от це й усе!

Графиня. Чи можете ви, Фігаро, трактувати так легко план, що всім нам коштує щастя?

Фігаро. Хто каже це, пані?

Сюзанна. Замість засмутитися нашою журбою...

Фігаро Чи не досить того, що я нею клопочуся? Отже, щоб робити так само методично, як він, треба остудити спершу його запал щодо нашої власності, внести занепокоєння і в його голову з приводу його власності.

Графиня. Добре сказано. Але як?

Фігаро. Це вже зроблено, пані. Фальшивий наклеп на вас...

Графиня. На мене! Вам завертається голова!

Фігаро. О, це йому вона повинна завернутися!

Графиня. Такий ревнивий чоловік!..

Фігаро. Тим краще. Щоб використати людей такої вдачі, треба тільки підігнати їм кров; це те, що добре вміють робити жінки! Потім тримають їх розпаленими гнівом, далі легенька інтрига — і ведуть їх куди хочуть за ніс: хоч у Гуадалківир. Я передав Базилеві іншою особою анонімну записку, де його вельможність повідомляється, що якийсь молодець шукатиме нагоди побачитися з вами сьогодні під час балу.

Графиня. І ви так граєтеся честю порядної жінки?..

Фігаро. Мало таких, пані, з ким би я відважився на це: бо боявся б натрапити на правду.

Графиня. То треба буде ще вам дякувати?

Фігаро. Але скажіть, чи не чудесна річ — покраяти йому день на шматки таким чином, щоб він проходив у прокляттях за свою даму в той час, коли розраховував на втіху з моєю дружиною? Він уже тепер цілком збитий з пантелику. Чи гнатися йому за цією? Чи пильнувати ту? У своєму замішанні думок він заганяє на рівнині безвинного зайця. Година шлюбу приходить, а він на чатах, він нічого не зможе зробити проти і ніколи не зважиться зашкодити нашому шлюбові перед пані графинею.

Сюзанна. Ні, але мудра Марселіна наважиться.

Фігаро. Бррр! Це мене турбує дуже, далебі! Перекажи панові, що вийдеш смерком у садок.

Сюзанна. Ти розраховуєш на це?

Фігаро. О, до лиха! Слухайте: люди, які не хочуть нічого робити з нічого, не досягають нічого і до нічого не варті. От моє слово.

Сюзанна. Воно миле!

Графиня. Як його ідея. Ви згодитеся, щоб вона туди вийшла?

Фігаро. Зовсім ні. Я дам надягнути на кого-небудь сукню Сюзанни. Як застанемо його на побаченні, то чи зможе граф виправдатися?

Сюзанна. А хто візьме мою сукню?

Фігаро. Керубіно.

Графиня. Він виїхав.

Фігаро. Ні, не для мене. Чи даєте мені волю робити так, як знаю?

Сюзанна. На нього можна покластися, коли доводиться вести інтригу.

Фігаро. Дві, три, чотири відразу, дуже заплутані, що перехрещуються. Я народився для того, щоб бути при дворі.

Сюзанна. Кажуть, що це тяжке ремесло!

Фігаро. Отримувати, брати і просити — от уся таємниця в трьох словах.

Графиня. Він такий впевнений, що врешті і я переймаюся нею.

Фігаро. Це мій намір.

Сюзанна. То ти сказав?

Фігаро. Що тим часом, як не буде пана, я вам пришлю Керубіно, причешіть його, одягніть; я його сховаю і навчу, а тоді, пане, ви поскачете. *(Виходить.)*

СЦЕНА III

Сюзанна, графиня (сидить).

Графиня *(тримаючи коробку з мушками)*. Боже мій, Сюзон, який я маю вигляд!.. Прийде той молодик.

Сюзанна. Пані хоче, щоб він так само замилувано на вас дивився?

Графиня *(мріючи перед своїм люстерком)*. Я?.. Ти побачиш, як я його повчатиму за вчинене.

Сюзанна. Скажемо йому, щоб проспівав свій романс *(кладе його їй на коліна)*.

Графиня. Але справді моє волосся зовсім розкуйовдилося...

Сюзанна *(сміється)*. Я тільки підправлю ці два локони. Пані ще краще на нього нагримає.

Графиня *(виходячи із задуми)*. Що ви там кажете, панно?

СЦЕНА IV

Керубіно (з засоромленим виглядом), Сюзанна, графиня (сидить).

Сюзанна. Увіходьте, пане офіцере, нас можна бачити.

Керубіно *(наближається тремтячи)*. Ах, як мене засмучує це ім'я, пані! Воно мені нагадує, що треба покинути ці місця... хрещену матір таку... добру!..

Сюзанна. І таку гарну!

Керубіно *(зітхаючи)*. Ах, так!

Сюзанна *(передражнює його)*. «Ах, так!» Добрий хлопець! Із такими довгими лицемірними віями. Ну, гарна синя пташко, проспівайте пані романс.

Графиня *(розгортає романс)*. А чий він?

Сюзанна. Бачите, як почервонів винуватець? Як маківка.

Керубіно. Хіба не вільно... Обожнювати?..

Сюзанна *(показує йому кулак під ніс)*. Я скажу все, негідний!

Графиня. Що ж... він співатиме?

Керубіно. О, пані, я так боюсь!..

Сюзанна *(сміючись)*. Ля, ля, ля, ля, ля... Співайте, раз пані того хоче, скромний авторе! Я приграватиму.

Графиня. Візьми мою гітару.

(Графиня сидить і тримає папір, щоб стежити за нотами. Сюзанна за її кріслом приграє, дивлячись у ноти через плече графині. Малий паж перед нею, з опущеними очима. Ця картина дуже нагадує чудовий естамп Ванлоо, «Бесіда іспанців».

Р о м а н с
(на мотив «Мальбрук у похід зібрався»)

1-й куплет.

Знемігся вороненький;
(Ой ниє, ниє так серденько!)
Все полем я летів,
Куди мій кінь хотів.

2-й куплет.

Куди мій кінь хотів;
Сам, без товаришів.
Я край води тихенько
(Ой ниє, ниє так серденько!)
Ввижав хрещену маму,
Журивсь і сльози лив.

3-й куплет.

Журивсь і сльози лив;
Потішитись не вмів.
Її ім’я миленьке
(Ой ниє, ниє так серденько!)
На дубі накреслив.
Король тут проїздив.

4-й куплет.

Король тут проїздив;
Багато з ним панів;
Цариця ж так любенько
(Ой ниє, ниє так серденько!)
До мене каже: пажу!
Хто так вас засмутив?

5-й куплет.

Хто так вас засмутив?
Коли б нам хто повів!
Кажу я покірненько:
(Ой ниє, ниє так серденько!)
Я мав хрещену неньку,
Що дуже полюбив.

(Тут графиня зупиняє пажа, закриваючи ноти).

Графиня. Тут є наївність... Навіть почуття.

Сюзанна *(кладе гітару на крісло)*. О, щодо почуття, то це такий хлопець, що... Ага, ось що, пане офіцере, чи казали вам, що, щоб підвеселити нашу вечірку, ми хочемо заздалегідь знати, чи підійде вам добре одна з моїх суконь.

Графиня. Я боюсь, що не підійде.

Сюзанна *(міряється з ним)*. Він мого зросту. Скиньмо спершу плащ *(розстібає йому плащ)*.

Графиня. А як хто увійде?

Сюзанна. Хіба ж ми робимо що лихе? Я замкну двері *(біжить)*. Але слід подумати про головній убір.

Графиня. На туалетному столику мій чепчик.

(Сюзанна входить у кабінет, двері якого з боку сцени.)

СЦЕНА V

Керубіно, графиня (сидить).

Графиня. До початку балу граф не знатиме, що ви в замку. Ми скажемо йому потім, що в час, коли уклали наказ про призначення в полк, нам спало на думку...

Керубіно *(показує аркуш)*. На жаль, пані, ось він! Базиль передав його мені від графа.

Графиня. Уже? Боялися втратити зайву хвилину *(читає)*. Так поспішали, що забули притиснути свою печатку *(віддає наказ)*.

СЦЕНА VI

Керубіно, графиня, Сюзанна.

Сюзанна *(входить з великим чепцем)*. Печатку до чого?

Графиня. До його патенту.

Сюзанна. Уже?

Графиня. І я ж кажу. Це мій чепець?

Сюзанна *(сідає коло графині)*. І найкращий з усіх.

(Співає, тримаючи булавки в роті):

Ну, повернись сюди мерщій
Жан де Лірá, коханий мій.

(Керубіно стає навколішки, вона його причісує).

Пані, він прехороший!

Графиня. Приладь йому комірчик більше на жіночий лад.

Сюзанна. От... Але гляньте на цього паршивця, який він гарненький дівчиною. Мені заздро! *(Бере його за підборіддя.)* Чи будете ви ласкаві не бути таким гарненьким?

Графиня. Яка вона шалена! Треба закачати рукава, щоб краще сиділи манжети. *(Підіймає рукав.)* Що це в нього на руці? Стрічка?

Сюзанна. Та ще й ваша. Я дуже рада, що пані її побачили. Я йому казала, що вже скажу вам. О, коли б не прийшов пан, я була б відібрала стрічку, бо я майже така ж дужа, як і він.

Графиня. На ній кров! *(Відчіпляє стрічку.)*

Керубіно. *(засоромлений).* Сьогодні вранці, збираючись у дорогу, я приладжував вузду моєму коневі, він мотнув головою і начільник дряпнув мені руку.

Графиня. Ніколи не зав'язують стрічкою...

Сюзанна. І особливо вкраденою стрічкою. Ну, побачимо, що там начільник... напильник... натільник... Я нічого не розумію в цих назвах. Ах, яка біла рука! Як у жінки! Біліша за мою! Подивіться, пані! *(Вона рівняє їх.)*

Графиня *(холодно).* Поклопочіться краще пошукати в моїй туалетній пластир. *(Сюзанна, сміючись, штовхає його в голову, він падає на дві руки. Вона входить у кабінет з боку сцени).*

СЦЕНА VII

Керубіно (на колінах), графиня (сидить).

Графиня *(певний час мовчки розглядає стрічку. Керубіно поїдає її очима).* Щодо моєї стрічки, добродію... тому що це та, колір якої найбільше мені подобається... то я дуже сердилася, що згубила її.

СЦЕНА VIII

Керубіно (на колінах), Сюзанна, графиня (сидить).

Сюзанна *(повертаючись).* От цим зав'язати йому руку? *(Віддає графині пластир і ножиці.)*

Графиня. Як підеш по сукно для нього, візьми там стрічку з другого чіпця.

(Сюзанна виходить дверима в глибині, узявши з собою плащ пажа.)

СЦЕНА IX

Керубіно (на колінах), графиня (сидить).

Керубіно *(з опущеними очима)*. Та, що її в мене відібрано, вилічила б мене в одну хвилину.

Графиня. Якою силою? *(Показує пластир.)* Це поможе ліпше.

Керубіно *(вагаючись)*. Коли стрічка... обгортала голову... або торкалася шкіри такої особи...

Графиня *(закінчуючи фразу)*... чужої! То вона є добра для рани? Я не знала цієї властивості. Щоб спробувати, я приховаю цю, що була зав'язана на вашій руці. Як тільки трапиться перша виразка... у когось із моїх дівчат, я її випробую.

Керубіно *(зворушений)*. Вона у вас залишиться, а я відїжджаю!

Графиня. Не навіки.

Керубіно. Я такий нещасливий!

Графиня *(зворушена)*. Тепер він плаче! Той гидкий Фігаро напророкував!

Керубіно *(в захопленні)*. Ах! Я хотів би дочекатися вже тої миті, яку він мені напророкував! Певний, що зараз помру, може б, посмів...

Графиня *(перебиває його й витирає сльози хусточкою)*. Мовчіть, мовчіть, дитино. У тім, що ви кажете, немає й краплини розуму. *(Стукають у двері. Вона голосно.)* Хто так стукає до мене?

СЦЕНА X

Керубіно, графиня, граф (знадвору).

Граф *(знадвору)*. Чому ж ви зачинилися?

Графиня *(стурбована, встає)*. Боже мій! Це ж мій чоловік!.. *(До Керубіно, що теж устав.)* Ви без плаща, шия і руки голі! На самоті зі мною! і цей видимий непорядок! і одержаний лист, і його ревнощі!..

Граф *(знадвору)*. Ви не відчиняєте?

Графиня. Бо я тут... сама.

Граф. Сама! А з ким же ви розмовляєте?

Графиня *(придумує)*. З вами, безперечно.

Керубіно *(вбік)*. Після вчорашньої сцени й сьогоднішньої він мене уб'є на місці *(біжить у туалетну кімнату і зачиняє за собою двері)*.

СЦЕНА XI

Графиня *(сама, виймає ключ до кабінету і біжить відчинити графові)*. Ах, яка помилка! Яка помилка!

СЦЕНА XII

Граф, графиня.

Граф *(трохи суворим тоном)*. Ви не мали раніше звички замикатися!

Графиня *(зніяковіло)*. Я... я придягала... я придягала сукні з Сюзанною; вона вийшла на хвилину до себе.

Граф *(допитливо дивиться)*. Ви маєте вид і вигляд дуже збентежений!

Графиня. Це не дивно... зовсім не дивно... запевняю вас... ми говорили про вас... Вона пішла, як я вам казала...

Граф. Ви говорили про мене? Я повернувся занепокоєний. Коли я сідав на коня, мені подали одного листа, якому я не надав жодного значення, але він мене однак... схвилював.

Графиня. Як, пане?.. Якого листа?

Граф. Треба зізнатися, пані, що ви або я оточені істотами дуже... лихими! Мені повідомляють, що вдень хтось, кого я вважаю за відсутнього, має прийти до вас на розмову.

Графиня. Хто б не був той сміливий, непросто буде йому сюди пролізти, бо я маю намір не виходити зі своєї кімнати цілий день.

Граф. А ввечері, заради Сюзанниного весілля?

Графиня. Нікуди; я дуже погано себе почуваю.

Граф. На щастя, лікар тут. *(Паж звалив стілець у туалетній кімнаті.)* Що це за стук я чую?

Графиня *(сильно змішавшись)*. Стук?

Граф. Звалив хтось стілець.

Графиня. Я... я нічого не чула.

Граф. Щось ви страшенно заклопотані!

Графиня. Заклопотана? Чим?

Граф. У тому кабінеті хтось є, пані.

Графиня. Е... хто ж там може бути, пане?

Граф. Це ж я вас запитую. Я тільки-но ввійшов.

Графиня. Е... Мабуть, Сюзанна там прибирає.

Граф. Ви сказали, що вона пішла... до себе?

Графиня. Чи до себе, чи туди пішла я не знаю.

Граф. Коли це Сюзанна, то звідки походить ваша тривога, яку я бачу?

Графиня. Тривога за мою камеристку?

Граф. Чи за камеристку, я не знаю, але щодо тривоги, то я певний.

Графиня. Безперечно, пане, ця дівчина тривожить вас і займає вас значно більше, ніж я.

Граф *(в гніві)*. Вона мене клопоче до того, пані, що я хочу в цю хвилину її побачити.

Графиня. Я гадаю, справді, що ви часто цього хочете, але ваші підозри ні на чому не оперті.

СЦЕНА XIII

Граф, графиня, Сюзанна
(входить із сукнею з дверей, що в глибині).

Граф. Тим легше їх буде розвіяти *(говорить до кабінету)*. Виходьте, Сюзон, я вам наказую. *(Сюзанна зупиняється біля алькова в глибині.)*

Графиня. Вона майже гола, пане; чи можна так турбувати жінок у їх схованці? Вона приміряла сукні, що я їй подарувала до шлюбу; вона втекла, як почула, що ви йдете.

Граф. Коли вона так боїться показатися, то принаймні може говорити *(повертається до дверей кабінету)*. Відповідайте мені, Сюзанно, чи ви в цьому кабінеті? *(Сюзанна, що була в глибині, кидається в альков і там ховається.)*

Графиня *(жваво говорить, повернувшись до туалетної)*. Сюзон, я вам забороняю відповідати. *(До графа)*. Ніколи не було такої тиранії.

Граф *(наближається до кабінету)*. О, добре, коли вона не говорить, то чи одягнена вона, чи ні, я її побачу.

Графиня *(стаючи перед ним)*. У будь-якому іншому місці я не можу перешкодити, але сподіваюся, що тут у себе...

Граф. А я сподіваюся зараз таки довідатись, що за таємна Сюзанна. Просити у вас ключ, бачу я, нема чого. Але є певний засіб висадити ці легенькі двері. Гей! Хто-небудь!

Графиня. Кликати людей, робити публічний скандал задля підозри, що зробить нас посміховиськами у замку!

Граф. Добре, пані! Я сам управлюсь. Зараз візьму в себе, що треба *(хоче вийти й вертається)*. Але щоб усе залишилося в тому ж стані, чи будете ви ласкаві піти зі мною без скандалу й шуму, коли вже ви так його не любите? Сподіваюся, в такій дрібниці ви, певно, мені не відмовите!

Графиня *(зніяковівши)*. Ах, пане! Хто ж думає вам перечити?

Граф. Ах, я забув двері, що ведуть до ваших дівчат; треба мені їх теж замкнути, щоб ви цілком були виправдані. *(Іде замкнути двері в глибині і виймає з них ключ.)*

Графиня *(вбік)*. О Боже! Згубна необачність!

Граф *(повертаючись до неї)*. Тепер, як цю кімнату замкнено, візьміть мою руку, прошу вас *(підносячи голос)*. А щодо Сюзанни в кабінеті, то треба, щоб вона була ласкава зачекати мене; і найменше лихо, що може трапитись з нею, як я вернуся...

Графиня. Справді, пане, це найогидніша пригода... *(Граф її виводить і замикає двері на ключ.)*

СЦЕНА XIV

Сюзанна, Керубіно.

Сюзанна *(виходить з алькова, біжить до кабінету і говорить у дірочку в замку)*. Відчиніть, Керубіно. Швидше відчиніть. Це я, Сюзанна; відчиніть і тікайте.

Керубіно *(виходить)*. Ах, Сюзон, яка страшна сцена!

Сюзанна. Тікайте ви не маєте й хвилини.

Керубіно *(з ляком)*. Але куди тікати?

Сюзанна. Не знаю, але тікайте.

Керубіно. Коли ж нема виходу.

Сюзанна. Після недавньої зустрічі він вас роздавить, і ми пропадемо. Біжіть, розкажіть Фігаро...

Керубіно. Вікно в садок, може, не дуже високо *(біжить подивитись)*.

Сюзанна *(перелякано)*. Високий поверх! Неможливо! Ах, бідна моя пані! А мій шлюб, о Боже!

Керубіно *(вертається)*. Воно виходить на клумби. Зіпсую одну або дві.

Сюзанна *(стримуючи його, кричить)*. Він уб'ється!

Керубіно *(у запалі)*. В палку безодню, Сюзон, швидше я кинуся, ніж завдам їй шкоди... і цей поцілунок мені принесе щастя. *(Він цілує її і біжить, вистрибує у вікно.)*

СЦЕНА XV

Сюзанна *(сама, скрикнула з ляку)*. Ах! *(Падає в крісло на хвилину. Іде глянути до вікна і вертається.)* Він уже далеко. О, маленький, такий легкий, як і гарний! Чи такому бракуватиме жінок... Займімо швидше його місце *(входить у туалетну кімнату)*. Тепер ви можете, пане граф, ламати перебірку, коли це вас тішить, а я чортового батька відізвуся словом *(замикається там)*.

СЦЕНА XVI

Граф, графиня (входять у кімнату).

Граф *(з обценьками в руках, які він кидає на крісло)*. Все так, як я покинув. Пані, змушуючи мене ламати ці двері, подумайте про наслідки! Ще раз пропоную: відчиніть двері сама!

Графиня. Ах, пане, який страшний настрій міг так змінити взаємини в подружжі? Коли б це пояснювалося коханням до мене, то, ваше безумство, хоч воно безглузде, я пробачила б. Може, й зважаючи на мотиви, забула про все, що є в ньому образливого для мене. Але як може пиха кидати в такі крайнощі шляхетну людину?

Граф. Чи кохання, чи пиха, а ви відчините двері, або я зараз...

Графиня *(перед ним)*. Стійте, пане, прошу вас! Чи думаєте ви, що я можу занедбати свої обов'язки?

Граф. Все, що хочете, пані, але я побачу, хто в туалетній.

Графиня *(злякана)*. Добре, графе, ви побачите. Слухайте мене... Спокійно.

Граф. Так це не Сюзанна?

Графиня *(боязко)*. Принаймні це не така особа... якої вам слід боятися... Ми готували один жарт... Справді, дуже невинний, на цей вечір... і присягаюся вам...

Граф. Ви присягаєтеся?..

Графиня. Що ми не мали зовсім наміру вас образити, і він і я.

Граф *(хутко)*. І він і я? То це чоловік?

Графиня. Дитина, пане.

Граф. Е, хто ж такий?

Графиня. Я не наважуюся його назвати!

Граф *(люто)*. Я його уб'ю!

Графиня. Великий Боже!

Граф. Кажіть же!

Графиня. Той молодий... Керубіно...

Граф. Керубіно? Нахаба! От мої підозри та лист розкрито.

Графиня *(склавши руки)*. Ах, пане! Бережіться подумати...

Граф *(тупнувши ногою)*. Я всюди зустрічаю цього проклятого пажа! *(Голосно.)* Ну, графине, відчиняйте; я тепер знаю все. Ви не були б так схвильовані, випроваджуючи його сьогодні вранці; він би був виїхав, коли я велів, ви б не вклали стільки фальшу в вашу казку про Сюзанну, він не був би так старанно схований, якби тут нічого не було злочинного.

Графиня. Він боявся вас розгнівати, показавшись вам.

Граф *(кричить до кабінету розлютований)*. Виходь же, нещасний хлопчиську!

Графиня *(обхоплюючи його стан, відводячи)*. Ах, пане, пане, ваш гнів примушує мене тремтіти за нього. Не вірте даремним підозрам, Бога ради! І щоб той непорядок в одязі, який ви побачите...

Граф. Непорядок?

Графиня. На жаль, так! Приготувавшись видати себе за жінку: з моїм чіпцем на голові, у куртці, без плаща, з голою шиєю. Він мав приміряти...

Граф. І ви хотіли залишитися з ним у вашій кімнаті! Негідна дружино! А, ви залишитеся в ній... довго. Однак

треба спершу вигнати нахабу і так, щоб ніколи вже мені не потрапив на очі.

Графиня *(падає на коліна, піднявши руки)*. Пане, графе. Помилуйте дитину! Я не вибачу собі, що стала причиною...

Граф. Ваше сум'яття обтяжує його вину.

Графиня. Він не винний, він мав виїздити; це я його покликала.

Граф *(люто)*. Встаньте, відійдіть... Це дуже сміливо — наважитися просити за іншого!

Графиня. Гаразд, я відійду, пане, я встану, я навіть віддам вам ключа від кабінету, але в ім'я вашого кохання...

Граф. Мого кохання, зраднице!

Графиня *(встає й подає йому ключ)*. Обіцяйте мені, що ви відпустите бідну дитину, не зробивши їй нічого лихого. І нехай увесь ваш гнів упаде на мене, якщо я вас не переконаю!..

Граф *(беручи ключ)*. Я не слухаю більш нічого.

Графиня *(кидається в крісло, закривши очі хусткою)*. О Боже, він згине!

Граф *(відмикає двері і зупиняється)*. Це Сюзанна!

СЦЕНА XVII

Сюзанна *(виходить, сміючись)*. Я його уб'ю, я його уб'ю! Убивайте ж цього лихого пажа!

Граф *(убік)*. Ах, яка наука! *(Дивлячись на графиню, що наче остовпіла)*. І ви теж, ви показуєте здивування?.. Але, може, вона там не сама *(входить)*.

СЦЕНА XVIII

Графиня *(сидить)*. Сюзанно!

Сюзанна *(підбігає до неї)*. Оправтеся, пані, він далеко, він вискочив...

Графиня. Ах, Сюзон, я вмираю!

СЦЕНА XIX

Графиня (сидить), Сюзанна, граф.

Граф *(виходить з кабінету засоромлений; по довгій мовчанці)*. Нема нікого, і цим разом я помилився. Пані... Ви добре граєте комедію.

Сюзанна *(весело)*. А я, ваша вельможносте? *(Графиня тримає хустку на вустах, щоб заспокоїтися і не говорить.)*

Граф *(наближаючись)*. Що ж це, пані? Ви жартували?

Графиня *(трохи спокійніше)*. А чому б ні, пане?

Граф. Який страшний жарт! І ради чого, прошу вас?..

Графиня. Хіба ваші безумства заслуговують на милосердя?

Граф. Назвати безумством те, що належить до честі!

Графиня *(поволі набираючи впевненого тону)*. Чи я поєдналася з вами для того, щоб довіку бути засудженою на байдужість та на ревнощі, які тільки ви один зуміли в собі поєднати?

Граф. Ах, пані, ви жорстока!

Сюзанна. Пані могла дозволити вам покликати людей. І що було б?

Граф. Твоя правда, мені треба вибачитися... Пробачте, я такий засоромлений!..

Сюзанна. Признайтеся, мій пане, що ви трошки на те заслуговуєте.

Граф. Чому ти не виходила, коли я тебе кликав, недобра?

Сюзанна. Я переодягалася, нашвидкуруч — у мене ж все тримається з допомогою шпильок, тому пані, що забороняла мені вийти, мала на все свої підстави.

Граф. Замість нагадувати мені про мої помилки, поможи мені краще її заспокоїти.

Графиня. Ні, пане, така образа не забувається. Я піду в монастир урсулінок, бачу добре, що саме час це зробити.

Граф. І ви не пожалкуєте, що покинете мене?

Сюзанна. Я певна, що день вашого від'їзду буде для на передоднем плачу.

Графиня. Е, нехай би й так, Сюзон? Я волію краще жалкувати, аніж легкодумно пробачити йому; він мене надто образив.

Граф. Розіно!..

Графиня. Я вже не Розіна, та Розіна, якої ви так домагалися! Я бідна графиня Альмавіва, смутна, занедбана дружина, яку ви уже не любите.

Сюзанна. Пані!

Граф *(благаючи)*. Пожалійте!

Графиня. Ви ж мене зовсім не жалієте.

Граф. Але цей лист... він мені перевернув кров!

Графиня. Я не згоджувалася на його написання.

Граф. Ви про нього знали?

Графиня. Це той легкодумний Фігаро...

Граф. І що він?..

Графиня. ...доручив його Базилеві.

Граф. А той сказав мені, що дістав його від селянина. О, невірний шантажист, гострий на два боки! Ти ж і заплатиш за всіх!

Графиня. Ви просите для себе вибачення, а відмовляєте у ньому іншим. От які чоловіки! Ах, якби я коли згодилася пробачити вам, вважаючи за помилку, що до неї довів вас той лист, який збив вас з пантелику, то я вимагала б загальної амністії.

Граф. Ну, то від щирого серця, графине. Але як виправити таку принизливу помилку?

Графиня *(встає)*. Вона була такою для обох.

Граф. Ні, скажіть, що для мене одного. Але я й тепер ще не зрозумів, як жінки так хутко й вірно обирають тон, відповідний до обставин. Ви червоніли, ви плакали, ваше обличчя було змінене... Далебі, воно ще й тепер таке.

Графиня *(силкуючись усміхнутися)*. Я червоніла... від образи за ваші підозріння. Але хіба мужчини такі делікатні, щоб відрізнити обурення ображеної чесної душі від зніяковіння, що настає від заслуженого звинувачення.

Граф *(усміхаючись)* А що ж той неодягнений паж, у куртці, майже голий?..

Графиня *(показує на Сюзанну)*. Ви його бачите перед собою. Чи вам не до вподоби знайти краще такого, ніж іншого? Взагалі хіба вам не приємно зустрічати саме цього пажа?

Граф *(сміючись дужче)*. І ці благання, ці штучні сльози?..

Графиня. Ви мене змушуєте сміятися, а я мало маю до того охоти.

Граф. Ми думаємо, що чогось варті в політиці, а ми не більше, ніж діти. Це вас, це вас, пані, повинен був король відрядити послом до Лондона! Треба гадати, що жіноцтво достеменно вивчило мистецтво удавання, раз має такі успіхи!

Графиня. Це ж ви завжди нас до того змушуєте.

Сюзанна. Повірте нам на слові, і побачите, чи ми люди честі.

Графиня. Скінчімо з цим, пане графе. Я, може, зайшла аж надто далеко, але моя поблажливість у такому поважному випадку повинна принаймні поєднатися з вашою.

Граф. Але ви скажете ще раз, що пробачаєте мені.

Графиня. Хіба я це казала, Сюзан?

Сюзанна. Я не чула, пані.

Граф. То нехай же вирветься це слово!

Графиня. Чи заслуговуєте ви на те, невдячний?

Граф. Так, через моє каяття.

Сюзанна. Підозрівати наявність мужчини в кабінеті графині!

Граф. Вона мене так суворо за це покарала!

Сюзанна. Не вірити їй, коли вона каже, що це камеристка!

Граф. Розіно, невже ви невблаганні?

Графиня. Ах, Сюзон, яка я слабка жінка! Який приклад я тобі даю! *(Простягаючи руку графові.)* Ніхто вже тепер не матиме віри у жіночий гнів.

Сюзанна. Добре! Пані, хіба з ними можна не помиритися? *(Граф палко цілує руку своєї дружини.)*

СЦЕНА XX

Сюзанна, Фігаро, графиня, граф.

Фігаро *(прибігає, задиханий)*. Сказали, що пані нездорова. Я швидше прибіг... Я радий бачити, що нема нічого лихого.

Граф *(сухо)*. Ви дуже уважні.

Фігаро. І це мій обов'язок. Та якщо нічого такого немає, ваша вельможносте, усі ваші молоді піддані обох статей чекають унизу зі скрипками й дудками, коли ви дозволите мені повести мою наречену...

Граф. А хто стерегтиме графиню в замку?

Фігаро. Стерегти? Вона ж не хвора.

Граф. Не хвора. Але той чоловік, що має прийти на розмову?

Фігаро. Який чоловік?

Граф. Той, що про нього вказано в листі, дорученому від вас Базилеві.

Фігаро. Хто це казав?

Граф. Навіть коли б я не знав цього від інших, крутію, то твоя фізіономія, що видає тебе, довела б мені, що ти брешеш.

Фігаро. Коли так, то не я брешу, а моє обличчя.

Сюзанна. Годі, мій бідолашний Фігаро, не вживай своєї красномовності надарма. Ми все сказали.

Фігаро. Що сказали? Ви ставитеся до мене, як до якогось Базиля!

Сюзанна. Розповіли, що ти написав отой недавній лист, щоб його вельможність повірили, як повернуться, ніби молодий паж у туалетній, де я перевдягалася.

Граф. Що ти можеш їй відповісти?

Графиня. Вже нема чого ховати, Фігаро: жарт закінчено.

Фігаро *(намагаючись угадати)*. Жарт... закінчено?

Граф. Так, закінчено. Що ти на це скажеш?

Фігаро. Я... Я скажу... що бажав би дуже, щоб можна було сказати те саме про мій шлюб, і якщо ви звелите...

Граф. Тобто ті зізнаєшся, що сам написав листа?

Фігаро. Коли вже пані того хоче, коли Сюзанна того хоче, коли ви самі того хочете, то треба, щоб і я хотів того ж. Але, по правді, ваша вельможносте, на вашому місці я не повірив би ні слову з того всього, що ми вам кажемо.

Граф. Завжди бреше, незважаючи на очевидності! Врешті-решт, це мені набридло!

Графиня *(сміючись)*. Е, бідний хлопець! Чому ви хочете, пане, щоб він хоч раз сказав правду?

Фігаро *(тихо до Сюзанни)*. Я застеріг його про небезпеку — це все, що чесна людина може зробити.

Сюзанна *(тихо)*. Ти бачив малого пажа?

Фігаро *(тихо)*. Ще цілком не отямився.

Сюзанна *(тихо)*. Ах, до лиха!

Графиня. Ходімо, пане графе, вони гаряче прагнуть з'єднатися; їх нетерпеливість природна! Ходімо на церемонію.

Граф *(убік)*. Але Марселіна, Марселіна... *(Голосно.)* Я хотів би бути... принаймні вбраний.

Графиня. Для наших слуг?.. А я хіба убрана?

СЦЕНА XXI

Фігаро, Сюзанна, графиня, граф, Антоніо.

Антоніо *(п'яненький, тримає горщик з пом'ятими левкоями)*. Пане! Вельможний пане!

Граф. Чого тобі, Антоніо?

Антоніо. Звеліть уже раз і назавжди заґратувати вікна, що дивляться на мої грядки. Викидають усяку всячину тими вікнами; ось зараз викинули чоловіка.

Граф. З цих вікон?

Антоніо. Подивіться, що поробили з моїми левкоями!

Сюзанна *(тихо до Фігаро)*. Пильнуй, Фігаро, пильнуй!

Фігаро. Вельможний пане, він п'яний із самого ранку.

Антоніо. Не вгадали. То ще рештки вчорашнього. От як судять людей... наосліп.

Граф *(палко)*. Той чоловік! Той чоловік! Де він?

Антоніо. Де він?

Граф. Так.

Антоніо. І я ж кажу. Наполягаю, щоб мені його знайшли. Я ваш слуга, тільки я один доглядаю за вашим садком, туди падає чоловік, і ви розумієте... що це зачіпає мою славу.

Сюзанна *(тихо до Фігаро)*. Одвертай, одвертай.

Фігаро. Ти все питимеш?

Антоніо. Якби я не пив, то був би скажений.

Графиня. Але вживати так, без потреби...

Антоніо. Пити без спраги і кохатися увесь час, пані, — тільки це відрізняє нас від інших тварин.

Граф *(жорстко)*. Відповідай мені, а то я тебе прожену.

Антоніо. А хіба я піду?

Граф. Як це?

Антоніо *(тикаючи себе в чоло)*. Якщо у вас нема, досить оцього, щоб зберегти доброго слугу, то я не такий дурний, щоб прогнати такого доброго пана.

Граф *(з гнівом, його трусить)*. Ти казав, викинули в це вікно чоловіка?

Антоніо. Так, вельможний пане; зараз оце, в білій куртці, і він побіг так жваво й прудко, до лиха...

Граф *(нетерпляче)*. А далі?

Антоніо. Я дуже хотів побігти навздогін, але я так добре тріснувся рукою об ґратки, що цей палець не може рушити ні туди, ні сюди *(підіймає палець)*.

Граф. Принаймні, ти впізнав би того чоловіка?

Антоніо. О, авжеж, що впізнав би... якби тільки я його бачив.

Сюзанна *(тихо до Фігаро)*. Він його не бачив.

Ф і г а р о. От скільки бучі за горщик квіток! Скільки тобі треба, плаксію, за твої левкої? Нема чого дошукуватися, вельможний пане, то я вискочив.

Г р а ф. Як, то ви?

А н т о н і о. «Скільки тобі треба, плаксію?» Щось ваш тулуб дуже рознесло з того часу, бо я вас побачив тоді меншим і тоншим!

Ф і г а р о. Певно, коли стрибаєш, то підгинаєшся...

А н т о н і о. Мені здається, що то був радше... сказати б, той жевжик-паж.

Г р а ф. Ти хочеш сказати, Керубіно?

Ф і г а р о. Аякже, він навмисне повернувся на своєму коні від Севільської брами, куди він уже, мабуть, і прибув.

А н т о н і о О, ні, я не кажу цього, я цього не кажу; я не бачив, щоб вискочив кінь, бо я сказав би і про коня.

Г р а ф. Яка терплячість!

Ф і г а р о. Я був у кімнаті покоївок у білій куртці: бо велика спека!.. Я чекав на свою Сюзаннету, коли це раптом почув голос вельможного пана і великий шум, що зчинився: я не знаю, який страх охопив мене з приводу того листа; і якщо треба признати мою дурість, я вискочив не навмисне на грядки і навіть забив собі трохи праву ногу *(потирає ногу)*.

А н т о н і о. Коли це ви, то справедливо віддати вам цей клаптик паперу, що вискочив з вашої куртки, як ви падали.

Г р а ф *(кидається на папір)*. Дай його мені. *(Розгортає папір і складає.)*

Ф і г а р о *(вбік)*. Я піймався.

Г р а ф *(до Фігаро)*. Сподіваюся, переляк не вигнав з вашої пам'яті, що містить у собі цей папір, як і того, яким чином він опинився у вашій кишені?

Ф і г а р о *(заклопотаний шукає в своїх кишенях і витягає кілька паперів)*. Авжеж ні... Але в мене їх стільки! Треба відповідати на все.. *(Дивиться на один з паперів)*. Цей? А, це лист від Марселіни, на чотирьох сторінках; він гарний. Чи не було це прохання того бідного браконьєра з тюрми? Ні, ось воно... Я мав опис меблів малого замку в другій кишені...

(Граф розгортає знову папір.)

Графиня *(тихо до Сюзанни)*. Ах, Боже! Сюзон! Це патент про призначення Керубіно!

Сюзанна *(тихо до Фігаро)*. Все пропало. Це патент.

Граф *(згортає папір)*. Ну, спритний чоловіче, ви не пригадуєте?

Антоніо *(наближаючись по Фігаро)*. Вельможний пан питають, чи ви не пригадуєте.

Фігаро *(відпихає його)*. Пхе, гидкий, говорить мені просто в самий ніс.

Граф. Ви не пригадуєте, що то могло бути?

Фігаро. А, а, а! Povero! Це ж, певно патент на призначення того бідолашного хлопця: він мені дав його, а я забув йому вернути. Ой, ой, ой, який я дурний! Що він робитиме без патенту? Треба побігти.

Граф. Нащо він вам його дав?

Фігаро *(зніяковіло)* Він... хотів, щоб там щось зробили.

Граф *(дивиться на папір)*. Тут нічого не бракує.

Графиня *(тихо до Сюзанни)*. Печатки.

Сюзанна *(тихо до Фігаро)*. Бракує печатки.

Граф *(до Фігаро)*. Ви не відповідаєте?

Фігаро. То... бо справді бракує там небагато. Він каже, що це зазвичай робиться.

Граф. Звичайно! Звичайно! Що?

Фігаро. Притискається ваша гербова печатка. А може, що не варто було й клопотатися.

Граф *(розгортає папір і з гнівом його мне)*. Маєте! Видно, судилося мені нічого не довідатися. *(Вбік)*. Це Фігаро всім керує, а я не помщуся? *(Хоче вийти з прикрості.)*

Фігаро *(зупиняє його)*. Ви йдете, не віддавши наказ про мій шлюб?

СЦЕНА XXII

Базиль, Бартоло, Марселіна, Фігаро, граф, графиня, Сюзанна, Антоніо, Гріп-Солейль, слуги графа, його васали.

Марселіна *(до графа)*. Не віддавайте наказу, вельможний пане! Перш, ніж зробити йому ласку, ви повинні розсудити нас по справедливості. Він має зобов'язання переді мною.

Граф *(убік)*. От моя помста.

Фігаро. Зобов'язання? Які? Висловіться.

Марселіна. Так, я висловлюся, негіднику.

(Графиня сідає в крісло; Сюзанна позад неї.)

Граф. Про що йдеться, Марселіно?

Марселіна. Про шлюбні зобов'язання.

Фігаро. Лист, та й годі, про грошову позику.

Марселіна *(до графа)*. З умовою одружитися зі мною. Ви, великий пане, перший суддя цієї провінції..

Граф. Заявіться до суду, там я віддам належне право кожному.

Базиль *(показуючи на Марселіну)*. У такому разі, ваша високість дозволить теж, щоб і я подав свої права на Марселіну?

Граф *(убік)*. Ага, от мій шахрай з листом!

Фігаро. Другий такий же дурень!

Граф *(з гнівом до Базиля)*. Ваші права! Ваші права! Як ви насмілилися звертатися до мене, дурню з дурнів?

Антоніо *(сплеснувши руками)*. Оце так припечатав! Це ж його ім'я!

Граф. Марселіно, весілля буде припинено до розгляду ваших позовів, що відбудеться прилюдно у великій залі аудієнцій. Чесний Базилю, вірний і певний справцю, ідіть в село й скличте членів судового засідання.

Базиль. Для її справи?

Граф. І приведіть мені селянина, що дав вам листа.

Базиль. Хіба ж я його знаю?

Граф. Ви не хочете?

Базиль. Я не прийшов у замок для того, щоб виконувати доручення.

Граф. А для чого?

Базиль. Талановитий органіст, я показую клавесин пані, вчу співати її дівчат, грати на мандоліні — пажів, і мій головний фах — розважати ваше товариство гітарою, коли ви зволите мені це наказати.

Гріп-Солейль *(наближається)*. Я піду, вельможний пане, якщо ви захочете.

Граф. Як ти звешся й коло чого працюєш?

Гріп-Солейль. Я Гріп-Солейль, добрий мій пане, маленький доглядач кіз. Мені доручено феєрверк. Сьогодні ж у вас свято. Ще я знаю, де сидять усі бісові судовики в околиці.

Граф. Твоя щирість мені подобається. Іди собі. Але ви *(до Базиля)* ідіть із ним і грайте на гітарі та співайте, щоб розважати його в дорозі. Він з мого товариства.

Гріп-Солейль *(весело)*. О! Я, я з?.. *(Сюзанна його вгамовує рукою, показуючи на графиню.)*

Базиль *(здивований)*. Мені йти з Гріп-Солейлеєм і грати?..

Граф. Це ваш обов'язок. Ідіть, або я вас вижену. *(Виходить.)*

СЦЕНА XXIII

Ті ж, окрім графа.

Базиль *(до себе)*. Ах, я не буду битися з чавуном, бо я тільки...

Фігаро. Череп'яний глек.

Базиль *(убік)*. Замість допомагати шлюбові, я краще забезпечу свій із Марселіною. *(До Фігаро.)* Слухай, не вирішуй нічого, поки я не вернусь. *(Бере гітару з крісла вглибині сцени.)*

Фігаро *(йде за ним)*. Вирішувати? О, йди, не бійся. Коли б ти навіть ніколи не вернувся... Ти не маєш співочого вигляду. Хочеш, я почну?.. Ну, жваво: ля-мі-ля, для моєї нареченої. *(Задкує до дверей, танцює, приспівуючи сегидилью. Базиль приграє й усі ідуть за ними.)*

Сегидилья

Не хочу я нічого,
Краще всього
Моя Сюзон.
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон.
Коханая дівчина
Моя єдина —
То мій закон.
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон,
Зон, зон, зон.

(Шум віддаляється, далі не чути.)

СЦЕНА XXIV

Сюзанна, графиня.

Графиня *(в кріслі)*. Бачите, Сюзанно, яку ваш навіжений накликав на мене сцену зі своїм листом.

Сюзанна. Ах, пані, коли я вийшла з кабінету, якби ви бачили ваше лице! Воно потемніло відразу, але це було тільки мить, поволі ви стали червоніти, червоніти, червоніти!

Графиня. То він вискочив у вікно?

Сюзанна. Не вагаючись. Милий хлопець! Легкий... як бджілка.

Графиня. Оцей ще фатальний садівник! Все те мене так збентежило, що я не могла зібрати докупи й пари думок!

Сюзанна. Ах, пані, навпаки! Тут я й побачила, що таке світське виховання: дами з пристойного товариства так легко брешуть і так непомітно.

Графиня. Чи думаєш ти, що граф піймався на ту брехню? А якщо він знайде хлопця в замку?

Сюзанна. Я зараз пораджу сховати його так добре...

Графиня. Треба, щоб він поїхав собі. З того, що оце тепер трапилося, ви можете повірити, що я не маю бажання відсилати його в садок замість вас.

Сюзанна. Певна річ, що я теж піду. Отже, мій шлюб ще раз...

Графиня *(встає)*. Постривай... Замість кого іншого або тебе, якби я вийшла сама?

Сюзанна. Ви, пані?

Графиня. Ніхто не наразився б... Граф не міг би тоді виправдатись... А покарати його ревнивість і довести його зраду, це було б... Ану, щасливий кінець першої пригоди заохочує мене спробувати другу. Перекажи йому швидше, що ти вийдеш у сад. Але дивися, щоб ніхто того...

Сюзанна. Ах! Фігаро?

Графиня. Ні, ні, він захотів би робити по-своєму... Дай мені мою оксамитну маску і мою паличку, піду на терасу і все обдумаю. *(Сюзанна виходить у туалетну.)*

СЦЕНА XXV

Графиня *(сама)*. Мій маленький проект доволі безсоромний! *(Повертається.)* Ах, стрічка! Моя гарна стрічка!

Я про тебе забула! *(Бере її з крісла і звиває)*. Ти мене більш не покинеш... Ти нагадуватимеш мені сцену, де цей бідолашний хлопець... Ах, пане графе! Що ви зробили? А я! Що я в цю хвилю роблю?

СЦЕНА XXVI

Графиня, Сюзанна.

Графиня крадькома ховає стрічку на грудях.

Сюзанна. От ваша паличка й маска.

Графиня. Пам'ятай, що я заборонила тобі казати бодай слово Фігаро.

Сюзанна *(з радістю)*. Пані, ваш проект прекрасний! Я оце про нього думала. Він єднає все, кінчає все, обіймає все; і хоч би що там трапилося, мій шлюб тепер відбудеться напевне. *(Вона цілує руку своїй пані. Вони виходять.)*

Під час антракту слуги готують залу аудієнцій: приносять дві лавки з спинками для адвокатів і ставлять їх обабіч сцени, таким способом, що прохід вільний іззаду. Ставлять поміст із двома сходами всередині сцени, у глибині, на ньому ставлять крісло графові. Ставлять стіл писареві і його табурет збоку, напереді, і стільці для Бридуазона й інших суддів по боках графової естради.

ДІЯ ТРЕТЯ

Театр являє собою залу в замку, так звану тронну залу, що править за залу аудієнцій. Збоку балдахін над портретом короля.

СЦЕНА I

Граф, Педрильйо (в куртці й чоботях, держить пакет запечатаний).

Граф *(швидко)*. Ти мене добре зрозумів?

Педрильйо. Так, вельможний пане. *(Виходить.)*

СЦЕНА II

Граф *(сам; кличе)*. Педрильйо!

СЦЕНА III

Граф, Педрильйо (повертається).

Педрильйо. Що, ваша вельможносте?
Граф. Ніхто тебе не бачив?
Педрильйо. Ані одна душечка.
Граф. Візьми арабського скакуна.
Педрильйо. Він біля садових ґрат, вже осідланий.
Граф. Скачи просто до Севільї.
Педрильйо. Туди тільки добрі три милі.
Граф. Як приїдеш, довідайся, чи паж прибув.
Педрильйо. У готелі?
Граф. Так. Особливо довідайся, як давно.
Педрильйо. Розумію.
Граф. Віддай йому наказ і вертайся швиденько.
Педрильйо. А як його нема?
Граф. Вертайся хутчіше і розкажи мені. Іди.

СЦЕНА IV

Граф *(сам; ходить роздумуючи)*. Я зробив неправильно, усунувши Базиля... Гнів недобрий ні до чого. І той лист, що він приніс і що повідомляв мене про залицяння до графині; покоївка замкнена, як я приходжу; пані вражена страхом, чи робленим, чи правдивим; чоловік, що вискакує у вікно, а другий признається, що то він... чи намагається довести, що то був він... Нитка мені вислизає з рук. Тут є щось незрозуміле... Вільність поміж моїми підданими, це нічого, то обходить, коли це з людьми такого сорту? Але графиня! Коли б якийсь нахаба наважився.. Куди я заходжу? Справді, як у голову ударить, то найрівніша уява стає божевільна, як сон! Вона забавлялася: ці приглушені сміхи, ця радість, мало пригашена! Вона шанує себе; і моя честь... куди її в біса примостили? З другого боку, як виглядає справа? Чи крутійка Сюзанна зрадила мою таємницю?.. бо це ще не її таємниця!.. Що мене прив'язує до тієї примхи? Разів з двадцять хотів я її покинути... Дивний наслідок нерішучості! Якби моєму бажанню вона не опиралася, я хотів би її в тисячу разів менше. Той Фігаро довго не йде! Треба випитати в нього обережно *(Фігаро показується в глибині. Зупиняється.)* і спробувати в розмові з ним дізнатися манівцями, чи знає він про мою любов до Сюзанни.

СЦЕНА V

Граф, Фігаро.

Фігаро *(вбік)*. Якраз вчасно.

Граф. Якщо вона сказала йому хоч слово..

Фігаро *(вбік)*. Я думаю.

Граф. ...То я звелю йому одружитися зі старою.

Фігаро *(вбік)*. З коханою пана Базиля?

Граф. ...І побачимо, що ми зробимо з молодою.

Фігаро *(вбік)*. А! «З моєю дружиною, якщо ласка».

Граф *(обертається)*. Га? Що це таке?

Фігаро *(наближається)*. Я до ваших послуг.

Граф. А що це за слова?

Фігаро. Я нічого не казав.

Граф *(повторює)*. «З моєю дружиною, якщо ласка».

Фігаро. Це... кінець відповіді, що я давав: «Підіть, поговоріть з моєю дружиною, якщо ласка».

Граф *(проходжується)*. З його дружиною!.. Я хотів би знати, яка справа може вас затримувати, добродію, коли я вас кличу?

Фігаро *(удаючи, що поправляє одежу)*. Я забруднився, падаючи на клумбу. Я перевдягався.

Граф. На це треба цілу годину?

Фігаро. Треба часу.

Граф. Тут челядь довше одягається, ніж пани.

Фігаро. Бо не має слуг, щоб помагали.

Граф. Я не зрозумів добре, що вас примусило тоді наражатися на непотрібну небезпеку, вискакуючи...

Фігаро. Небезпеку! Ще б сказали, що я живцем провалився в безодню!

Граф. Ви думаєте викрутитися, удаючи, що не розумієте, лукавий слуго! Ви дуже добре тямите, що мене турбує не небезпека, а мотив.

Фігаро. На фальшиве повідомлення ви приходите розлютовані, перевертаючи все, як потік в Сьєрра-Морені; ви шукаєте якогось чоловіка, подавай вам його, а то ви розіб'єте двері, виламаєте перебійку! Випадково я там опиняюся. І хто знає, може ви в своєму гніві...

Граф *(перебиваючи його)*. Ви могли тікати сходами.

Фігаро. А ви піймати мене в коридорі.

Граф *(гнівно)*. В коридорі. *(Убік.)* Я запалююся і сам заважаю собі довідатись, що мені треба.

Ф і г а р о *(вбік)*. Подивімось, до чого йдеться, і граймо обережно.

Г р а ф *(зм'якшившись)*. Я не про те хотів казати, покиньмо це. Я мав... так, я мав деяке бажання взяти тебе в Лондон, кур'єром для депеш... але добре розваживши...

Ф і г а р о. Ваша вельможність одмінили думку?

Г р а ф. Найперше, ти не вмієш по-англійському.

Ф і г а р о. Я знаю god-dam.

Г р а ф. Не розумію.

Ф і г а р о. Я кажу, що я знаю god-dam.

Г р а ф. Ну, то що?

Ф і г а р о. До лиха! Чудова мова, англійська! Небагато треба знати, щоб піти далеко. З цим god-dam в Англії ніде нічого тобі не бракуватиме. Хочете посмакувати добре сите курча? Увійдіть у таверну і тільки зробіть перед хлопцем цей жест *(наче крутить рожен)*, god-dam, і вам приносять посолену телячу ногу без хліба. Це чудово. Чи любите ви випити чарочку прекрасного бургунського або кларету? Нічого більше, як цей *(показує, що відкорковує пляшку)* god-dam, вам приносять кухоль пива, в добрій бляшанці, з піною по вінця. Яка втіха! Зустрічаєте ви одну з тих гарних осіб, що йдуть, дрібочучи ногами, з опущеними очима, лікті назад, трохи вихиляючи стегнами? Притуліть солоденько до уст усі зложені пальці. Ах! god-dam! Вона вам одважить доброго ляпасу — доказ, що розуміє. Справді, англійці примішують подекуди ще деякі інші слова до розмови. Але ж легко бачити, що god-dam є основа мови. І якщо ваша вельможність не мають інших мотивів, щоб залишити мене в Іспанії...

Г р а ф *(убік)*. Він хоче їхати в Лондон. Вона йому нічого не говорила.

Ф і г а р о *(вбік)*. Він думає, що я нічого не знаю. Оброблю його ще трохи в його смаку.

Г р а ф. Який мотив мала графиня розіграти переді мною такий жарт?

Ф і г а р о. Далебі, вельможний пане, ви це краще знаєте, ніж я.

Г р а ф. Я запобігаю їй у всьому, засипаю її подарунками.

Ф і г а р о. Ви її обдаровуєте, але ви невірні. Чи бувають вдячні за надмірне тому, хто відбирає у нас найпотрібніше?

Граф. Колись ти мені казав усе.

Фігаро. І тепер я нічого від вас не крию.

Граф. Скільки дала тобі графиня за цю прекрасну спілку?

Фігаро. А скільки ви мені дали, щоб визволити її з рук лікаря? Слухайте, ваша вельможносте, не слід принижувати людину, яка добре вам служить, щоб, крий Боже, не зробити з неї лихого слугу.

Граф. Чому це у всьому, що ти робиш, завжди є щось непевне?

Фігаро. Коли шукаєш у людях чогось лихого, то завжди знаходиш.

Граф. Репутація твоя препогана!

Фігаро. А якщо я кращий за неї? Чи багато є панів, що могли б сказати про себе те саме?

Граф. Разів сотню я бачив, що ти йдеш до фортуни, і ніколи не йшов ти навпростець.

Фігаро. Що ви хочете? Перед вами юрба: кожне хоче побігти; товпляться, тиснуть, штовхаються, збивають з ніг, приходить, хто може; решта розчавлені. То ж край, я вже відмовляюся.

Граф. Від фортуни? *(Вбік)*. Це нове.

Фігаро *(вбік)*. Тепер моя черга. *(Вголос.)* Ваша вельможність ласкаво зробили мене домоправителем замку; це дуже мила посада. Справді, я не буду кур'єром, що його обдаровують цікавими новинами, але зате стану щасливим з моєю дружиною в глибині Андалузії...

Граф. Хто тобі не дає взяти її в Лондон?

Фігаро. Довелось би залишати її так часто, що незабаром мені було б від того шлюбу не надто добре.

Граф. Маючи характер і розум, ти міг би колись вийти в люди в канцелярії.

Фігаро. Розум, щоб вийти в люди? Вельможний пан сміється з мого розуму. Помірність і плазування — ось чим досягається все.

Граф. ...Довелося б тільки простудіювати трохи під моїм керівництвом політику.

Фігаро. Я її знаю.

Граф. Як англійську мову, її основи?

Фігаро. Так, якщо тут є чим пишатися. Ну от: удавати, що не знаєш того, що тобі відоме, що знаєш те все, що тобі невідоме; що тямиш усе, чого не розумієш, що не чуєш

того, що чутно; особливо, що здужаєш понад свої сили; часто ховати в великій таємниці те, що не має в собі таємниці; замикатися в хаті, щоб загострювати пера: і здаватися глибокодумним, коли ти, як то кажуть, пустий і порожній; відігравати так чи так якусь персону; розсилати шпигів і підплачувати зрадників; зривати печатки, перехоплювати листи й намагатися ушляхетнити вбогість засобів поважністю предмету — от і вся політика, або щоб мені вмерти!

Граф. Е, це ти окреслюєш інтригу!

Фігаро. Політику, інтригу, як хочете; але як я вважаю їх майже сестрами, то хай нею займається, хто хоче. «Я ж дівчинку більше люблю!», як каже пісенька про доброго короля.

Граф *(убік)*. Він хоче залишитися. Я розумію... Сюзанна мене зрадила.

Фігаро *(вбік)*. Я його ловлю й плачу його монетою.

Граф. Так ти сподіваєшся виграти процес із Марселіною?

Фігаро. Чи ви будете ставити мені на вид, що я відмовляюся від старої дівчини, коли ваша вельможність дозволяє собі забирати в нас усіх молодиць?

Граф *(жартуючи)*. У суді урядова особа забуває про себе і бачить тільки закон...

Фігаро. Поблажливий до великих, суворий до маленьких...

Граф. Ти, може, думаєш, що я жартую?

Фігаро. Е, хто то знає, ваша вельможносте? Tempo e galan'uomo, кажуть італійці, а вони завжди кажуть правду, ось час і навчить мене, хто мені зичить лиха, хто добра.

Граф *(убік)*. Я бачу, що йому все сказали. Він-таки одружиться з дуеньєю.

Фігаро *(вбік)*. Він узяв мене на хитрощі. Про що ж він довідався?

СЦЕНА VI

Граф, слуга, Фігаро.

Слуга *(доповідає)*. Дон Гусман Бридуазон.

Граф. Бридуазон?

Фігаро. Авжеж! Це місцевий суддя, судовий заступник, ваш правник.

Граф. Нехай зачекає. *(Слуга виходить.)*

СЦЕНА VII

Граф, Фігаро.

Фігаро *(дивиться хвилину на замисленого графа)*. Це те, що ваша вельможність бажали?

Граф *(опам'ятавшись)*. Я?.. Я казав підготувати цю залу для прилюдного засідання.

Фігаро. А хіба тут чого бракує? Велике крісло для вас, добрі стільці для судовиків, табурет для писаря, дві лавки для адвокатів, поміст для добірної публіки і позаду чернь. Я піду відпущу натиральників. *(Виходить)*.

СЦЕНА VIII

Граф *(сам)*. Цей шахрай мене збив з пантелику! Сперечаючись, він бере перевагу, притискає, оточує... Ах, крутій і крутійка! Ви порозумілися, щоб мене одурити.. Будьте собі приятелями, коханцями, будьте чим хочте, я згоджуюсь, але, до біса, не чоловіком і жінкою..

СЦЕНА IX

Сюзанна, граф.

Сюзанна *(задихано)*. Ваша вельможносте... Пробачте, ваша вельможносте!

Граф *(незадоволено)*. Що там таке, панно?

Сюзанна. Ви гніваєтеся?

Граф. Вам, певно, чогось треба?

Сюзанна *(боязко)*. Пані моїй нездужається. Я прибігла попрохати, щоб дали нам флакон з ефіром. Я вам його поверну зараз.

Граф *(віддає)*. Ні, ні, залиште його собі. Він незабаром вам стане в пригоді.

Сюзанна. Хіба жінки мого стану мають розладнані нерви? Це панська хвороба, що її дістають тільки в будуарах.

Граф. Дуже закохана наречена, що втрачає свого молодого...

Сюзанна. Заплативши Марселіні тим посагом, що ви мені обіцяли...

Граф. Що я вам обіцяв?

Сюзанна *(опустивши очі)*. Пане, мені здавалося, що я так чула.

Граф. Так, коли ви самі схотіли б мене вислухати.

Сюзанна *(опустивши очі)*. А хіба ж не повинність моя слухати його вельможність?

Граф. Чому ж, недобра дівчино, було не сказати мені того, раніш?

Сюзанна. Хіба коли-небудь пізно сказати правду?

Граф. Ти вийдеш смерком у сад?

Сюзанна. Чи я ж там не гуляю щовечора?

Граф. Ти поводилася зі мною сьогодні вранці дуже суворо.

Сюзанна. Сьогодні вранці? А паж за кріслом?

Граф. Правда твоя, я забув. Але чому та уперта відмова, коли Базиль з мого доручення?..

Сюзанна. Чи то ж треба, щоб ще й Базиль?..

Граф. Вона знову має рацію. Але є такий Фігаро, якому, боюся я, ви чи не сказали все!

Сюзанна. Ого! Так, я йому кажу все, крім того, про що треба промовчати.

Граф *(сміючись)*. А! Чарівниця! І ти мені обіцяєш? Якщо ти не дотримаєш своє слово.. То порозуміймося, серце: не буде зустрічі — не буде посагу, не буде весілля.

Сюзанна *(реверанс)*. Але як не буде весілля, то не буде права сеньйора, вельможний пане.

Граф. Де в неї береться тая мова! Далебі, я здурію! Але твоя пані чекає на флакон...

Сюзанна *(сміючись, повертає флакон)*. Хіба я могла б поговорити з вами без якої зачіпки?

Граф *(хоче її обійняти)*. Чарівне створіння!

Сюзанна *(випручавшись)*. Онде йдуть!

Граф *(убік)*. Вона моя. *(Утікає.)*

Сюзанна. Піду швидше розказати про це графині.

СЦЕНА X

Сюзанна, Фігаро.

Фігаро. Сюзанно! Сюзанно! Куди ти біжиш так прудко після розмови з його вельможністю?

Сюзанна. Тепер позивайся, як хочеш. Ти вже виграв процес *(утікає)*.

Фігаро *(йде за нею)*. Ах, але скажи...

СЦЕНА XI

Граф *(повертається)*. «Ти вже виграв процес»! Я вскочив у добру пастку! А, мої милі нахаби! Я вас покараю так добре. Добрий присуд, дуже справедливий... але якщо він заплатить дуеньї... чим? Якщо заплатить... Е-е! Чи не маю я бравого Антоніо, шляхетна гордість якого гребує Фігаро, як невідому людину? Потураючи цій манії... Чому б ні? На широкому полі інтриги треба вміти все обробляти, навіть пишання дурня *(кличе)*. Анто... *(бачить, що йдуть Марселіна та інші, виходить)*.

СЦЕНА XII

Бартоло, Марселіна, Бридуазон.

Марселіна *(до Бридуазона)*. Добродію, вислухайте мою справу.

Бридуазон *(з суддівському убранні, трохи заїкається)*. Ну, поговоримо про неї словесно.

Бартоло. Це обіцянка шлюбу.

Марселіна. З додатком грошової позики.

Бридуазон. Ро-озумію, et cetera.

Марселіна. Ні, добродію, без етцетери.

Бридуазон. Ро-озумію добре: ви одержали гроші?

Марселіна. Ні, добродію, то ж я йому позичила.

Бридуазон. Розумію добре. Ви-и вимагаєте свої гроші?

Марселіна. Ні, добродію, я вимагаю, щоб він одружився зі мною.

Бридуазон. Е, розумію, розумію дуже добре. А він хоче вас узяти?

Марселіна. Ні, добродію, ото ж і весь процес.

Бридуазон. Чи ви думаєте, що я не розумію цього процесу?

Марселіна. Ні, добродію. *(До Бартоло.)* До чого ми прийшли? *(До Бридуазона.)* То це ви будете нас судити?

Бридуазон. А хіба ж я ку-упив свій уряд для чого іншого?

Марселіна *(зітхнувши)*. Як погано, що посади у нас продаються.

Бридуазон. Так. Зро-обили б краще, коли б давали їх нам задурно. Проти кого ви су-у-удитесь?

СЦЕНА XIII

Бартоло, Марселіна, Бридуазон,
Фігаро (входить, потираючи руки).

Марселіна *(показує на Фігаро)*. Добродію, проти цього нечесного чоловіка.

Фігаро *(дуже весело до Марселіни)*. Я вам, може, заважаю? Його вельможність повернеться зараз, пане раднику.

Бридуазон. Я десь ба-ачив цього хлопця.

Фігаро. У вашої дружина, в Севільї, мене викликали до її послуг, пане раднику.

Бридуазон. В я-акий час?

Фігаро. Трохи менше, як за рік перед народженням вашого молодшого сина. Дуже гарна дитина, я пишаюся з того.

Бридуазон. Так, це на-айкращий з усіх. Ка-ажуть, що ти тут баламутиш?

Фігаро. Пан добрий, надто добрий до мене. Це тільки дрібниця.

Бридуазон. Обітниця шлюбу? А, бідний дурнику!

Фігаро. Добродію...

Бридуазон. Чи він бачив мого секретаря, цей добрий хлопчина?

Фігаро. Чи не писаря Дубльмена?

Бридуазон. Так, бо він їсть з двох ясел.

Фігаро. Їсть! Я поручуся, що він жере. О, так, я бачив його ради при справі, коли приходив до нього за витягом і, зрозуміла річ, ще й за додатком до витягу.

Бридуазон. Тре-еба виконувати форми.

Фігаро. Безперечно, добродію, суть справи належить сторонам, відомо, що позиваються, тоді як форма є власністю суду.

Бридуазон. Цей хлопець не такий дурний, як я вважав спочатку. Ну, друже, оскільки ти так багато знаєш, ми подбаємо про твою справу.

Фігаро. Пане, я покладаюся на вашу справедливість, хоч ви й з нашого судівництва.

Бридуазон. Га?.. Так, я а судівництва. Проте якщо ти винен і не платиш?..

Фігаро. Це, пан бачать добре, так само, ніби я й не був винний.

Бридуазон. А-а вже ж. Га! Що це він каже?

СЦЕНА XIV

Бартоло, Марселіна, граф, Бридуазон, Фігаро, судовий пристав.

Пристав *(іде перед графом, кричить.)*. Панове! Його вельможносте!

Граф. Ви в суддівськім одязі тут, пане Бридуазоне! Це тільки хатня справа, міська одежа і то була б занадто святковою.

Бридуазон. Це ви надто добрі, пане графе. Але я ніколи не виступаю без нього; бо-о форма, бачите, форма! Той, хто сміється з судді в короткому вбранні, тремтить, як тільки побачить прокурора в мантії. Форма, форма!

Граф *(до пристава)*. Відчиніть залу засідань.

Пристав *(відчиняє, кричить)*. Засідання!

СЦЕНА XV

Ті, що були раніше. Антоніо, слуги замкові, селяни й селянки в святкових костюмах; граф сідає у велике крісло; Бридуазон на стільці збоку; писар на табуреті за своїм столом; судді, адвокати на лавках, Марселіна біля Бартоло; Фігаро на іншій лавці; селяни й слуги стоять іззаду.

Бридуазон *(до Дубльмена)*. Дубльмене, перечитайте опис справ.

Дубльмен *(читає папір)*. «Благородний, преблагородний, безмірно благородний дон Педро Жорж, гідальго, барон де Лос-Альтос, Монтес Ф'єрос і інших монтес проти Алонзо Кальдерона, молодого драматичного автора. Справа про мертвонароджену комедію, яку жоден не визнав за свою і спихає на другого».

Граф. Вони праві обидва. Здіймається з черги. Якщо вони напишуть удвох нову п'єсу, щоб вона відзначилася трохи в великім світі, наказ, щоб гідальго дав їй своє ім'я, а поет свій талант!

Дубльмен *(читає другий папір)*. Андре Петруччіо, хлібороб, проти провінціального збирача податків. Йдеться про самовільний примус.

Граф. Справа не моєї компетенції. Я краще служитиму моїм васалам, захищаючи їх перед королем. Минайте цю.

Дубльмен *(бере третій; Бартоло і Фігаро встають)*. Барб-Аар-Рааб-Мадлен-Ніколь-Марселіна де Верт-Аллюр,

дівчина повнолітня *(Марселіна встає й уклоняється)* проти Фігаро»... Ім'я хрещене не зазначено.

Фігаро. Анонім.

Бридуазон. А-анонім? Що-о це за святий?

Фігаро. То мій патрон.

Дубльмен *(пише)*. «Проти аноніма Фігаро». Стан?

Фігаро. Шляхтич.

Граф. Ви шляхтич? *(Писар пише.)*

Фігаро. Якби небо схотіло, я був би сином князя.

Граф *(до писаря)*. Далі.

Пристав *(пищить тоненьким голосом)*. Тихо, панове!

Дубльмен *(читає)*. «Справа спротивлення шлюбові згаданого Фігаро з боку згаданої де-Верт-Аллюр. Лікар Бартоло виступає за позивальницю, а вищезгаданий Фігаро сам за себе, якщо суд дозволить проти звичаю і судівничого права».

Фігаро. Звичай, пане Дубльмен, часто є злом. Трохи вчений клієнт завжди краще знає свою справу, ніж певні адвокати, що пріють на холоді, кричать на всі заставки, і, знаючи все, крім справи, так само мало заклопотані тим, що зруйнують клієнта, як і набриднуть аудиторії й присплять панів, а потім пиндючаться, наче вони скомпонували oratio pro Murena. Я розповім справу в кількох словах. Панове...

Дубльмен. От уже наговорили багато зайвого, бо ви не позивач і маєте тільки захищатися. Підійдіть, лікарю, і прочитайте обіцянку.

Фігаро. Еге ж, обіцянку!

Бартоло *(натягнувши окуляри)*. Вона виразна.

Фігаро. Треба побачити.

Дубльмен. Тихо ж панове.

Пристав *(пищить)*. Тихо!

Бартоло *(читає)*. «Я, що нижче підписався, посвідчую, що одержав від панни і т. д... Марселіни де Верт-Аллюр, в замку Агуас-Фрескас дві тисячі карбованих піастрів готівкою, які я їй поверну за вимогою в тому ж замку, та й оженюся з нею на знак вдячності і т. д! Підписано коротко «Фігаро». Мій висновок: виплатити описану суму і виконати обіцянки, з виплатою коштів на судові витрати. *(Промовляє.)* Панове... Ніколи ще цікавішої справи не піддавано під розгляд суду: і від Александра Великого, який пообіцяв шлюб прекрасній Фалестриді...

Граф *(перебиває)*. Перш ніж іти далі, адвокате, слід встановити істинність документа?

Бридуазон *(до Фігаро)*. Що ви за... що ви заперечите на прочитане?

Фігаро. Що є, панове, лукавство, помилка чи неуважність у тому способі, яким прочитано документ, бо в тексті не сказано: «яку суму я їй поверну та й оженюся з нею», але: «яку суму я їй поверну або оженюся з нею»; це велика різниця.

Граф. Як стоїть в акті: чи та й, чи або?

Бартоло. Там та й.

Фігаро. Там або.

Бридуазон. Дубльмене, прочитайте самі.

Дубльмене *(бере папір)*. І це буде певніше, бо сторони часто перекручують читаючи. *(Читає)*. «Е-ее-панна е-е-е-де Верт-Аллюр»... ага! «яку суму я їй поверну за вимогою в тому ж замку та й... або... та й.. або»... Тут нечітке слово... посаджено ляпку.

Бридуазон. Ляпку? А, знаю я ці ляпки.

Бартольдо *(промовляючи)*. Я наполягаю, що тут сполучник з'єднувальний та й, який зв'язує відповідні члени речення: «я заплачу панні та й одружуся з нею».

Фігаро *(промовляє)*. Я наполягаю, що це сполучник роздільний або ж, який розділяє ці члени речення: «я заплачу панні, або ж я з нею одружуся». Коли ви буквоїд, то я ще більший. Якщо він заговорить по-латинському, то я по-грецькому, я його зажену на слизьке.

Граф. Як судити в такій ситуації?

Бартоло. Щоб покінчити з тим і не мудрувати зі словом, припустимо, що там «або ж».

Фігаро. Прошу це внести до протоколу.

Бартоло. І ми не заперечуємо. Такий слабкий викрут не врятує винного. Розгляньмо запис у такій формі: «Яку суму я їй поверну в тому ж замку, або ж я маю одружитися з нею». Це так само, ніби хто сказав: «Я мушу лягти в ліжко, або я дуже хворий», чи інакше: «бо я дуже хворий». Так що: «заплачу, або маю одружитися», значить: «через те, що маю повинність одружитися».

Фігаро. Зовсім ні. Фраза звучатиме: «Або хвороба вас уб'є, або лікар». Це безперечно. Другий приклад: «Або ви нічого путящого не напишете, або дурні вас осудять». Зрозуміло. Чи пан Бартоло думає, що я забув синтаксис? Отож,

«я заплачу в тому ж замку, без коми, або маю одружитися».

Бартоло *(швидко)*. Кома.

Фігаро *(швидко)*. Її там немає. Немає, панове, або я маю одружитися.

Бартоло *(дивлячись у папір, швидко)*. Кома, панове.

Фігаро *(швидко)*. Її не було, панове. Врешті, хіба чоловік, що одружується, має потребу платити?

Бартоло *(швидко)*. Так, ми одружимося з поділеними маєтками.

Фігаро *(швидко)*. А ми з поділеним ліжком, якщо тільки шлюб не є формальною розпискою.

(Судді встають і пошепки радяться.)

Бартоло. Чудні зобов'язання!

Дубльмен. Тихо, панове!

Пристав *(пищить)*. Тихо!

Бартоло. Такий шахрай називає це сплачуванням боргів!

Фігаро. Чи це ваша справа, адвокате, що ви захищаєте?

Бартоло. Я захищаю цю панну.

Фігаро. Можете далі плести нісенітниці, але перестаньте лаятись. Коли, боячись запалу позивачів, суди терпіли те, що зветься треті особи, вони не мали на увазі, щоб ці помірковані оборонці зробилися безкарно упривілейованими нахабами. Це означає понижувати найповажнішу інституцію.

(Судді все радяться потиху.)

Антоніо *(до Марселіни)*. Що вони там так довго бурмочуть?

Марселіна. Купили головного суддю, він підкуповує другого, і я програю свій процес.

Бартоло *(тихо, похмуро)*. Я боюсь того.

Фігаро *(весело)*. Тримайся, Марселіно!

Дубльмен *(встає, до Марселіни)*. Ах, це вже занадто! Я вас викриваю і заради честі суду прошу, щоб перш ніж розглядати іншу справу суд висловився з приводу цієї.

Граф *(сідає)*. Ні, писарю, я не висловлюсь з приводу моєї власної образи: іспанський суддя не матиме чого червоніти за ексцеси, допустимі хіба що в азіатському суді;

доволі інших зловживань. Я маю намір усунути один із таких недоліків, мотивуючи вам свій присуд: кожний суддя, що відмовляється від цього, є великий ворог законів. Чого може вимагати позивачка? Шлюбу, коли не буде виплати. Одне й друге разом — це вже забагато.

Дубльмен. Тихо, панове!

Пристав *(пищить)*. Тихо!

Граф. Що нам відповість звинувачуваний? Що він хоче зберегти волю своєї особи. Це йому дозволено.

Фігаро *(з радістю)*. Я виграв.

Граф. Та коли текст говорить: «яку суму я сплачу за першою вимогою, або одружуся і т. д.», то суд присуджує відповідачеві сплатити позивачеві дві тисячі грубих піастрів готівкою, або ж одружитися з нею сьогодні *(встає)*.

Фігаро *(остовпілий)*. Я програв.

Антоніо *(радісно)*. Препишний присуд!

Фігаро. Чим саме?

Антоніо. Тим, що ти не будеш моїм небожем. Щира дяка, ваша вельможносте!

Пристав *(пищить)*. Розходьтеся, панове!

(Народ виходить.)

Антоніо. Піду ж розкажу все моїй небозі.

СЦЕНА XVI

Граф (ходить туди-сюди), Марселіна, Бартоло, Фігаро, Бридуазон.

Марселіна *(сідає)*. Ах! Я можу дихати вільно!

Фігаро. А я задихаюся.

Граф *(убік)*. Принаймні я помстився. Від цього стає легше.

Фігаро *(убік)*. А той Базиль, що повинен був виступити проти шлюбу Марселіни, куди він пропав! *(До графа, що відходить)*. Ваша вельможносте, ви нас покидаєте?

Граф. Все вже розсуджено.

Фігаро *(до Бридуазона)*. А цей пузан радник...

Бридуазон. Я пу-узан!

Фігаро. Авжеж. І я не одружуся з нею, бо я таки шляхтич. *(Граф зупиняється.)*

Бартоло. Ви одружитесь.

Фігаро. Без згоди моїх благородних батьків?

Бартоло. Назвіть, покажіть їх.

Фігаро. Нехай дадуть мені трохи часу. Я вже близький до того, щоб їх віднайти. П'ятнадцять уже літ я їх шукаю.

Бартоло. Хвалько! Він якийсь найда.

Фігаро. Втрачена дитина, лікарю, чи скоріш украдена дитина.

Граф *(вертається)*. Украдена, втрачена! А докази? Він ще кричатиме, що його кривдять.

Фігаро. Ваша вельможносте, коли б мережані пелюшки, гаптована ковдра і золоті речі, знайдені на мені розбійниками, не показали б мого високого роду, то та дбайливість, із якою мені зробили на тілі відзнаки, доволі показує, який я був дорогий син; і цей ієрогліф на моїй руці... *(хоче заголити праву руку)*.

Марселіна *(встаючи хутко)*. Шрам на правій руці?

Фігаро. Відкіля ви знаєте, що я повинен його мати?

Марселіна. Боже! Це ж він!

Фігаро. Так, це я.

Бартоло *(до Марселіни)*. Хто ж він?

Марселіна *(хутко)*. Це Еммануель.

Бартоло *(до Фігаро)*. Тебе були украли цигани?

Фігаро *(гаряче)*. Поблизу від якогось замку. Добрий лікарю, якщо ви повернете мене моїй шляхетній родині, скажіть ціну цій послузі; купи золота не зупинять моїх благородних батьків.

Бартоло *(показуючи на Марселіну)*. Ось твоя мати.

Фігаро. Годувальниця?

Бартоло. Твоя рідна мати.

Граф. Його мати?

Фігаро. Поясніть мені.

Марселіна *(показує на Бартоло)*. Ось твій батько.

Фігаро *(в розпуці)*. Ой, ой, леле!

Марселіна. Хіба тобі природа не підказала цього тисячу разів?

Фігаро. Ніколи.

Граф *(убік)*. Його мати!

Бридуазон. Це ясно, тепер він з нею не одружиться.

Бартоло. Ані я!

Марселіна. Ні ви! А син ваш? Ви ж присягались мені!

Бартоло. З дурного розуму! Коли б такі спогади до чогось нас зобов'язували, довелось би переженитися на всіх.

Бридуазон. Коли б на це звертали у-увагу, то ніхто б ні з ким не женивсь.

Бартоло. Відомі гріхи сумної юності.

Марселіна *(все більше запалюючись)*. Так, сумної, і більш сумної, ніж хто думає. Я не буду заперечувати моїх провин і помилок: цей день занадто ясно свідчить про них... Але дуже тяжко каятися і спокутувати свій гріх після тридцятилітнього скоромного життя. Я народилася на світ, щоб бути чесною і розсудливою, і я стала такою, оскільки обставини дозволяли мені керуватися моїм власним розумом. Але в роки ілюзій і молодих мрій, недосвідченості і тяжких злиднів, коли спокусники вас переслідують, а біда пригнічує, як може боротися дівчина з кількома ворогами заразом? І той, хто нас судить суворо, може, сам звів колись з десяток таких нещасних!

Фігаро. А такі вони всі. Найбільш грішні — найменш великодушні; це закон.

Марселіна *(гаряче)*. Які ви, чоловіки, невдячні. Ви знищуєте своїм призирством бідні жертви своєї же розпусти, — це вас треба карати за помилки нашої молодості; вас і поставлених вами суддів, гордих правом нас судити, які своєю злочинною байдужістю відбирають у нас всяку можливість чесного життя! Чи існує який певний шлях для нещасних покинутих дівчат? Вони мали б природне право на всяке жіноче рукоділля, — ні! І на цю роботу приймають тисячі мужчин.

Фігаро. Навіть солдатів учать гаптувати!

Марселіна *(схвильовано)*. Навіть у найвищих колах ви вшановуєте жінку лише глузливою повагою. Приваблюючи нас фальшивим блиском цієї поваги, ви робите з нас насправді своїх прислужниць. Коли йдеться про наше майно, нас вважають за неповнолітніх, проте за наші помилки нас карають з усією суворістю. Ваше поводження з нами огидне й жорстоке.

Фігаро. Вона каже правду.

Граф *(убік)*. Та й ще й яку правду!

Бридуазон. Що для нас, сину мій, відмова чи образа несправедливого чоловіка? Не оглядайтеся, звідкіля ти прийшов, а дивись, куди ти йдеш; тільке це важливо для

кожного. Через кілька місяців твоя наречена не залежатиме ні від кого. Вона обере тебе, я ручуся. А тоді живи собі на щастя між дружиною і матір'ю, які тебе ніжно любитимуть. Будь до них ласкавий, вибачливий, сину мій, будь щасливий, веселий, вільний і добрий для всіх людей — і тоді нічого не треба буде більше для щастя твоєї матері!

Фігаро. Золоті слова, матінко! І я тієї ж думки! Яка дурниця, справді! Тисячі тисяч років крутиться земля, і в цьому океані вічності, де я випадково зачерпнув якихось нікчемних тридцять років, які вже не вернуться, чи варто собі морочити голову, щоб дізнатися, кому я цим зобов'язаний? Тим гірше для того, хто цим журиться. Марнувати отак своє життя у вічних сварках і бійках без відпочинку, як ті нещасні коні на річці, що вічно тягнуть барку і не спочивають навіть тоді, коли спиняються!.. Ми зачекаємо.

Граф *(убік)*. Дурна пригода, що мене збиває з пантелику.

Бридуазон *(до Фігаро)*. А ва-ваше дворянство, а замок? Ви брехали перед судом.

Фігаро. Той суд мало не змусив мене зробити славетну дурницю! І ще після того, як я двадцять разів мало не забив через ті прокляті сто екю добродія, що тепер виявляється моїм батьком. Але коли вже небо урятувало мою чесноту від цієї небезпеки, мій батьку, прийміть моє перепрошення... А ви, мамо, обніміть мене... найбільш по-материнськи, як тільки зможете. *(Марселіна кидається йому на шию.)*

СЦЕНА XVII

Бартоло, Фігаро, Марселіна, Бридуазон, Сюзанна, Антоніо, граф.

Сюзанна *(прибігає, з гаманцем у руці)*. Ваша вельможносте, зачекайте, нехай вони не одружуються, я заплачу пані тим посагом, що дала мені моя пані.

Граф *(убік)*. До біса пані! Здається, що всі змовилися. *(Виходить.)*

СЦЕНА XVIII

Бартоло, Антоніо, Сюзанна, Фігаро, Марселіна, Бридуазон.

Антоніо *(бачачи, що Фігаро обіймає свою матір, говорить до Сюзанни)*. Еге ж, заплатиш! Дивись, дивись!

Сюзанна *(обертається)*. Я бачу досить. Ходім, дядю.

Фігаро *(зупиняє її)*. Ні, не йди, будь ласка. Що ти бачиш?

Сюзанна. Що я дурна, а ти підлий.

Фігаро. Ані те, ані друге.

Сюзанна *(гнівно)*. І що ти одружишся з нею з доброї волі, раз милуєш її.

Фігаро *(весело)*. Я її милую, але не одружуся. *(Сюзанна хоче вийти, Фігаро її утримує.)*

Сюзанна *(б'є його по щоці)*. Ви дуже нахабні, що смієте мене втримувати!

Фігаро *(до товариства)*. Це й є справжнє кохання? Перш ніж покинеш нас, благаю, подивися добре на цю дорогу жінку.

Сюзанна. Дивлюся.

Фігаро. І яка вона тобі здається?

Сюзанна. Гидюча!

Фігаро. Нехай живуть ревнощі! Вона не торгується.

Марселіна *(простягаючи руки)*. Обійми свою матір, моя гарна Сюзаннето. Той недобрий, що мучить тебе, мій син.

Сюзанна *(біжить до неї)*. Ви — його мати! *(Кидаються в обійми одна до одної.)*

Антоніо. То це тільки зараз?..

Фігаро. ...що я довідався.

Марселіна *(в нестямі)*. Ні, моє серце, пориваючись до нього, помилялось тільки щодо мотиву. Це до мене рідна кров промовляла.

Фігаро. А до мене, мамо, добрий розум, що був мені за інстинкт, коли я вас не хотів, бо я зовсім не мав до вас ненависті, свідок тому гроші...

Марселіна *(віддає йому папір)*. Вони твої. Візьми свою записку, це твій посаг.

Сюзанна *(кидає йому гаманець)*. Візьми ще й це.

Фігаро. Дуже дякую.

Марселіна *(в нестямі)*. Бувши досить нещасливою дівчиною, я мала стати найогиднішою з жінок; і от я тепер найщасливіша мати! Обійміть мене, мої діти, обоє; я з'єднаю у вас всю мою ніжність. Я щаслива, як тільки можу бути. Ах, діти мої, як я вас любитиму!

Фігаро *(розчулений, жваво)*. Перестань, дорога мамо, перестань! Чи хочеш ти, щоб втопилися у сльозах мої очі —

уперше в житті? Принаймні, вони з радощів. Але який я дурний? Я мало не засоромився їх, як почув, що вони течуть проміж моїх пальців, подивися *(показу розставлені пальці),* і я по-дурному їх стримував! Геть собі, сороме! Я хочу сміятися й плакати разом. Не почувають двічі того, що я почуваю. *(Він обіймає матір з одного боку, Сюзанну з другого.)*

Марселіна. О, мій друже!

Сюзанна. Дорогий друже!

Бартоло, Антоніо, Сюзанна, Фігаро, Марселіна, Бридуазон.

Бридуазон *(витираючи хусткою очі).* Ну, значить, і я ду-урний теж?

Фігаро *(нестямно).* Тепер я можу викликати на бій смуток. Нападай тепер на мене, коли смієш, між цими двома дорогими жінками.

Антоніо *(до Фігаро).* Досить уже телячих ніжностей, коли ваша ласка. У справі шлюбу в родині шлюб батьків повинен іти попереду, ви знаєте. А ваші — чи подали вони один одному руку?

Бартоло. Мою руку! Бодай вона всохла, перш ніж я подам її матері такого шахрая!

Антоніо *(до Бартоло).* То ви так як вітчим, а не рідний батько? *(До Фігаро.)* У такому разі, любчику, більш ні слова.

Сюзанна. Ах, дядечку...

Антоніо. Чи маю я віддати дочку нашої сестри за того, хто не є нічиєю дитиною?

Бридуазон. Хіба це може бути, дурню? Завжди людина є чиїмсь дитям.

Антоніо. Тарара!.. Він її ніколи не матиме. *(Виходить).*

СЦЕНА XIX

Бартоло, Сюзанна, Фігаро, Марселіна, Бридуазон.

Бартоло *(до Фігаро).* І шукай тепер, хто б тебе прийняв за сина *(хоче вийти).*

Марселіна *(біжить, хапає Бартоло за поперек і притягає його).* Стійте, лікарю, не тікайте!

Фігаро *(вбік).* Ні, певно, всі дурні Андалузії вирвалися, щоб затримати мій нещасний шлюб.

Сюзанна *(до Бартоло)*. Добрий татку, це ж ваш син!

Марселіна *(до Бартоло)*. Розумний, талановитий, гарний.

Сюзанна, Бартоло, Марселіне, Фігаро, Бридуазон.

Фігаро *(до Бартоло)*. І не коштував вам ні шеляга.

Бартоло. А сто екю, що в мене взяв?

Марселіна *(милуючи його)*. Ми так будемо про вас дбати, татку!

Сюзанна *(теж милуючи його)*. Ми так вас кохатимемо, таточку!

Бартоло *(розчулений)*. Тату! Добрий тату, таточку! Отже, я ще дурніший, ніж добродій *(показує на Бридуазона)*. Я даю себе вести, як дитина. *(Марселіна і Сюзанна його обіймають.)* Е, ще я не дав згоди. *(Повертається)*. А що ж сталося з його вельможністю?

Фігаро. Біжімо до нього, вирвімо від нього останнє слово. Якщо він задумав якусь іншу інтригу, доведеться все починати з початку.

Усі *(зараз)*. Біжімо! Біжімо!

(Виходять і витягають Бартоло.)

СЦЕНА XX

Бридуазон *(сам)*. Ще дурніший від добродія. Такі речі можна казати собі самому, але... В ци-их міс-цях люди не дуже чемні *(виходить)*.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Театр являє собою галерею, прибрану канделябрами, засвіченими люстрами, квітами, гірляндами, — одним словом, підготовлену до святкування. Спереду праворуч стіл з приладдям для писання, позаду крісло.

СЦЕНА I

Фігаро, Сюзанна.

Фігаро *(тримає її за стан)*. Ну, кохання моє, чи ти задоволена? Та моя мама з тонким золотим язичком вмо-

вила-таки свого лікаря: дарма, що не має бажання, він з нею все ж одружиться, і твого буркутуна-дядю загнуздано. Один тільки граф лютує: бо наслідком їх шлюбу мав стати наш. Посміхнися ж трохи до такого доброго наслідку.

Сюзанна. Чи ти бачив що-небудь дивніше?

Фігаро. Або швидше — таке веселе. Ми не бажали більшого, як тільки вирвати один посаг у вельможного графа, і от аж цілих два маємо в своїх руках, і такі, що не вийшли від нього. Запекла суперниця тебе переслідувала, я зазнавав муки від фурії! І от це все перетворилося для нас у найдобрішу матір. Учора я був наче сам собі на світі, а тепер маю батька й матір, правда, не таких пишних, якими я їх собі малював, але досить добрих для нас, які не мають пихи багатіїв.

Сюзанна. А проте, ніщо з того, що ти намислив, на що ми сподівались, друже, не сталося.

Фігаро. Випадок зробив ліпше, ніж ми всі, моя маленька. Так ведеться в світі; людина працює, проектує, готуємося до одного, а фортуна підносить зовсім інше. І від неситого завойовника, що хотів би проковтнути землю, до сумирного сліпця, що його водить собака, всі є іграшками її примхи. І ще сліпець із собакою часто має кращого поводаря і менше помилиться в своїх сподіваннях, аніж другий сліпець, що має велику обслугу. Щодо того милого сліпця, який зветься Амуром... *(Ніжно бере її знов за стан.)*

Сюзанна. Ах, мені цікавий тільки цей один!

Фігаро. Дозволь же, щоб я був за доброго собаку, що приведе його до твоїх прегарних маленьких дверей; і от ми будемо там мешкати до самої смерті.

Сюзанна. *(сміючись)*. Амур і ти?

Фігаро. Я й Амур.

Сюзанна. І ви не шукатимете іншого житла?

Фігаро. Якщо ти мене туди візьмеш, нехай тоді тисяча мільйонів зальотників...

Сюзанна. Ти перебільшуєш. Скажи по твоїй щирій правді.

Фігаро. По моїй найправдивішій правді!

Сюзанна. Фе, гидкий! Хіба в тебе їх кілька?

Фігаро. О, авжеж. Відколи спостережено, що з часом давні дурниці робляться мудрістю і що давні маленькі брехні, доволі зле посіяні, вирощували великі, великі правди,

є їх на землі тисячі порід. І такі, що їх знають, та не сміють оприлюднити, бо не про всяку правду можна говорити. Є такі, які хвалять, не даючи їм віри, бо не кожна правда придатна для віри. Є палкі присягання, погрози матерів, запевнення п'яниць, обіцянки людей на посадах, останнє слово наших торговців. І краю цьому немає. Тільки ж моє кохання до Сюзон є щирозлотою правдою.

Сюзанна. Я люблю твою веселість, бо вона шалена; вона виявляє, що ти щасливий. Поговорімо про побачення з графом.

Фігаро. Або, ліпше, не будемо ніколи про нього говорити; воно мало не відібрало у мене Сюзанну.

Сюзанна. То ти вже не хочеш, щоб воно відбулося?

Фігаро. Якщо ви мене любите, Сюзон, дайте мені слово честі в цьому. Нехай він помучиться, це йому буде наукою.

Сюзанна. Мені важче було його обіцяти, ніж тепер відмовитися. Не будемо більш про це.

Фігаро. Твоя щира правда!

Сюзанна. Я не така, як ви, вчені! У мене тільки одна правда.

Фігаро. І ти мене трошки любитимеш?

Сюзанна. Дуже.

Фігаро. Цього не досить.

Сюзанна. Як то?

Фігаро. У справі кохання ти бачиш, різних «надто» ще не достатньо.

Сюзанна. Я не розуміюся на цих тонкощах, але я любитиму тільки свого чоловіка.

Фігаро. Дотримуй слова, і ти будеш прекрасним винятком серед звичайних жінок. *(Хоче її обійняти.)*

СЦЕНА II

Фігаро, Сюзанна, графиня.

Графиня. Ах, я ж правду кажу, хоч би де вони були, так і знайте, що вони вкупі. Е, Фігаро, все обкрадаєте своє майбутнє, шлюб і самого себе, надуживаючи так перебування разом з нареченою. Вас там чекають, нетерпляться.

Фігаро. Правда, пані, я забув. Я йду висловити їм моє перепрошення. *(Хоче забрати Сюзанну.)*

Графиня *(затримуючи її)*. Вона вас наздожене.

СЦЕНА III

Сюзанна, графиня.

Графиня. Чи є в тебе все, що треба, щоб помінятися сукнями?

Сюзанна. Не треба нічого, пані; зустрічі не буде.

Графиня. Ах, ви змінили намір?

Сюзанна. Це Фігаро.

Графиня. Ви мене дурите.

Сюзанна. Боже милосердний!

Графиня. Фігаро не такий, щоб упустити посаг.

Сюзанна. Пані! Е, що ж ви думаєте?

Графиня. Що, нарешті, ви змовилися з графом, а тепер сердитеся, що довірили мені свої наміри. Я вас добре вже знаю. Лишіть мене. *(Хоче піти.)*

Сюзанна *(падає на коліна)*. Ради Бога, графине! Ви не знаєте, пані, яку кривду робите Сюзанні! Після того як ви завжди були до мене такі добрі і дали мені той посаг!..

Графиня *(підіймає її)*. Ну... я сама не знаю, що кажу! Віддаючи мені своє місце в саду, ти не підеш туди, серце моє; ти стримаєш слово перед своїм чоловіком і цим допоможеш мені повернути мого.

Сюзанна. Як ви мене засмутили!

Графиня. Бо я ж справді навіжена. *(Цілує її в чоло)*. Де має бути твоє побачення?

Сюзанна *(цілує її в руку)*. Я тільки завважила слово про сад.

Графиня *(показує на стіл)*. Візьми перо і визначмо місце.

Сюзанна. Писати до нього!

Графиня. Так треба.

Сюзанна. Пані! Принаймні ви...

Графиня. Я беру все на себе. *(Сюзанна сідає, графиня диктує.)* Нова пісня на голос: «Добре буде в час вечірній під каштанами в саду... Добре буде в час вечірній...»

Сюзанна *(пише)*. «Під каштанами в саду...» А далі?

Графиня. Ти боїшся, що він не здогадається?

Сюзанна *(перечитує)*. Все зрозуміло. *(Згортає записку)*. Чим запечатати?

Графиня. Шпилькою, мерщій! Вона буде за відповідь. Надпиши на другім боці: «Верніть мені печатку».

Сюзанна *(пише сміючись)*. Ах! «Печатку»!.. Ця буде веселіша за печатку з наказу.

Графиня *(зі смутним спогадом)*. Ах!

Сюзанна *(шукає на собі)*. А тепер я не маю шпильки!

Графиня *(відколює шпильку)*. Візьми оцю. *(Стрічка пажа падає з її грудей додолу.)* Ах, моя стрічка!

Сюзанна *(підіймає її)*. Це того маленького злодія! То ви були такі недобрі?..

Графиня. Чи треба було лишати її на його руці? Це було б гарно! Дайте її сюди!

Сюзанна. Пані її не носитиме вже; вона обмазана кров'ю того хлопця.

Графиня *(бере)*. Чудова для Фаншетти... За перший же букет, що вона мені принесе...

СЦЕНА IV

Молода пастушка, Керубіно (дівчиною), Фаншетта, і багато молодих дівчат, одягнених, як і вона, з букетами; графиня, Сюзанна.

Фаншетта. Пані, оце дівчата з містечка, що хочуть піднести вам квіти.

Графиня *(швидко сховавши стрічку)*. Вони премилі. Мені шкода, дівчатка, що не знаю всіх вас. *(Показуючи на Керубіно.)* Що це за миленька дівчина, що має такий скромний вигляд?

Одна з пастушок. Це моя кузина, пані, вона прийшла сюди тільки на весілля.

Графиня. Вона гарненька. Я не можу втримати в руках двадцять букетів, то зробімо пошану чужосторонній *(бере букет Керубіно і цілує його в чоло)*. Вона почервоніла! *(До Сюзанни.)* Чи не здається тобі, Сюзон... що вона подібна до когось?

Сюзанна. Справді, так, що можна помилитися.

Керубіно *(вбік, руки на серці)*. Ах, цей поцілунок був призначений не мені!

СЦЕНА V

Молоді дівчата, Керубіно між ними, Фаншетта, Антоніо, граф, графиня, Сюзанна.

Антоніо. Але кажу ж вам, вельможний пане, він тут. Вони його одягли у моєї дочки; вся його одежа ще в мене,

і от його офіцерський капелюх, що я витяг з вузла *(наближається, розглядаючи всіх дівчат, і впізнавши Керубіно, здіймає з нього жіночий чіпець, від чого довгі кучері пажа падають пасмами. Він накладає йому на голову офіцерський капелюх і каже)*: Е, чи ба! От наш офіцер.

Графиня *(відсахнувшись)*. О Боже!

Сюзанна. Цей крутій!

Антоніо. Я ж казав там нагорі, що то був він...

Граф *(у гніві)*. Ну що ж, пані?

Графиня. Ну що ж, пане! Ви бачите, що я здивована ще більше, ніж ви, і, принаймні, так само незадоволена.

Граф. Так, але тоді, вранці?..

Графиня. Я була б винна справді, якби я ще приховувала правду. Він прийшов до мене, ми починали готувати той жарт, який ось ці діти завершили. Ви нас побачили тоді, коли ми його перевдягали. Ваш перший рух такий гарячий! Він утік, я змішалася, загальний переляк зробив решту.

Граф *(з прикрістю до Керубіно)*. Чому ви не виїхали?

Керубіно *(раптом скидаючи капелюх)*. Ваша вельможносте...

Граф. Я покараю твій непослух.

Фаншетта *(шалено)*. Ах, ваша вельможносте, вислухайте мене! Щоразу, як ви мене цілуєте, пам'ятаєте, що завжди кажете: «Якщо ти схочеш любити мене, Фаншетточко, я зроблю все, що схочеш».

Граф *(червоніючи)*. Я це казав?

Фаншетта. Так, ваша вельможносте. Замість карати Керубіно, дайте мені його в подружжя, і я вас любитиму шалено.

Граф *(убік)*. Щоб так мене перехитрував хлопчак-паж!

Графиня. Отже, пане, ваша черга! Зізнання цієї дівчини таке ж щире, як і моє, посвідчує нарешті дві правди: що я тільки не самохіть завдаю вам клопоту, тоді як ви робите все, щоб посилити мої підозри й довести, що ви не марні.

Антоніо. Ви теж, ваша вельможносте? До лиха! Я вам її проманіжу, як покійну її матір, царство їй небесне!.. Не зі страху щодо наслідків; але пані знають, що малі дівчата, коли стають дорослими...

Граф *(розгублено вбік)*. Є якийсь злий дух, що повертає тут усе проти мене.

СЦЕНА VI

Молоді дівчата, Керубіно, Антоніо, Фігаро, граф, графиня, Сюзанна.

Фігаро. Ваша вельможносте, якщо ви тримаєте наших дівчат, то не можна буде починати ні забави, ні танців.

Граф. Ви хочете танцювати? І не думайте. Після вашого ранішнього падіння, коли вивихнули собі праву ногу!

Фігаро *(рухаючи ногою)*. Ще трохи болить, але то нічого. *(До дівчат.)* Ходімо, красуні, ходімо.

Граф *(розвертає його до себе)*. Ви були надто щасливі, що на тих клумбах дуже м'який ґрунт!

Фігаро. Дуже щасливий, певно, бо інакше..

Антоніо *(повертає його)*. І як він підігнувся, падаючи аж до самого долу.

Фігаро. Хтось інший, меткіший був би залишився просто в повітрі! Адже так? *(До дівчат.)* Чи ви йдете, панночки?

Антоніо *(повертає його)*. І в цей саме час малий паж скакав на коні до Севільї?

Фігаро. Скакав, або їхав кроком!..

Граф *(повертає його)*. А ви мали його наказ у кишені!

Фігаро *(трохи здивований)*. Авжеж! Але до чого цей допит! *(До дівчат.)* Ходімо ж, дівчатка!

Антоніо *(виводить Керубіно за руку)*. Ось одна, яка хоче сказати, що мій майбутній зять не хто інший, як брехун.

Фігаро *(здивований)*. Керубіно!.. *(Вбік)*. Холера той малий жевжик!

Антоніо. Тепер здогадався?

Фігаро *(підшукуючи)*. Здогадався... Здогадався... Е, що він там співає?

Граф *(сухо)*. Він не співає; він каже, що то він вискочив на левкої.

Фігаро *(роздумуючи)*. А, коли він каже... то це може бути; я не сперечаюсь про те, чого не знаю.

Граф. Значить, і ви й він?

Ф і г а р о. А чому ні? Скакоманія заразлива. Згадайтено на Панургову отару: І коли ви в гніві, то нема людини, що б не схотіла краще ризикнути...

Г р а ф. Як же це? Двоє разом?

Ф і г а р о. Могли б вискочити не два, а двадцять два, і яке ж від цього лихо, ваша вельможносте, коли нема нікого покаліченого? *(До дівчат.)* То що ж? Хочете йти чи ні?

Г р а ф *(обурений)*. Чи ми граємо комедію? *(Чути звуки фанфар).*

Ф і г а р о. От гасло походу. По місцях, красуні, по місцях! Ну, Сюзанно, дай мені руку. *(Усі вибігають; Керубіно залишається сам, похиливши голову.)*

СЦЕНА VII

К е р у б і н о, г р а ф, г р а ф и н я.

Г р а ф *(дивиться вслід Фігаро)*. Чи хто бачив зухвалішу людину? *(До пажа.)* А ви, лукавий добродію, що вдаєте засоромленого, перевдягайтесь швидше, і щоб я вас ніде більше не бачив увечері.

Г р а ф и н я. Він буде дуже сумувати.

К е р у б і н о *(нерозважливо)*. Сумувати! Я несу на своєму чолі таке щастя, що могло б розважити мене протягом сотні років у в'язниці! *(Натягає капелюх і вибігає.)*

СЦЕНА VIII

Г р а ф, г р а ф и н я.

(Графиня мовчки обмахується посилено віялом.)

Г р а ф. Що він має на лобі такого щасливого?

Г р а ф и н я *(заклопотано)*. Певно... перший офіцерський капелюх; дітям усе служить забавкою. *(Хоче вийти.)*

Г р а ф. Ви не залишитеся з нами, графине?

Г р а ф и н я. Ви знаєте, що я почуваю себе недобре.

Г р а ф. Одну хвилину для вашої протеже, а то я подумаю, що ви гніваєтесь.

Г р а ф и н я. От ідуть два весілля. Сядьмо, щоб їх належно прийняти.

Г р а ф *(убік)*. Весілля! Треба терпіти, раз не можемо перешкодити. *(Граф і графиня сідають до одного краю галереї.)*

СЦЕНА IX

Граф, графиня (сидять); музика грає «Іспанські безумства», темп маршу.

Похід:

Ловецька гвардія, рушниці на плечі.
Альгуасил: судовики Бридуазон.
Селяни й селянки в святковому вбранні.
Дві молоді дівчини несуть головний убір нареченої із білими перами.
Дві інші — білий серпанок.
Дві інші — рукавиці й букет до корсажу.
Антоніо веде за руку Сюзанну, як той, що віддає її за Фігаро.
Інші дівчата несуть такий самий, як і в Сюзанни головний убір, серпанок, білий букет для Марселіни.
Фігаро веде за руку Марселіну, як той, що має віддати її лікареві, який замикає похід з великим букетом при боці.
Молоді дівчата, проходячи перед графом, вручають його слугам усі прибори, призначені Сюзанні й Марселіні.
Селяни й селянки, ставши в два ряди по обидва боки салону, танцюють фанданго з кастаньєтами; потім грається ритурнель дуету, цим часом Антоніо підводить Сюзанну до графа; вона стає перед ним на коліна.
Тоді як граф накладає їй головний убір, серпанок і подає букет, дві дівчини співають такий дует:

Виспівуй, молода, про пана доброчинність:
Не хоче вжити він своїх на тебе прав;
Не втіху вибрав він, але нову повинність,
І мужеві тебе він чистою віддав.

Сюзанна стоїть на колінах і під час останнього вірша дуету тягне графа за плащ і показує йому приготовану записку, потім підносить ту руку, що від глядачів, до голови, де граф ніби поправляв їй ток, і передає йому записку.
Граф ховає її непомітно на грудях; закінчують співати дует, наречена встає і робить перед ним великий реверанс.
Фігаро приймав її з рук графа і відходить з нею на другий бік салону, до Марселіни.

(Тимчасом танцюють другу частину фанданго.)

Граф, поспішаючи прочитати одержану записку, виходить на берег сцени і виймає папір, але, виймаючи його, робить рух людини, що дуже вколола собі палець; він його трясе, притискає, ссе і, дивлячись на запечатану шпилькою записку, каже.

Граф *(тимчасом як говорять він і Фігаро, оркестр грає піанісимо)*. Біс би забрав те жіноцтво! Вони всюди настром-

лять шпильок! *(Кидає шпильку на землю, потім читає записку і цілує її.)*

Фігаро *(який все це бачив, говорить до матері й Сюзанни)*. Певно, якась дівчинка всунула йому в руку закоханий лист. Він був запечатаний шпилькою, що нею він дуже вколовся. *(Танці починаються знову.)*

(Граф, прочитавши листа, повертає його на другий бік і бачить там прохання повернути печатку у відповідь. Він шукає шпильку на підлозі і, знайшовши її врешті, приколює до рукава.)

Фігаро *(до Сюзанни і Марселіни)*. Від коханої істоти все дороге. От він підіймає шпильку. Ах! Смішна людина! *(В цей час Сюзанна обмінюється знаками з графинею. Танець закінчується. Починається знову ритурнель дуету. Фігаро веде Марселіну до графа, так як ведено Сюзанну. В ту хвилину, як граф бере ток, починається дует, їх перепиняють крики.)*

Пристав *(кричить у дверях)*. Стійте ж, панове! Усім не можна ввійти... Гвардію! Гвардію сюди! *(Гвардія хутко йде до тих дверей.)*

Граф *(устаючи)*. Що там таке?

Пристав. Вельможний пане, це пан Базиль і з ним ціле село, бо він співає ідучи.

Граф. Нехай увійде сам.

Графиня. Дозвольте мені піти звідси.

Граф. Я не забуду вашу ласкавість.

Графиня. Сюзанно!.. Вона зараз вернеться. *(Убік до Сюзанни.)* Ходімо, поміняємося одягом. *(Виходить із Сюзанною.)*

Марселіна. Він завжди приходить, щоб перешкоджати.

Фігаро. Ах, я піду вгамую його!

СЦЕНА X

Всі попередні актори, крім графині й Сюзанни; Базиль з гітарою, Гріп-Солейль

Базиль *(входить, співаючи на голос водевілю, що в кінці п'єси)*.

Серце чуле, серце вірне
Змінливу любов клене.
Не журися так безмірно:
Зрада діло не страшне.
Бо на те в Амура крила,
Щоб літати вільно міг,
Щоб літати вільно міг,
Щоб літати вільно міг.

Фігаро *(наближається до нього)*. Так, саме для цього він має крила на спині; друже мій, що ви хочете сказати цією піснею?

Базиль *(показує на Гріп-Солейля)*. Що показавши панові слухняність, забавляючи добродія, що належить до його товариства, я теж зможу зажадати від нього справедливості.

Гріп-Солейль. Ба, паночку! Він зовсім мене не потішав тими мізерними пісеньками...

Граф. Чого ж ви просите, Базилю?

Базиль. Того, що мені належить: руки Марселіни; і я прийшов заперечити...

Фігаро *(посувається ближче)*. Чи давно добродій не бачили в обличчя дурня?

Базиль. В цю саме хвилину бачу, добродію.

Фігаро. Коли вже мої очі так добре вам правлять за дзеркало, то придивіться до ефекту мого пророкування: якщо тільки дасте знак, що хочете наблизитись до пані...

Бартоло *(сміючись)*. Е, нащо? Покиньте його, хай говорить.

Бридуазон *(стає між Базилем і Фігаро)*. Чи-и, годиться, щоб два приятелі...

Фігаро. Ми приятелі?

Базиль. Яке непорозуміння!

Фігаро *(швидко)*. Той, хто складає дурні арії для церковного хору?..

Базиль *(швидко)*. А він вірші на кшталт газети...

Фігаро *(швидко)*. Шинковий музика!

Базиль *(швидко)*. Газетний поштар!

Фігаро *(швидко)*. Педант з ораторіо!

Базиль *(швидко)*. Дипломатичний жокей!

Граф *(сидячи)*. Обидва нахаби!

Базиль. Він мене принижує при кожній нагоді...

Фігаро. Добре сказано, якби це було можливо!

Базиль. Кажучи всюди, що я дурень...

Фігаро. Ви мене вважаєте за луну?

Базиль. Тимчасом як немає співця, що йому б мій талант не дав змоги блищати.

Фігаро. Пищати!

Базиль. Він знову!

Фігаро. А чому б ні, коли це правда? Хіба ти принц, щоб тебе мазали? Терпи правду, шахраю, коли ти не маєш чим нагородити брехуна; або, якщо ти боїшся від нас правди, чого ти приходиш псувати наше весілля?

Базиль *(до Марселіни)*. Чи обіцяли ви мені, чи ні, що коли за чотири літа ви не будете одружені, ви надасте мені перевагу?

Марселіна. З якою умовою я обіцяла?

Базиль. Що як ви віднайдете втраченого сина, я його прийму за свого, з ласки.

Всі *(разом)*. Він знайшовся.

Базиль. Ото ж добре!

Всі *(разом показуючи на Фігаро)*. Ось він.

Базиль *(відхилившись від жаху)*. Я бачив чорта!

Брідузон *(до Базиля)*. І ви зрікаєтеся його милої матері!

Базиль. Що може бути неприємнішого, як уважатися батьком негідника!

Фігаро. Вважатися сином такого! Ти смієшся з мене!

Базиль *(вказуючи на Фігаро)*. Оскільки цей добродій до цього всього причетний, я оголошую, що я вже тут ніщо. *(Виходить.)*

СЦЕНА XI

Ті самі без Базиля.

Бартоло *(сміється)*. Ха! Ха! Ха! Ха!

Фігаро *(скаче з радощів)*. Нарешті я матиму свою дружину!

Граф *(убік)*. Я мою коханку! *(Встає.)*

Бридуазон *(до Марселіни)*. І всі задоволені.

Граф. Нехай укладають два контракти, я підпишу.

Всі *(разом)*. Віват! *(Виходять.)*

Граф. Мені треба годинку спокою. *(Хоче вийти з іншими.)*

СЦЕНА XII

Гріп-Солейль, Фігаро, Марселіна, граф.

Гріп-Солейль *(до Фігаро)*. А я піду допомагати влаштовувати феєрверк під великими каштанами, як наказано.

Граф *(повертається бігом)*. Який дурень віддав такий наказ?

Фігаро. Що ж тут лихого?

Граф *(жваво)*. А графиня недобре себе почуває; звідки ж вона дивитиметься на вогні? Треба запалити на терасі, проти її покоїв.

Фігаро. Ти розумієш, Гріп-Солеймо? На терасі.

Граф. Під великими каштанами! Добра ідея! *(Ідучи, вбік)*. Вони могли б підпалити моє побачення!

СЦЕНА XIII

Фігаро, Марселіна.

Фігаро. Якась надмірна уважність до своєї дружини! *(Хоче вийти.)*

Марселіна *(зупиняє його)*. Два слова, сину. Я хочу покаятися перед тобою: зле почуття робило мене несправедливою до твоєї чарівної дружини. Я гадала, що вона у згоді з графом, хоч я чула від Базиля, що вона його ніколи не хотіла.

Фігаро. Ви не добре знаєте вашого сина, коли думаєте, що він здатний похитнутися від таких жіночих впливів. Я можу викликати найхитрішу, щоб спробувала мене провести.

Марселіна. Слава Богу, що так впевнений у собі, мій сину! Бо ревнощі....

Фігаро. Не що інше, як дурна дитина пихи, або хвороба божевільного. О, мамо, в цьому питанні я маю філософію... непорушну. І якщо Сюзанна зможе мене колись одурити, я їй вибачаю заздалегідь, їй доведеться довго працювати... *(Повертається і бачить Фаншетту, що когось шукає.)*

СЦЕНА XIV

Фігаро, Фаншетта, Марселіна.

Фігаро. Еге!.. Моя маленька кузина нас підслуховує!

Фаншетта. А от і ні! Кажуть, що це непорядно.

Фігаро. Правда, але, раз це корисно, то часто одне йде заради другого.

Фаншетта. Я дивилася, чи тут когось немає.

Фігаро. Вже й хитрує, дурисвітка! Ви добре знаєте, що його тут не може бути.

Фаншетта. А кого ж?

Фігаро. Керубіно.

Фаншетта. Та я не його шукаю, бо я добре знаю, де він. Я шукаю свою кузину Сюзанну.

Фігаро. А чого від неї треба моїй маленькій кузині?

Фаншетта. Вам, кузене, я скажу. Я... я тільки хочу віддати їй шпильку.

Фігаро *(жваво)*. Шпильку! Шпильку!.. А від кого, хитрунко? У ваших літах ви вже виконуєте реме... *(Схаменувшись, каже лагідно.)* Ви виконуєте вже дуже добре все, за що беретеся, Фаншетто. І моя гарна кузина така ласкава...

Фаншетта. Кому ж можна за те гніватися? Я піду.

Фігаро *(зупиняє її)*. Ні, ні, я жартую. Бач, твоя маленька шпилька є та, що його вельможність сказав тобі віддати Сюзанні і що служила до запечатання маленької записки, яку він читав. Ти бачиш, що я в курсі справи.

Фаншетта. То нащо ж ви питали, коли ви добре знаєте?

Фігаро *(придумуючи)*. Бо досить весело знати, яке саме пан дав тобі доручення.

Фаншетта *(наївно)*. Не інакше, як ви кажете: «На, Фаншетто, віддай цю шпильку твоїй гарній кузині і скажи їй тільки, що це печатка від великих каштанів».

Фігаро. Великих?..

Фаншетта. Каштанів. Правда, він ще додав «стережися, щоб ніхто тебе не побачив».

Фігаро. Треба слухатися, кузино. Щастя, що ніхто вас не бачив. Виконуйте гарненько своє доручення і кажіть Сюзанні не більше того, що звелів вам граф.

Ф а н ш е т т а. А нащо б я казала зайве? Мій кузен має мене за дитину. *(Виходить підскакуючи.)*

СЦЕНА XV

Ф і г а р о, М а р с е л і н а.

Ф і г а р о. Ну те, мамо?

М а р с е л і н а. Ну, сину?

Ф і г а р о *(немов придушений)*. Оттаке-то!.. Ну, бувають речі!..

М а р с е л і н а. Бувають речі? Га, що ж там таке?

Ф і г а р о *(руки на грудях)*. Те, що я оце почув, мамо, давить мене тут свинцем.

М а р с е л і н а *(сміється)*. Це серце, повне впевненості, було, значить, тільки надутий пузир? Шпилька все випустила!

Ф і г а р о *(лютий)*. Але ця шпилька, мамо, та, що він підняв!..

М а р с е л і н а *(пригадуючи його слова)*. Ревнощі! О, мамо, я маю в цьому філософію... Непорушну! Якщо Сюзанна колись пошиє мене в дурні, я пробачу...

Ф і г а р о *(жваво)*. О, мамо, говориться так, як відчувається: поставте найхолоднішого з суддів промовляти в своїй власній справі, і побачите, як він тлумачитиме закон! Я вже не дивуюся, чому граф був такий незадоволений з того феєрверку. А щодо голубоньки з тонкими шпильками, то вона, мамо, не дійде того, чого хоче, зі своїми каштанами! Якщо мій шлюб настільки довершений, щоб виправдати мій гнів, то зате він не доволі завершений для того, щоб я не міг одружитися з іншою, а її кинути...

М а р с е л і н а. Добрий висновок! Руйнуймо все через одну підозру. Хто тобі довів, скажи мені, що вона одурює тебе, а не графа? Чи розглянув ти це знову, щоб осудити її без апеляції? Чи знаєш ти, чи вийде вона під дерева, чи ні, і з яким наміром вийде? Що вона там скаже, що вчинить? Я мала тебе за розумнішого!

Ф і г а р о *(цілуючи їй руку з запалом)*. Вона правду каже, моя мамо, правду каже, завжди правду! Але поступімося дещо й природі, потім ліпше судитимемо. Роздивімось справді, перш ніж винуватити і щось чинити. Я знаю, де побачення. Прощайте мамо. *(Виходить.)*

СЦЕНА XVI

Марселіна *(сама)*. Прощай, і я теж знаю. Зупинивши його, подбаймо тепер про Сюзаннині шляхи, чи краще остережімо її, вона таке миле створіння. Ах, коли особистий інтерес не підбурює нас одну проти одної, ми всі охочі підтримувати нашу пригноблену жіночу половину проти тієї гордої, страшної... *(сміючись)* і проте трохи нерозумної половини чоловічої. *(Виходить)*.

ДІЯ П'ЯТА

Театр являє собою групу каштанів у парку. Два павільйони, кіоски або садові храми, з правого й з лівого боку; в глибині прикрашена галявинка, спереду лавка з дерну. На сцені темно.

СЦЕНА I

Фаншетта *(сама, тримає в одній руці два бісквіти й апельсин, у другій — засвічений ліхтар з паперу)*. Він сказав, що в павільйоні ліворуч. Це оцей самий... А як він тепер не прийде, то моя маленька роль... А недобрі буфетні слуги не хотіли мені дати навіть один апельсин і пару бісквітів! «Для кого це, панночко?» — «Еге ж, добродію, для когось». — «О, ми знаємо». — «А хоч би й знали, то що? Хіба тому, що вельможний пан не хоче його бачити, то треба, щоб він умирав з голоду?» А проте, це мені коштувало одного поцілунка в лице!.. Хто зна, може він мені його верне. *(Вона бачить Фігаро, котрий наближається, щоб придивитись до неї, і скрикує)*. Ах! *(Утікає і входить у павільйон зі свого лівого боку.)*

СЦЕНА II

Фігаро з великим плащем на плечах, з широким капелюхом із спущеними крисами; Базиль, Антоніо, Бартоло, Бридуазон, Гріп-Солейль, гурток слуг і робітників.

Фігаро *(спершу сам)*. Це Фаншетта! *(Перебігає очима інших, в міру того як вони надходять, і говорить сердитим голосом)*. Добрий вечір, панове, добрий вечір. Чи всі ви тут?

Базиль. Ті, кого ти поскликав.

Фігаро. Котра тепер приблизно година?

Антоніо *(поглянувши на небо)*. Місяць має вже зійти.

Бартоло. Що це за темні приготування ти провадиш? Він має вигляд змовника.

Фігаро *(хвилюючись)*. Адже правда, що ви зібралися в замок на весілля.

Бридуазон. Ко-онче так.

Антоніо. Ми йшли он туди в парк очікувати на знак до початку твоєї урочистості.

Фігаро. Ви далі не підете, панове! Це ж тут, під цими каштанами, ми повинні всі ушанувати чесну наречену, що я її беру, і лояльного пана, що собі її призначив.

Базиль *(пригадуючи день)*. А, правда, я знаю, що це. Відійдімо, якщо ви мені вірите. Йдеться про одне побачення. Я вам про це розповім тут недалечке.

Бридуазон *(до Фігаро)*. Ми-и повернемося.

Фігаро. Як почуєте, що я кличу, неодмінно прибігайте всі, і можете лаяти Фігаро, коли він не покаже вам щось гарне.

Бартоло. Пам'ятай, що розсудлива людина не зв'язується з великими панами.

Фігаро. Я пам'ятаю.

Бартоло. Що вони завжди переважать нас своїм становищем.

Фігаро. А ще ж ви забули про їх крутійство. Та пам'ятайте теж, що людина, яку знають, як несміливу, буде в залежності від кожного дурисвіта.

Бартоло. Це так.

Фігаро. І що я маю ім'я Верт-Аллюр, себто «твердої ходи», від покровителя роду моєї матері.

Бартоло. У ньому сидить чорт.

Бридуазон. Си-идить.

Базиль *(убік)*. Граф і його Сюзанна змовилися без мене? Тоді я не серджуся на вибрик.

Фігаро *(до слуг)*. А ви всі, гультяї, що вам я дав наказ, освітлюйте мені тут все навкруги; або, присягаюся смертю: як ухоплю кого з вас за руку... *(він трясе за руку Гріп-Солейля)*.

Гріп-Солейль *(кричить)*. Ай! ай! ох! ох! Проклята скотина! *(Відходить плачучи.)*

Базиль *(відходячи)*. Нехай вам небо дасть радощів, пане одружений! *(Вони виходять.)*

СЦЕНА III

Фігаро *(сам, проходжається в темряві і говорить найпохмурішим тоном)*. Жінка! Жінка! Жінка! Створіння слабке й ошуканське!.. Ні одна створена звірина не може йти наперекір своєму інстинкту; чи в тебе інстинкт тільки до обдурювання?.. Після того, як вона уперто мені відмовляла, як я наполягав перед її панею; в хвилину, коли вона дає мені слово, посеред самої церемонії... Він сміявся, читаючи листа, ошуканець! А я, мов той дурень!.. Ні, пане графе, ви її не дістанете.. не дістанете. Що ви великий пан, то гадаєте собі, що й великий геній!.. Шляхетність, багатство, ранг, становище; усе це робить таким гордим! Що ви вчинили для того, щоб мати те все добро? Ви завдали собі труду народитися і нічого більше; в іншім — людина доволі звичайна! Коли ж я, біс його батькові, загубившись у темному натовпі, мусив розгорнути більше винахідливості і розважливості на те тільки, щоб існувати, ніж укладено за сто літ для управління цілою Іспанією. І ви хочете боротися... Хтось іде... Це вона... Ні, нема нікого. Нічка до диявола темна, і от я виконую тут дурний обов'язок чоловіка, хоч і став ним тільки наполовину! *(Сідає на лавку.)* Чи є що-небудь чудніше, ніж моя доля? Син не знати чий, вкрадений бандитами; вихований у їхніх звичаях, я враз відчув до них несмак і хочу пройти шляхом чесної людини, і всюди мене відпихають! Вивчаю хімію, фармацію, хірургію, і, незважаючи на покровительство великого пана, ледве отримав у руки ланцет ветеринара! Утомившись засмучувати хвору скотину, і, замість того щоб узятись за ремесло протилежне, я кидаюся сторч головою у театр: було б мені пов'язати собі камінь на шию! Я компоную комедію зі звичаїв гарему. Іспанський автор, гадаю, може ганити Магомета без вагання. Раптом посланець... не знаю звідки, жаліється, що я ображаю в своїх віршах Високу Порту, Персію, частину Індійського півострова, цілий Єгипет, королівства Барку, Тріполі, Туніс, Алжир і Марокко; і от мою комедію гублять для приємності магометанських князів, що з них ні один, гадаю, не вміє читати і що дають нам штурханці, обзиваючи нас «християнськими со-

баками». Не можуть принизити розум, то мстяться тим, що його потурають. Мої щоки позападали; мій термін вийшов. Я заздалегідь бачив судового пристава з пером за вухом і, здригаючись, я наважився: слухалося питання про природу багатства, і оскільки нема конечної потреби мати речі, щоб про них розумувати, то, не мавши ані шеляга, я написав про значення грошей і про їх чистий прибуток. Незабаром я побачив, сидячи у бричці, як опустився переді мною місток кам'яної в'язниці, де, увіходячи в неї, я залишив надію і свободу. *(Встає.)* Хотів би я тоді потримати в руках одного з тих володарів на чотири дні, таких легковажних до того зла, що вони велять робити; тоді, як грізна немилість прожене з нього хміль гордощів, я б йому сказав... що видрукувані дурниці набирають силу тільки там, де обмежують свій обіг; що без свободи осуду не може існувати принадна похвала; і що тільки маленькі люди бояться маленьких брошур. *(Сідає знову.)* Коли ж їм набридло годувати незначного нахлібника, мене одного дня викидають на вулицю; і як треба мати обід, хоч і не сидиш уже у в'язниці, я знову нагострюю своє перо і питаю в кожного, які є на черзі справи. Мені кажуть, що за час мого економічного усамітнення в Мадриді встановилася система вільного продажу виробів, навіть сягає виробів друкованих, і щоб я тільки не говорив у своїх писаннях про владу, про релігію, про політику, про мораль, ні про значних осіб, ані про поважні товариства, ні за оперу, ні за інші спектаклі, ні за будь-кого, до чогось причетний, — про все інше я можу писати зовсім вільно під наглядом двох або трьох цензорів. Щоб скористатися з цієї милої свободи, я оголошую періодичний орган, і, бажаючи бути оригінальним, я його називаю «Некорисний журнал». Тю! На мене зараз неначе тисяча газетних чортів понакидалися. Мені заборонено, і я от знову без роботи! Я мав кинутися в безнадію; мені підшукали посаду, але, на лихо, я був не здатний до неї: був потрібний рахівник, а прийнято танцюриста. Мені залишалося тільки красти, я зробився банкометом при грі в фараона. Тоді, добрі люди, я починаю вечеряти в будинках осіб, так званих порядних; чемно відчиняють переді мною свої двері, забираючи собі три чверті прибутку. Я міг би видертися нагору, я навіть почав розуміти, що на те, щоб добре заробляти, треба володіти більшою спритністю, ніж обізнаністю. Але оскільки кожний грабував навколо мене,

вимагаючи, щоб я був чесний, то довелося іще раз упасти. Тим разом я наважився залишити тутешній світ, і двадцять футів води мали відділити мене від нього, коли якийсь доброчинний дух покликав мене до моєї давньої діяльності. Я беру знову мій футляр і мій англійський ремінь, і залишаючи міський дим тим дурням, що ним годуються, а сором кидаючи посеред шляху, бо він надто важкий для пішого, я переходжу цирульником від міста до міста і нарешті живу без клопоту. Один великий пан приїздить у Севілью; він мене впізнає, я влагоджую йому шлюб. І щоб заплатити мені за те, що моїми клопотами має дружину, він хоче перехопити мою! Інтрига, буря з цього приводу; я готовий кинутись у безодню, і в хвилину, коли мав одружитися зі своєю матір'ю, з'являються мої батьки одне за одним. *(Устає розпалюючись)*. Сперечаються; це ви, це він, це я, це ти; ні, це не ми; е! але хто ж? *(Знов раптом сідає.)* О, дивний ряд подій! Як це зі мною сталося? Чому ці речі, а не інші? Хто призначив їх на мою голову? Змушений проходити шляхом, яким я пішов, не знавши того, так саме як і вийду, не хотівши, я накидав на нього стільки квіток, скільки дозволила мені моя веселість. Я ще кажу моя веселість, а тим часом не знаю, чи вона моя, як і все інше, і навіть що таке це «я», яким я заклопотаний: збір невизначених часток; потім злиденна дурна істота; маленьке жваве звірятко; хлопець гарячий до втіхи, що жадає веселого життя, справляє всяке діло, аби жити; тут пан, а там слуга, по тому, як подобається фортуні; честолюбний заради гонору, працьовитий з крайньої потреби, але й лінивий... до самозабуття! Добрий промовець, коли грозить небезпека, поет для відпочинку, музика при нагоді, закоханий, як нападе божевілля. Я все передивився, всього переробив, все пережив. Потім омана зникла, і — розчарований, і геть то розчарований!.. Сюзон! Сюзон! Сюзон! Якої ти мені завдаєш муки!.. Я чую ходу... хтось іде. Ось хвилина перелому. *(Відходить до першої куліси зі свого правого боку.)*

СЦЕНА IV

Фігаро, графиня в одежі Сюзанни, Сюзанна в одежі графині, Марселіна.

Сюзанна *(тихо до графині)*. Так, Марселіна мені сказала, що Фігаро прийде.

Марселіна. Він там є; тихше говори.

Сюзанна. Отже, один нас слухає, а другий має прийти мене шукати. Починаймо.

Марселіна. Щоб не прослухати й слова, сховаюся у павільйоні. *(Входить до павільйону, куди пішла Фаншетта.)*

СЦЕНА V

Фігаро, графиня, Сюзанна.

Сюзанна *(голосно)*. Пані тремтить! Може, вам холодно?

Графиня *(голосно)*. Вечір вогкий, я відійду.

Сюзанна *(голосно)*. Якщо пані мене не потребує, я піду на хвилину подихати свіжим повітрям під цими деревами.

Графиня *(голосно)*. Ти простудишся — вечірня роса.

Сюзанна *(голосно)*. Я звикла.

Фігаро *(вбік)*. Еге ж, роса! *(Сюзанна відходить до куліси з боку, протилежного до Фігаро).*

СЦЕНА VI

Фігаро, Керубіно, граф, графиня, Сюзанна.
(Фігаро і Сюзанна кожне окремо по обидва боки передньої сцени.)

Керубіно *(в офіцерському одязі, йде, приспівуючи весело уривок із романсу).*

Ля, ля, ля, і т. д.
Я мав хрещену маму,
Що дуже полюбив.

Графиня *(вбік)*. Малий паж.

Керубіно *(зупиняється)*. Тут хтось ходить. Ховаймося мерщій у мій притулок, де Фаншетта... Це якась дружина!

Графиня *(слухає)*. Ах, Боже мій!

Керубіно *(нахиляється, придивляючись здалека)*. Чи я помиляюся? По цьому пір'ю на голові, що видно в присмерку здалека, мені здається, що то Сюзон.

Графиня *(вбік)*. Що, як граф прийде!.. *(Граф показується в глибині.)*

Керубіно *(підходить і бере за руку графиню, що бороніться)*. Так, це чарівна дівчина, що зветься Сюзанна. Е, чи міг би я помилитись? Це її м'якенька рука, це вона

так тремтить; а це моє серце забилось! *(Він хоче притулити до свого серця графинину руку, вона її вириває.)*

Графиня *(тихо)*. Ідіть собі.

Керубіно. Якщо ти пожаліла мене і навмисне прийшла в це місце парку, де я від якогось часу сховався...

Графиня. Фігаро прийде.

Граф *(наближається, до себе)*. Чи це я бачу не Сюзанну?

Керубіно *(до графині)*. Я зовсім не боюся Фігаро, бо ти не його дожидаєш.

Графиня. А кого ж?

Граф *(убік)*. Вона там із кимось.

Керубіно. Крутійко, ти чекаєш на графа, що просив у тебе цього побачення вранці, коли я був за кріслом.

Граф *(убік, люто)*. Це знову той проклятий паж!

Фігаро *(вбік)*. Кажуть, що не треба підслуховувати!

Сюзанна *(вбік)*. Малий балакун!

Графиня *(до пажа)*. Зробіть мені ласку, йдіть собі.

Керубіно. Але принаймні не піду, не діставши плати за свою слухняність.

Графиня *(злякана)*. Ви хочете?..

Керубіно *(палко)*. Спершу двадцять поцілунків за тебе, а потім сто — за твою прекрасну пані.

Графиня. Ви посмієте?..

Керубіно. О, вже ж, що посмію; ти заступаєш її місце біля графа, а я — графове місце біля тебе. Найбільш одурений буде Фігаро.

Фігаро *(вбік)*. Харцизяка!

Сюзанна *(вбік)*. Сміливий, як паж. *(Керубіно хоче обійняти графиню; граф стає між ними і дістає поцілунок.)*

Графиня *(відходячи)*. О Боже!

Фігаро *(вбік, почувши поцілунок)*. Я мав одружитися з миленькою особою! *(Слухає.)*

Керубіно *(мацаючи графове убрання, вбік)*. Це Граф! *(Утікає в павільйон, куди увійшли Фаншетта й Марселіна.)*

СЦЕНА VII

Фігаро, граф, графиня, Сюзанна.

Фігаро *(наближається)*. Я зараз...

Граф *(гадаючи, що говорить до пажа)*. Раз ви поки що не повторюєте поцілунку.. *(Він думає, що дає йому ляпаса.)*

Ф і г а р о *(що саме опинився перед ним, дістає удар)*. Ай!

Г р а ф. ...то от, хоч за перший заплачено.

Ф і г а р о *(вбік, відходить потираючи щоку)*. Не все буває користь від підслуховування.

С ю з а н н а *(з другого боку, голосно сміється)*. Ха! ха! ха! ха!

Г р а ф *(до графині, що він її вважає за Сюзанну)*. Чи можна що-небудь зрозуміти в цьому пажеві? Він дістає здоровенного ляпаса і втікає регочучись.

Ф і г а р о *(вбік)*. Чи йому плакати від цього!..

Г р а ф. Що це, справді, кроку не можна ступити.. *(До графині.)* Але, облишмо цю комедію, вона отруює приємність, яку я маю, побачивши тебе на цій галявинці.

Г р а ф и н я *(наслідуючи Сюзаннин голос)*. А ви сподівалися?

Г р а ф. Отримавши твою хитромудру записку! *(Бере її за руку.)* Ти тремтиш?

Г р а ф и н я. Я злякалася.

Г р а ф. Я взяв її не для того, щоб залишити тебе без поцілунку *(Цілує її в чоло.)*

Г р а ф и н я. Це вільності!

Ф і г а р о *(вбік)*. Хитра з біса!

С ю з а н н а *(вбік)*. Чудова!

Г р а ф *(бере за руку свою дружину)*. Але яка тонка й м'якенька ручка; і графиня не має такої прекрасної руки!

Г р а ф и н я *(вбік)*. О, упередження!

Г р а ф. Чи має вона таку міцну й кругленьку руку, ці гарні пальчики, делікатні й жартівливі?

Г р а ф и н я *(голосом Сюзанни)*. То значить, любов?..

Г р а ф. Любов... Це тільки роман серця. Втіха є його змістом; вона мене приводить до твоїх колін.

Г р а ф и н я. Ви вже її не любите?

Г р а ф. Я її люблю дуже, але три літа спільного життя роблять подружжя аж надто споважнілим!

Г р а ф и н я. Чого ж бракує вашій дружині?

Г р а ф *(милуючи її)*. Того, що находжу в тобі, красо моя...

Г р а ф и н я. Але скажіть...

Г р а ф. Не знаю: може менше одноманітності, більше перцю у поведінці, чогось такого, що чарує, часом — непоступливості, хіба я знаю? Наші дружини думають, що все вже зробили, раз кохають нас. Сказавши це, вони нас ко-

хають, кохають, якщо кохають, і такі поблажливі, такі послужливі, і завжди і без перестану, що одного прекрасного вечора з великим здивуванням знаходиш ситість, там, де шукав щастя.

Графиня *(вбік)*. Ах, яка наука.

Граф. Справді, Сюзон, я дуже часто думав, що коли ми ганяємося деінде за тією втіхою, що тікає від нас вдома, то це через те, що вони не вчаться доволі підтримувати нашого потягу щоразу кохатися по-новому, відживляти, скажу так, чари володіння ними, різнобарвністю.

Графиня *(вколота)*. То вони повинні все?..

Граф *(сміючись)*. А чоловік — нічого? Чи нам змінювати закон природи? Нашим завданням було їх собі здобути, а їх...

Графиня. Їх?

Граф. Утримувати нас поряд. Про це якраз дуже часто забувають.

Графиня. Я вже не забуду.

Граф. І я.

Фігаро *(вбік)*. І я.

Сюзанна *(вбік)*. І я!

Граф *(беручи за руку свою дружину)*. Тут іде луна; говорімо тихше. Ти не маєш жодної потреби про те думати, бо тебе любов створила такою жвавою й такою гарною! Трошечки тобі вередування — і ти будеш найпринадніша коханка. *(Цілує її в чоло.)* Сюзанно, кастилець над усе має своє слово. От усе золото, обіцяне за викуп того права, що я вже не маю, на ті солодкі хвилини, що ти мені даруєш. Але що ласка, яку ти вкладаєш, вища над усяку ціну, я додам ще цей діамант, а ти його носитимеш заради любові до мене.

Графиня *(реверанс)*. Сюзанна все приймає.

Фігаро *(вбік)*. Немає більшого ошуканства.

Сюзанна *(вбік)*. От нам приходить подарунок з подарунків.

Граф *(убік)*. Вона користолюбна, тим краще!

Графиня *(глянувши в глиб сцени)*. Я бачу смолоскипи.

Граф. Це приготування до твого весілля. Увійдімо на хвилину в один з цих павільйонів, нехай вони перейдуть.

Графиня. Без світла?

Граф *(легко її тягне)*. А на що воно? Хіба ми маємо читати?

Ф і г а р о *(вбік)*. Вона йде, далебі! Я підозрював це *(наближається)*.

Г р а ф *(грубим голосом, повертаючись)*. Хто там ходить?

Ф і г а р о *(з серцем)*. Ходить? Навмисне прийшов.

Г р а ф *(тихо до графині)*. Це Фігаро!.. *(Утікає.)*

Г р а ф и н я. Я за вами. *(Входить у павільйон з правого боку, тоді як граф зникає в парку, в глибині.)*

СЦЕНА VIII

Ф і г а р о, С ю з а н н а (в темряві).

Ф і г а р о *(намагається побачити, куди йдуть граф із графинею, яку він приймає за Сюзанну)*. Я більш нічого не чую. Вони ввійшли. Отже, я вгадав. *(Схвильовано.)* Ви, невмілі чоловіки, що тримаєте платних шпигів і місяцями цілими блукаєте навколо підозр, не можучи поставити їх на ґрунт, чому ви не робите отак, як я? Від першого дня я стежу за своєю дружиною і підслуховую; в один мах руки я в курсі справи! Прекрасно, немає більш непевності. Тепер знаю, що думати. *(Ходить швидко.)* На щастя, це мене не клопоче і її зрада аж нічогісінько вже мені не робить. Отже, я їх нарешті викрив!

С ю з а н н а *(наблизившись тихо в темряві. Убік)*. Ти заплатиш за свої гарні підозри. *(Тоном голосу графині.)* Хто там ходить?

Ф і г а р о *(нестямно)*. Хто ходить? Той, хто хотів би від щирого серця, щоб чума його задавила, як народився...

С ю з а н н а *(голосом графині)*. Е, та це ж Фігаро!

Ф і г а р о *(дивиться й каже жваво)*. Пані графине!

С ю з а н н а. Говоріть тихше.

Ф і г а р о *(хутко)*. Ах, пані, до речі вас Бог привів. Де, ви думаєте, його вельможність?

С ю з а н н а. Що мені до невдячного? Скажи..

Ф і г а р о *(хутчій)*. А Сюзанна, моя наречена, де, гадаєте, може вона бути?

С ю з а н н а. Але говоріть тихо!

Ф і г а р о. Ця Сюзон, що її вважали такою чесною, що виявляла себе такою стриманою! Вони он там зачинилися. Я покличу людей.

С ю з а н н а *(закриваючи йому рот рукою, забуває підробляти голос)*. Не кличте!

Ф і г а р о *(вбік)*. А, це Сюзон! God-dam!

С ю з а н н а *(голосом графині)*. Ви здаєтесь неспокійним.

Ф і г а р о *(вбік)*. Злодійка, хоче мене піймати!

С ю з а н н а. Треба нам помститись, Фігаро.

Ф і г а р о. Чи ви відчуваєте гарячу охоту?

С ю з а н н а. Я не була б дружиною! Але мужчини мають до того сотні засобів.

Фігаро *(таємно)*. Пані, тут нема нікого зайвого. Спосіб дружини... вартий усіх наших!

С ю з а н н а *(вбік)*. Як би я йому надавала ляпасів!

Ф і г а р о *(вбік)*. Це було б весело, до весілля.

С ю з а н н а. Але що з такої помсти, яка не містить трошки кохання?

Ф і г а р о. Всюди, де ви його не побачите, вірте, що воно є під маскою поваги.

С ю з а н н а *(вражена)*. Не знаю, чи ви щиро так думаєте, але ви кажете це нещиро.

Ф і г а р о *(з комічним запалом, на колінах)*. Ах, пані, Я вас обожнюю. Подивіться на час, місце, умови, і нехай злість додасть вам до приємності, якої бракує моєму проханню.

С ю з а н н а *(вбік)*. Рука в мене горить.

Ф і г а р о *(вбік)*. Серце моє б'ється.

С ю з а н н а. Але, добродію, чи подумали ви?..

Ф і г а р о. Так, пані, так, я подумав.

С ю з а н н а. ...Що для гніву і кохання...

Ф і г а р о. ...Все, що відкладається, втрачено. Вашу руку, пані!

С ю з а н н а *(своїм звичайним голосом, даючи йому ляпаса.)* Ось вона.

Ф і г а р о. Ах, чорт! Який ляпас!

С ю з а н н а *(даючи другий)*. Який ляпас? А цей?

Ф і г а р о. Та що це? До чорта! Чи це тут день ляпасів?

С ю з а н н а *(б'є його при кожній фразі)*. А, що це? Сюзанна. І от за твої підозри, от за твою помсту і твою зраду, за твої заходи, твої образи й проекти. «Чи це кохання?» Скажи, як сьогодні зранку.

Ф і г а р о *(сміється, підіймаючись)*. Santa Barbara! Так, це кохання! О, щастя! О, насолода! О, сто разів щасливий Фігаро! Бий, моя кохана, не втомлюючись. Але коли ти мені спишеш усе тіло синцями, поглянь прихильно, Сю-

зон, на найщасливішого чоловіка, якого тільки била коли дружина.

Сюзанна. «Найщасливішого!» Ледащо! А не зводив ти графиню такими теревенями, що, я забуваючи про себе саму, справді задля неї готова була піддатися.

Фігаро. Чи міг я помилитися, чувши твій чудовий голос?

Сюзанна *(сміючись)*. Ти мене впізнав? Ах, як я помщуся!

Фігаро. Добре побити і ще й сердитися на нього ж — це надто по-жіночому! Але скажи, з якої щасливої обставини я бачу тебе тут, коли я думав, що ти з ним; і як цей одяг, що мене одурив, показує нарешті, що ти невинна...

Сюзанна. Це ти невинний, що прийшов у ту пастку, яка вготована іншому! Хіба це наша біда, що, хотівши застукати лисицю, ми впіймали їх аж дві?

Фігаро. Хто ж піймав другу?

Сюзанна. Його дружина.

Фігаро. Його дружина?

Сюзанна. Його дружина.

Фігаро *(несамовито)*. Ах, Фігаро! Іди, повісься! Ти не вгадав цього! Його дружина? О, дванадцять і п'ятнадцять тисяч разів спритне жіноцтво! То, значить, поцілунки в цьому лужку?..

Сюзанна. Були дані пані.

Фігаро. А пажів поцілунок?

Сюзанна *(сміючись)*. Панові.

Фігаро. А тоді за кріслом?

Сюзанна. Нікому.

Фігаро. Чи ви певні?

Сюзанна *(сміється)*. Буде дощ ляпасів, Фігаро.

Фігаро *(цілує їй руку)*. Твої — то цяцьки, а графів був важкий.

Сюзанна. Ну, гордуне, впокорюйся!

Фігаро *(робить те все, що каже)*. Справедливо. На коліна, низенько схилися, простелися долічерева.

Сюзанна *(сміючись)*. А, той бідний граф! Якої праці він собі завдав...

Фігаро *(підіймається з колін)*. Щоб спокусити власну дружину!

СЦЕНА IX

Граф входить з глибини сцени і йде просто до павільйону праворуч себе; Фігаро, Сюзанна.

Граф *(сам собі)*. Даремно її шукаю в парку; може, вона увійшла сюди.

Сюзанна *(тихо, до Фігаро)*. Це він.

Граф *(відчиняючи павільйон)*. Сюзон, чи ти тут?

Фігаро *(тихо)*. Він її шукає, а я думав...

Сюзанна *(тихо)*. Він її не впізнав.

Фігаро. Докінчімо його, хочеш? *(Цілує їй руку.)*

Граф *(обертаючись)*.Чоловік біля ніг графині!.. Ах, Я не маю зброї! *(Наближається.)*

Фігаро *(підіймається цілком; підробляючи голос)*. Пробачте, пані, я не подумав, що це звичайне місце наших побачень було призначене для весілля.

Граф *(убік)*. Це той, що був у кабінеті сьогодні вранці. *(Б'є себе по лобі.)*

Фігаро *(каже далі)*. Але не треба казати, що така дурна перешкода не затримає нашу любовну втіху.

Граф *(убік)*. Кров, смерть, пекло!

Фігаро *(ведучи її до павільйону. Тихо)*. Він лається. *(Голосно.)* Поспішаймо, пані, і виправимо прикрість, яку вчинили нам тоді, як я вискочив у вікно.

Граф *(убік)*. Ага! Все тепер викривається.

Сюзанна *(біля павільйону праворуч себе)*. Перед тим як увійти, погляньте, чи ніхто не йде за нами. *(Він її цілує в чоло.)*

Граф *(кричить)*. Помсти! *(Сюзанна втікає в павільйон, куди увійшли Фаншетта, Марселіна і Керубіно.)*

СЦЕНА X

Граф, Фігаро.

Граф хапає за руку Фігаро.
Фігаро вдає, що страшно злякався.

Фігаро. Це мій пан!

Граф *(упізнає його)*. А, злочинцю, це ти! Гей, хто-небудь сюди! сюди!

СЦЕНА XI

Педрильйо, граф, Фігаро.

Педрильйо *(у дорожніх чоботях)*. Нарешті я знайшов вашу вельможність.

Граф. Гаразд, це Педрильйо. Ти сам-один?

Педрильйо. Прискакав оце з Севільї, що є духу.

Граф. Підійди до мене і гукай якнайдужче.

Педрильйо *(кричить щодуху)*. Пажа немає там ні трішки, як на моїй долоні! Ось пакет!

Граф *(відштовхуючи його)*. Ну ти, бидло!

Педрильйо. Вельможний пан сказали мені кричати,

Граф *(Усе ще не відпускаючи Фігаро)*. Щоб покликати. Гей! Хто-небудь! Якщо мене чуєте! Біжіть сюди всі!

Педрильйо. Фігаро і я, нас тут двоє. Що ж може з вами статися?

СЦЕНА XII

Ті ж, Бридуазон, Бартоло, Базиль, Антоніо, Гріп-Солейль; усе весілля прибігає зі смолоскипами.

Бартоло *(до Фігаро)*. Ти бачиш, що на твій перший поклик...

Граф *(показуючи на павільйон ліворуч себе)*. Педрильйо, займи ці двері. *(Педрильйо іде.)*

Базиль *(тихо до Фігаро)*. Ти його піймав із Сюзанною?

Граф *(показуючи на Фігаро)*. А ви всі, мої васали, оточіть мені цього чоловіка і відповідатимете за його життя.

Базиль. Ха! ха!

Граф *(люто)*. Цитьте! *(До Фігаро, крижаним тоном.)* Кавалере, відповісте ви на мої запитання?

Фігаро *(холодно)*. Е, хто б мене від цього звільнив, ваша вельможносте? Ви всім тут володієте, опріч себе самого.

Граф *(люто)*. Опріч себе самого!

Антоніо. Оце так сказав.

Граф *(знов гніваючись)*. Ні, як що-небудь могло б збільшити мою лютість, то це той спокій, який він удає.

Фігаро. Чи ми солдати, що вбивають і дають себе вбивати за інтереси, які їм невідомі? Щодо мене, то я хочу знати, чого я гніваюся.

Граф *(несамовито)*. О, лютий я! *(Здержуючись.)* Невинний чоловіче, що нібито й не знає нічого, чи зробите ви нам, принаймні, ласку сказати, що це за дама, яку ви тепер привели у цей павільйон?

Фігаро *(лукаво показуючи на інший)*. В оцей-о?

Граф *(хутко)*. В оцей.

Фігаро *(холодно)*. То інша річ. Молода особа, що шанує мене своєю особливою прихильністю.

Базиль *(здивований)*. Ха! ха!

Граф *(хутко)*. Чуєте, що він каже, панове?

Бартоло *(здивований)*. Ми чуємо.

Граф *(до Фігаро)*. А ця молода особа чи має інше, відоме вам, зобов'язання?

Фігаро *(холодно)*. Я знаю, що великий пан переймався нею якийсь час; чи тому, що він її занедбав, або тим, що я більше їй до вподоби, ніж достойніший любові, вона віддає мені тепер перевагу.

Граф *(жваво)*. Перев... *(Здержуючись.)* Принаймні, він відвертий! Бо те, що він визнає, панове, я чув, божуся вам, з уст самої його спільниці.

Бридуазон *(остовпілий)*. Йо-ого спільниці!

Граф *(з лютістю)*. Отже, коли безчестя публічне, треба, щоб і помста була теж така. *(Входить у павільйон.)*

СЦЕНА XIII

Ті, що були, крім графа.

Антоніо. Це справедливо.

Бридуазон *(до Фігаро)*. Хто-о ж узяв дружину другого?

Фігаро *(сміючись)*. Ніхто не мав цієї приємності.

СЦЕНА XIV

Попередні актори, граф, Керубіно.

Граф *(говорячи в павільйоні і тягнучи когось, кого ще не видно)*. Усі ваші зусилля зайві, ви загинули, пані, і ваш час уже прийшов. *(Виходить не дивлячись.)* Яке щастя, що ніяка застава такого огидного одруження...

Фігаро *(скрикує)*. Керубіно!

Граф. Мій паж?

Базиль. Ха! Ха!

Граф *(несамовито, вбік)*. І завжди цей чортової душі паж! *(До Керубіно.)* Що ви робили в тій залі?

Керубіно *(боязко)*. Я ховався, як ви звеліли.

Педрильйо. Варто було гнати так коня!

Граф. Піди ти, Антоніо. Приведи негідницю, що мене збезчестила, до її судді.

Бридуазон. То-о це ви шукаєте пані?

Антоніо. Отже, є добрий Бог: ви стільки накрутили, ваша вельможносте, що тепер слід було б і вас...

Граф *(люто)*. Іди ж! *(Антоніо виходить.)*

СЦЕНА XV

Ті самі, без Антоніо.

Граф. Ви побачите, панове, що паж не був там сам.

Керубіно *(боязко)*. Моя доля була б дуже люта, коли б якась чутлива душа не підсолодила її гіркоту.

СЦЕНА XVI

Ті самі, Антоніо, Фаншетта.

Антоніо *(тягнути за руку когось, кого ще не видно)*. Ходімо, пані, не треба упрошувати вас вийти, бо вже ж знають, що ви сюди ввійшли.

Фігаро *(скрикує)*. Мала кузина!

Базиль. Ха! ха!

Граф. Фаншетта!

Антоніо *(обертається і скрикує)*. А, трясця! Вельможний пане, це дуже весело — вибрати мене, щоб показати компанії, що це моя дочка вчинила всю цю бучу.

Граф *(ображено)*. Хто ж знав, що вона там? *(Хоче туди йти.)*

Бартоло *(поперед нього)*. Дозвольте, пане графе, щось тут не так. Я спокійніший. *(Входить.)*

Бридуазон. Ця справа надто заплутана.

СЦЕНА XVII.

Ті ж і Марселіна.

Бартоло *(говорячи в павільйоні і виходячи)*. Не бійтеся нічого, пані, вам не буде жодного лиха, я відповідаю. *(Обертається і скрикує.)* Марселіна!..

Базиль. Ха! ха!

Фігаро *(сміється)*. От чудасія! І моя мати там?

Антоніо. Стільки їх, що й не протовпляться.

Граф *(вражено)*. Що мені за діло! Графиня...

СЦЕНА XVIII

Ті ж і Сюзанна (прикриває лице віялом).

Граф... А, от вона виходить! *(Сильно бере її за руку.)* Як ви гадаєте, панове, чого заслугує огидна... *(Сюзанна падає на коліна, схиливши голову.)*

Граф. Ні, ні! *(Фігаро падає на коліна з другого боку)*.

Граф *(сильніше)*. Ні, ні! *(Марселіна падає на коліна перед ним.)*

Граф *(дужче)*. Ні, ні! *(Всі падають на коліна, крім Бридуазона.)*

Граф *(несамовито)*. Хоч би вас була тут сотня!

СЦЕНА XIX Й ОСТАННЯ

Усі попередні; графиня (виходить з другого павільйону).

Графиня *(падає на коліна)*. Принаймні й я ще на додачу лічбу.

Граф *(дивлячись на графиню і Сюзанну)*. Ах! Що я бачу!

Бридуазон *(сміється)*. Е, бігме! Це пані.

Граф *(хоче підняти графиню)*. Як? Це були ви, графиня? *(Благальним тоном.)* Тільки пробачення ласкавого...

Графиня *(сміючись)*. На моєму місці ви казали б: ні-ні; а я сьогодні уже втретє даю вам пробачення безумовно. *(Підводиться.)*

Сюзанна *(встаючи)*. Я теж.

Марселіна *(встає)*. Я теж.

Фігаро *(встає)*. Я теж. Тут сильна луна! *(Усі встають.)*

Граф. Відлуння! Я хотів з ними перехитрити, а вони провчили мене, як дитину!

Графиня *(сміючись)*. Не жалкуйте про те, пане графе.

Фігаро *(обтираючи шапкою коліна)*. Такий день, як оцей, з кого завгодно зробить дипломата!

Граф *(до Сюзанни)*. То ця записка, запечатана шпилькою?..

Сюзанна. Її продиктувала пані.

Граф. Відповідь їй безперечно належиться. *(Цілує руку графині.)*

Графиня. Кожний матиме, те що йому належить. *(Вона віддає гаманець Фігаро, а діамант Сюзанні.)*

Сюзанна *(до Фігаро)*. Ще один посаг.

Фігаро *(вдаривши рукою гаманець)*. Це третій. Його важко було здобути.

Сюзанна. Як і наш шлюб.

Гріп-Солейль. А чи матимемо ми підв'язку нареченої?

Графиня *(витягаючи стрічку, що так ховала на грудях, кидає на землю)*. Підв'язка? Вона була разом з її платтям. Ось вона. *(Хлопці хочуть її підняти)*.

Керубіно *(меткіший, біжить її взяти)*. Нехай, хто хоче її мати, в мене її видере.

Граф *(сміючись до пажа)*. Такий образливий добродій! Що ви знайшли веселого в недавньому ляпасі?

Керубіно *(відступає й витягає наполовину шпагу)*. Я, пане полковнику? В ляпасі?

Фігаро *(з комічним гнівом)*. Він його дістав на мою щоку: от як великі пани творять справедливість.

Граф *(сміється)*. То це на його щоку? Ха! ха! ха! Що ви на це скажете, люба графине?

Графиня *(замислена, приходить до тями і говорить з почуттям)*. Ах так, дорогий графе, і на все життя, не відхиляючись, присягаюся.

Граф *(б'є по плечу Бридуазона)*. А ви, доне Бридуазоне, що ви тепер гадаєте?

Бридуазон. Про-о все, що я бачу, пане графе?.. Далебі, я-а не знаю, що вам сказати: от мій спосіб думання.

Всі *(разом)*. Добре розсудив!

Фігаро. Я був злидарем, мене зневажали. Я показав деякий розум, наспіла ненависть. Дістав гарненьку дружину й гроші...

Бартоло *(сміючись)*. І серця повернуться до тебе юрбою.

Фігаро. Чи можливо?

Бартоло. Я їх знаю.

Фігаро *(вклоняючись глядачам)*. Поминувши дружину й гроші, матиму за пошану й приємність догоджати вам усім. *(Грають ритурнель водевілю.)*

Водевіль

Базиль *(1-й куплет)*.

Трійний посаг, добра жінка —
Більш ніх міг би хтось жадать;
Тут же й пан і паж-хлопчинка,
Дурень став би ревнувать.
Тільки ж приказку латинську
Мудрий справджує в житті:

Фігаро.

Я знаю... *(співає)*
Gaudeant bene nati

Базиль

Ні... *(співає)*
Gaudeat bene nanti

Сюзанна *(2-й куплет)*.

Чоловікові не вадить,
Якщо кине жінку він;
Жінка ж тільки трішки зрадить,
То й прийшов її загин.
Звідки ж то така неправда
Тих законів навісних?
Бо сильніші склали їх. *(Двічі)*

Фігаро *(3-й куплет)*.

Жан, чудний над міру всяку,
Жінку й спокій мать хотів,
Він купив страшну собаку
І в свій двір її пустив.
Всіх за ніч вона порвала,
Тільки лиха й не зазнав
Той джиґун, що пса продав. *(Двічі)*

Графиня *(4-й куплет).*

Часом жінка вже не любить
Мужа, та не зна й гріха;
Інша ж зрадниця всім трубить,
Що весь вік його коха.
А найменш дурная буде
Та, що без крикливих труб
Зберігає чистим шлюб. *(Двічі)*

Граф *(5-й куплет).*

Жіночка-провінціялка,
Вірна присязі своїй,
Не жде, щоб за нею палко
Увивавсь коханців рій;
А в родинному куточку
Чоловіка звеселя
І всім радість наділя. *(Двічі)*

Марселіна *(6-й куплет).*

Матір зна людина кожна,
Добре віда, хто вона;
Інше все — сказати можна, —
Є Амура таїна.

Фігаро *(підхоплюючи мотив).*

З того й видко, що нерідко
Сан, неначе, харпака
Вартий золота мішка. *(Двічі)*

(7-й куплет)

Через рід, оту дрібницю,
Цей король, а той пастух.
Випадкову ту ріхвицю
Відміняє людський дух.
І колишніх тронів пишних
Не один десяток зник,
А Вольтер живе повік. *(Двічі)*

Керубіно *(8-й куплет).*

Любі жіночки й дівчата
Мучать серце молоде;
Їм прокльонів шлють багато,

Та до них всяк знову йде.
І з партером цим те ж саме:
Хто його не хоче знать,
Прагне оплесків дістать. *(Двічі)*

Сюзанна *(9-й куплет).*

Якщо в п'єсі цій дивачній
Є наука хоч дрібна,
То за жарти будьте вдячні,
Не дошукуйтесь до дна.
І природа нас уміє
До бажаної мети
Втіхи стежкою вести. *(Двічі)*

Бридуазон *(10-й куплет).*

В цій комедії, па-нове,
Що вам подана на суд,
Змалювання є го-тове, —
Як живе наш добрий люд.
Його тиснуть, що й не писнуть;
Він кричить, ґвалтує страх,
Все ж кінчиться на піснях. *(Двічі)*

(Загальний балет.)

ЗЛОЧИННА МАТИ,

Вигнати з сім'ї негідника —
велике щастя.

Заключні слова п'єси

Переклад
Р. Мардера

ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО «ЗЛОЧИННУ МАТІР»

Під час мого довгого вигнання турботливі друзі надрукували цю п'єсу з метою не допустити її незаконної підробки, однієї з тих грубих підробок, які зазвичай робляться потай і наспіх просто в театрі, доки йде п'єса. Проте ті ж самі друзі, щоб уникнути переслідувань, яким їх могли піддати агенти терору, якби за дійовими особами, нехай навіть іспанцями *(тоді все було небезпечно)*, були збережені їх справжні титули, вважали за благо переінакшити їх звання, змінити навіть їх мову та спотворити деякі сцени.

Після чотирьох важких для мене років я був з пошаною повернений на батьківщину, але оскільки колишні видатні й дуже талановиті артисти французького театру побажали зіграти мою п'єсу, я відтворюю її повністю у первозданному вигляді. За це видання я відповідаю.

Я схвалюю намір артистів упродовж трьох спектаклів поспіль розгорнути перед глядачами весь роман, історію сім'ї графа Альмавіви, коли перші дві частини п'єси, сповнені легких веселощів, здавалося, мають мало чого спільного з глибокою та зворушливою повчальністю третьої частини, але, тим не менше, за задумом автора між ними існує тісний внутрішній зв'язок, здатний викликати найжвавіший інтерес до театральних вистав «Злочинної матері».

Отже, я разом з акторами вважав, що ми мали б сказати глядачам: «Досхочу посміявшись у перший день на спектаклі «Севільський цирульник» над бурхливою молодістю графа Альмавіви, загалом такою ж, як і у всіх чоловіків, наступного дня з веселим почуттям надивившись у п'єсі «Весілля Фігаро» на помилки його зрілого віку, помилки, яких часто припускаємося й ми, приходьте тепер на «Злочинну матір», і, побачивши картину його старості, ви ра-

зом з нами можете пересвідчитись, що врешті-решт кожна людина, якщо тільки вона не зловісний лиходій, на той час, коли пристрасті вже охолонули і насамперед коли вона вже осягла зворушливу радість батьківства, неодмінно стає доброчесною! У цьому полягає повчальний зміст п'єси. Інші її ідеї глядач знайде у подробицях».

Я ж, автор, додам від себе: приходьте судити «Злочинну матір» з тією ж доброзичливістю, яка керувала автором, коли він її писав. Якщо вам буде приємно поплакати над прикростями, над щирим каяттям нещасної жінки, якщо її сльози викличуть сльози й у вас, то не стримуйте їх. Сльози, що проливаються в театрі над вигаданими стражданнями, не настільки болючі, як сльози, які вдосталь присутні у жорстокій дійсності, — це солодкі сльози. Коли людина плаче, вона стає кращою. Пожалієш когось — після цього відчуваєш себе таким добрим!

Якщо поруч з цією зворушливою картиною я знайшов за потрібне виставити перед вами інтригана, страшну людину, яка мучить нещасну родину, то повірте мені, це тільки тому, що я бачив таку людину у житті — вигадати її я б не зміг. Тартюф Мольєра — це лицемір, який вдає з себе богобоязливого. Ось чому з усієї сім'ї Оргона він обдурив тільки її дурну голову. Мій Тартюф набагато небезпечніший: це лицемір, що видає себе за бездоганно чесного і володіє незрівнянним мистецтвом завойовувати пошану й довіру цілої родини, яку він обкрадає. Його й треба було викрити. Саме для того, щоб всі уникли тенет, які розставляють такі чудовиська *(а їх багато повсюди)*, я безжалісно вивів його на французьку сцену. Пробачте мені цей гріх бодай тому, що у кінці п'єси лиходій покараний. П'ята сцена творилася мною дуже важко, але я вважав би себе навіть гіршим за Бежеарса, якби дозволив йому скористатися щонайменшим плодом його злодіянь, якби після сильних хвилювань я не заспокоїв вас.

Мабуть, я занадто довго зволікав із закінченням цього нелегкого твору, цієї теми, яка краяла мені душу. Його слід було писати у розквіті сил. Уже давно не давав він мені спокою. Дві мої іспанські комедії замислювалися лише як вступ до нього. Потім, постарівши, я почав вагатися: я боявся, що в мене вже не вистачить сил. Мабуть, у той час у мене їх дійсно вже не було! Так чи інакше, почавши цей

твір, я переслідував високу й благородну мету. У той час у мене був холодний розум чоловіка і полум'яне серце жінки — кажуть, саме так творив Ж. Ж. Руссо. Між іншим, я помітив, що таке поєднання, такий духовний гермафродитизм не так вже й зрідка зустрічається.

Врешті-решт твір «Злочинна мати» не підтримує жодної партії, жодної секти — це картина внутрішнього розбрату, що роздирає багато сімей, розбрату, який, на жаль, не зупиняє навіть розлучення, яке де-не-де може бути дуже корисним. За будь-яких умов розлучення тільки ще більше роз'ятрює ці приховані рани замість того, щоб зарубцьовувати їх. Почуття батьківства, добросердечність, вибачення — це єдиний засіб проти цієї хвороби. Саме це мені й хотілось виразити і саме на цьому наголосити глядачеві.

Літератори, які присвятили себе театру, аналізуючи цю п'єсу побачать, що комедійна інтрига розчинилась у піднесеному стилі драми. Деякі упереджені цінителі ставились до цього жанру із зайвим презирством: вони вважали, що такі два елементи несумісні. Інтрига, — розмірковували вони, — притаманна веселим сюжетам, це — нерв комедії; піднесеним же елементом доповнюють простий розвиток драми, щоб надати сили її слабкості. Проте ці необґрунтовані положення на практиці відпадають, у чому може пересвідчитися будь-хто, хто вправлятиметься в обох жанрах. Більш-менш вдале виконання підкреслить достоїнства кожного з них так, що талановите поєднання цих двох драматургічних засобів і їх майстерне застосування можуть вельми сильно вплинути на глядача. Мій досвід полягає ось у чому.

Опираючись на попередні вже відомі події *(а це дуже велика перевага)*, я зав'язав тепер хвилюючу інтригу між графом Альмавівою, графинею та двома дітьми. Якби я переніс дію п'єси у минуле, у той хиткий період життя моїх героїв, коли вони припускалися помилок, то в результаті я б отримав ось що.

По-перше, драма мала б називатися не «Злочинна мати», а «Зрадлива дружина» або «Злочинне подружжя». Її інтерес полягав би вже дещо в іншому: треба було б ввести любовну інтригу, ревнощі, палкі пристрасті, якісь цілком інші події. Моральний же урок, який мені хотілося вине-

сти з тієї ситуації, що чесна дружина надто далеко зайшла у своєму забутті обов'язку, урок, оповитий покривом помилок молодості, пропав би дарма, пройшов би непоміченим.

Але дія моєї п'єси відбувається через двадцять років після того, як ці помилки були скоєні, тобто коли пристрасті вже минули, а самих предметів пристрастей вже не існує, і лише сліди майже забутих душевних хвилювань все ще тяжіють над подружнім життям та над долею двох нещасних дітей, які гадки не мають про сімейну драму, але водночас є її жертвами. Саме у цих надзвичайних обставинах і набирає сили мораль: вона є попередженням для тих юних осіб із шляхетних родин, які рідко заглядають у майбутнє та яким загрожує не стільки порок, скільки моральна омана. Саме такою є мета моєї драми.

Потім лиходієві протистоїть наш проникливий Фігаро, старий відданий слуга, єдине створіння у всьому будинку, яке шахрай не зміг обдурити. Інтрига, яка зав'язується між ними, надає усім подіям особливого характеру.

Стривожений лиходій говорить собі: «Даремно я володію тут усіма таємницями, даремно поспішаю використати їх на свою користь, якщо мені не вдасться випровадити звідси цього лакея, я можу вскочити у халепу».

З іншого боку, я відчуваю, як розмірковує сам з собою Фігаро: «Якщо мені не вдасться знешкодити це чудовисько, зірвати з нього маску, то загине все: добробут, честь, щастя родини».

Сюзанна, яка у цій п'єсі стоїть між двома супротивниками, є всього лиш знаряддям, яким кожен з них намагається скористатися, щоб прискорити падіння іншого.

Таким чином, комедія інтриги, постійно утримуючи інтерес глядачів, проходить через всю драму: вона сприяє розвитку дії, але не розпорошує увагу, цілком зосереджену на матері. Що ж до дітей, то глядачі чудово усвідомлюють, що серйозна небезпека їм не загрожує. Ні в кого нема сумнівів, що тільки-но лиходій буде вигнаний, вони одружаться: адже у п'єсі дуже чітко показано, що між ними не існує жодного родинного зв'язку, що вони не родичі. У душі це добре знають і граф, і графиня, і лиходій, і Сюзанна, і Фігаро — всі, обізнані на цій справі дійові особи, та й глядачі теж, від яких ми нічого не приховували.

Лицемір вдається до найвищої своєї майстерності, яка розриває серце батька й матері, щоб залякати молодих людей, відірвати їх одне від одного, переконавши їх, що вони діти одного батька — у цьому полягає основа його інтриги. Так розвивається подвійний план п'єси, і його не можна не визнати складним.

Такий драматургічний прийом можна застосовувати до будь-якої епохи і до будь-якого місця подій, де великі ознаки природи, а також риси характеру, які висвітлюють серце людини і її таємниці, не зазнають повної зневаги.

Дідро, порівнюючи твори Річардсона з тими романами, які ми називаємо історичними, висловлює свій захват перед цим правдивим та глибоким письменником у такому вигуку: «Художнику серця людського! Тільки ти один ніколи не брешеш!» Як це чудово сказано! Я теж усе ще намагаюся бути художником людського серця, але мою палітру висушили роки та мінливість долі. І це не могло не позначитися на «Злочинній матері»!

Якщо погане виконання і шкодить моєму цікавому задуму, то положення, яке я висунув, все ще залишається вірним. Моя спроба може надихнути інших на створення більш зрілих літературних творів. Нехай за це візьметься якийсь палкий художник, який одним розчерком пера поєднає інтригу і підвищений стиль; нехай він умілою рукою розітре та змішає яскраві барви того й іншого жанру; нехай він широкими мазками зобразить нам людину, яка живе у певному суспільстві, опише її становище, пристрасті, пороки, достоїнства, помилки та нещастя з тією неймовірною силою, що не знає навіть перебільшення, яке надає блиску іншим жанрам, але не завжди здатне об'єктивно та вірно зображати життя. І ми, розчулені, у захваті, освічені — ми вже не скажемо, що драма — це безбарвний жанр, який народився із безсилля створити трагедію або комедію. Мистецтво стане на вірний шлях, воно прямуватиме уперед.

О, мої співгромадяни! Ви, на чий розсуд я представляю цей твір! Якщо ви визнаєте його слабким та невдалим, то критикуйте його, але не лайте мене. Коли я написав дві попередні п'єси, мене довго лаяли за те, що я насмілився вивести на сцену того самого молодого Фігаро, якого згодом ви так полюбили. Я теж тоді був молодий, і сміявся над

цим. З віком стан духу стає все більш похмурим, характер псується. Незважаючи на всі зусилля, тепер я вже не сміюся, коли лиходій або шахрай, розбираючи мої твори, ображає мене особисто. З цим вже нічого не поробиш.

Тож, критикуйте п'єсу, прошу! Якщо навіть автор надто старий, щоб мати з цього якусь користь, ваші зауваження знадобляться іншим. Користі з лайки ніякої — це манери поганого тону. З таким зауваженням я сміливо звертаюся до народу, який з давніх-давен славився своєю чемністю і служив у цьому відношенні зразком для інших; та ще й зараз являє собою приклад високої мужності.

ДІЙОВІ ОСОБИ

Граф Альмавіва, іспанський вельможа, шляхетний та гордий, але не гордовитий.

Графиня Альмавіва, глибоко нещасна, до того ж ангельської вдачі жінка.

Кавалер Леон, їх син, молодий чоловік, волелюбний, як і всі палкі душі нового часу.

Флорестина, вихованка та хрещениця графа Альмавіви; надзвичайно вразлива дівчина.

Пан Бежеарс, ірландець за походженням, майор іспанської піхоти, який виконував обов'язки секретаря при графові, коли той був послом; людина досить низька і підла, великий інтриган, який уміє мистецьки сіяти розбрат.

Фігаро, камердинер, лікар та довірена особа графа, чоловік з великим життєвим досвідом.

Сюзанна, перша камеристка графині, дружина Фігаро; чудова жінка, безроздільно віддана своїй господині, вільна від розчарувань молодості.

Пан Фаль, нотаріус, людина правильна й глибоко порядна.

Вільгельм, німець за походженням, слуга майора Бежеарса, запростий як для такого пана.

Дія відбувається в Парижі, у домі, який займає граф зі своєю родиною, наприкінці 1790 року.

ДІЯ ПЕРША

Багато оздоблена вітальня.

СЦЕНА І

Сюзанна сама в кімнаті складає букет з темних квітів.

Сюзанна *(тихо до самої себе)*. Уже час графині прокидатися і дзвонити; сумна моя праця завершена. *(Знеможено сідає)*. Ще й дев'ятої немає, а я вже так втомилась... Її останнє розпорядження звечора отруїло мені всю ніч... «Завтра, Сюзанно, на світанку накажи принести багато квітів і прикрасити мої апартаменти». — Швейцару: «Протягом дня нікого до мене не пускати». — І знов до мене: «Зроби мені букет із чорних та темно-червоних квітів з однією білою гвоздикою всередині...» Ось я його тримаю. Бідолашна графиня! Як вона плакала! Для кого всі ці приготування?.. Ах, так, живи ми сьогодні в Іспанії, святкували б іменини її сина Леона... *(таємниче)* і ще однієї людини, якої вже немає на цьому світі! *(Оглядає букет.)* Кольори крові та жалоби. *(Зітхає.)* Рани на її серці не затягнуться ніколи! Підв'яжу букет чорним крепом, якщо вже в неї така сумна примха. *(Перев'язує букет.)*

СЦЕНА II

Сюзанна і Фігаро заглядають у кімнату з таємничим виглядом.

Сцена має йти енергійно, на підйомі.

Сюзанна. Заходь же, Фігаро! Ти схожий на щасливого коханця своєї дружини!

Фігаро. Чи можна тут говорити вільно?

Сюзанна. Так, якщо тільки не зачиняти двері.

Фігаро. До чого така обачність?

Сюзанна. Справа в тому, що ось-ось може увійти відома тобі людина.

Фігаро *(повільно)*. Оноре Тартюф Бежеарс?

Сюзанна. Так, наша зустріч була призначена заздалегідь. І припини додавати до його імені різні епітети: це може дійти до його вух і завадити нашим планам.

Фігаро. Так його ж звуть Оноре!

Сюзанна. Але ж не Тартюф.

Фігаро. Геть його до біса!

Сюзанна. Тебе щось бентежить?

Фігаро. Я розлючений. *(Сюзанна встає.)* Де наша з тобою домовленість? Чи дійсно ти допомагаєш мені, Сюзанно, запобігти великої неприємності та безладдя? Невже ж ти знову дозволиш цій злостивій істоті ще раз обдурити себе?

Сюзанна. Нізащо, але мені здається, я втратила його довіру: він більше нічого мені не розповідає. А втім, я побоююся, чи він бува не дізнався, що ми з тобою помирились?

Фігаро. Будемо як і раніше вдавати, що ми ще у сварці.

Сюзанна. Але ж чому ти такий засмучений? Дізнався про щось нове?

Фігаро. Пригадаймо спочатку найголовніше. З того часу, як ми оселилися в Парижі, а пан Альмавіва... *(Будемо називати його на ім'я, якщо він заборонив звертатися до себе «Ваша вельможносте»...)*.

Сюзанна *(роздратовано)*. Чудово! А графиня виїжджає без ліврейних лакеїв! Здається, ми тепер немов прості смертні!

Фігаро. Отже, ти й сама знаєш, з того часу, як розпутний старший син графа загинув, посварившись із парт-

нерами через картярські ігри, у цьому будинку для нас все змінилось! Яким похмурим та суворим став граф!

Сюзанна. Та й ти теж зробився буркуном!

Фігаро. Як ненавидить він тепер свого другого сина!

Сюзанна. Просто жах!

Фігаро. Яка нещасна графиня!

Сюзанна. Це страшенний гріх!

Фігаро. Наскільки помітно зросла його ніжність до своєї вихованки Флорестини! А головне — як він поспішає з обміном своїх маєтків!

Сюзанна. Знаєш, мій небораче Фігаро, все це пуста балаканина. Мені ж усе відомо, тож до чого всі ці розмови?

Фігаро. Не зайвим буде ще раз усе з'ясувати, щоб переконатися, що ми добре розуміємося на цій справі! Чи можуть у нас з тобою існувати будь-які сумніви щодо того, ніби цей підступний ірландець, лихо усієї родини, який служив при графові секретарем у кількох посольствах, заволодів секретами сімейства? Що цей мерзенний інтриган зміг виманити їх із тихої мирної Іспанії в цю країну, де все стало з ніг на голову, сподіваючись, що тут йому буде легше скористатися негараздами у родині, пересварити усіх, одружитися з вихованкою та заволодіти багатством родини, що розпадається?

Сюзанна. Ну, а я тут до чого? Що я можу зробити?

Фігаро. Ні на секунду не залишай його поза увагою, сповіщай мене про всі його кроки.

Сюзанна. Але ж я і так переказую тобі все, про що він говорить.

Фігаро. О! Все, про що він говорить... це лише те, що він вважає за потрібне сказати! Ні, треба ловити кожне слово, яке зривається випадково з його вуст, щонайменший його рух, вираз обличчя — ось де треба шукати затаєне в душі! Він затіває тут якусь темну справу. Певно, він переконаний у своєму успіху, бо став ще більш... брехливим, віроломнішим, нахабнішим.... Так зухвало тримаються тут лише місцеві дурні, які тріумфують ще не досягши справжнього успіху. Отож, чи зможеш ти бути такою ж віроломною, як і він? Піддобрювати його, тішити надією? Не відмовляти, щоб він не попросив?

Сюзанна. Це вже занадто!

Фігаро. Все буде добре, все піде так, як ми намітили, якщо тільки будеш мене своєчасно про все сповіщати.

Сюзанна. А якщо я розповім про все графині?

Фігаро. Ще зарано: всі вони йому підвладні. Тобі однаково ніхто не повірить. Ти і нас погубиш, і їх не врятуєш. Йди повсюди за ним, наче тінь... а я буду стежити за ним поза домом...

Сюзанна. Друже мій, я ж казала тобі, що він мені не довіряє, а надто якщо ще й застане нас разом... Здається, він іде... Ану, зробімо вигляд, що дуже сваримося. *(Кладе букет на стіл.)*

Фігаро *(голосно)*. Я цього не потерплю! Ще раз упіймаю...

Сюзанна *(теж голосно)*. Отож! Боюся я тебе, як же!

Фігаро *(вдає, що дає їй ляпаса)*. Ах, не боїшся!.. Ось тобі, нахабо!

Сюзанна *(вдає, що отримала ляпаса)*. Бити мене... у покоях графині!

СЦЕНА III

Майор Бежеарс, Фігаро, Сюзанна.

Бежеарс (*у військовій формі, з чорною пов'язкою на руці)*. Що за ґвалт? До мене протягом майже години долітають гучні голоси...

Фігаро *(вбік)*. Протягом години!

Бежеарс. І що ж? Я входжу, бачу заплакану жінку...

Сюзанна *(робить вигляд, що плаче)*. Мерзенний, він підняв на мене руку!

Бежеарс. Як це огидно, пане Фігаро! Хіба може дозволити собі вихована людина вдарити створіння іншої статі?

Фігаро *(різко)*. До біса! Панове, облиште нас! Я зовсім не вихована людина, а ця жінка не створіння іншої статі, а моя дружина, нахаба, інтриганка, яка вважає, що може нехтувати мною, бо в неї тут з'явились захисники. Ось я їй покажу...

Бежеарс. Як вам не соромно бути таким грубіяном?

Фігаро. Пане, якщо мені знадобиться третейський суддя, щоб визначитись у стосунках із дружиною, я покличу кого завгодно, тільки не вас! І ви добре знаєте, чому!

Бежеарс. Ви мене ображаєте, пане, я поскаржуся вашому хазяїну.

Ф і г а р о *(глузливо)*. Я вас ображаю? Хіба вас можна образити?! *(Іде.)*

СЦЕНА IV

Б е ж е а р с, С ю з а н н а.

Б е ж е а р с. Дитино, я ніяк не можу отямитись. Чому він так розлютився?

С ю з а н н а. Він навмисне прийшов сюди, щоб посваритися зі мною. Наговорив мені усякої гидоти про вас і заборонив бачитися з вами, навіть розмовляти. А я заступилась за вас... Тоді розгорілась сварка, яка закінчилася ляпасом. Втім, таке з ним трапилося вперше, але я хочу розійтися, розлучитися з ним.... Ви ж бачили його...

Б е ж е а р с. Облишмо це. Деякий час легка хмаринка затьмарювала мою довіру до тебе, але ж після цієї бурхливої суперечки вона розвіялася.

С ю з а н н а. Це ви мене так заспокоюєте?

Б е ж е а р с. Іди, я сам за тебе поквитаюсь. Уже прийшов час віддячити тобі, моя мила Сюзанно! Для початку довірю тобі одну велику таємницю... Втім, чи щільно зачинені двері? *(Сюзанна йде перевірити. Убік)* Ах! Якби мені бодай на три хвилинки дістати скриньку з подвійним дном, яку я колись замовив для графині, де зберігаються ті важливі листи...

С ю з а н н а *(повертається)*. Так що ж це за велика таємниця?

Б е ж е а р с. Прислужись своєму другові; на тебе очікує блискуче майбутнє. Я ж одружуюся з Флорестиною; це вирішено — так хоче її батько.

С ю з а н н а. А хто її батько?

Б е ж е а р с *(посміхаючись)*. Е-е, ти що, з неба звалилася? Достеменно відомо, моя люба: коли якась сирітка з'являється у домі в якості вихованки або ж хрещениці, це неодмінно дочка чоловіка. *(Цілком серйозно.)* Отже, я міг би з нею одружитися... якщо ти допоможеш її переконати у цьому.

С ю з а н н а. Але ж її до нестями кохає Леон.

Б е ж е а р с. Їх син? *(Холодно.)* Я цим займусь.

С ю з а н н а *(здивовано)*. Так, але ж... вона теж його кохає!

Б е ж е а р с. Кохає?

Сюзанна. Так.

Бежеарс *(холодно)*. Я її вилікую.

Сюзанна *(ще більш здивовано)*. Але ж... але ж... графиня знає про це і благословляє цей шлюб.

Бежеарс *(холодно)*. Ми примусимо її змінити свою думку.

Сюзанна *(нічого не розуміючи)*. Її теж?.. Але, наскільки мені відомо, Фігаро — наперсник Леона.

Бежеарс. Це менше за все мене турбує. Невже ти не в змозі позбутися його?

Сюзанна. Тільки якщо це йому не зашкодить...

Бежеарс. Ну що ти! Сама думка про це ганебна для людини строгих правил. Коли вони побачать, що це в їх власних інтересах, вони ж самі змінять свої наміри.

Сюзанна *(недовірливо)*. Якщо вам це вдасться, пане...

Бежеарс *(впевнено)*. Вдасться. Ти ж бачиш, що любов немає жодного відношення до цієї справи. *(Лагідно.)* Я ж завжди кохав тільки тебе.

Сюзанна *(недовірливо)*. Так? А якби графиня захотіла...

Бежеарс. Я б, звісна річ, її втішив, але ж вона знехтувала мною!.. Згідно з планом графа графиня має піти у монастир.

Сюзанна *(пожвавлено)*. Я ніколи не завдам їй жодної прикрості.

Бежеарс. Чорт забирай! Він зробить це на свою користь! Від тебе тільки й можна почути: «Ах, вона ангел на землі!»

Сюзанна *(гнівно)*. То що ж з того? Через це треба її мучити?

Бежеарс *(сміючись)*. Ні, але принаймні наблизити її до небес, країни ангелів, звідки вона до нас колись злетіла, треба!.. А оскільки за новим чудовим законом розлучення припускаються...

Сюзанна *(зацікавлено)*. Граф хоче з нею розлучитись?

Бежеарс. Якщо в нього вийде.

Сюзанна *(обурено)*. Ах, лиходії-чоловіки! Придушити б усіх!..

Бежеарс *(сміючись)*. Сподіваюся, для мене ти зробиш виняток?

Сюзанна. Далебі, не знаю...

Бежеарс *(сміючись)*. Люблю я твій щирий гнів: у ньому відбивається твоє добре серце! Що ж до закоханого ка-

валера Леона, граф відправляє його у подорож... надовго. Фігаро, людина досвідчена, буде його скромним проводжатим. *(Бере Сюзанну за руку)*. А ось щодо нас з тобою. Граф, Флорестина та я житимемо разом під одним дахом, а наша люба Сюзанна на знак нашої довіри стане нашою домоправителькою, розпоряджатиметься прислугою, вестиме господарку. Нема більше чоловіка, нема більше ляпасів, нема грубого сперечальника, дні спливатимуть, зіткані із золота та шовку, настане щасливе життя!...

Сюзанна. Схоже, ви мене так обходите, щоб я замовила за вас слівце Флорестині?

Бежеарс *(лагідно)*. Правду кажучи, я розраховував на твою допомогу. Ти завжди була чудовою жінкою! Усе інше у моїх руках, а у твоїх — тільки це. *(Пожвавлено.)* Наприклад, сьогодні ти можеш зробити нам надзвичайно велику послугу... *(Сюзанна пильно дивиться на нього. Бежеарс, схаменувшись, продовжує.)* Я кажу надзвичайно велику, бо так вважає граф. *(Холодно.)* Втім, це ж така собі дрібниця! Граф надумав... подарувати доньці при підписанні шлюбної угоди дорогоцінну прикрасу, таку ж, як і в графині. Але він не хоче, щоб хтось заздалегідь дізнався про це.

Сюзанна *(здивовано)*. Он як!

Бежеарс. Непогана ідея! Гарні діаманти завжди можуть стати у нагоді! Можливо, він попросить тебе принести скриньку з коштовностями графині, щоб порівняти їх з ескізами, які зробив його ювелір.

Сюзанна. Чому ж неодмінно, як у графині? Дивно все це!

Бежеарс. Він хоче подарувати дочці річ не менш чарівну. Мені ж, сама розумієш, однаково. А ось і він.

СЦЕНА V

Граф, Сюзанна, Бежеарс.

Граф. Пане Бежеарс! Я вас шукав.

Бежеарс. Перед тим, як іти до вас, графе, я хотів попередити Сюзанну, що ви збираєтеся попросити її принести скриньку...

Сюзанна. Принаймні, ваша величносте, ви розумієте...

Граф. Ах, облиште цю «вашу величність»! Адже я наказав, приїхавши у Францію...

Сюзанна. Мені здається, ваша світлість, що це принижує вашу гідність.

Граф. Це через те, що ти більше схильна до марнославства, аніж до справжньої гордості. Треба рахуватися із забобонами тієї країни, де ти мешкаєш.

Сюзанна. Отже, пане, принаймні ви дасте мені слово...

Граф *(гордо)*. Відколи мені вже не довіряють?

Сюзанна. Добре, я вам зараз її принесу. *(Убік.)* Нічого не вдієш! Фігаро велів мені ні в чому графові не відмовляти...

СЦЕНА VI

Граф, Бежеарс.

Граф. Я навмисне так різко поговорив з нею, здається ця ситуація її бентежить.

Бежеарс. Мене більше бентежать інші речі. Але, мені здається, вас щось непокоїть...

Граф. Тобі, мій друже, я скажу. Досі мені здавалось, що втрата сина є для мене найбільшим горем: проте існує ще більш люта скорбота, від якої знову починає кровоточити моя рана, а від цього життя стає просто нестерпним.

Бежеарс. Якби ви не заборонили мені сперечатися з вами, я б зауважив, що ваш другий син...

Граф *(жваво)*. Мій другий син! У мене немає більше сина!

Бежеарс. Заспокойтеся, графе. Поміркуймо розсудливо. Через втрату улюбленого сина ви несправедливо поводитеся з іншим сином, з вашою дружиною, із самим собою. Хіба можна робити якісь висновки тільки за химерною підозрою, за здогадами?

Граф. За здогадами? О, я надто в цьому переконаний. Брак доказів — ось що мене засмучує найбільше. Доки був живий мій син, я не надавав цьому належного значення. Він був спадкоємцем мого імені, статусу, багатства... Мені не було діла до цієї іншої людини. Моє холодне презирство, інше земне ім'я, Мальтійський хрест та постійна грошова допомога могли б помститися за мене його матері та й йому самому! Але чи можеш ти уявити собі мій відчай, коли, втративши обожнюваного сина, я бачу, як якась стороння людина успадковує його статус, титули і щодня роз'ятрюватиме рану, звертаючись до мене «батьку»!

Бежеарс. Схоже, що ще більше засмучу вас, графе, замість того, щоб заспокоїти, але ж чесноти вашої дружини...

Граф *(гнівно)*. А її чесноти — це лише ще один злочин. Так скривдити мене та приховати обман за личиною благопристойного життя! Протягом двадцяти років мати репутацію високоморальної та благочестивої жінки і тому користуватися загальною повагою та пошаною і саме через таку свою ангельську поведінку звинувачувати лише мене одного у всіх помилках, зроблених внаслідок моїх так званих легковажних примх!... Від усього цього моя ненависть до дружини та до цієї особи тільки збільшується.

Бежеарс. Що ж, по-вашому, вона мала робити, навіть якщо припустити, що вона винна? Чи існує на землі така провина, яку не можна було б спокутувати двадцятирічним каяттям? Хіба ви самі такі вже бездоганні? А як же юна Флорестина? Ви називаєте її своєю вихованкою, але ж насправді вона вам ближча...

Граф. Так нехай вона стане моєю помстою! Я обміняю всі мої володіння в Іспанії та передам їй. Три мільйони золотом вже надійшли з Веракруса. Це буде її приданим, але я дарую його тобі. Лише допоможи мені підняти за цей дарунок непроникну завісу. Візьми ці гроші, освідчись їй, зроби вигляд, що отримав спадщину від якогось далекого родича.

Бежеарс *(показуючи чорну пов'язку на свої руці)*. Бачите? За вашою порадою я вже ношу траур.

Граф. Тільки-но король дозволить мені обміняти землі в Іспанії на маєтки у Франції, я знайду спосіб увести вас обох у права володіння.

Бежеарс *(жваво)*. Я відмовляюся. Невже ви вважаєте, що я, опираючись тільки на якісь сумнівні підозри, братиму участь у пограбуванні спадкоємця вашого імені, найгіднішої молодої людини? Слід визнати, гідність у нього є...

Граф *(роздратовано)*. Ви хочете сказати, що він більш гідний, аніж мій покійний син? Усі так вважають. І це мене дратує ще більше!..

Бежеарс. Якщо ваша вихованка погодиться одружитися зі мною, і ви з вашого неймовірно великого багатства дасте їй ці три мільйони золотом з Мексики, я ніколи не погоджуся взяти їх собі, хіба що у шлюбному контракті вони будуть означені як дарунок від мого серця, що кохає її.

Граф *(обіймає його)*. Вірний та відданий друже! Якого ж чоловіка обрав я для своєї доньки!

СЦЕНА VII

Сюзанна, граф, Бежеарс.

Сюзанна. Ось, графе, скринька з коштовностями. Тільки роздивляйтеся не дуже довго, щоб я могла повернути її на місце до того, як графиня встане.

Граф. Сюзанно, скажи, щоб без мого дзвінка ніхто сюди не заходив.

Сюзанна *(убік)*. Негайно розповім про це Фігаро. *(Іде.)*

СЦЕНА VIII

Граф, Бежеарс.

Бежеарс. Що ви плануєте робити з цією скринькою?

Граф *(дістає з кишені браслет, оздоблений діамантами)*. Я не хочу більше приховувати від тебе подробиці того безчестя, яке було мені завдане. То ж слухай. Якийсь Леон Асторга, мій колишній паж, на прізвисько Керубіно...

Бежеарс. Я знав його, ми разом служили в одному полку, тому самому, де я завдяки вам зробився майором. Але ж він загинув майже двадцять років тому.

Граф. Саме на цьому й ґрунтуються мої підозри. Він насмілився покохати графиню. Мені здавалося, що вона теж захоплювалася ним. Я вивіз її з Андалузії та влаштував у свій полк. Через рік після народження сина... якого мене позбавив цей клятий бій *(прикриває очі руками)*, я був призначений віце-королем у Мексику. Як ти думаєш, друже мій, де моя дружина вирішила оселитися: у Мадриді, в моєму севільському замку чи, врешті-решт, у розкішному замку Агуас Фрескас? Вона обрала кепський замок Асторга, зубожілий маєток, який я придбав у батьків пажа. Саме тут вона вирішила провести три роки, поки я був відсутній: саме тут вона дала життя... *(чи то через дев'ять, чи через десять місяців)* цій огидній дитині, яка так схожа на підступного пажа! Колись давно художник, який писав мій портрет для браслета графині, заявив, що цей юнак дуже вродливий і він хотів би написати його портрет: це одна з найкращих картин у моєму кабінеті.

Бежеарс. Так... *(опускає очі)* портрет настільки вдався, що ваша дружина...

Граф *(пожвавлено)*. Ніколи не дивиться на нього? Так от, з того портрета я замовив ось цю мініатюру для точні-

сінько такого ж браслета, який мав зробити її постійний ювелір. Зараз я підміню браслет з моїм зображенням браслетом із зображенням того пажа. Ти розумієш, що коли вона промовчить, це буде для мене найпереконливішим доказом. Якщо вона нічого не скаже, це стане неприємним поясненням мого безчестя.

Бежеарс. Якщо ви бажаєте знати мою думку, то я не підтримую вашого плану.

Граф. Чому?

Бежеарс. Честь не дозволяє вдаватися до таких заходів. Якби якийсь випадок, щасливий чи нещасний, відкрив вам якісь факти і ви б надали їм особливого значення, я б міг вас зрозуміти. Але розставляти пастки! Нападати ззаду! Будь-яка, хоч трохи порядна людина відмовилася б від такої переваги над своїм найзапеклішим ворогом.

Граф. Вже пізно відступати: браслет готовий, портрет пажа вже в нього вставлений...

Бежеарс *(бере скриньку)*. Честю вас заклинаю...

Граф *(діставши браслет із скриньки)*. Ах, мій любий портрете, ти в моїх руках! Принаймні мені буде приємно прикрасити ним руку своєї доньки, яка у сто разів більш гідна носити його! *(Кладе в скриньку інший браслет)*.

Бежеарс *(робить вигляд, що намагається завадити. Кожен тягне скриньку до себе; Бежеарс спритно відчиняє потаємне відділення, сердито мовить)*. Ну ось! Замок зламався!

Граф *(розглядає скриньку)*. Ні, просто наша сутичка допомогла відкрити одну таємницю. У потаємному відділенні купа паперів!

Бежеарс *(починаючи знову штовханину з графом)*. Сподіваюся, ви не станете зловживати...

Граф *(нетерпляче)*. Хіба не ти тільки-но сказав: «Якби якийсь щасливий випадок відкрив вам нові факти, і ви б надали їм особливої уваги, я б міг вас зрозуміти...» Випадок надав їх мені, і я планую прислухатися до твоєї поради. *(Вириває папери)*.

Бежеарс *(палко)*. Клянуся усім щастям мого життя, я не хочу бути співучасником такого злочину! Покладіть папери на місце, пане, або я піду. *(Відходить. Граф тримає папери, читаючи їх. Бежеарс скоса позирає на нього та непомітно радіє.)*

Граф *(гнівно)*. Більше мені нічого не треба. Поклади решту на місце. А це я залишу собі.

Бежеарс. Ні, що б там не було, така благочестива людина, як ви, не вчинить...

Граф *(гордо)*. Чого?.. Кажіть! Я вас слухаю.

Бежеарс *(згинаючись перед ним)*. О благодійнику, вибачте мені! Мені так важко та прикро. Тільки цим можна пояснити непристойність моїх докорів.

Граф. Я не тільки не гніваюся на тебе, відтепер я ще більше ціную тебе. *(Сідає у крісло.)* Ах, віроломна Розіно! Незважаючи на всю мою легковажність, я тільки до неї однієї відчував... Інших жінок я просто підкоряв! О, тільки по тому, який я зараз розлючений, можна судити, наскільки ця негідна пристрасть... Я ненавиджу себе за те, що кохав її!

Бежеарс. Боже милостивий, покладіть цей триклятий папір на місце!

СЦЕНА IX

Фігаро, граф, Бежеарс.

Граф *(встає)*. Чого вам треба, нестерпна людино?

Фігаро. Я ввійшов, тому що ви подзвонили.

Граф *(розлючено)*. Я дзвонив? Пролазливий лакей!..

Фігаро. Спитайте у ювеліра, він теж чув.

Граф. Мого ювеліра? Чого йому від мене треба?

Фігаро. Він каже, що йому призначена зустріч через браслет, який він виготовив. *(Бежеарс, побачивши, що Фігаро намагається роздивитися скриньку на столі, всіляко прагне закрити її собою.)*

Граф. А-а!.. Скажіть йому, хай зайде іншим разом.

Фігаро *(лукаво)*. Варто було б, раз ви вже відчинили скриньку графині, заодно...

Граф *(гнівно)*. Геть, пане слідчий; ще одно ваше слово і я...

Фігаро. Одне лишень слово? Я маю багато чого розповісти, а зупинятися на півдорозі не звик. *(Він пильно розглядає скриньку, потім лист, який тримає граф, затим кидає гордовитий погляд на Бежеарса і виходить.)*

СЦЕНА X

Граф, Бежеарс.

Граф. Закриймо цю підступну скриньку. Тепер у мене є доказ, який я так довго шукав. Він у мене, але чому ж мені так прикро: і навіщо тільки я знайшов його? О Боже! Читайте, читайте, пане Бежеарс.

Бежеарс *(відхиляє від себе листа)*. Стати причетним до таких таємниць! Ні! Бога ради, ні!

Граф. Що ж це за дружба, яка уникає моїх зізнань? Схоже, люди співчувають тільки тим бідам, які спіткали їх самих.

Бежеарс. Що? Тільки через те, що я відмовився прочитати цей папір!.. *(Жваво.)* Сховайте його, Сюзанна йде. *(Поспіхом зачиняє потаємне відділення скриньки. Граф кладе листа до внутрішньої кишені свого камзола.)*

СЦЕНА XI

Сюзанна, граф, Бежеарс.

Граф стурбований.

Сюзанна *(вбігає)*. Скринька! Де скринька! Графиня дзвонить.

Бежеарс *(протягує їй скриньку)*. Сюзанно, дивіться, у ній все на своєму місці.

Сюзанна. Що з графом? Він сам на себе не схожий.

Бежеарс. Так, він дещо розізлився на вашого нескромного чоловіка, який зайшов у кімнату, незважаючи на графову заборону.

Сюзанна *(лукаво)*. Проте, я переказала це розпорядження таким чином, щоб мене зрозуміли вірно. *(Іде.)*

СЦЕНА XII

Леон, граф, Бежеарс.

Граф *(хоче піти, але бачить Леона, який входить)*. Тепер ще й цей!

Леон *(боязко хоче поцілувати графа)*. Доброго ранку, батьку. Як спали?

Граф *(сухо відсторонює його)*. Де ви були, пане, вчора ввечері?

Леон. Мене, батьку, запросили на одне поважне зібрання...

Граф. І ви там читали?

Леон. Я отримав запрошення прочитати там мій трактат про зловживання чернечими обітницями та право відрікатися від них.

Граф *(гірко)*. Як відрікатися і від лицарських обітниць?

Бежеарс. Кажуть, ви мали там великий успіх?

Леон. Слухачі виказували деяку недовіру стосовно мого віку, пане.

Граф. Отож замість того, щоб готуватися до морської подорожі та намагатися бути гідним лицарського терену, ви наживаєте собі ворогів? Ви займаєтеся творчістю, пишете у сучасному дусі!.. Незабаром вже не можна буде відрізнити вельможу від ученого!

Леон *(боязко)*. Проте, батьку, буде легше відрізнити невігласа від освіченої людини та людини, вільної від рабства.

Граф. Балаканина палкого молодика! Бачу, який шлях ви для себе обрали. *(Хоче піти.)*

Леон. Батьку!..

Граф *(презирливо)*. Облиште ремісникам ці непристойні вирази. Люди нашого кола говорять більш піднесеною мовою. Чи чули ви, пане, щоб хтось із придворних казав батько? Кличте мене паном. Від вас смердить простацтвом! Батько!.. *(Іде. Леон іде за ним, оглядаючись на Бежеарса, який жестами виражає своє співчуття.)* Ходімо, пане Бежеарс, ходімо!

ДІЯ ДРУГА

Бібліотека графа.

СЦЕНА І

Граф *(сам)*. Нарешті я залишився сам; прочитаймо ж це дивовижне послання, яке потрапило до моїх рук завдяки майже незбагненному випадку. *(Дістає із внутрішньої кишені лист, який він знайшов у скриньці, і читає, зважуючи кожне слово.)* «Нещасний безумець! Наша доля вже вирішена. Ваше несподіване та зухвале нічне вторгнення до

мене в замку, де ви зросли та знаєте усі потаємні ходи, подальша боротьба та врешті-решт ваш злочин, мій... *(зупиняється)*, які заслуговують на справедливу кару. Сьогодні, у день святого Леона, заступника цих місць та Вашого святого, я народила сина, ганьба мені та лихо. Завдяки вжитій обережності честь врятована, але чесноти втрачені. Відтепер я приречена лити нескінченні сльози, але й вони не допоможуть забути злочин... наслідок якого перед нами. Не приходьте більше до мене: це непохитний наказ злощасної Розіни..., яка тепер уже не може насмілитися назвати своє прізвище.» *(Притуляє листа до лоба та починає ходити по кімнаті.)* Яка тепер уже не може насмілитися назвати своє прізвище!.. Ах, Розіна, де той час?.. Проте, ти сама збезчестила себе!.. *(Зворушливо.)* Однак аморальні жінки так не пишуть! Підлий спокусник... Прочитаймо ж відповідь на звороті листа. *(Читає.)* «Оскільки я не можу більше бачитися з вами, життя мені обридло, я з радістю віддам його при взятті фортеці, яку передбачається захопити стрімким приступом.

«Повертаю вам цього сповненого докорів листа, ваш портрет, який я сам написав, та пасмо волосся, яке я у вас викрав. Усе це передасть вам мій вірний друг, коли мене вже не буде на цьому світі. Він бачив, у якому відчаї я перебував. Якщо смерть знедоленого розбудить у вашому серці бодай якусь жалість, то сподіваюся, що серед імен, які будуть дані спадкоємцю, буде ім'я Леон... Ім'я більш щасливої людини... хай воно нагадає вам про нещасного, який помирає, обожнюючи вас, та в останній раз ставить свій підпис: Керубіно Леон Асторга...» Потім дописано кров'ю: «Смертельно поранений, я знову розкриваю цей лист і пишу вам останнє скорботне «пробачте». Не забувайте...»

Далі все змито сльозами... *(Зворушено.)* Але ж аморальний чоловік такого писати не стане! Пагубна омана... *(Сідає, поринає у думки.)* О, як мені боляче!

СЦЕНА II

Бежеарс, Граф. Входить Бежеарс, зупиняється, дивиться на графа і з таємничим виглядом прикладає палець до губ.

Граф. Ах, любий друже, входьте ж!.. Мені так тяжко... так сумно...

Бежеарс. Жахливо, пане. Я не наважувався підійти до вас.

Граф. Я тільки-но прочитав це послання. Ні, це не злодії, не чудовиська, — це всього-навсього лише нещасні безумці, як вони самі себе називають...

Бежеарс. Я так і думав.

Граф *(встає і починає ходити по кімнаті)*. Бідолашні жінки, звершуючи гріхопадіння, не відають, скільки горя це тягне за собою! Їх життя проходить, як і раніше... проте образи накопичуються, а несправедливий та легковажний світ звинувачує батька, який страждає мовчки, не кажучи нікому ані слова! Йому докоряють у черствості через те, що він не виявляє ніжних почуттів до плоду злочинного зв'язку!.. Наші зради, чоловічі, не відбирають у жінок майже нічого. Принаймні вони не можуть позбавити їх впевненості у тому, що вони — матері, позбавити їх вищої радості — материнства! Втім найменша їх примха, каприз, легке захоплення руйнують щастя чоловіка... щастя всього його життя, позбавляють його впевненості, що саме він — батько дитини. О, недарма жіночій вірності надавали такого великого значення! Суспільне благо, суспільне зло пов'язані з їх поведінкою. Рай чи пекло родини залежать від чуток, які йдуть про них та які залежать тільки від них самих.

Бежеарс. Заспокойтеся, прийшла ваша донька.

СЦЕНА III

Флорестина, граф, Бежеарс.

Флорестина *(з букетом у поясі)*. Я чула, пане, що ви дуже зайняті, тому й не наважувалася підійти привітатися.

Граф. Я зайнятий тобою, дитино! Донька! О, як мені приємно це вимовляти, адже я почав піклуватися про тебе, коли ти була ще зовсім маленькою. Справи у чоловіка твоєї матері були вкрай кепські, після своєї смерті він не залишив їй нічогісінько. А вона, помираючи, довірила тебе моєму піклуванню. Я дав їй слово і дотримаю його: я знайшов тобі гідного нареченого. Я розмовляю з тобою відверто, бо пан Бежеарс — наш щирий друг. Подивись навколо, обирай! Чи є тут гідний чоловік, якому б ти могла довірити своє серце?

Флорестина *(цілує йому руку)*. Моє серце цілком належить вам. І якщо вам хочеться знати мою думку, то я скажу, що найбільшим щастям для мене було б, якби

у моєму житті не відбувалося жодних змін. Коли, графе, ваш син одружиться... *(звісно, тепер він вийде із Мальтійського ордену)*, коли ваш син одружиться, то, схоже, він не житиме більше зі своїм батьком. От дозвольте мені зігрівати вашу старість, це мій обов'язок, і я з радістю виконаю його, пане.

Граф. Облиш, облиш це слово «пан». Від нього віє байдужістю. Думаю, ніхто анітрохи не здивується, якщо така вдячна дитина називатиме мене більш лагідно. Зови мене батьком.

Бежеарс. Скажу по честі, вона гідна вашої повної довіри... Обійміть, панно, вашого доброго, вашого ніжного заступника. Ви навіть не уявляєте, як сильно ви йому зобов'язані. Опіка над вами — його обов'язок. Він був другом... таємним другом вашої матері... одним словом...

СЦЕНА IV

Фігаро, графиня в пеньюарі, граф, Флорестина, Бежеарс.

Фігаро *(доповідає)*. Її вельможність.

Флорестина *(кидає розлючений погляд на Фігаро)*. *(Убік.)* Чорт би забрав цього мерзотника!

Графиня *(до графа)*. Фігаро сказав мені, що ви погано почуваєтеся. Я перелякалася, прибігла і бачу...

Граф. ...що ця послужлива людина знову все вигадала і обдурила вас.

Фігаро. Пане, коли ви проходили повз мене, у вас був такий засмучений вигляд... На щастя, здається, уже все минуло. *(Бежеарс пильно дивиться на нього.)*

Графиня. Здрастуйте, пане Бежеарс... А, ти теж тут, Флорестино? Ти вся немов сяєш, така радісна... Ні, справді, подивіться, яка вона свіжа та прекрасна! Якби Бог послав мені доньку, я б хотіла, щоб вона була схожа на тебе і обличчям, і вдачею... Ти неодмінно маєш замінити мені доньку. Ти згодна, Флорестино?

Флорестина *(цілує їй руку)*. Ах, графине!

Графиня. Хто це вже зранку прикрасив тебе квітами?

Флорестина *(радісно)*. Мене, пані, ніхто не прикрашав, я сама зібрала цей букет. Адже сьогодні день святого Леона.

Графиня. Чарівне дитя, усе вона пам'ятає! *(Цілує її в чоло. Граф гнівно змахує рукою. Бежеарс утримує його.)*

Графиня *(до Фігаро)*. Оскільки всі ми тут зібрались, перекажіть моєму синові, що пити шоколад будемо тут.

Флорестина. Хрещений! Поки будуть готувати шоколад, чи не покажете ви нам той чудовий бюст Вашингтона, який, кажуть, ви зберігаєте?

Граф. Я не знаю, хто надіслав мені його. Принаймні я нікого про це не просив. Думаю, він призначався Леону. Він дійсно гарний, я поставив його у себе в кабінеті. Ходімо. *(Бежеарс виходить останнім, він двічі оглядається на Фігаро, який теж пильно дивиться на нього. У обох в очах безмовна погроза.)*

СЦЕНА V

Фігаро *(сам, накриває на стіл та розставляє чашки для сніданку)*. Змія, ящірка, ти можеш впитися в мене очима, кинути на мене злобний погляд! Але мій погляд вб'є тебе!.. Звідки все ж таки він отримує ці листи? З пошти на його ім'я нічого не надходить! Невже він сам із пекла виліз?.. Повинен існувати ще якийсь чорт!.. А мені все не вдається його впіймати...

СЦЕНА VI

Фігаро, Сюзанна.

Сюзанна *(вбігає, озирається на всі боки і дуже жваво починає щось шепотіти на вухо Фігаро)*. Вихованка одружується з ним. У нього є обіцянка графа. Він вилікує Леона від кохання. Завойовуватиме серце Флорестини. Домагатиметься згоди графині. Вижене тебе із замку. До розлучення запроторить графиню у монастир. Позбавить Леона спадщини і зробить мене домоправителькою. Ось і всі новини. *(Вибігає.)*

СЦЕНА VII

Фігаро *(сам)*. Ні, вибачайте, пане майоре, спочатку ви матимете справу зі мною! Від мене ви дізнаєтеся, як легко дурень досягає перемоги. Дякувати Богу, Сюзанна — моя нитка Аріадни у лабіринті, мінотавр оточений... Я заманю тебе у тобою ж влаштовану пастку й викрию!.. Але ж яка нагальна необхідність змушує таку людину вступати у зло-

чинний зговір? Чи відчуває він себе достатньо впевненим, щоб... Дурість та марнославство завжди йдуть поряд! Мій внутрішній дипломат стає довірливим і надто балакучим! Він схибив! Я не помилився, він не досить впевнений у собі. Допущено помилку!

СЦЕНА VIII

Вільгельм, Фігаро.

Вільгельм *(з листом)*. Пане, Пешеарс! Я бачит, його тут нема.

Фігаро *(готує сніданок)*. Можеш зачекати, він зараз прийде.

Вільгельм *(задкує до дверей)*. Майн ґотт! Ошікувать у вашому товариштві є немошливим. Мій пан шього не башає, клянуся шестю.

Фігаро. Він тобі забороняє? Що ж, давай листа, коли він повернеться, я йому передам.

Вільгельм *(продовжує задкувати)*. Листи? Вам? Тим паче! О шорт! Він буде мене проганяйти в три шия!

Фігаро *(вбік)*. Піймаймо на гачок цього дурня. *(До Вільгельма.)* Ти, я бачу, був на пошті?

Вільгельм. А, шорт забирай! Не був я на пошті.

Фігаро. Мабуть, це якийсь діловий лист... його родича-ірландця, від якого він отримав спадщину? Ти ж знаєш про це, друже Вільгельме?

Вільгельм *(з дурнуватим сміхом)*. Лишт від небіжшика, пане? Ні, що ви! Ні, не тумайт, що від нього! Скоріше за все від іншої особи. Мабуть, від когось з тих... нешадоволених... з закордону.

Фігаро. З незадоволених, кажеш?

Вільгельм. Так, але я нічого не штверчую...

Фігаро *(вбік)*. Вельми можливо, йому завжди все треба знати, багато в чому брати участь. *(Вільгельму.)* Можна подивитися на штемпель та перевірити...

Вільгельм. Не штану я перевіряти, нащо? Лишти йдуть до пана О'Конор, а який штемпель — цього я не шнаю.

Фігаро *(жваво)*. О'Конор? Банкір з Ірландії?

Вільгельм. О, так!

Фігаро *(підходить до нього, питає холодно)*. Близько звідси? За будинком?

Вільгельм. Дуже гарний бутинок, шлово шесті! Шлуги, маю шказати... шудові, такі привітні. *(Відходить від Фігаро.)*

Фігаро *(про себе)*. От так повезло! Оце щастя!

Вільгельм *(знову підходить до Фігаро)*. Ти нікому не скажеш про цей банкір, розумійт? Я не повинен був... Тойфель! *(Тупає ногою.)*

Фігаро. Ну, що ти! Не бійся, я нікому не скажу!

Вільгельм. Мій хазяїн, пане, каше, що ви тут всі рошумні, а я ні... Що ж, його правда... Моше, даремно я вам сказав...

Фігаро. Чому це?

Вільгельм. Не шнаю. Слуга завшди моше шрадити... А це є великий гріх, дурний гріх... підступний і навіть небешпечний.

Фігаро. Це так, але ж ти нічого не сказав.

Вільгельм *(у відчаї)*. Поше мій! Поше мій! Не шнаю, що казати... а що ні... *(Зітхаючи відходить.)* Ах! *(З дурним виглядом дивиться на книги на полиці)*.

Фігаро *(вбік)*. Оце так відкриття! Вітаю тебе, о випадку! *(Шукає записник.)* Не зайвим буде проте з'ясувати, чому така надзвичайно потайна людина користується послугами такого блазня... До того ж розбійники побоюються навіть денного світла... Усе так, але дурень — це наче ліхтар: він пропускає світло крізь себе. *(Записує у записник.)* О'Конор, банкір-ірландець. Ось за ким мені потрібно буде почати стежити. Втім, це не дуже законний та шляхетний засіб, але ж, ma! Perdio! Яка від нього користь? До того ж, у мене є чудовий приклад! *(Пише.)* Чотири чи п'ять луїдорів слузі, який відає поштою, за те, щоб він проглядав у будь-якому шинку всі листи, написані рукою Оноре-Тартюф Бежеарса... Поважний лицемір! Врешті-решт ми скинемо з вас маску! Господь навів мене на ваш слід. *(Стискає в руці записник.)* Випадок! Невідомий бог! У стародавні часи тебе називали долею! У останні дні тебе називають по-іншому...

СЦЕНА IX

Графиня, граф, Флорестина, Бежеарс, Фігаро, Вільгельм.

Бежеарс *(помітивши Вільгельма, бере в нього листа, з прикрістю мовить)*. Невже ти не міг передати цього листа не тут, а в мене?

Вільгельм. Я тумав, що цей лист такий ше самий, як інші... *(Виходить.)*

Графиня *(графу)*. Пане, який гарний бюст. Ваш син його бачив?

Бежеарс *(розпечатавши листа)*. А, лист з Мадрида! Від секретаря міністра!.. Дещо тут стосується і вас. *(Читає.)* «Перекажіть графу Альмавіві, що із завтрашньою поштою ми висилаємо йому королівську грамоту, яка дозволить йому здійснити обмін усіх маєтків». *(Фігаро уважно слухає і мовчки киває, на знак того, що все зрозумів.)*

Графиня. Фігаро, скажіть же ж моєму синові, що ми снідаємо тут.

Фігаро. Зараз перекажу, пані. *(Виходить.)*

СЦЕНА X

Графиня, граф, Флорестина, Бежеарс.

Граф *(до Бежеарса)*. Я негайно ж попереджу свого покупця. Звеліть, щоб мені подали чай у кабінет.

Флорестина. Добре, я сама принесу вам, тату.

Граф *(тихо до Флорестини)*. Подумай гарно про те, що я тобі сказав. *(Цілує її в лоб і виходить.)*

СЦЕНА XI

Леон, графиня, Флорестина, Бежеарс.

Леон *(сумно)*. Тільки-но я входжу, батько відразу кудись виходить! Сьогодні він був зі мною таким суворим...

Графиня *(строго)*. Сину мій, що ти таке кажеш? Ви обидва несправедливо ставитесь один до одного, а страждаю від цього я! Твій батько повинен написати листа людині, яка займається обміном його маєтків.

Флорестина *(радісно)*. Вам шкода, що ваш батько пішов? Нам теж дуже шкода. Проте з нагоди ваших іменин він доручив мені передати вам, пане, цей букетик. *(Робить йому глибокий реверанс.)*

Леон *(у той час, коли вона вставляє йому букетик у петлицю)*. Через те, що він доручив це саме вам, його увага стає для мене ще дорожчою... *(Цілує її.)*

Флорестина *(відбиваючись)*. Бачите, пані, з ним неможливо пожартувати, він негайно користується цим...

Графиня *(посміхаючись)*. Дитя моє, заради дня ангела можна бути до нього більш поблажливою.

Флорестина *(опускаючи очі)*. Щоб покарати його, попросіть, пані, прочитати ту промову, яка, кажуть, вчора мала шалений успіх на зібранні.

Леон. Якщо мама вважає, що я неправий, я готовий негайно понести призначену мені кару.

Флорестина. Ах, пані, звеліть йому!

Графиня. Принеси свою промову, синку. А я піду принесу якесь рукоділля, щоб слухати більш уважно.

Флорестина *(радісно)*. Дуже добре, тепер я зможу послухати вашу промову, незважаючи на ваше небажання.

Леон *(з ніжністю)*. Чи можу я не бажати, коли ви наказуєте? Ах, Флорестино, я приймаю ваш виклик! *(Графиня та Леон виходять через різні двері.)*

СЦЕНА XII

Флорестина, Бежеарс.

Бежеарс *(тихо)*. Отож, пані, чи здогадалися ви, з ким вас хочуть одружити?

Флорестина *(з радістю)*. Любий пане Бежеарс, ви настільки близький наш друг, що я можу дозволити собі розмірковувати вголос разом з вами. На кому мені зупинити погляд? Хрещений ясно сказав: «Озирнись навколо себе, обирай». Воістину безмежна його доброта: це може бути тільки Леон. Але ж у мене нічого немає. Чи можу я зловживати?..

Бежеарс *(розлючено)*. Хто? Леон? Його син? Ваш брат?

Флорестина *(з болем)*. Ах, пане Бежеарс!...

Бежеарс. Чи не вам він сказав: «Зови мене батьком?» Прокиньтеся, миле дитя! Відкиньте від себе оманний сон. Він може погубити вас.

Флорестина. Так. Так! Погубити нас обох!

Бежеарс. Ви, звісно, розумієте, що ця таємниця має бути похована у вашій душі. *(Виходить, не відводячи від неї очей.)*

СЦЕНА XIII

Флорестина *(сама, плаче)*. О Господи! Він мій брат, а я насмілилася відчувати до нього... яке жахливе прозріння!

Яке жорстоке пробудження після чарівного сну! *(Виснажена падає у крісло.)*

СЦЕНА XIV

Леон з рукописом, Флорестина.

Леон *(задоволений, убік)*. Мама ще не повернулась, а пан Бежеарс вийшов, скористаймося приємною нагодою. *(Флорестині.)* Флорестино, ви сьогодні надзвичайно вродливі, втім, ви завжди такі, але сьогодні ви настільки радісні, веселі та ввічливі, що мої надії відродились.

Флорестина *(у відчаї)*. Ах, Леоне! *(Знову падає у крісло.)*

Леон. Господи! Ваші очі наповнені сльозами, вигляд засмучений. Певно, сталося якесь лихо!

Флорестина. Лихо? Ах, Леоне, це лихо сталося тільки зі мною.

Леон. Ви мене розлюбили, Флорестино? А зараз мої почуття до вас...

Флорестина *(рішуче)*. Ваші почуття? Ніколи більше не кажіть мені про них!

Леон. Що сталося? Не можна не говорити про мою любов, чистішим за яку...

Флорестина *(у відчаї)*. Припиніть цю жорстоку промову, а якщо ні, я негайно втечу від вас.

Леон. Боже мій! Що ж сталося такого? Ви розмовляли з паном Бежеарсом. Я хочу знати, що він вам наговорив.

СЦЕНА XV

Графиня, Флорестина, Леон.

Леон. Мамо, допоможіть! Бачите, я у відчаї: Флорестина мене розлюбила!

Флорестина *(плаче)*. Я його розлюбила?! Мій хрещений, ви та він — ось для кого я живу.

Графиня. Я у цьому анітрішечки не сумніваюся, дитя моє. Доказом цього є твоє чудове серце. Але ж чому він такий засмучений?

Леон. Мамо, ви ж не маєте нічого проти моєї пристрасної любові до неї?

Флорестина *(кидається в обійми графині)*. Накажіть йому замовчати! *(Плаче.)* А ні, то я помру від горя!

Графиня. Я тебе не розумію, дитя моє. Я так само здивована, як і він... Ти вся тремтиш! Що він зробив такого, що ти охолонула до нього?

Флорестина *(кладе голову їй на груди)*. Нічого я не охолонула. Я люблю та поважаю його, мов брата, але нехай він не вимагає від мене більшого.

Леон. Мамо, ви чуєте? Жорстоке створіння, поясніть мені, що все це значить?

Флорестина. Облиште мене! Облиште мене! Ви зведете мене у могилу!

СЦЕНА XVI

Графиня, Флорестина, Леон, Фігаро (приносить чай), Сюзанна (з'являється з іншого боку з вишиванням).

Графиня. Сюзанно, забери все назад: ні сніданку, ні читання не буде. Ви, Фігаро, віднесіть чай графу. Він у себе в кабінеті. А ми з тобою, Флорестино, підемо до мене: адже ми подруги і ти розвієш усі мої сумніви. Милі мої діти, я люблю вас усім серцем! Чому ж ви по черзі так безжалісно мучите мене? Щось тут не так, і мені слід у всьому цьому розібратися. *(Іде з Флорестиною.)*

СЦЕНА XVII

Сюзанна, Фігаро, Леон.

Сюзанна *(Фігаро)*. Не знаю, у чому тут справа, але можу ручатися, що тут замішаний Бежеарс. Треба неодмінно попередити графиню.

Фігаро. Зачекай, доки я не дізнаюся більше: ввечері поговоримо. О, я зробив таке відкриття...

Сюзанна. Тоді й скажеш, яке саме *(виходить.)*

СЦЕНА XVIII

Фігаро, Леон.

Леон *(засмучений)*. Боже мій!

Фігаро. Що ж таке сталося, пане?

Леон. На жаль, я сам не розумію. Ще ніколи раніше я не бачив Флорестину в такому чудовому настрої, як сьогодні вранці. І мені відомо, що вона мала розмову з бать-

ком. Я залишаю на якусь мить її з паном Бежеарсом, повертаюся, застаю її саму всю в сльозах, і вона каже мені, щоб я покинув її назавжди. Що такого він міг сказати їй?

Фігаро. Якби я не побоювався вашої запальності, то міг би розповісти дещо таке, що ви маєте знати. Але ж у цій справі нам треба бути надзвичайно обачними: одного вашого ненавмисне сказаного слова досить, щоб погубити плід десяти років моїх спостережень.

Леон. О, якщо мені треба лише бути обачним... Як ти вважаєш, що він міг їй сказати?

Фігаро. Що вона мусить погодитися одружитися з Оноре Бежеарсом. Що так, мовляв, уже домовлено між ним та вашим батьком.

Леон. Між ним та моїм батьком!? Скоріше цей зрадник позбавить мене життя!

Фігаро. Якщо ви так поводитиметеся, пане, негідник позбавить вас не життя, а коханої та багатства разом з нею.

Леон. Ну, пробач мені, друже. Навчи, що мені слід робити.

Фігаро. Розгадайте загадку сфінкса, а не то він розірве вас. Іншими словами, треба заспокоїтися, тримати себе в руках, нехай він говорить, а ви помовчуйте.

Леон *(розлючено)*. Заспокоїтись!.. Так, я буду тримати себе в руках. Але в душі я весь киплю! Вкрасти в мене Флорестину! А, ось і він. Зараз я з ним розберуся... спокійно.

Фігаро. Глядіть: тільки-но ви втратите рівновагу — і все пропало!

СЦЕНА XIX

Бежеарс, Фігаро, Леон.

Леон *(ледь стримує себе)*. Пане, пане, лише одне слово. Для вашого ж спокою, відповідайте прямо. Флорестина у відчаї. Що ви їй наговорили?

Бежеарс *(крижаним тоном)*. А хто сказав вам, що я з нею розмовляв? Невже у всіх її прикрощах маю бути винен я?

Леон *(пожвавлено)*. Не ухиляйтеся, пане. Вона була в чудовому настрої, а після вашої з нею розмови вона увесь час плаче. Чим би не був викликаний її сум, я цілком розділяю його. Ви розкриєте мені його причину або відповісте за все.

Бежеарс. Більш люб'язним тоном від мене можна добитись усього. Погрозами ж ви нічого не досягнете.

Леон *(розлючений)*. Що ж, негіднику, захищайся! Один з нас має загинути! *(Хапається за шпагу.)*

Фігаро *(стримує їх)*. Пане Бежеарс! На сина вашого друга!? У домі, де ви мешкаєте! Де вам був наданий такий гостинний прийом!

Бежеарс *(схаменувшись)*. Я і без вас знаю, як мені поводитися... Я з ним розберуся, але без свідків. Вийдіть та залиште нас самих.

Леон. Йди, мій любий Фігаро. Бачиш, від мене йому не втекти. Жодних відмовок ми йому не дамо.

Фігаро. Піду попереджу його батька. *(Виходить.)*

СЦЕНА XX

Леон, Бежеарс.

Леон *(загороджує Бежеарсу вхід)*. Мабуть, вам краще битися, ніж розмовляти? Обирати вам, але ж третього я не потерплю.

Бежеарс *(холодно)*. Леоне! Чесна людина не може стати вбивцею сина свого друга... Але чи личило мені пояснювати вам усе в присутності цього огидного лакея, настільки зухвалого, що він майже попихає свого пана?

Леон *(сідаючи)*. Що ж, пане, я чекаю...

Бежеарс. О, як ви шкодуватимете про те, що дали волю своєму нерозсудливому гніву!

Леон. Це ми ще побачимо.

Бежеарс *(демонструючи холодну гідність)*. Леоне! Ви кохаєте Флорестину, я вже давно помітив це... Поки був живий ваш брат, я вважав марною справою допомагати нещасній любові, яка все одно ні до чого б не привела. Але коли та фатальна дуель позбавила його життя, а ви посіли його місце, мені спало на думку використати увесь свій вплив на вашого батька, щоб допомогти вам з'єднати своє життя з тією, яку ви кохаєте. Я всіляко намагався впливати на нього, але всі мої зусилля розбивалися об його незламну затятість. У розпачі від того, що він відкидає план, який, на мою думку, мав усе владнати задля загального благополуччя... Пробачте, мій юний друже, я змушений засмутити вас, але зараз це вкрай необхідно, проте я врятую вас від довічного лиха. Призвіть на допомогу всю вашу

розсудливість: вона вам знадобиться. Я змусив вашого батька порушити мовчання та відкрити мені його таємницю. «О, друже мій! — врешті-решт сказав мені граф. — Я знаю про любов мого сина, але чи можу я одружити його з Флорестиною? Вона тільки вважається моєю вихованкою... насправді ж вона моя донька, а йому — сестра».

Леон *(відсахнувшись)*. Флорестина?.. Моя сестра?!.

Бежеарс. Це й є те слово, яке суворий обов'язок... Ах, я не міг не відкрити цього вам обом: моє мовчання згубило б вас. Що ж, Леоне, ви все ще бажаєте битися зі мною?

Леон. Мій милий друже! Я безсердечне чудовисько! Забудьте мою дику витівку...

Бежеарс *(лицемірно)*. За умови, що ця фатальна таємниця ніколи не вийде за межі цієї кімнати. Виставити на ганьбу вашого батька — це був би такий злочин...

Леон *(кидається йому в обійми)*. О, ніколи!

СЦЕНА XXI

Граф, Фігаро, Леон, Бежеарс.

Фігаро *(вбігає)*. Ось вони! Ось вони!

Граф. В обіймах один одного! Ви що, з глузду з'їхали?

Фігаро *(приголомшений)*. Однак, пане... Тут недовго й збожеволіти.

Граф *(до Фігаро)*. Мабуть, ви розкриєте мені цю загадку?

Леон *(з тремтінням)*. Ах, батьку, це я маю розкрити її. Вибачте! Я готовий вмерти від сорому! З незначного на загал приводу... я так скипів. Але пан Бежеарс був настільки великодушним, що не тільки привів мене до тями, але й знайшов виправдання моєму вибухові гніву та вибачив мені. Коли ви увійшли, я якраз висловлював йому свою вдячність.

Граф. Ви і за купу іншого маєте дякувати йому. Втім, усі ми у боргу перед ним. *(Фігаро мовчки б'є себе кулаком по лобі. Бежеарс пильно дивиться на нього й посміхається.)*

Граф *(синові)*. Ідіть звідси. Тільки ваше щире зізнання змушує мене стримуватися.

Бежеарс. Ах, пане, все вже забуто.

Граф *(до Леона)*. Йдіть та кайтеся, що скривдили мого друга, вашого друга, найдоброчеснішу людину....

Леон *(йдучи)*. Я у відчаї!

Фігаро *(убік, гнівно)*. Легіон бісів ховається у цьому камзолі!

СЦЕНА XXII

Граф, Бежеарс, Фігаро.

Граф *(до Бежеарса, убік)*. Друже мій, закінчимо ту справу, яку ми з вами почали. *(до Фігаро.)* А ви, легковажний пане, майстер на хитромудрі здогадки, принесіть мені три мільйони золотом, які ви привезли з Кадіса у шістдесяти векселях на пред'явника. Я велів вам пронумерувати їх.

Фігаро. Я все зробив.

Граф. Принесіть їх мені.

Фігаро. Що? Три мільйони золотом?

Граф. Так, звісно. Чого ж ви зволікаєте?

Фігаро *(смиренно)*. Чого зволікаю, пане?.. У мене їх більше немає.

Бежеарс. Як це — немає?

Фігаро *(гордо)*. Немає, пане.

Бежеарс *(зацікавлено)*. Що ж ви з ними зробили?

Фігаро. Коли мене питає мій хазяїн, я зобов'язаний давати йому звіт про мої дії, але ви, пане, не можете мені вказувати.

Граф *(гнівно)*. Нахаба! Куди ви їх поділи?

Фігаро *(холодно)*. Я відніс їх на зберігання пану Фалю, вашому нотаріусу.

Бежеарс. Хто ж це вам порадив?

Фігаро *(гордо)*. Я сам собі порадив. Зізнаюсь, я завжди слідую власним порадам.

Бежеарс. Б'юсь об заклад, що це не так.

Фігаро. У мене є його розписка. Ви ризикуєте програти.

Бежеарс. Якщо він прийняв ці векселі, то, звісно, для того, щоб грати на біржі. У цих панів рука руку миє.

Фігаро. Вам би слід було краще говорити про людину, яка зробила вам послугу.

Бежеарс. Я нічого нікому не винен.

Фігаро. Так, звісно. Коли успадковуєш сорок тисяч рублонів...

Граф *(з прикрістю)*. Ви і з цього приводу хочете зробити якусь заяву?

Ф і г а р о. Хто, пане? Я? З цього приводу в мене немає жодних сумнівів, тим більше, що я був знайомий з родичем пана-спадкоємця. Це був доволі розпутний юнак, гравець, марнотрат, сварливий, неприборкуваний, безхарактерний, який не мав нічого свого, за винятком хіба що пороків, які врешті-решт звели його в могилу, і той самий, якого злощасний двобій... *(Граф тупає ногою.)*

Б е ж е а р с *(гнівно)*. Та чи скажете ви нам врешті-решт, чому ви віддали золото на зберігання?

Ф і г а р о. Далебі, пане, тільки для того, щоб більше не відповідати за нього. Бо його ж можуть вкрасти. Хто зна? Хіба мало страшенних злодіїв втирається у порядні оселі...

Б е ж е а р с *(зі злістю)*. Проте граф бажає, щоб це золото йому повернули.

Ф і г а р о. Граф може когось послати по нього.

Б е ж е а р с. Але чи віддасть нотаріус гроші без своєї розписки?

Ф і г а р о. Я віддам розписку графові. Я виконав свій обов'язок, і якщо тепер щось трапиться із грошима, граф вже не зможе звинуватити в цьому мене.

Г р а ф. Я чекатиму на розписку у своєму кабінеті.

Ф і г а р о *(до графа)*. Попереджаю вас, що пан Фаль видасть гроші тільки під вашу розписку. Це я йому так порадив. *(Виходить.)*

СЦЕНА XXIII

Г р а ф, Б е ж е а р с.

Б е ж е а р с *(гнівно)*. Розпестили ви цього мерзотника — і ось результат! Насправді, обов'язок дружби змушує мене попередити вас: ви стаєте занадто довірливим. Він знає всі наші таємниці. Із звичайного лакея, цирульника, лікаря ви зробили його своїм скарбником, секретарем, певною мірою фактотумом. Всі знають, що цей лицемір дуже добре гріє на вас руки.

Г р а ф. Щодо вірності, то мені ні в чому йому дорікати, а ось те, що він став надто пихатим — це дійсно так...

Б е ж е а р с. Ви маєте нагоду позбавитись від нього так, що і він отримає від цього певну вигоду.

Г р а ф. Я вже давно думаю про це.

Б е ж е а р с *(переконливо)*. Ви звісно хотіли б, щоб Леона супроводжувала на Мальту якась надійна людина? Мені

здається, Фігаро буде потішений таким почесним завданням. Від такої пропозиції він не зможе відмовитись. Так ви від нього надовго позбавитесь.

Граф. Ваша правда, любий друже. До того ж, я чув, що він дуже не ладить з дружиною. *(Виходить.)*

СЦЕНА XXIV

Бежеарс *(сам)*. Ще один крок зроблено!.. Ах, шляхетний нишпорко, краса та гордість усіх пройдисвітів! Ви граєте в цьому будинку роль вірного слуги! Хочете вирвати в мене придане? Даєте мені імена комічних героїв? Постривайте, Оноре-Тартюф зробить так, що ви не витримаєте тягаря морської мандрівки і навіки припините своє стеження за мною.

ДІЯ ТРЕТЯ

Кімната графині, вся у квітах.

СЦЕНА I

Графиня, Сюзанна.

Графиня. Нічого я не спромоглася дізнатися від дівчини. Тільки плаче та ридає!.. Вважає, що завинила переді мною, постійно благає простити її, хоче піти у монастир. Якщо згадати її поведінку щодо Леона, то можу припустити, вона не вважає себе гідною мого сина і тепер кається, що слухала його любовні промови, плекала надію стосовно нього. Чарівна делікатність! Надзвичайні чесноти! Певно, пан Бежеарс сказав щось таке, що засмутило Флорестину! Бо він завжди надзвичайно вимогливий та педантичний у всьому, що стосується честі. Іноді навіть перебільшує. Тоді йому ввижаються різні страхи, які інші навіть не помічають.

Сюзанна. Не знаю, що це за лихо таке, але тут відбуваються дивні речі! Немов якийсь демон нишком роздмухує вогонь. Хазяїн похмурий, мов хмара: нікого до себе не підпускає. Ви увесь час плачете, панна Флорестина ридає, ваш син у відчаї!.. Тільки пан Бежеарс незворушний, наче скеля. Здається, його ніщо не турбує, на всі наші біди він дивиться байдуже...

Графиня. Дитя моє, серцем він їх розділяє. Цей розрадник ллє бальзам на наші рани. Його мудрість підтримує нас, згладжує всі гострі кути, заспокоює мого дратівливого чоловіка. Ах, без нього ми були б ще нещаснішими!

Сюзанна. Бажаю вам, пані, щоб ви не помилилися.

Графиня. Здається мені, раніше ти була більш справедлива до нього! *(Сюзанна опускає очі.)* Втім, тільки він може розвіяти тривогу, яку вселила у мене Флорестина. Скажи йому, що я прошу його піднятися до мене.

Сюзанна. А ось, до речі, і він. Я причешу вас пізніше. *(Виходить.)*

СЦЕНА II

Графиня, Бежеарс.

Графиня *(зажурено)*. Ах, мій милий майоре! Що ж це тут відбувається? Чи це той грім гримнув, якого я так давно побоювалася і який весь час наближався? Ворожість та упередженість графа до мого нещасного сина збільшуються з кожним днем. Певно, якась фатальна звістка дійшла до нього!

Бежеарс. Я так не думаю, пані.

Графиня. З того часу, як небеса покарали мене смертю старшого сина, граф цілком змінився: замість того, щоб заручитися підтримкою нашого посла у Римі та клопотати про зняття з Леона лицарської обітниці, він уперто посилає його на Мальту. Я скажу навіть більше, пане Бежеарс: мені відомо, що він займається обміном своїх маєтків і збирається покинути Іспанію, щоб назавжди оселитися тут. Нещодавно за вечерею в присутності тридцяти осіб він так висловлювався про розлучення, що я вжахнулася.

Бежеарс. Я був при цьому. Дуже добре пам'ятаю цю вечерю!

Графиня *(в сльозах)*. Вибачте мені, мій гідний друже! При вас мені не соромно плакати!

Бежеарс. Нехай моє чутливе серце стане притулком для ваших негараздів.

Графиня. Врешті-решт чи то ви, чи він примусив страждати серце Флорестини? Я бачила в ній наречену мого сина. Так, вона бідна, але походить із шляхетної родини, вродлива та доброчесна. Вона зросла серед нас. Мій син

тепер спадкоємець. Хіба ж цієї спадщини не вистачить їм обом?

Бежеарс. Вистачить, ще й, певно, буде занадто. Саме тут і ховається справжнє лихо!

Графиня. Здається, небо так довго очікувало, щоб саме тепер ще суворіше покарати мене за провину, яку я й так вже гірко спокутувала. Немов усі змовилися розбити всі мої надії. Мій чоловік ненавидить мого сина... Флорестина відмовляється від нього. Не знаю, що так схвилювало її, але вона збирається назавжди розірвати з ним. Нещасний, він цього не винесе! Я в цьому не сумніваюсь. *(Молитовно складає руки.)* О, караюче небо! Понад двадцять років я плакала і каялась у своєму гріху. Чому ж саме тепер ти посилаєш мені ці страждання — страждання викритої злочинниці? О, нехай тільки я буду нещасна! Боже, я не стану нарікати! Але ж не дай моєму синові страждати за той гріх, якого він не робив! Навчіть мене, пане Бежеарс, як позбутися від усіх цих прикростей?

Бежеарс. Так я ж, шановна пані, тому й прийшов, щоб розвіяти ваші страхи. Коли людина чогось побоюється, вона не може відвести погляд від предмета, який її лякає: що б не робилося навкруги, про що б не йшлося, страх отруює все! Врешті-решт, у мене є ключ до всіх цих загадок. Ви ще будете щасливою.

Графиня. Чи можу я бути щасливою, коли душу розриває каяття?

Бежеарс. Ваш чоловік зовсім не уникає Леона. Йому нічого не відомо про таємницю народження вашого сина.

Графиня *(пожвавлено)*. Пане Бежеарс!

Бежеарс. А всі ці душевні рухи, які ви вважаєте ненавистю, насправді викликані тим, що в нього самого не чиста совість. О, зараз я зніму камінь з вашої душі!

Графиня *(завзято)*. Милий пане Бежеарс!

Бежеарс. Але назавжди сховайте у вашому заспокоєному серці ту вкрай важливу інформацію, яку я вам зараз повідомлю. Ваша таємниця — це народження Леона; його ж таємниця — народження Флорестини. *(Понизивши голос.)* Він її опікун... та її батько.

Графиня *(молитовно заламує руки)*. О, всемогутній Боже! Ти зжалився наді мною!

Бежеарс. Уявіть собі його жах, коли він побачив, що діти кохають одне одного! Він не міг розкрити свою таєм-

ницю, але ж не міг і дозволити, щоб результатом його мовчання стала їх взаємна прихильність. Саме тому він і зробився таким похмурим, не схожим на себе. Відправити сина він задумав тільки для того, щоб тривала відсутність та лицарські обітниці загасили нещасну любов, благословити яку граф не в змозі.

Графиня *(на колінах, палко молиться)*. О, вічне джерело щедрот! Господе мій! Ти дозволив мені бодай частково спокутувати той мимовільний гріх, який я вчинила з вини безумця. Тепер і мені є у чому звинуватити чоловіка, честь якого я скривдила. О, графе Альмавіва! Моє зів'яле серце, яке закрилося після двадцяти років страждань, знову відкривається для тебе! Флорестина — твоя донька; вона стала мені настільки ж любою, немов це я привела її на цей світ. Вибачимо ж мовчки один одного! О, пане Бежеарс, продовжуйте!

Бежеарс *(підіймає її)*. Друже мій, я не хочу заважати цим першим поривам вашого доброго серця: радісне збудження краще від збудження болісного, але заради вашого спокою вислухайте мене до кінця.

Графиня. Говоріть, мій милий друже, вам я зобов'язана всім, говоріть.

Бежеарс. Ваш чоловік, намагаючись вберегти Флорестину від цього, на його думку, кровозмішуваного шлюбу, запропонував мені одружитися з нею. Але, незалежно від глибокого та болючого почуття, яке моя повага перед вашими стражданнями...

Графиня *(гірко)*. Ах, друже мій, з жалю до мене...

Бежеарс. Годі! Не треба більше говорити про це. З деяких туманних натяків, які можна було зрозуміти і так, і сяк, Флорестина вирішила, що йдеться про Леона. Її юне серце вже затріпотіло, але тут слуга доповів про ваш прихід. Після цього я нічого не розповідав їй про наміри батька, але одне моє необережне слово навело її на думку про братські стосунки та спричинило таку бурю і священний релігійний страх, причину яких не могли для себе пояснити ні ви, ні ваш син.

Графиня. Бідолашна дитина, він навіть ні про що не здогадувався!

Бежеарс. Тепер, коли ви знаєте, в чому справа, чи слід нам продовжувати втілювати в життя ідею цього цілющого шлюбу?..

Графиня *(пожвавлено)*. Так, друже мій, треба дотримуватися цього плану. І серцем, і розумом я це відчуваю. Я сама спробую переконати Флорестину. Таким чином наші таємниці залишаться нерозкритими, жодна стороння душа ні про що не дізнається. Після двадцяти років страждань ми заживемо щасливо, і саме вам моя родина буде зобов'язана цим щастям.

Бежеарс *(підвищуючи голос)*. А щоб більше ніщо не перешкоджало йому, необхідна ще одна жертва, і ви, друже мій, спроможні на неї.

Графиня. О, я готова на все!

Бежеарс *(переконливо)*. Ті листи, папери того нещасного, якого більше немає на цьому світі, повинні бути спалені.

Графиня *(з болем)*. О Боже!

Бежеарс. Коли мій друг, вмираючи, наказав мені передати їх вам, останнім проханням він заклинав мене врятувати вашу честь, не залишити нічого, що могло б кинути на неї тінь.

Графиня. Боже! Боже!

Бежеарс. Двадцять років я не міг добитися, щоб ця сумна пожива вашої вічної скорботи зникла з-перед ваших очей. Але незалежно від того, що все це завдає вам болю, зважте на ту небезпеку, на яку ви себе наражаєте!

Графиня. Але чого ж мені боятись?

Бежеарс *(озирнувшись і переконавшись, що його ніхто не чує, тихо)*. Я в жодному разі не підозрюю Сюзанну, але чи не може покоївка, обізнана, що ви зберігаєте у себе ці папери, одного дня віднайти у цьому джерело своїх прибутків? Досить передати вашому чоловіку бодай одного листа — а він, певно, добряче б заплатив за нього — і ви знову опинитесь у безодні нещастя...

Графиня. Ні, у Сюзанни занадто добре серце...

Бежеарс *(підвищуючи голос, твердо)*. Мій високошановний друже, ви вже сповна заплатили за ніжність та біль, виконали всі обов'язки і якщо ви задоволені поведінкою вашого друга, я прошу у вас нагороди. Треба спалити ці папери, знищити всі спогади про гріх, який ви вже давно спокутували! І щоб більше ніколи не повертатися до цієї болючої теми, я вимагаю негайно принести жертву.

Графиня *(тремтячи)*. Мені здається, я чую голос Бога! Він наказує мені забути його, скинути ту сумну жало-

бу, в яку я одягла своє життя після його смерті. Так, Господе! Я виконаю все, що велить мені друг, якого ти послав! *(Дзвонить.)* Те, чого він вимагає вашим ім'ям, вже давно підказувала мені моя совість. Але через свою слабкість я цьому противилася.

СЦЕНА III

Сюзанна, Графиня, Бежеарс.

Графиня. Сюзанно, принеси мені скриньку з коштовностями. Ні, стривай, я сама, ти не знайдеш ключа...

СЦЕНА IV

Сюзанна, Бежеарс.

Сюзанна *(дещо розгублено)*. Що ж це таке, пане Бежеарс? Всі немов з глузду з'їхали! Просто якась божевільня! Графиня плаче, дівчина ридає, пан Леон погрожує втопитися, граф замкнувся, нікого не хоче бачити. Чому ця скринька з коштовностями раптом так усіх зацікавила?

Бежеарс *(з таємничим виглядом підносить палець до губів)*. Тсс! Жодних питань! Згодом дізнаєшся... Все добре, все йде якнайкраще... За цей день варто віддати... Тсс...

СЦЕНА V

Графиня, Бежеарс, Сюзанна.

Графиня *(тримає в руках скриньку з коштовностями)*. Сюзанно, принеси нам з будуару вогонь у жаровні.

Сюзанна. Якщо це для того, щоб спалити папери, то можна взяти каганець, він ще горить. *(Подає каганець.)*

Графиня. Постережи біля дверей, щоб ніхто не увійшов.

Сюзанна *(виходить, убік)*. Спочатку попередимо Фігаро.

СЦЕНА VI

Графиня, Бежеарс.

Бежеарс. Як би я хотів, щоб для вас скоріше настала ця мить!

Графиня *(задихається від хвилювання)*. О, друже мій, який день обираємо ми, щоб принести цю жертву! День народження мого нещасного сина! Щороку я присвячувала цей день тільки їм обом, благала вибачення у Бога, перечитувала ці сумні листи, обливаючись гіркими сльозами. Принаймні, я переконувалася, що ми звершили не стільки злочин, скільки просту помилку. Ах, невже дійсно треба спалити все, що мені від нього залишилось?

Бежеарс. Що?! Так ви ж не знищуєте сина, який нагадує вам про нього! Заради сина ви маєте зробити це, щоб захистити його від тисяч жахливих небезпечних ситуацій. Ви повинні зробити це заради вас самих. Від цього рішучого кроку залежить, мабуть, безпека всього вашого подальшого життя! *(Відчиняє потаємне відділення та дістає звідти листи.)*

Графиня *(здивовано)*. Пане Бежеарс, ви відчиняєте скриньку краще, ніж я!.. Дозвольте мені ще раз перечитати їх!

Бежеарс *(строго)*. Ні, не дозволю.

Графиня. Тільки останній, у якому він написав сумне «пробач» своєю кров'ю, яку він пролив заради мене та дав мені зразок мужності, яка мені зараз так потрібна!

Бежеарс *(не дає їй листа)*. Якщо ви прочитаєте бодай слово, ми нічого не спалимо. Принесіть небесам сповна цю жертву, сміливу, добровільну, вільну від людських слабкостей! Якщо ж ви не наважуєтесь її принести, то я буду сильнішим за вас. Скоріше, все у вогонь! *(Кидає згорток у вогонь.)*

Графиня *(жваво)*. Пане Бежеарс! Жорстокий друже! Ви ж спалюєте моє життя! Принаймні, залиште мені один клаптик. *(Хоче кинутися до палаючих листів. Бежеарс утримує її, обхопивши за талію.)*

Бежеарс. А попіл я розвію по вітру.

СЦЕНА VII

Сюзанна, Граф, Фігаро, Графиня, Бежеарс.

Сюзанна *(вбігає)*. Граф іде, але його привів Фігаро.

Граф *(застає їх у цій позі)*. Що я бачу, пані! Що це за безладдя? Чому тут вогонь, скринька, папери? Через що сперечання та сльози? *(Бежеарс і графиня збентежені.)* Мовчите?

Бежеарс *(опанувавши себе, із зусиллям)*. Сподіваюся, пане, ви не вимагатимете пояснення у присутності слуг. Не знаю, чому ви вирішили так зненацька увірватись до опочивальні графині! Я ж залишусь вірним собі та скажу всю правду, якою б вона не була.

Граф *(до Фігаро та Сюзанни)*. Вийдіть обоє.

Фігаро. Добре, пане, але принаймні, віддайте мені належне: підтвердіть, що я передав вам розписку нотаріуса, про яку ми сьогодні говорили.

Граф. Із задоволенням, завжди приємно виправити помилку. *(До Бежеарса.)* Заспокойтеся, пане, — ось розписка. *(Знову ховає її у кишеню. Фігаро і Сюзанна виходять через різні двері.)*

Фігаро *(виходячи, тихо Сюзанні)*. Якщо тільки він спробує уникнути пояснення!..

Сюзанна *(тихо)*. Він дуже спритний!

Фігаро *(тихо)*. Я його знищив!

СЦЕНА VIII

Графиня, Граф, Бежеарс.

Граф *(строго)*. Отже, пані, ми самі.

Бежеарс *(все ще збентежений)*. Говорити буду я. Мене допитуйте. Чи можете ви, пане, пригадати бодай один випадок, коли б я зрадив істині?

Граф *(сухо)*. Я... я цього не казав.

Бежеарс *(повністю опанувавши себе)*. Хоча я не схвалюю цього малопристойного дізнання, честь змушує мене повторити те, що я тільки-но сказав графині, яка просила в мене поради:

«Будь-яка людина, що зберігає чиюсь таємницю, ніколи не повинна берегти папери, які можуть кинути тінь на друга, якого вже немає на цьому світі і який їх їй довірив. Як би важко та боляче не було розлучитися з ними і який би інтерес не становило їх подальше зберігання — свята повага до пам'яті покійних має бути понад усе». *(Вказує на графа.)* Чи не можуть вони випадково потрапити у руки ворога? *(Граф смикає його за рукав, щоб той припинив пояснення.)* Чи ви не згодні зі мною, пане? Той, хто просить у мене поради у ганебній справі чи благає про допомогу у хвилини тимчасової слабкості, не повинен звертатися до мене! Ви, графе, і ви, графине, дуже добре знаєте це зі свого

власного досвіду, а надто ви, графе! *(Граф робить йому знак.)* Саме на прохання графині, яка звернулась до мене, я дав їй пораду, не намагаючись ознайомитися зі змістом цих паперів. Але я помітив, що зробити цей нелегкий крок у неї не достає сміливості. Тоді я, не вагаючись ані секунди, покликав на допомогу всю свою рішучість і переборов її зволікання. Саме через це ми і боролися, і що б там про мене не думали, я ніколи не розкаюсь ані у своїх словах, ані у своїх діях. *(Здіймає руки.)* О, свята дружбо! Ти всього лишень порожній звук, якщо не виконуються твої суворі обов'язки. Дозвольте мені тепер іти, пане.

Граф *(у захваті)*. О, найкращий серед людей! Ні, ви нас не покинете. Графине, він стане нам ще ближчим: я віддаю йому свою дорогу Флорестину.

Графиня *(жваво)*. Більш гідно, пане, ви б не могли застосувати ту владу над нею, яку вам дає закон. Якщо вважаєте за потрібне знати мою думку, то я згодна. І чим швидше, тим краще.

Граф *(вагаючись)*. Що ж!.. сьогодні увечері... без зайвого шуму... ваш духівник...

Графиня *(піднесено)*. Гаразд! Оскільки я заміняю їй матір, то я сама готуватиму її до священного обряду. Хіба лише вашому другові ви дасте можливість виявити великодушність до цієї чарівної дитини? Я із задоволенням сподіваюся, що ні.

Граф *(сконфужено)*. Ах, графине... повірте...

Графиня *(з радістю)*. Так, графе, я вам вірю. Сьогодні день народження мого сина. Відтепер, після такого збігу подій він стане мені ще дорожчим. *(Виходить.)*

СЦЕНА IX

Граф, Бежеарс.

Граф *(дивлячись їй услід)*. Не можу прийти до тями від здивування. Я очікував суперечок, нескінченних заперечень, а вона виявилась такою справедливою, доброю, великодушною до моєї дитини! «Я заміняю їй матір», — сказала вона... Ні, це зовсім не аморальна жінка! Я починаю поважати ту душевну велич, яка прихована у її діях... хочу осипати її докорами, але її тон мене роззброює. Та ба, друже мій, я сам винен, висловивши здивування з приводу палаючих листів.

Бежеарс. А ось я анітрохи не здивувався; адже я бачив, з ким ви йдете. Ця гадина прошепотіла вам, що я нібито прийшов, щоб розкрити ваші таємниці? Такі низькі звинувачення не можуть зачепити людину мого становища: вони надто несерйозні. Втім, пане, чого вас так зацікавили ці папери? Адже ви послухалися мене і взяли ті листи, які хотіли б зберегти? О, якби небо бажало, щоб графиня звернулася до мене раніше, у вас би не залишилося незаперечних доказів її провини!

Граф *(гірко)*. Так, незаперечних! *(Палко.)* Подалі від мене: вони печуть мені груди. *(Дістає схований на грудях лист та кладе його у кишеню.)*

Бежеарс *(м'яко)*. Тепер я буду ще активніше боротись за права законного сина; врешті-решт, він не винен у своїй гіркій долі, яка кинула його у ваші батьківські обійми.

Граф *(запально)*. Батьківські? Ніколи!

Бежеарс. І не його ж це провина, що він кохає Флорентину. Але ж чи можу я з'єднатися з цією дівчиною, поки він залишається біля неї? Мабуть, вона сама захоплена ним і погодиться лишень з поваги до вас. Ображена лагідність...

Граф. Я розумію тебе, друже мій! Твої слова настільки переконливі, що я вирішив відіслати його негайно. Так, мені буде легше, коли цей фатальний юнак перестане ображати мій погляд. Але як сказати про це графині? Чи захоче вона розлучитися з ним? Отже, слід удатися до рішучих заходів.

Бежеарс. Рішучих заходів?.. Ні... Але скористатися для цього розлученням ви цілком зможете: у цих завзятих французів так прийнято.

Граф. Щоб я оприлюднив свій сором! Втім, кілька нікчемних боягузів саме так і вчинили! Але ж це останній ступінь падіння сучасної моралі. Нехай безчестя розділять ті, хто йде на такий сором, як і ті мерзотники, винні у цьому соромі!

Бежеарс. Я вчинив щодо вас та стосовно графині так, як веліла мені честь. Я аж ніяк не прихильник жорстких та насильницьких засобів, особливо, коли йдеться про рідного сина...

Граф. Ні, не про сина, а про сторонню людину, від'їзд якої я прискорюю.

Бежеарс. Не забудьте й про цього зухвалого слугу.

Г р а ф. Та мені й так набридло тримати його у себе. Ось тобі, друже, моя розписка. Поспішай до нотаріуса та отримай три мільйони золотом. Тоді в тебе буде можливість виявити великодушність під час підписання шлюбного договору, який нам будь-що треба укласти сьогодні... тепер у тебе є ціле багатство... *(Передає йому розписку, бере його під руку і вони обидва виходять.)* Сьогодні ж опівночі... без зайвого шуму... у каплиці графині... *(Останніх його слів не чути.)*

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

Та ж сама кімната графині.

СЦЕНА I

Ф і г а р о *(сам, схвильовано озирається)*. Вона мені сказала: «Приходь о шостій у кабінет: це найзручніше місце для розмови...» Я миттю злітав у справах та, упрівши, повернувся додому! І де ж вона? *(Ходить по кімнаті, витираючи обличчя.)* До біса, я ж не божевільний! Я ж бачив, як граф виходив звідси з ним під руку!... Що ж тепер? Через якийсь там шах кинути всю партію? Який легкодухий оратор піде з трибуни тільки тому, що один з його аргументів не досяг своєї мети? Але що за мерзенний пройдисвіт! *(Жваво.)* Вирвати у графині згоду спалити усі листи тільки для того, щоб вона не помітила, що один з них зник. А потім ще й ухилитися від пояснень!.. Це виродок пекла, такого пекла, яке нам зобразив Мільтон! *(Жартівливо.)* Правду я щойно казав про нього, коли був дуже злий: Оноре Бежеарс — той самий диявол, про якого євреї казали, що ім'я йому Легіон; та якщо придивитись пильніше, можна буде угледіти роздвоєну ратицю, єдину частину тіла, яку, як розповідала мені мати, чорти не можуть сховати. *(Сміється.)* Ха-ха-ха! Добрий настрій знову повернувся до мене. По-перше, тому, що я віддав мексиканське золото на зберігання Фалю. Так ми виграємо трохи у часі. *(Ляскає себе по руці запискою.)* А по-друге... Лицемір із лицемірів! Справжнє втілення Тартюфа, цього виплодка пекла! Зав-

дяки всесильному випадку, моїй тактиці та кільком луї, які я декому підсунув, мені пообіцяли дістати того листа, у якому, як кажуть, ти чудово скидаєш свою маску! *(Розкриває записку, читає.)* Мерзотник, який читав його, просить за нього п'ятдесят луї... Що ж, він їх отримає, якщо лист того вартий. Якщо мені вдасться вивести з омани мого хазяїна, якому ми з Сюзанною усім зобов'язані, то моя річна платня буде витрачена не дарма... Але, де ж ти, Сюзанно? Як би ми з тобою посміялися! O che piacere!.. Що ж, до завтра! Не думаю, що нам щось загрожує сьогодні ввечері... Втім, нащо марно витрачати час? Я в цьому потім завжди каявся... *(Дуже жваво.)* Жодних відстрочок, вперед за сенсацією, покладемо її на ніч під подушку: ранок завжди мудріший за вечір, а завтра подивимося, хто з нас злетить у повітря.

СЦЕНА II

Бежеарс, Фігаро.

Бежеарс *(глузливо)*. А-а, пане Фігаро? Гарне місце — я знову зустрічаюся тут з вами.

Фігаро *(теж з іронією)*. Чи не тому гарне, що дає вам можливість ще раз вигнати мене звідси?

Бежеарс. Така злопам'ятність і через таку дрібницю! Ви все ще ображаєтесь на мене? Втім, кожна дюдина має свої химери.

Фігаро. А чи не полягає ваша химера у тому, що ви можете захищатися тільки при зачинених дверях?

Бежеарс *(плескає його по плечу)*. Розумній людині необов'язково слухати все до кінця. Вона і так здогадається.

Фігаро. Кожен використовує ті здібності, якими його нагородив Господь.

Бежеарс. А чи багато сподівається виграти інтриган завдяки тим здібностям, які він нам тут демонструє?

Фігаро. Не зробивши жодної ставки, я виграю все... якщо зумію обставити іншого інтригана.

Бежеарс *(уражений)*. Подивимося на вашу гру, пане.

Фігаро. Я не стану вдаватися до вражаючих ефектів, які б привели в захват гальорку. *(З виглядом простака.)* Втім, кожен сам за себе, а Бог за всіх, як сказав цар Соломон.

Бежеарс *(посміхається)*. Чудовий вислів! А чи не сказав він ще: сонце світить для всіх?

Фігаро *(гордо)*. Так, освітлюючи при цьому змію, яка збирається вжалити руку свого необачного благодійника! *(Виходить.)*

СЦЕНА III

Бежеарс сам, дивиться йому вслід.

Він вже не приховує своїх намірів! Однак, який зарозумілий пан! Що ж, тим краще, він нічого не знає про мої задуми. Уявляю, як би витяглася його фізіономія, якби він дізнався, що опівночі... *(Поспіхом риється в кишенях.)* Куди ж я подів цей папір? А, ось він. *(Читає.)* «Отримав від нотаріуса, пана Фаля, три мільйони золотом, зазначених в описі, що додається. Париж, такого-то числа, Альмавіва». Чудово! І вихованка, і гроші в моїх руках! Але це ще не все: граф слабкодухий, він не наважиться витрачати решту багатства. Графиня має на нього вплив, він її побоюється і все ще кохає... Ні в який монастир вона не піде, якщо тільки я не нацькую їх та не змушу його поговорити з нею... серйозно поговорити... *(Прогулюється.)* Ні, чорт забирай! Не ризикуватимемо сьогодні з такою небезпечною розв'язкою! Повільно їдеш, далеко будеш! Краще завтра, коли солодкі святі пута, які прив'яжуть цю сімейку до мене, стануть ще міцнішими! *(Складає руки на грудях.)* Що ж ти, клята радосте, тісниш моє серце?! Не можеш стримати себе?.. Ти така бурхлива, що коли тебе не вгамувати, доки тут нікого немає, я або задихнуся, або ж видам себе, як дурень. Свята та лагідна простота, ти нагородила мене чудовим приданим! Ти ж, бліда богине ночі, пошлеш мені незабаром байдужу дружину. *(Потирає руки від задоволення.)* Бежеарс! Щасливий Бежеарс!.. Чому ви кличете його Бежеарсом? Чи він тепер уже не більше ніж наполовину його вельможність граф Альмавіва? *(Зловісно.)* Ще один крок, Бежеарс, і ти досягнеш всього. Але ж передусім треба спочатку... Цей Фігаро стоїть на моєму шляху! Це ж він привів графа!.. Щонайменше зволікання мене згубить... Цей лакей може втопити мене... Така хитрюща бестія!.. Ану, геть звідси зі своїм мандрівним лицарем!

СЦЕНА IV

Бежеарс, Сюзанна.

Сюзанна *(вбігає, та побачивши не Фігаро, а Бежеарса, здивовано зойкує)*. Ах! *(Убік.)* Це не він!

Бежеарс. Чому ти так здивувалась? А ти кого очікувала тут побачити?

Сюзанна *(опанувавши себе)*. Нікого. Я думала, що крім мене тут нікого немає...

Бежеарс. Коли ми вже з тобою зустрілися, лишень два слова про засідання комітету.

Сюзанна. Якого комітету? Овва, за останні два роки я майже розучилась розуміти французьку мову.

Бежеарс *(злостиво посміхається)*. Ха-ха! *(Самовдоволено бере з табакерки щіпку тютюну.)* Комітет, моя люба, це переговори між графинею, її сином, молодою вихованкою та мною стосовно однієї відомої тобі важливої справи.

Сюзанна. Після тієї сцени, яку я спостерігала, ви все ще тішите себе надією?

Бежеарс *(дуже нахабно)*. Тішу надією?!.. Ні. Я всього лиш... одружуюсь з Флорестиною сьогодні ввечері.

Сюзанна *(жваво)*. Незважаючи на її почуття до Леона?

Бежеарс. Одна добра жінка казала мені: «Якщо вам це вдасться...»

Сюзанна. Так, але ж хто міг подумати?

Бежеарс *(бере одну за одною кілька щіпок тютюну)*. Ну, а що говорять про ці події? Ти живеш у домі, в якому тобі довіряють, — чи доброї думки вони про мене? Це дуже важливо.

Сюзанна. А мені важливо знати, яким талісманом ви користуєтеся, щоб підкорити усіх? Граф у захваті від вас, графиня звеличує вас до небес, її син покладає сподівання тільки на вас, дівчина благоговіє перед вами!..

Бежеарс *(струшує із жабо залишки тютюну, дуже нахабно)*. А ти, Сюзанно, що ти про мене думаєш?

Сюзанна. О, пане, я вами милуюся! Ви внесли в родину невимовне безладдя, але самі залишаєтеся спокійним та холоднокровним. Здається, наче якийсь геній розпоряджається тут усім, як йому заманеться.

Бежеарс *(дуже нахабно)*. Дитя моє, це пояснити дуже легко. По-перше, все у світі тримається на двох речах: мо-

ральності та політиці. Моральність — річ доволі проста, і вона полягає у тому, що треба бути щирим і справедливим. Кажуть, вона являє собою ключ від кількох застарілих чеснот.

Сюзанна. Ну, а політика?...

Бежеарс *(палко)*. О, це мистецтво створювати факти, жартуючи підкоряти собі події та людей! Вигода — її мета, інтрига — засіб. Широкі та розкішні її задуми, завжди далекі від істини; її можна порівняти з призмою, яка засліплює. Не менш глибока, ніж Етна, вона довго палає та клекоче, поки врешті-решт не відбудеться виверження. І тоді вже ніщо не зможе встояти перед нею. Вона потребує великого обдарування. Тільки порядність може зашкодити їй. *(Сміючись.)* А це вже маленькі таємниці сторін, що домовляються.

Сюзанна. Бачу, моральність вас не надихає, а ось при слові «політика» ви весь наче перетворюєтесь!

Бежеарс *(насторожується, опановуючи себе)*. Ні!.. Політика тут ні до чого... Це ти, твоє порівняння з генієм... Йде Леон, залиш нас одних.

СЦЕНА V

Леон, Бежеарс.

Леон. Пане Бежеарс, я у відчаї!

Бежеарс *(поблажливо)*. Що сталося, мій юний друже?

Леон. Мій батько наказав мені — і так строго!.. — що я маю упродовж двох днів закінчити всі приготування до від'їзду на Мальту. За його словами, весь мій почет складатиметься лише з одного Фігаро та ще одного слуги, який поїде раніше за нас.

Бежеарс. Його поведінка дійсно може здаватись дивною тому, хто не знає його таємниць. Але ж нам-то вони відомі, і слід лише пожаліти його. Ваша мандрівка викликана побоюваннями, які можна вибачити: Мальта та ваші лицарські обітниці — тільки привід, справжня причина — любов, ось що його лякає.

Леон *(гірко)*. Але ж, друже мій, ви одружуєтеся з Флорестиною?

Бежеарс *(довірливо)*. Якщо ви так бажаєте відстрочити від'їзд... то я не бачу іншого засобу...

Леон. Ах, друже мій, кажіть скоріше!

Бежеарс. Треба, щоб ваша мати переборола ту боязкість, яка заважає їй висловлювати власну думку у присутності чоловіка: бо її покірливість шкодить вам більше, ніж непохитна вдача. Припустімо, що до вашого батька дійшли деякі несправедливі відомості: хто ж іще, як не мати має право закликати до його розсудливості? Умовте її спробувати... ні, не сьогодні, краще завтра, і нехай вона буде з ним більш строгою.

Леон. Ваша правда, друже мій: справжня причина — боязкість. Звісно, тільки мати може переконати його. А ось і вона йде разом з тою... яку я вже не насмілююсь обожнювати. *(Гірко.)* О, мій друже, зробіть так, щоб вона була щаслива!

Бежеарс *(лагідно)*. Я щодня буду говорити з нею про її брата.

СЦЕНА VI

Графиня, Флорестина, Бежеарс, Сюзанна, Леон.

Графиня *(зачесана, ошатно вдягнена, у червоній з чорним сукні з букетом у руці теж з червоних та чорних квітів)*. Сюзанно, принеси мені мої коштовності. *(Сюзанна йде по них.)*

Бежеарс *(набираючи підкреслено гідного вигляду)*. Графине, і ви, панно! Залишаю вас з цим своїм другом: я заздалегідь схвалюю все, що він вам скаже. О, не треба думати про моє щастя, яке для мене полягає лише у тому, щоб повністю належати до вашої родини! Ви маєте піклуватися тільки про власний спокій. Я ж буду сприяти цьому тільки у тій формі, яку ви вважатимете найбільш прийнятною. Але незалежно від того, приймете ви, пані, моє освідчення чи ні, я вважаю за потрібне оголосити, що від багатства, яке я нещодавно отримав, я відмовляюсь на вашу користь — шляхом угоди чи заповіту. Я віддам розпорядження підготувати папери, а ви, пані, самі зробить свій вибір. Тепер, після всього вищесказаного, дозвольте мені вийти — моя присутність може вам заважати, проте ваше рішення має бути цілком добровільним. І яким би воно не було, знайте, друзі мої, що для мене воно священне: я приймаю його беззастережно. *(Низько кланяється і виходить.)*

СЦЕНА VII

Графиня, Леон, Флорестина.

Графиня *(дивиться йому услід)*. Це — ангел, посланий з неба, щоб допомагати нам у всіх наших бідах.

Леон *(із палкою скорботою)*. Ах, Флорестино, нам треба підкоритися! У першому пориві скорботи ми з вами поклялися, що коли ми не можемо належати одне одному, то не належатимемо нікому. Я виконаю цю клятву за нас обох. Це зовсім не означає, що я вас втрачаю: я знайшов сестру в особі тієї, якою сподівався володіти як чоловік. Ми ще можемо любити одне одного.

СЦЕНА VIII

Графиня, Леон, Флорестина, Сюзанна.

Сюзанна приносить скриньку.

Графиня *(не дивлячись, надягає сережки, каблучки та браслет)*. Флорестино! Виходь за Бежеарса: він цього вартий. Ваш шлюб стане щастям для твого хрещеного, тому треба укласти його сьогодні ж. *(Сюзанна виходить зі скринькою.)*

СЦЕНА IX

Графиня, Леон, Флорестина.

Графиня *(Леону)*. Сину мій, те, чого нам не слід знати, нехай залишається таємницею. Флорестино, ти плачеш?

Флорестина *(плаче)*. Пожалійте мене, пані! Як можна перенести стільки потрясінь за один день? Тільки-но дізналася, хто я така, а тепер ще маю переламати себе й довірити свою долю... О, я вмираю від болю та жаху. Я не маю нічого проти пана Бежеарса, але в мене серце завмирає лише при думці, що він може стати... Втім, так треба. Я маю принести себе в жертву заради коханого брата, заради його щастя... яке я вже не в змозі дати йому. Ви питаєте, чи я плачу? Ах, зараз я роблю для Леона більше за те, якби я віддала за нього життя! Мамо, пожалійте нас... благословіть ваших дітей! Вони настільки нещасні! *(Падає навколишки, за нею і Леон.)*

Графиня *(покладає на них руки)*. Благословляю вас, мої любі. Флорестино, відтепер ти будеш мені донькою. Якби ти знала, яка ти мені дорога! Ти будеш щаслива, доню, усвідомлюючи, що зробила добру справу. А це може замінити будь-яке інше щастя. *(Флорестина й Леон підводяться.)*

Флорестина. А ви впевнені, пані, що моя жертва поверне Леону його батька? Ми ж не можемо не помічати: часто несправедливе відношення графа до свого сина доходить навіть до ненависті.

Графиня. Я сподіваюся, моя люба доню.

Леон. Пан Бежеарс теж сподівається, так він сам казав мені. Але ще він додав, що тільки мати може творити це диво. Отже, чи знайдете ви в собі достатньо внутрішньої сили, щоб поговорити з батьком про мене?

Графиня. Я вже кілька разів намагалася, синку, але, схоже, все марно.

Леон. О, моя добра мамо! Мені шкодила ваша покірливість. Ви побоювалися сперечатися з ним, а це заважало вам використати всю силу вашого впливу, хоча право на нього вам дають саме внутрішні якості, а також глибока повага, яку відчувають до вас усі ті, хто вас оточує. Поговоріть з ним строго, і він здасться.

Графиня. Ти так вважаєш, синку? Спробую поговорити з ним при тобі. Твої докори так само засмучують мене, як і його несправедливість. Але для того, щоб ніщо не заважало мені хвалити тебе, вийди у сусідню кімнату. Тобі буде чути, як я відстоюю справедливість: після цього ти вже не дорікатимеш матері, що вона недостатньо стійко захищає свого сина! *(Дзвонить.)* Флорестино, пристойність не дозволяє тобі залишатися тут. Іди до себе та помолися Богу, щоб він допоміг встановити нарешті мир і злагоду в нашій злощасній сім'ї. *(Флорестина виходить.)*

СЦЕНА X

Сюзанна, Графиня, Леон.

Сюзанна. Ви дзвонили, пані? Чого бажаєте?

Графиня. Перекажи графу, що я прошу його зайти до мене ненадовго.

Сюзанна *(злякано)*. Пані, ви лякаєте мене! Господи, що ж тут таке затівається? Адже граф ніколи не приходить... без...

Графиня. Роби, що тобі велять, Сюзанно, а іншим не переймайся. *(Сюзанна виходить, від жаху зводячи руки догори.)*

СЦЕНА XI

Графиня, Леон.

Графиня. Зараз ти побачиш, синку, чи виявляє твоя матір слабкість, коли йдеться про тебе! Тільки дай мені зосередитися, помолитися та підготуватися до цієї надзвичайно важливої промови, яку я маю виголосити. *(Леон іде у сусідню кімнату.)*

СЦЕНА XII

Графиня *(сама, стає одним коліном на крісло)*. Ця мить здається мені настільки жахливою, як і страшний суд! Кров холоне у мене в жилах... О Боже! Дай мені силу достукатися до серця мого чоловіка! *(Понизивши голос.)* Тільки тобі відомо, чому я так довго мовчала! Ах, якби йшлося не про щастя мого сина, а про мене, я не наважилася б сказати жодного слова! Втім, якщо правду каже мій мудрий друг і ти, Боже, милосердно відпустив мені гріх, який я оплакувала протягом двадцяти років, то дай же мені, о Господи, сили достукатися до серця мого чоловіка!

СЦЕНА XIII

Графиня, Граф, Леон за сценою.

Граф *(сухо)*. Мені сказали, графине, що ви хотіли мене бачити?

Графиня *(боязко)*. Я подумала, що тут нам буде зручніше, аніж у вас.

Граф. Що ж, графине, я прийшов, кажіть.

Графиня *(тремтливим голосом)*. Сідайте, графе, благаю, вислухайте мене уважно.

Граф *(нетерпляче)*. Ні, я слухатиму стоячи. Ви знаєте, що під час розмови я не можу сидіти на одному місці.

Графиня *(зітхаючи, сідає, тихо)*. Йдеться... про мого сина, графе.

Граф *(різко)*. Про вашого сина, графине?

Г р а ф и н я. А що б іще могло змусити мене почати розмову з людиною, яка так відверто уникає будь-якого спілкування зі мною? Але я не можу спокійно дивитися на сина: він не знаходить собі місця, його серце розривається від самої думки про те, що ви наказали йому негайно виїхати, а головне — його засмутив той суворий тон, яким ви віддали наказ про його вигнання. Чим же викликана така немилість з боку... такої справедливої людини? З того часу, як клята дуель відібрала у нас другого сина...

Г р а ф *(закриває обличчя руками, зажурено)*. А!..

Г р а ф и н я. ...Замість того, щоб насолоджуватися життям, Леон посилив піклування й увагу, з метою полегшити тягар нашого горя!

Г р а ф *(повільно ходить по кімнаті)*. А!..

Г р а ф и н я. Палка вдача старшого сина, його непостійність, пристрасті, безладна поведінка — все це часто завдавало нам жорстоких страждань. Суворі, але мудрі у своїх веліннях небеса, позбавили нас цієї дитини, і, можливо, ми позбулися ще страшніших страждань у майбутньому.

Г р а ф *(гірко)*. А!.. А!..

Г р а ф и н я. А хіба той син, який у нас залишився, бодай раз зрадив своєму обов'язкові? Чи можна йому чимось дорікати? Він — зразок для своїх однолітків, його всі люблять і поважають, усі прагнуть познайомитись з ним, усі з ним радяться. І лише один його... природний заступник, мій чоловік, ніби заплющує очі на його неймовірні здібності. *(Граф починає ходити швидше, але все ще мовчить. Графиня, яку надихає його мовчання, продовжує більш упевнено, поступово підвищуючи голос.)* У будь-якій іншій справі, графе, для мене було б за честь приєднатися до вашої думки, узгодити з вами свої почуття, мою скромну думку з вашою, але ж ідеться... про сина... *(Граф зворушений продовжує ходити по кімнаті.)* Доки був живий його старший брат, славетне та гучне ім'я, яке він носить, прирікало його на безшлюбність, Мальтійський орден був його неминучою долею. Тоді здавалося, що забобон прикриває несправедливість такої різниці в долі обох братів... *(боязко)* з однаковими правами.

Г р а ф *(здавленим від хвилювання голосом, убік)*. З однаковими правами!..

Графиня *(ще голосніше)*. Але чи не дивно, що вже минуло два роки, відколи фатальний випадок надав йому всі права... а ви все ще нічого не зробили, аби зняти з нього всі обітниці? Усім добре відомо, що ви виїхали з Іспанії тільки для того, щоб продати або обміняти свої маєтки. Якщо ви робите це лише задля того, щоб позбавити маєтків Леона, то більш відвертий прояв ненависті навіть уявити важко! Потім ви женете його від себе і, схоже, зачиняєте для нього двері будинку... вашого будинку. Дозвольте вам зауважити, що такому ставленню важко знайти розумне пояснення. Що він такого скоїв?

Граф *(зупиняється, грізно)*. Що він скоїв?!

Графиня *(злякано)*. Графе, я не хотіла образити вас!

Граф *(ще грізніше)*. Що він скоїв, графине? І ви ще запитуєте?

Графиня *(розгублено)*. Графе, графе, ви мене лякаєте!

Граф *(розлючено)*. Ви самі викликали цей вибух люті, який стримувала проста людська жалість! Що ж, вислухайте тепер вирок собі і йому.

Графиня *(збентежено)*. Графе! Графе!

Граф. Ви питаєте, що він накоїв?

Графиня *(заламуючи руки)*. Ні, графе, не кажіть!

Граф *(у нестямі)*. Згадайте, зраднице, що ви скоїли самі! Згадайте, як ви порушили шлюбну вірність, а потім ввели у дім чужу дитину, яку ви насмілюєтеся називати моїм сином!

Графиня *(у відчаї, хоче підвестися)*. Благаю, дозвольте мені піти.

Граф *(не дає встати з крісла)*. Ні, нікуди ви не підете, ви не втечете від речового доказу, який повністю вас видає. *(Показує їй листа.)* Впізнаєте послання? Воно написане вашою злочинною рукою! А ці криваві літери, що служать відповіддю...

Графиня *(здавлено)*. Я зараз помру! Я зараз помру!

Граф *(кричить)*. Ні, ні! Ви почуєте рядки, які я підкреслив! *(Збуджено читає.)* «Нещасний безумець! Наша доля вже вирішена... Ваш злочин та мій вимагають заслуженої кари. Сьогодні у день святого Леона — заступника цих місць і вашого святого я народила сина, ганьба та лихо мені...» Отже, дитина народилась у день святого Леона, більше ніж через десять місяців після мого від'їзду у Верак-

рус! *(У той час, як граф голосно читає, графиня, мов у маренні, вимовляє незв'язні слова.)*

Графиня *(молитовно складаючи руки)*. Боже милосердний! Отже, ти не можеш дозволити, щоб навіть найпотаємніший з усіх злочинів залишився безкарним!

Граф. ...А потім рукою спокусника. *(Читає.)* «Все це передасть вам мій вірний друг, коли мене вже не буде на цьому світі».

Графиня *(молитовно)*. Покарай же мене, о Боже, бо я це заслужила!

Граф *(читає далі)*. «Якщо смерть знедоленого розбудить у вас бодай якусь жалість...»

Графиня *(молитовно)*. Прийми цю страшну для мене годину як спокуту за мій гріх!

Граф *(читає)*. «...то сподіваюся, що ім'я Леон...» І цього сина звуть Леон!

Графиня *(майже не тямлячи себе, заплющивши очі)*. О Господи! Великим був мій злочин, якщо він заслуговує на таке покарання! Хай буде воля твоя!

Граф *(кричить)*. І вкривши себе такою ганьбою, ви ще насмілюєтеся запитувати у мене, чому я так вороже ставлюся до нього?

Графиня *(продовжує молитися)*. Як можу я не підкоритися, коли мене обтяжила твоя рука?

Граф. І тоді, коли ви заступалися за сина цієї огидної людини, на вашій руці був мій портрет!

Графиня *(знімає браслет і дивиться на нього)*. Графе, графе, я поверну його вам. Я знаю, що не варта його. *(У повному самозабутті.)* Господи! Що ж це зі мною? Ах, я втрачаю розум! Моя затьмарена свідомість народжує примари! Ще за життя я приречена на довічну кару! Я бачу те, чого немає... Це вже не ви, це він: він робить мені знаки йти за ним, зійти до нього у могилу!

Граф *(злякано)*. Що з вами? Та ні, це не...

Графиня *(марить)*. Лиховісна тінь! Геть!..

Граф *(болісно кричить)*. Це не те, що ви думаєте!

Графиня *(кидає браслет на підлогу)*. Зараз... Чекай... Так, я корюся тобі!..

Граф *(дуже схвильовано)*. Графине, послухайте мене...

Графиня. Я йду... Я корюся тобі... Я помираю. *(Непритомніє.)*

Граф *(зляканий, підіймає браслет)*. Я перейшов межу... Їй дуже погано... О Боже! Скоріше покликати на допомогу. *(Вибігає. Графиня в конвульсіях зісковзує з крісла на підлогу.)*

СЦЕНА XIV

Леон вбігає, графиня знепритомніла.

Леон *(кричить)*. О мамо!.. Матусю!.. Це я вбив тебе! *(Підіймає її та саджає у крісло, вона все ще непритомна.)* Чому я мовчки не скорився своїй долі і не поїхав, нікого ні про що не благаючи?! Тоді б не було цієї жахливої сцени!

СЦЕНА XV

Граф, Сюзанна, Леон, графиня непритомна.

Граф *(увійшовши, кричить)*. Її син!

Леон *(збентежено)*. Вона померла! О, я цього не переживу! *(У розпачі обіймає її.)*

Граф *(злякано)*. Сіль! Принесіть солі! Сюзанно! Мільйон, якщо ви врятуєте її!

Леон. О, нещасна мати!

Сюзанна. Пані, понюхайте. Підтримайте її, пане, я спробую розпустити шнурування.

Граф *(збентежено)*. Рви все! Зривай все! Ах, чому я не пожалів її!

Леон *(несамовито кричить)*. Вона померла! Вона померла!

СЦЕНА XVI

Граф, Сюзанна, Леон, графиня непритомна, Фігаро вбігає.

Фігаро. Хто помер? Графиня? Та не кричіть ви так! Від цього вона й справді помре! *(Бере її руку.)* Ні, вона жива, це тільки ядуха від сильного прилиття крові. Треба негайно надати їй допомогу. Піду принесу все, що треба.

Граф *(у нестямі)*. Лети, Фігаро! Отримаєш усе моє багатство.

Фігаро *(пожвавлено)*. Мені не до ваших обіцянок — графиня у небезпеці! *(Вибігає.)*

СЦЕНА XVII

Граф, Леон, Сюзанна, графиня непритомна.

Леон *(тримає біля неї флакон)*. Якби повернути їй дихання! О Боже! Поверни мені мою нещасну матір!.. О, схоже вона приходить до тями...

Сюзанна *(плаче)*. Пані! Ну ж бо, пані, отямтесь!..

Графиня *(приходить до тями)*. Ох, як важко помирати!

Леон *(збентежено)*. Ні, мамо, ви не помрете!

Графиня *(збентежено)*. Боже мій! Перед двома суддями! Перед чоловіком та сином! Усе розкрилось... і я злочинна для них обох... *(Кидається їм у ноги.)* Помстіться за себе! Обидва! Мені немає вибачення. *(Жахаючись.)* Злочинна мати! Негідна дружина! Одна мить згубила нас усіх. Я принесла розбрат у родину! Через мене спалахнула війна між батьком та дітьми! Боже правий! Мій злочин мав розкритися! Нехай смерть моя стане спокутою за моє злодіяння!

Граф *(у відчаї)*. Досить! Отямтесь! Ваші страждання роз'ятрюють мені душу! Посадімо її у крісло... Леоне! Сину мій! *(Леон неймовірно здивований.)* Сюзанно, посадімо її! *(Вони саджають графиню у крісло.)*

СЦЕНА XVIII

Ті ж самі й Фігаро.

Фігаро *(вбігає)*. Вона прийшла до тями?

Сюзанна. О Господи! Мені теж недобре. *(Розпускає шнурування.)*

Граф *(кричить)*. Фігаро! Допоможіть!

Фігаро *(захекано)*. Одну хвилинку! Заспокойтеся, стан графині вже не викликає занепокоєння. Боже мій! І треба було мені піти з хати! Добре ще, що я вчасно повернувся!.. Графиня мене дуже налякала! Досить, графине, тримайтесь!

Графиня *(молиться, відкинувшись на спинку крісла)*. Боже милостивий, пошли мені смерть!

Леон *(влаштовує її комфортніше)*. Ні, мамо, ви не помрете, ми виправимо всі наші помилки. Графе! Я більше не ображу вас іншим звертанням. Візьміть назад ваші титули, ваші маєтки, — я не маю на них жодного права. На жаль, я не знав цього. Але ж будьте милостиві та не відда-

вайте на поталу цю нещасну, яка була вашою... Невже гріх, омитий двадцятьма роками сліз, все ще залишається злочином, що чекає на свою кару? Ми з матір'ю підемо з вашого дому.

Граф *(жваво)*. Нізащо! Нікуди ви не підете!

Леон. Монастир стане притулком для неї, а я під ім'ям Леона, без пишних титулів, в одязі простого солдата захищатиму свободу нашої нової батьківщини. Невідомий, я помру за неї або ж служитиму їй, як ревний громадянин. *(Сюзанна плаче у кутку сцени; в іншому куті Фігаро заглибився у свої думки.)*

Графиня *(через силу)*. Леоне! Мила моя дитино! Твоя хоробрість знов повертає мене до життя. Я ще можу жити на цьому світі — мій син настільки великодушний, що не зневажає свою матір. Притоманна тобі гідність у нещасті — ось твоє справжнє багатство. Граф одружився зі мною без приданого, то ж не треба нічого вимагати від нього. Своєю працею підтримуватиму я своє життя, що згасає, а ти служи державі.

Граф *(у відчаї)*. Ні, Розіно! Нізащо! Справжній злочинець — це я! Скількох чеснот позбавив я свою гірку старість!

Графиня. Ви будете оточені ними. З вами залишаються Флорестина та Бежеарс. Флореста, ваша дочка, ваше обожнюване дитя!..

Граф *(здивовано)*. Що таке?.. Звідки вам відомо?.. Хто вам сказав?..

Графиня. Графе, віддайте їй все своє багатство — ми з моїм сином не перешкоджатимемо цьому: ми будемо втішені усвідомленням того, що вона щаслива. Але перед тим, як розлучитися, зробіть мені принаймні одну послугу! Скажіть, як потрапив до вас цей лист? Я була впевнена, що спалила його разом з іншими. Хтось украв його в мене?

Фігаро *(кричить)*. О, так! Украв! Цей негідник Бежеарс! Я бачив, як він передавав листа графові.

Граф *(швидко)*. Ні, я зобов'язаний цим простому випадку. Сьогодні вранці ми з ним розглядали вашу скриньку з зовсім іншою метою. Спочатку ми навіть не думали, що в ній може бути подвійне дно. Потім ми стали тягнути скриньку кожний до себе, Бежеарс випадково натиснув і, на його великий подив, таємниця зненацька розкрилася. Він навіть подумав, що скринька зламалася!

Ф і г а р о *(кричить ще голосніше)*. Він здивувався таємниці? Чудовисько! Він же сам замовляв скриньку!

Г р а ф. Невже?

Г р а ф и н я. Так, це щира правда!

Г р а ф. Ми помітили листи, він навіть не підозрював про їх існування. Коли ж я запропонував прочитати їх вголос, він відмовився навіть подивитися на них.

С ю з а н н а *(кричить)*. Таж він сотню разів читав їх разом з графинею!

Г р а ф. Це правда? Він знав про ці листи?

Г р а ф и н я. Він мені й передав їх. Він привіз їх з армії після смерті цієї нещасної людини.

Г р а ф. Він? Цей вірний друг, якому я так довіряв?..

Ф і г а р о, Г р а ф и н я, С ю з а н н а *(разом, кричать)*. Так, він!

Г р а ф. О, пекельне лиходійство! Як вправно він мене б оплутав! Тепер я знаю все!

Ф і г а р о. Даремно ви так вважаєте!

Г р а ф. Я зрозумів його мерзенний план. Але, для більшої ясності, зірвімо повністю пелену. Хто сказав вам про Флорестину?

Г р а ф и н я *(швидко)*. Я знаю про це тільки від нього.

Л е о н *(швидко)*. Він повідомив мені про це по секрету.

С ю з а н н а *(швидко)*. Мені він теж сказав це по секрету.

Г р а ф *(жахливо)*. Чудовисько! А я хотів віддати за нього Флорестину! Передати йому все своє багатство!

Ф і г а р о *(жваво)*. Більш ніж третина вже перейшла б до нього, якби я, нічого не кажучи вам, не відніс три мільйони золотом на зберігання пану Фалю. Він ледве не наклав на них лапу. На щастя, я засумнівався у ньому. Я передав вам розписку...

Г р а ф *(жваво)*. Негідник тільки що взяв у мене розписку й пішов по гроші.

Ф і г а р о *(у розпачі)*. О, горе мені! Якщо гроші видано, значить усі мої зусилля виявились марними! Побіжу до пана Фаля. Може, дасть Бог, встигну!

Г р а ф *(Фігаро)*. Зрадник не міг так швидко туди дійти.

Ф і г а р о. Якщо він втратив час, ми його впіймаємо. Вже біжу! *(Хоче вийти.)*

Г р а ф *(швидким рухом зупиняє його)*. Але, дивися, Фігаро: фатальна таємниця, про яку ти тільки-но довідався, має бути похована в твоєму серці!

Ф і г а р о *(з глибоким почуттям)*. Пане, вона вже двадцять років у моєму серці, і ось вже десять років, як я намагаюся зашкодити цьому чудовиську скористатися нею для своїх підлих цілей! Чекайте на моє повернення і нічого не робіть.

Г р а ф *(жваво)*. Невже він стане виправдовуватися?

Ф і г а р о. Неодмінно спробує. *(Дістає з кишені листа.)* Але ось протиотрута. Прочитайте цей жахливий лист, у ньому міститься пекельна таємниця. Ви ще дякуватимете мені за те, що я все робив, аби дістати його. *(Передає листа Бежеарса.)* Сюзанно, дай графині краплі. Ти знаєш, як їх треба приймати *(дає їй флакон.)*. Покладіть графиню на кушетку — і повний спокій. І не починайте, пане, все знову — це її вб'є!

Г р а ф *(палко)*. Почати знову? Я перестав би поважати себе!

Ф і г а р о *(графині)*. Чуєте, пані, це на нього схоже: впізнаю свого хазяїна! Ах, я завжди говорив: гнів добрих людей — лише не що інше, як нагальна потреба вибачити! *(Стрімко тікає. Граф та Леон беруть графиню під руки; всі виходять.)*

Д І Я П ' Я Т А

Велика вітальня першої дії.

СЦЕНА І

Г р а ф, Г р а ф и н я, Л е о н, С ю з а н н а.

Графиня не нарум'янена, її туалет у повному безладі.

Л е о н *(підтримуючи матір)*. У приміщенні надто спекотно, мамо. Сюзанно, підсунь ближче крісло. *(Графиню саджають у крісло.)*

Г р а ф *(розчулений, поправляє подушки)*. Вам добре сидіти? Як, знов сльози?

Г р а ф и н я *(знесилено)*. Ах, ці сльози заспокоюють мою душу! Після цих жахливих історій я відчуваю себе зовсім розбитою! Перш за все цей гидкий лист.

Г р а ф *(розлючено)*. У нього є дружина в Ірландії, а він сватався до моєї доньки! І на ті гроші, які я вклав у Лон-

донський банк, він розвів би тут розбійницьке кубло та ще пережив би всіх нас!... Та й лише одному Богу відомо, які засоби...

Графиня. Нещасний мій, заспокойтеся! Але треба скоріше покликати Флорестину; вона так боялася цього шлюбу! Сходи по неї, Сюзанно, тільки нічого їй не кажи.

Граф *(урочисто)*. Сюзанно, те, що я сказав Фігаро, так само стосується і вас.

Сюзанна. Пане, я двадцять років бачила, як графиня плакала і молилась, і щоб я ще стала засмучувати її, я, котра стільки страждала за неї, — це неможливо! *(Виходить.)*

СЦЕНА II

Граф, Графиня, Леон.

Граф *(палко)*. Ах, Розіно, осушіть сльози! І нехай проклятий буде кожен, хто скривдить вас!

Графиня. Сину мій, обійми коліна твого великодушного заступника й віддяч йому за твою матір. *(Леон хоче стати навколишки.)*

Граф *(підіймає його)*. Забудьмо минуле, Леоне. Мовчімо про нього і не хвилюймо більше вашу матір. Фігаро говорив, що їй потрібен повний спокій. А головне, пожаліймо молодість Флорестини й ретельно приховаймо від неї, чим викликана ця подія.

СЦЕНА III

Ті ж самі, Флорестина й Сюзанна.

Флорестина *(вбігає)*. Боже мій! Мамо, що з вами?

Графиня. Нічого, крім приємних для тебе новин. Твій хрещений зараз все тобі розповість.

Граф. Ах, Флорестино, я здригаюся лише на саму думку про те, якій небезпеці я ледве не піддав твою молодість! Але дякуючи Всевишньому, ти не вийдеш заміж за Бежеара! Ні, ти не станеш дружиною неймовірного негідника!..

Флорестина. О Боже! Леоне!..

Леон. Сестро, він усіх нас обвів круг пальця!

Флорестина *(графу)*. Я — сестра Леона?

Граф. Бежеарс обманював нас. Обманював одних за допомогою інших, а ти була метою його мерзенної підступності. Я вижену його з дому.

Графиня. Твоя інстинктивна боязкість виявилася мудрішою за наш досвід. То ж подякуй Богові, дитя моє, за те, що він врятував тебе від такої небезпеки.

Леон. Сестро, він усіх нас обвів круг пальця!

Флорестина *(графу)*. Чому він називає мене сестрою?

Графиня *(захоплено)*. Так, Флорестино, ти теж належиш до нашої родини. Це наша дорогоцінна таємниця. Ось твій батько, ось твій брат, а я навіки твоя матір. Ніколи не забувай про це! *(Протягує руку графу.)* Альмавіво, це ж справді так? Вона — моя донька?

Граф *(палко)*. А він — мій син. Вони обоє наші діти. *(Всі по черзі обіймають один одного.)*

СЦЕНА IV

Ті ж самі, Фігаро та пан Фаль, нотаріус.

Фігаро *(вбігає, скидає плащ)*. Прокляття! Гроші вже в нього. Зрадник виходив з ними саме в той час, коли я входив до пана Фаля.

Граф. Ах, пане Фаль, ви поспішили!

Пан Фаль *(пожвавлено)*. Ні, пане, навпаки. Він пробув у мене більше години, змусив мене відразу укласти шлюбну угоду і внести до неї пункт про його дарунок. Потім віддав мені мою розписку — там унизу стоїть і ваш підпис — і сказав, що це його гроші, що він успадкував їх і що він давав їх вам на зберігання...

Граф. Ах, лиходій! Нічого не забув!

Фігаро. Скільки ще попереду хвилювань!

Пан Фаль. Після того, як він мені все це пояснив, як я міг не віддати йому гроші? Це ж векселі на пред'явника. Якщо ви розірвете шлюбну угоду, а він захоче залишити гроші в себе, то тут майже нічого не вдасться зробити.

Граф *(палко)*. Нехай згине усе золото світу, аби мені вдалося позбавитися Бежеарса!

Фігаро *(кидає капелюх на крісло)*. Нехай мене повісять, якщо в нього залишиться бодай один обол. *(Сюзанні.)* Йди постережи, Сюзанно. *(Сюзанна виходить.)*

Пан Фаль. Ви можете змусити його визнати у присутності надійних свідків, що він отримав цю суму від гра-

фа? Інакше, думаю, навряд чи вам вдасться відібрати в нього гроші.

Фігаро. Якщо його німець повідомить йому, що тут відбувається, він більше сюди не повернеться.

Граф *(жваво)*. Ось і добре! Це все, чого я хочу. А гроші нехай залишить собі.

Фігаро *(жваво)*. Спересердя залишити йому спадщину ваших дітей? Це не доблесть, це слабкість.

Леон *(сердито)*. Фігаро!

Фігаро *(голосніше)*. Я з цим не миритимусь. *(Графу.)* Якої ж нагороди може очікувати від вас відданість, якщо ви так платите за віроломство?

Граф *(сердито)*. Але спробувати повернути гроші неналежними засобами — означає дати йому можливість торжествувати...

СЦЕНА V

Ті ж самі й Сюзанна.

Сюзанна *(у дверях, кричить)*. Пан Бежеарс йде! *(Виходить.)*

СЦЕНА VI

Ті ж самі, крім Сюзанни.

Всі дуже схвильовані.

Граф *(у нестямі)*. А, зрадник!

Фігаро *(дуже швидко)*. Вже ніколи радитись, але якщо ви послухаєте мене і вдаватимете, нібито нічого не трапилося, то я гарантую вам успіх..

Пан Фаль. Ви говоритимете з ним про гроші та шлюбний контракт?

Фігаро *(дуже швидко)*. Ні, він дуже добре обізнаний у всіх тонкощах. Так просто, з ходу його не взяти! Треба почати здалеку, щоб врешті-решт він сам добровільно зізнався. *(Графу.)* Нібито ви хочете вигнати мене.

Граф *(розгублено)*. Але ж... але... за що?..

СЦЕНА VII

Ті ж самі, Сюзанна та Бежеарс.

Сюзанна *(вбігає)*. Пане Бежеа-а-а-а-а-арс! *(Стає коло графині. Бежеарс висловлює глибоке здивування.)*

Ф і г а р о *(побачивши його, вигукує)*. Пане Бежеарс! *(Смиренно.)* Що ж, одним приниженням більше. Оскільки ви обіцяєте вибачити мені, якщо я розкаюся у своїх провинах, то сподіваюся, що пан Бежеарс теж буде настільки ж великодушним.

Б е ж е а р с *(здивовано)*. Що трапилося? Чому ви всі тут зібрались?

Г р а ф *(різко)*. Для того, щоб вигнати мерзенну потвору!

Б е ж е а р с *(побачивши нотаріуса, ще більш здивовано)*. Пане Фаль, і ви тут?

П а н Ф а л ь *(показує йому шлюбну угоду)*. Бачите, ми не гаємо часу. Тут усе вам сприяє.

Б е ж е а р с *(здивовано)*. О! О!..

Г р а ф *(нетерпляче до Фігаро)*. Що ж ви? Покваптеся. Мені це вже набридло. *(Упродовж цієї сцени Бежеарс дуже уважно спостерігає за ними обома.)*

Ф і г а р о *(благаючи, звертається до графа)*. Бачу, хитрувати безглуздо, то ж покінчімо з моїм сумним зізнанням. Так, я змушений ще раз визнати, що з метою зашкодити пану Бежеарсу я вів спостереження за ним, вистежував і в усьому йому заважав. *(Графу.)* Ви, пане, не дзвонили, коли я увійшов до вас, а увійшов я тільки задля того, щоб дізнатися, чому вам принесли скриньку з коштовностями графині, і побачив, що потаємне відділення відчинене.

Б е ж е а р с. Так, так, на мій превеликий жаль воно відчинилось!

Г р а ф *(робить схвильований жест, убік)*. От нахаба!

Ф і г а р о *(схиляється і смикає графа за камзол)*. Ах, пане, не кажіть більше ані слова!

П а н Ф а л ь *(злякано)*. Пане!

Б е ж е а р с *(тихо графу)*. Стримуйтеся або ми нічого не дізнаємось. *(Граф тупає ногою. Бежеарс пильно дивиться на нього.)*

Ф і г а р о *(зітхаючи, звертається до графа)*. Саме тому, знаючи, що графиня та пан Бежеарс зчепилися, щоб спалити якісь, наскільки мені відомо, важливі папери, я зненацька привів вас.

Б е ж е а р с *(до графа)*. А я що вам казав? *(Граф розлючено кусає носовик)*.

С ю з а н н а *(підходить до Фігаро, тихо)*. Досить! Досить!

Ф і г а р о. Нарешті я маю зізнатись у тому, як, зрозумівши, що вас не вдається посварити, я зробив усе мож-

ливе, аби спровокувати між графом та графинею бурхливе з'ясування стосунків... Але воно завершилося не так, як я очікував...

Граф *(до Фігаро гнівно)*. Чи скоро ви припините своє виправдання?

Фігаро *(смиренно)*. На жаль, мені більше нічого додати, бо саме після цієї суперечки прийшов виклик від пана Фаля для завершення укладання шлюбної угоди. Щаслива зірка пана Бежеарса взяла гору над усіма моїми хитрощами... Хазяїне! Поважаючи мою тридцятирічну...

Граф *(роздратовано)*. Я вам не суддя. *(Швидко ходить по кімнаті.)*

Фігаро. Пане Бежеарс!

Бежеарс *(до якого повернулась самовпевненість, іронічно каже)*. Хто? Я? Любий друже, я навіть не здогадувався, що настільки зобов'язаний вам! *(Підвищуючи голос.)* Отже, моє щастя наблизилося завдяки злочинним зусиллям, спрямованим на те, щоб відібрати його у мене! *(Леону та Флорестині.)* О молоді люди! Який урок! Ходімо ж з чистою душею чесним шляхом. Ви самі бачите, що інтрига рано чи пізно знищує того, хто її почав.

Фігаро *(смиренно бормоче)*. О, так!

Бежеарс *(до графа)*. Пане, пробачте йому цього разу і нехай він їде!

Граф *(суворо Бежеарсу)*. Це ваш вирок?.. Я підписуюся під ним.

Фігаро *(палко)*. Дякую, пане Бежеарс! Але я бачу, що пан Фаль поспішає закінчити з угодою...

Граф *(різко)*. Усі пункти мені відомі.

Пан Фаль. Окрім одного. Зараз я вам зачитаю, який дарунок пан Бежеарс... *(Шукає потрібне місце.)* М-м-м... «Мессір Джеймс Оноре Бежеарс...» Ага! *(Читає.)* «А щоб продемонструвати майбутній дружині справжній доказ його прихильності, її вищезгаданий майбутній чоловік віддає у її повну власність усе своє велике багатство, яке становить на сьогодні *(повільно)* згідно з його заявою три мільйони золотом у векселях на пред'явника, ці векселі він нам, нотаріусам, що підписалися нижче, пред'явив і які додаються до цієї угоди». *(Читаючи, протягує руку.)*

Бежеарс. Ось вони, тут у гаманці. *(Передає гаманець Фалю.)* Не вистачає лише двох тисяч луїдорів, які я взяв на весільні витрати.

Ф і г а р о *(поспіхом, показуючи на графа)*. Граф вирішив усі витрати взяти на себе — я отримав від нього таке розпорядження.

Б е ж е а р с *(дістає з кишені векселі і передає їх нотаріусу)*. У такому випадку включіть і їх. Нехай увесь мій дарунок буде пред'явлений! *(Фігаро відвертається і закриває рота рукою, щоб не розсміятися. Пан Фаль відкриває гаманець і ховає векселі.)*

П а н Ф а л ь *(показуючи на Фігаро)*. Ми завершимо з угодою, а тим часом пан Фігаро підрахує все. *(Передає відкритий гаманець Фігаро.)*

Ф і г а р о *(захоплено)*. Бачу, що щире зізнання не гірше за будь-яку іншу добру справу: воно теж приносить нагороду.

Б е ж е а р с. Що таке?

Ф і г а р о. Мені приємно ще раз переконатися, що серед нас є не тільки одна великодушна людина. Нехай Бог береже двох таких зразкових людей! Нам нічого не треба писати. *(До графа.)* Це ваші векселі на пред'явника. Так, пане, я їх впізнав. Між вами та паном Бежеарсом іде двобій великодушності: один дарує своє багатство нареченому, а наречений дарує його своїй майбутній дружині! *(Молодим людям.)* Пане, пані, дивіться, який щедрий заступник! Ви будете обожнювати його!.. Але, здається, я сказав щось не те? Чи від захоплення не припустився я якоїсь образливої нескромності? *(Усі мовчать.)*

Б е ж е а р с *(трохи здивований, потім, вгамувавши зніяковіння, рішуче)*. Ваша нескромність не може бути образливою, якщо тільки мій друг не виступить зі спростуванням і якщо він заради мого задоволення дозволить мені визнати, що я дійсно отримав ці векселі від нього. Того, хто має добре серце, вдячність не обтяжує. Тепер, коли я зізнався в цьому, відчуваю себе вкрай задоволеним. *(Показуючи на графа.)* Йому я зобов'язаний щастям і багатством і, розділяючи їх з його вельмишановною донькою, я лише повертаю те, що належить йому. Дайте мені гаманець, я хочу тільки мати честь власноручно покласти його до її ніг при укладанні нашої щасливої шлюбної угоди. *(Намагається взяти гаманець.)*

Ф і г а р о *(підстрибуючи від радості)*. Панове, ви чули? Якщо буде необхідно, будете свідками. Хазяїне, ось ваші

векселі, поверніть їх колишньому власнику, якщо серце вважає його гідним цього. *(Передає гаманець графу.)*

Граф *(підводиться; до Бежеарса)*. Боже мій! Повернути йому?! Жорстока людино, геть з мого дому! Пекло менше лякає мене, ніж ви! Завдяки відданості мого доброго старого слуги я виправив свою помилку. Негайно йдіть звідси!

Бежеарс. О друже мій! Вас знову обдурили!

Граф *(у нестямі підносить до його очей листа)*. А цей лист, чудовисько? Йому я теж не повинен вірити?

Бежеарс *(бачить лист, розлючено хапає його з рук графа і зриває з себе маску, показуючи своє справжнє обличчя)*. А!.. Мене обдурили! Але я цього так не залишу!

Леон. Дайте спокій нашій родині, якій ви і так вже заподіяли стільки лиха.

Бежеарс *(розлючено)*. А, шалений молодику! Ти заплатиш мені за все. Викликаю тебе на дуель!

Леон *(швидко)*. Я готовий.

Граф *(швидко)*. Леоне!

Графиня *(швидко)*. Сину мій!

Флорестина *(швидко)*. Брате мій!

Граф. Леоне, я забороняю вам... *(Бежеарсу.)* Ви не варті тих почестей, яких вимагаєте: не так мають завершувати життя такі люди, як ви. *(Бежеарс мовчки показує свою лють.)*

Фігаро *(стримує Леона, жваво)*. Ні, юначе, ні кроку далі! Ваш батько має рацію. До того ж у суспільстві зараз по-іншому дивляться на цей огидний вид божевілля: відтепер у Франції боротимуться тільки з ворогами держави. Нехай він собі лютує, хоч лусне. А якщо коли насмілиться напасти на вас, тоді й захищайтесь, як від убивці. Вбити скажену тварину повсюди вважається доброю справою! Але він не наважиться: людина, здатна на таку низість, має бути настільки ж боягузливою та підлою!

Бежеарс *(у нестямі)*. Негідник!

Граф *(тупає ногою)*. Залишите ви нас врешті-решт? Дивитися на вас більше не можу! *(Графиня, перелякана, сидить у своєму кріслі; Флорестина та Сюзанна підтримують її; Леон підходить допомогти їм.)*

Бежеарс *(крізь зуби)*. Добре, чорт забирай, я піду від вас. Але в моїх руках залишається доказ вашої чорної зради! Ви просили про згоду Його Величності на обмін ваших

маєтків тільки для того, щоб вільно та безкарно збуджувати невдоволення по той бік Піренеїв.

Граф. Чудовисько! Що він таке каже?

Бежеарс. Я повідомлю про це у Мадрид. Я доб'юся конфіскації всіх ваших маєтків хоча б тому, що у вашому кабінеті стоїть бюст Вашингтона.

Фігаро *(кричить)*. Ще б пак! Адже донощик отримує третину від загальної суми.

Бежеарс. А щоб ви не встигли обміняти маєтки, я поспішу до іспанського посла і попрошу його затримати грамоту Його Величності, яку має привезти дипломатичний кур'єр.

Фігаро *(дістає з кишені пакет, жваво)*. Королівську грамоту? А ось і вона. Я передбачав цей удар. Я тільки-но отримав пакет на ваше ім'я в секретаріаті посольства. Кур'єр з Іспанії вже прибув! *(Граф стрімко бере пакет.)*

Бежеарс *(розлючено б'є себе по лобі, потім прямує до виходу, але зробивши кілька кроків, обертається)*. Прощавай, аморальна та низька родина! Тепер ви вільні без зайвих докорів сумління укласти огидний шлюб між братом та сестрою, але ваша низькість скоро стане загальновідомою! *(Виходить.)*

СЦЕНА VIII

Ті ж самі, крім Бежеарса.

Фігаро *(майже втративши розум від радості)*. Нехай пише доноси — це останній засіб, до якого вдаються негідники! Тепер він уже не несе небезпеки. Бежеарс остаточно викритий, становище в нього безвихідне, у нього ж нічого немає. Ах, пане Фаль, я б заколовся, якби в нього залишились ті дві тисячі, які він дістав зі своєї кишені! *(Знову серйозним тоном.)* Втім, хто, як не він має знати, що ані за народженням, ані за законом цих молодих людей не можна вважати родичами, вони чужі один одному.

Граф *(обіймає його, вигукуючи)*. О Фігаро!.. Графине, його правда!

Леон *(поспішно)*. Боже мій! Мамо! Отже, є надія?!

Флорестина *(до графа)*. Як? Хіба ви не...

Граф *(у повному захваті)*. Діти мої, до цього ми ще повернемося і, зберігаючи інкогніто, порадимося з вірни-

ми, освіченими та криштально чесними юристами. О діти мої! У певному віці порядні люди вибачають один одному помилки і колишні слабкості. Бурхливі пристрасті, які створювали інколи між ними глибоку прірву, поступаються місцем ніжній прихильності. Розіно *(ваш чоловік знову називатиме вас так)*, ходімо, відпочинемо від хвилювань сьогоднішнього дня. Пане Фаль, залишайтеся з нами! Ходімо, діти мої! Сюзанно, поцілуй свого чоловіка! І нехай у нас вже ніколи не буде приводів для сварок! *(До Фігаро.)* А ти отримаєш від мене особливу, належну і заслужену тобою нагороду, а поки що дарую тобі ті дві тисячі, які Бежеарс узяв із загальної суми!

Ф і г а р о *(жваво)*. Мені, пане? Ні, прошу вас, не треба. Щоб я став псувати огидним металом послугу, яку я зробив від щирого серця?! Померти у вашому домі — ось моя нагорода. В юності я часто помилявся, то ж нехай цей день послужить виправданням усього мого життя! О моя старість, пробач мою молодість — вона пишається тобою. За один день усе змінилося! Немає більше деспота, нахабного лицеміра! Кожен чесно виконав свій обов'язок. Не ремствуватимемо на кілька тривожних митей: вигнати з сім'ї негідника — велике щастя.

ПРИМІТКИ

«СЕВІЛЬСЬКИЙ ЦИРУЛЬНИК, АБО МАРНА ОБЕРЕЖНІСТЬ»

Вступна стаття Бомарше «Стриманий лист про провал критики «Севільського цирульника»

С. 22. *Мойсей* — біблійний пророк, визволитель давніх євреїв з т. зв. єгипетського полону. Після ряду чудес, сорокорічних блукань по Синайській пустелі і важких випробувань він привів їх в «обітовану землю» — Палестину. Йому приписується т. зв. «П'ятикнижжя» (перші п'ять книг «Старого завіту»). За Біблією, Бог надав Мойсеєві чудодійної сили з тим, щоб той міг переконати зневірених. Мойсей міг перетворювати свій жезл у змія, за його помахом вода перетворювалась у кров.

С. 23. *«Мемуари»* — йдеться про чотири твори Бомарше (1773—1774), в яких автор розповідає про свої судові перипетії, які завершились його повною перемогою.

С. 24. *Буйон* (Bouillon) — місто в Бельгії. У 1775 р. в газеті «Філософський та літературний огляд типографного товариства в Буйоні» з'явилась анонімна стаття, що містила різки нападки на Бомарше та його п'єсу «Севільський цирульник».

С. 26. *Кандід* — герой філософської повісті «Кандід, або Оптимізм», в якій висміюється вчення про «задану гармонію» та свободу волі.

С. 27. *Софокл* — бл. 495—406 або 405 до н. е.) — давньогрецький драматург, написав приблизно 120—140 драматичних творів. До нас дійшли повні тексти тільки 7 трагедій («Антігона», «Цар Едіп» та інші).

Діоніс — в грецькій міфології бог рослинності, родючості, виноградарства і виноробства. Син Зевса й Семели.

С. 29. *«Великий Митридат»* — трагедія Расіна (1673).

Imbroglio (італ.) — п'єса, в якій інтрига дуже ускладнена; плутанина.

С. 30. *Лука Горик* — відомий астролог XVI ст., до передбачень якого зверталась Катерина Медичі та інші тогочасні монархи.

Андалузія — історична область на півдні Іспанії. Головне місто — Севілья.

С. 31. *Кардинал де Ретц де Гонді* (1613—1679) — політичний діяч і письменник, один з натхненників Фронди.

С. 37. *Аристотель* (384—322 до н.е.) — давньогрецький філософ і вчений.

Горацій Квінт (65—8 до н.е.) — римський поет.

Обіньяк (Aubignac) абат, Франсуа де (1604—1676) — французький театральний критик. У своїй книзі «Мистецтво театру» розробив правила трьох єдностей (місця, часу, дії). Один із теоретиків класицизму.

С. 38. *«У всьому все одно не розібратись»* — комічна опера французького драматурга Седена (Sedaine, 1719—1797), яка багатьма ситуаціями перегукується із ситуаціями «Севільського цирульника».

С. 39. *Мольєр* (Molière) Жан-Батіст (справжнє прізвище — Поклен) (1622—1673) — французький драматург, актор, режисер. Представник класицизму.

С. 44. *Ґранд (ісп. grande)* — вельможа, іспанський дворянин, аристократ.

Ботфорти (фр. bottes fortes) — високі чоботи, в яких халяви з широким розтрубом.

Бакалавр — нижчий науковий ступінь в західноєвропейських університетах за старих часів.

Абат — настоятель католицького монастиря (абатства); священик католицької церкви.

Бриджі (англ. breeches) — штани для верхової їзди.

Галісійський — від назви Галісія — область в Іспанії.

Альгуасил (ісп. alguacil) — в Іспанії — поліцейський, охоронець.

С. 52. *Gratis (лат.)* — безкоштовно, даром.

Ланцет (нім. Lanzett) — невеликий ніж з обоюдогострим лезом для кровопускання.

Інфанта — піхота.

С. 56. *Consilio manuque (лат.)* — [допомагаю] порадою й ділом.

С. 60. *Мул* — помісь осла і коня (матки); більше схожий на коня.

Екю (фр.) — старовинна французька монета, була в обігу з XII ст. до 1793 р.; у XIX ст. — п'ятифранкова монета.

С. 63. *Кірас(а) (фр. cuirrasse)* — металеві лати, що надівалися на спину і груди для захисту від ударів холодною зброєю.

Pianissimo (італ.) — дуже тихо.

Piano (італ.) — тихо, неголосно.

Rinforzando (італ.) — сильніше.

Crescendo (італ.) — посилення звучності.

С. 66. *Камзол* — чоловічий одяг довжиною до колін, що щільно облягає тулуб.

С. 68. *Гіппократ* (бл. 460—377 до н.е.) — давньогрецький лікар і дослідник природи, один з основоположників античної медицини.

С. 69. *Квартирмейстер (нім. Quartier meister)* — особа, що відає розміщенням військ по квартирах.

Бюро (фр. bureau) — письмовий стіл.

С. 73. *Консол (фр. console)* — тумбочка для квітів.

С. 81. *Рулада (фр. roulade)* — у співах — швидко пассаж.

Ритурнель (фр. ritournelle) — повторювана, як приспів коротка музична фраза.

С. 83. *Резонер (фр. raisonneur)* — людина, що любить вести довгі розмови, переважно повчального характеру.

С. 89. *Пюпітр (фр. pupitre)* — підставка для нот, книг та ін. у вигляді похилої дошки, укріпленої на ніжці.

«ШАЛЕНИЙ ДЕНЬ, АБО ОДРУЖЕННЯ ФІГАРО»

С. 103. *«Едип»* — мається на увазі трагедія П'єра Корнеля (1659), або Вольтера (1718).

«Федра» — трагедія Жана Расіна (1677).

«Вандом» — трагедія Вольтера «Аделаїда Дюгеклен» (1734).

«Магомет» — трагедія Вольтера «Фанатизм, або «Магомет-пророк» (1742).

«Макбет» — трагедія В. Шекспіра.

С. 104. *...суворий Буало...* — Нікола Буало-Депрео (1638—1711) — поет і критик. «Поетичне мистецтво» Буало — зведення правил класицизму та визначник доброго літературного смаку в XVII—XVIII ст.

С. 105. *Геракліт, Демокріт* — давньогрецькі філософи.

С. 107. *«Oeil-de-boeuf»* («Бичаче око») — кругле (овальне) вікно; тут вестибуль перед королівською спочивальнею у Версалі, де придворні чекали короля; назва походить від форми вікон.

Принц де Конті — (Conti, Louis-Franzois de Bourbon, 1717—1776) — за часів панування Людовіка XV робив спроби стати королем Польщі.

С. 108. *Реньяр Жан-Франсуа* (1655—1709) — французький драматург, автор численних комедій, майстер інтриги. У його «Спадкоємцю» дія будується на боротьбі за спадщину придуркуватого й скупого старика. Слуги турбуються не про інтереси свого пана, а думають лише про свою власну користь.

С. 110. *Годен де ля Бренеллері Поль-Філіп* (1738—1812) — автор багатотомної історії Франції та інших творів у віршах та прозі. Найближчий друг Бомарше, який написав докладний його життєпис і видав його твори.

С. 113. *«На щастя»* — одноактна комедія у віршах Рошона де Шабана (1762).

С. 125. *...навчатися до філософа Бабуку* — герой філософської повісті Вольтера «Світ, яким він є, або Бачення Бабука» (1748), в якій тлумачиться питання співвідношення добра й зла у світобудові.

С. 126. *...великому Конде* (Condé) Луї де Бурбон (1621—1688) — французький полководець. У військах Конде (1646) діяв загін запорізьких козаків. Вважають, що Конде особисто знав Б. Хмельницького.

Урсулінки (власна назва) — черниці католицького жіночого чернечого ордену, заснованого в XVI ст. в Італії.

Августинки — черниці римсько-католицького жебрущого ордену, заснованого в XIII ст.; статут цього ордену був написаний на основі творів богослова Августина.

Кордельєрки — відгалуження католицького чернечого ордену францисканців.

С. 130. *...в чудовій статті однієї шанованої людини...* — йдеться про Жана-Батіста Сюара (1733—1817), французького критика і журналіста, члена Французької Академії, єдиного з цензорів «Весілля Фігаро», що дав п'єсі негативну оцінку. Після постановки комедії вів проти неї кампанію в «Журналь де Парі».

Стилет (італ. stiletto) — невеликий кинджал з тригранним клинком.

С. 131. *Корехідор (ісп. corregidor)* — глава муніципального (міського) управління в Іспанії, що виконує одночасно функції адміністратора і судді.

Камердинер (нім. Kammerdiener — букв. кімнатний слуга) — слуга, що обслуговує певну особу у дворянському або багатому буржуазному домі.

Камеристка (італ. camerista) — служниця в багатому буржуазному домі; палацева служниця.

Паж (фр. page) — в середні віки — юнак дворянського роду, що перебував при знатній особі.

С. 132. *Пеньюар (фр. peignoir)* — ранкове жіноче плаття (халат).

Шарж (фр. charge) — зображення чого-небудь в підкреслено спотвореному, карикатурному вигляді.

Субретка (фр. soubrette) — у старовинних комедіях — моторна, пустотлива служниця, якій відомі секрети господині.

Корсаж (фр. corsage) — частина жіночого плаття від шиї до пояса; жорсткий пояс спідниці.

С. 133. *Дуенья (ісп. duena)* — в Іспанії — хазяйка, пані; літня жінка, яка супроводить дівчину і наглядає за її поведінкою.

Кокарда (фр. cocarde) — металевий значок встановленого зразка на форменому кашкеті.

С. 135. *Фут (англ. foot* — нога*)* — англійська міра довжини — 30, 479 см.

С. 136. *...не скасував цього ганебного права...* — за феодальним правом «першої ночі» сеньор мав право після весілля свого васала провести першу ніч з молодою.

С. 147. *Cherubino de amore* — закоханий Керубіно.

С. 148. *Пістоль (фр. pistole)* — старовинна золота монета в Італії, Іспанії, Португалії, Франції, Бразилії; в кінці XVIII ст. вийшла з ужитку.

С. 151. *Каталонія* — історична область в північно-східній Іспанії. Головне місто, порт і промисловий центр — Барселона.

С. 156. *Гуадалківир (ісп. Guadalquivir)* — річка в Іспанії.

С. 175. *Povero (італ.)* — нещасний, бідолашний.

С. 177. *Сегідилья (ісп. seguidilla)* — іспанська пісня і танець швидкого темпу, у тридольному вимірі.

С. 182. *God-dam (англ.)* — чорт бери.

С. 184. *Tempo e galan'uomo (італ.)* — Час — чесна людина.

С. 187. *Et cetera (лат.)* — та інше; і тому подібне.

С. 189. *Гідальго (ісп. hidalgo)* — іспанський дворянин.

С. 190. *Oratio pro Murena (лат.)* — промова на захист Мурена. Ціцерон своєю блискучою промовою захистив римського консула Люціуса Мурена, звинуваченого у підкупі (62 до н. е).

С. 199. *Канделябр (фр. candélabre)* — великий свічник з розгалуженнями для вставлення свічок або електричних ламп у вигляді свічок.

С. 206. *Згадайте-но Панургову отару* — Панург — герой з роману «Гаргантюа і Пантагрюель» французького письменника Франсуа Рабле (1494—1553). Його ім'я походить від гр. Panourgos, що означає «підприємливий, кмітливий, здатний на все». В епізоді з вівцями йдеться про те, як Панург, мандруючи морем, вступив у запеклу суперечку з комерсантом Дендено, якому мстить за високу ціну за барана. Панург все ж купує у нього одного барана й кидає його за борт корабля, на якому комерсант перевозив стадо. За кинутим бараном кидається в море вся отара і навіть сам комерсант, який, вхопившись за останнього барана, втопився.

С. 207. *Фанданго (ісп. fandango)* — іспанський народний танець помірного тридольного руху.

С. 216. *Висока Порта* — Осьманська імперія (султанська Туреччина).

С. 232. *Gaudeat bene nati (лат.)* — щасливі лише пани; лише багатство — благодать; без грошей — немає щастя.

«ЗЛОЧИННА МАТИ, АБО ДРУГИЙ ТАРТЮФ»

С. 239. *Жан-Жак Руссо* (Rousseau, 1712—1778) — французький просвітитель і філософ, педагог, письменник. У працях «Міркування про походження і причини нерівності між людьми» (1755), «Про суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762) та ін. гостро критикував феодально-абсолютистський лад.

С. 241. *Дідро* (Diderot) Дені (1713—1784) — французький філософ, письменник. Автор теоретичних праць з естетики («Про драматичну поезію», 1771; «Парадокс про актора», 1773).

Річардсон (Richardson) Семюель (1689—1761) — англійський письменник. У творах, написаних в епістолярній формі («Памела, або Нагороджена доброчесність», «Клариса, або Історія молодої леді» та ін.) засуджував розпусту аристократії.

С. 251. *Мальтійський хрест* — емблема Мальтійського ордену.

С. 252. *Веракрус* — місто в Мексиці.

С. 261. *Аріадна* — у старогрецькій міфології — дочка критського царя Міноса, яка допомогла афінському героєві Тезею вийти з лабіринту за допомогою клубка ниток.

Мінотавр — у старогрецькій міфології — потвора з тілом людини і головою бика, яку Мінос тримав у лабіринті і годував злочинцями, а також юнаками і дівчатами, яких афіняни змушені були посилати як данину. Мінотавр був убитий Тезеєм.

С. 262. *Майн ґотт! (нім. mein Gott)* — Боже мій!

С. 263. *Ma per Dio! (італ.)* — Та чорт з ним! Наплювати! Хай йому грець!

Луїдор (фр. louis d'or, Louis Людовік) — золота двадцатифранкова французька монета; вперше з'явилася при Людовіку XIII.

С. 268. *Сфінкс (гр. sphinx)* — у стародавньому Єгипті — колосальних розмірів кам'яна фігура лежачого лева з людською головою; тут: загадкова істота: незрозуміла людина.

С. 271. *Кадіс* — місто в південній Іспанії, в Андалузії.

С. 272. *Фактотум (лат. fac totum* — роби все*)* — довірена особа, що беззаперечно виконує чиї-небудь доручення.

Мальта — держава в Європі, на островах Мальта, Гоцо і Коміно в Середземному морі. Столиця — Ла-Валетта.

С. 278. *Будуар (фр. boudoir)* — невелика, добре обставлена дамська вітальня.

С. 283. *Мільтон* (Milton) Джон (1608—1674) — англійський письменник і публіцист.

С. 284. *O che piacere (італ.)* — О, яка радість!..

С. 286. *Жабо (фр. jabot)* — мереживні оборки біля коміра чоловічої сорочки в XVIII ст.

С. 287. *Етна* — діючий вулкан у південно-східній частині о. Сицилія, в Італії. Висота 3263 м. Діаметр кратера 400 м.

С. 301. *Обол (гр. obolos)* — дрібна срібна монета у стародавніх греків.

З М І С Т

Бомарше та його весела трилогія про Фігаро.
В. Г. Матвіїшин 3

СЕВІЛЬСЬКИЙ ЦИРУЛЬНИК,
АБО МАРНА ОБЕРЕЖНІСТЬ
Переклад Є. Годило-Годилевської та О. Пивоварової 19

ШАЛЕНИЙ ДЕНЬ, АБО ОДРУЖЕННЯ ФІГАРО
Переклад В. Самійленка 99

ЗЛОЧИННА МАТИ, АБО ДРУГИЙ ТАРТЮФ
Переклад Р. Мардера 235

Примітки. *В. Г. Матвіїшин* 309